

92-4
L 189

J.A.Komenskis

LIELĀ DIDAKTIKA

J. A. COMENII
DIDACTICA OPERA

OMNIA

Ab Anno 1627 ad 1657.
continuata.

DIDACTICA

to jest

Vměnj umělého vyučování.

literally takz člověk

Všim se nej na škole nejroste ať se smýšlejí
všemu to co je takové a zpodobám výtvarně a v hudbě,
co je život a přirození, šťastné, snadné, plné, roz-
vícen, ať se potěší a životu obzvlá-
našrogen byt rosl.

Co se te mste

Mocni, základy zřemého při rození myšl; probuzuje,
vstávání, příklady jiných učitelů a učitel, rozvíje;
votování, na četa, měřicí, smý a řádiny, rozvíje;
v učení tomu aby byli přiměřeno k tomu, a
probuzem, čím, a rada dáva.

lit. 2. de liv.

Veliká mysl, Republika ať se nejroste ať se smýšlejí
všemu to co je takové a zpodobám výtvarně a v hudbě,
co je život a přirození, šťastné, snadné, plné, roz-
vícen, ať se potěší a životu obzvlá-
našrogen byt rosl.

L 92-4
L 189

04/1

L
371

J.A.Komenskis

LIELĀ DIDAKTIKA

Latvijas Nacionālā
bibliotēka

~~08-16-00-030-01-80~~

670) i sa- aiks, zīvē, isau- ēkšņi ēstu- spē- ēram jjiem ivēja zinā- u un dā- Ga van- rstā- kāls, bija unu dibi- aijos

RĪGA «ZVAIGZNE» 1992

omā- zglī- eda- tajā

74.03(3)
Ko 352

J. A. Komenskis

Коменский Ян Амос
ИЗБРАННЫЕ СОЧИНЕНИЯ
Москва, издательство «Учпедгиз», 1955

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-1.656~~ 0306114731

*Priekšlapā — J. A. Komenska didaktisko darbu izdevuma
titullapa un autora rokraksts, pēc lapā — sena gravīra, kurā
redzama Fulnekas skola, kur par skolotāju un sludinātāju
strādāja J. A. Komenskis*

ISBN 5-405-00835-4

- © Tulkojums latviešu valodā —
V. Grudulis, E. Kļaveniece,
J. Rudzītis, 1992
© Priekšvārdi, komentāri —
J. Anspaks, 1992
© Personālijas un svarīgākie ģeogrāfiskie
nosaukumi — V. Grudulis, 1992

ISI IEVADVĀRDI

Izcilais čehu tautas dēls Jans Amoss Komenskis (1592—1670) dzīvoja un strādāja jauno laiku rītausmā. Tas bija lielu sociālu satricinājumu, radikālu pārmaiņu un neiedomājamu kontrastu laiks, kas radīja būtiskas pārvērtības Eiropas sociāli ekonomiskajā dzīvē, zinātnē, kultūrā un izglītībā. 16.—17. gs. tika atklātas jaunas pasaules un izvirzītas jaunas idejas, atsevišķas zemes un tautas pēkšņi ieguva savu vietu un nozīmīgumu Eiropas un visas pasaules vēsturiskajā procesā. Kultūras dzīvi un zinātnisko domāšanu aizvien spēcīgāk ietekmēja grāmatiespiešanas mākslas izplatīšanās un apmēram 80 Eiropas universitāšu darbība. Taču līdzās lielajiem zinātniskajiem atklājumiem, spēcīgajam saimnieciskajam uzplaukumam pastāvēja viduslaiku tumsonība un ugunssārti atkritēju un pagānu sadedzināšanai, norisinājās vēl neredzēti postoši kari, nesot sev līdzīgu badu un iznīcību veselām Eiropas tautām. Lielo kontrastu laiks cilvēcei dāvāja varoņus un tās mocekļus — N. Koperniku, Dž. Bruno un G. Galileju. Šajā periodā savus nemirstīgos darbus sarakstīja M. Servantess un V. Šekspīrs. Tālaika zinātnisko un filozofisko domu pārstāvēja F. Bēkons, V. Hārvijs, J. Keplers, R. Dekarts, B. Paskāls, R. Boils, I. Ņūtons, Dž. Loks, B. Spinoza, G. V. Leibnics. Viņi bija ne tikai J. A. Komenska laikabiedri un izcili zinātnieki, bet arī jaunu zinātnes virzienu izveidotāji, jaunas zinātniskās domāšanas iedibinātāji. Ar savu darbību viņi noteica zinātnes attīstību turpmākajos 200—250 gados.

Jaunā laikmeta vajadzības, zinātnes sasniegumi un jaunais domāšanas veids paplašināja apvāršņus arī pedagogijas un tautas izglītības attīstībai. Ilgstošos un mokošos meklējumos gūtās jaunās pedagogiskās atziņas pakāpeniski saārdīja kārtu skolas tradīcijas ar tajā valdošo sholastiku un dogmatisko mācību veidu.

Jau līdz J. A. Komenskim audzināšanas jomā bija uzkrāts milzīgs faktu materiāls. Būdami neskaitāmiem pavedieniem saistīta ar visām cilvēkdzīves norisēm, izglītības un audzināšanas teorija un prakse savus aizsākumus smēlās tautas tradicionālajā kultūrā, Seno Austrumu domātāju un antikās pasaules filozofu apcerējumos, viduslaiku klosteru klusumā sacerētajos teologu traktātos, Renesanses laikmeta ideologu domas drosmīgajā lidojumā un skolu ikdienā. Nerautoties uz daudzu filozofu, domātāju un pedagogu pūlīņiem, nevienam no viņiem neizdevās kaut vispārīgos vilcienos ieskicēt viengabalainas mācību un audzināšanas teorijas aprises. So pirmatklājēja darbu pedagogijā paveica sava laika domātājs un zinātnieks, filozofs un valodnieks, vēsturnieks un sabiedriskais darbinieks Jans Amoss Komenskis. Viņam bija lemts kļūt par jaunā laikmeta audzināšanas teorijas pamatlicēju — par Koperniku pedagogijā — un dziļi ietekmēt pedagogiskās domāšanas attīstību ne tikai savā dzimtenē, bet arī visā pasaulē.

121 IZVADYARDI

Izslēdzot šo tautas domu materiālu (1592—1670) —
dabojā un strādāja jauno laiku tautas. Tas bija liels sociāls sa-
trūcējums, radoties pārmērīgu un neapdomātu kontrastu laikā,
kas radīja būtiskas pārveides Eiropas sociālā ekonomiskajā dzīvē,
zinātnē, kultūrā un vēstūrā. 16—17. gs. tika atklātas jaunas pasaulē
ies un izvirtības, jaunas robežas, atsevišķas zemes un tautas pēkšņi
ieguva savu vietu un nozīmīgumu Eiropas un visas pasaules vēstu-
riskajā procesā. Kultūras dzīvi un zinātnisko domāšanu aizvien spē-
cīgāk ietekmēja grammatizācijas maksas izplatīšanās un spēcīgam
80 Eiropas universitāšu darbība. Tādu līdzīgu ietekmi zinātniskajiem
atklājumiem spēcīgajam saimnieciskajam uzplūdumam pasaulē
viduslaiku tautas un universitāšu darbība un pārmērīga sadalī-
šanās, notisnājs vēl noteikti postījē kārt, nesolī, šādi būtu un
iznīcību veselām Eiropas tautām. Lielo kontrastu laikā cilvēci da-
vēja varopus un tās mocījās — N. Kopernika, D. Bruno un G. Ga-
lileja šajā periodā savas nemirstīgās darbus sarakstījis M. Servan-
tes un V. Šekspira. Tāpat zinātnisko un filozofisko domu pārstā-
vēja F. Bākonu, V. Hārvijs, J. Keplera, R. Dekarta, B. Paskāļa,
R. Bolla, I. Nūtona, Dž. Loka, B. Spinoza, G. V. Leibnīsa. Viņi bija
ne tikai J. A. Komenskā ietekmēti un izteikti zinātnieki, bet arī jaunu
zinātnes virzienu izveidotāji, jaunas zinātniskās domāšanas iedzi-
nātāji. Ar savu darbību viņi noteica zinātnes attīstību tūpīgākajos
300—350 gados.

Jaunā laikmeta zinātnes saimniecība un jaunās domā-
šanas veida paplašināšanās nozīmīga arī pedagogijā un tautas izglī-
tības attīstībā. Līdzīgas un mērķos un mērķos mērķuoties jaunās ped-
agogiskās zinātnes pārvērtēšana radīja kārtu skolas tradīcijas ar tādi
vairākus šolašānu un mācītāju mācību virziņus.

JANS AMOSS KOMENSKIS:

**dzīve, pedagogiskā jaunrade un viņa
fundamentālais darbs «Lielā didaktika»**

Jans Amoss Komenskis dzimis 1592. gada 28. martā Dienvidmorāvijā dzirnavnieka ģimenē. Viņa vecāki piederēja pie «čehu brāļu» draudzes. Reliģiskās protestantu sektas locekļi, pārmantojot anti-feodālajā husītu kustībā smeltās tautas neatkarības cīņas tradīcijas, izveidoja sabiedriskās audzināšanas sistēmu, atvēra brāļu draudžu skolas, lielu uzmanību pievērsa bērnu audzināšanai un mācībām dzimtajā valodā.

Zēns jau mājās iemācījās lasīt un rakstīt, iepazinās ar dažādiem amatiem, viņa nostiprinājās cieņa pret grāmatām un savas tautas kultūras vērtībām.

Jana Amosa mācības sākās vietējā draudzes skolā Uherski Brodas pilsētiņā, kura mūsdienā Čehoslovākijā kļuvusi par nozīmīgāko pedagoģisko forūmu vietu. Kopš 12 gadu vecuma, kad zēns zaudēja savus vecākus, viņa turpmākās mācības noritēja ar lieliem pārtraukumiem. Tikai ar brāļu draudzes gādību sešpadsmitgadīgais Jans Amoss uzsāka mācības latīņu skolā Pršerovā, kur pamatīgi apguva latīņu valodu, vienlaikus visā nepievilcībā iepazīdams tālaika mācību organizācijas un metožu nepilnības. Tālākajā J. A. Komenska izaugsmes ceļā bija studijas Herbornas un Heidelbergas universitātēs Vācijā un ceļojumi pa Ziemeļeiropu, kur viņš iepazīna nozīmīgākos zinātnes centrus.

Studiju gados J. A. Komenskis uzsāka čehu valodas vārdnīcas sastādīšanu, izloloja ieceri sarakstīt saviem tautiešiem čehu valodā populāru grāmatīņu sēriju dažādās zinātņu nozarēs, jo uzskatīja, ka zinātne nav jāietver tikai zinātniekiem domātajās grāmatās vien, bet ir arī jāatklāj vienkāršajiem cilvēkiem. Šiem demokrātiskajiem ideāliem viņš palika uzticīgs visu savu darba mūžu.

Pēc studijām J. A. Komenskis atgriezās savā dzimtenē un 22 gadu vecumā kļuva par latīņu skolas vadītāju Pršerovā, kurā pats vēl nesen bija mācījies. Ražena izvērās J. A. Komenska darbība Fulnekā, kur viņu ievēlēja par brāļu draudzes mācītāju, vienlaikus ieceļot par latīņu skolas vadītāju. Te viņš pamatīgi studēja humānistu T. Mora, T. Kampanellas, H. L. Vivesa darbus, iepazīna sava laika pedagogu J. V. Andrē, V. Ratkes radošo pieredzi, centās rast

jaunos risinājumus skolu darbā. Līdz pat mūsu dienām saglabājušās atmiņas par J. A. Komenska «zaļo skolu» tuvējā pakalnā, kur siltajos rudens un pavasara mēnešos ozolu un skābaržu ielokā noritēja bērnu mācības. Sajās «atklātajās stundās» piedalījās skolēnu jaunākie brāļi un māsas, un vecāki. Savukārt enerģiskais skolotājs nodarbībās zem zilajām debesīm prata radīt brīvu, nepiespiestu noskaņu, intimitāti, savdabīgu ģimeniskuma strāvojumu. Savas skolas vajadzībām viņš sastādīja latīņu valodas gramatiku, ieviesa apkārtējās dabas mācību.

Jau savas darbības sākumā jaunais pedagogs ar visu savu būtību protestēja pret sholastiku skolās, pret to, ka bērnu prātu baro nevis ar patiesiem lietu gaudiem, bet gan ar vārdu čaumalām un sēnalām. Savā pieredzē izloloto un praksē pārbaudīto atziņu viņš vēlāk ietvēra «Lielajā didaktikā», rakstot, ka cilvēkiem jā mācās smelties gudrības nevis no grāmatām, bet no debesīm un zemes, no ozoliem un skābaržiem, t. i., jāiemācās viņus izzināt pašas lietas, nevis pamatoties uz svešiem novērojumiem. Jau radošās darbības sākotnē pedagogs formulēja savas darbības pamatprincipu — mācības balstīt reālajā istenībā.

J. A. Komenska pedagogiskās jaunrades ceļa sākums sakrita ar Trīsdesmitgadu kara (1618—1648) dramatiskajām norisēm Eiropā un viņa dzimtenē — Čehija zaudēja patstāvību. Iekarotāji nopostīja Fulneku, nodedzināja J. A. Komenska māju, iznīcināja visu viņa iedzīvi, grāmatas un manuskriptus. Mēra epidēmijā nomira viņa sieva un divi dēli. Slēpjoties kalnos, J. A. Komenskis ar lielu aizrautību nodevās literārajam darbam, veica nopietnus teorētiskus pētījumus, izstrādāja savas pedagogiskās koncepcijas pamatus. 1627. gadā viņš sāka rakstīt «Lielo didaktiku» čehu valodā, bet pabeidza to 1632. gadā svešatnē.

Hābsburgu dinastijas realizēto nežēlīgo vajāšanu rezultātā 1628. gada ziemā dzimteni atstāja vairāk nekā 30 000 čehu ģimeņu. Arī J. A. Komenskis kopā ar savas brāļu draudzes locekļiem apmetās uz dzīvi Lešno pilsētā (Polijā), kur ar nelieliem pārtraukumiem nodzīvoja 28 gadus. Te viņš kļuva par bīskapu, vadīja ģimnāziju un īstenoja savas radošās ieceres par skolas darba tuvināšanu reālajai dzīvei un mācību atbilstību bērna attīstības dabiskajai gaitai. No šejienes J. A. Komenskis devās uz Angliju, Zviedriju, Ungāriju, lai piedalītos skolu dzīves reformēšanā.

Brauciens uz Angliju saistījās ar J. A. Komenska interesi par pansofijas ideju un viņa centieniem izveidot starptautisku centru tās īstenošanai. Savdabīgās enciklopēdijās pedagogs iecerēja ietvert dažādās zinātņu, mākslas un arodu jomās uzkrātās zināšanas un prasmes, tās cieši saliedējot ar kristietības galveno tēzu izklāstu. Savā «Autobiogrāfijā» J. A. Komenskis atzīmēja, ka Anglijā šos nodomus nav izdevies realizēt. Taču pansofijas ideja kļuva par vienu no galvenajām vadlīnijām viņa pedagogiskās jaunrades ceļā.

Pēc Zviedrijas valdības ielūguma J. A. Komenskis apmeklēja šo zemi, izstrādāja vairākas mācību grāmatas un savam laikam oriģinālu valodas mācīšanas metodiku, liekot tās pamatā trīs svarīgākos

nosacījumus: paralēla priekšmetu un vārdu apguve, stingras secības un pakāpenības ievērošana mācībās, pāreja no vieglākā uz grūtāko.

Strādājot Ungārijā, J. A. Komenskis centās realizēt «Lielajā didaktikā» pamatoto ideju par jauna tipa skolas izveidi. Izcilais pedagogs izstrādāja jaunu modeli skolas darbības organizēšanai, kurš modificētā veidā saglabājies pasaules praksē līdz pat mūsu dienām.

Balstoties uz saviem novatoriskajiem pedagogiskajiem principiem, J. A. Komenskis sarakstīja vairākas mācību grāmatas. Plašu popularitāti izpelnījās 1631. gadā izdotā grāmata «Atvērtās durvis uz valodām un visām zinātnēm», kurā latīņu valodas mācība bija cieši saistīta ar apkārtējās pasaules izzināšanu, bērniem viegli uztveramu zināšanu apguvi dažādās nozarēs. Šo grāmatu pārtulkoja 16 valodās.

J. A. Komenska novatora talants vispilnīgāk izpaudās 1658. gadā izdotajā mācību grāmatā «Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos». Ar to sākās jauns virziens mācību grāmatu izstrādē. Atšķirībā no tolaik pazīstamajiem izdevumiem šajā mācību grāmatā noteiktā secībā ne tikai bija doti bērniem saprotami priekšmetu nosaukumi latīņu un vācu valodā, bet arī ietverti šo priekšmetu attēli. Tā bija pirmā ilustrētā mācību grāmata pasaulē. «Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos» ir arī savdabīga elementāro zināšanu enciklopēdija bērniem. Tajā 150 īsos, tēlainā valodā uzrakstītos rakstos sniegtas ziņas par apkārtējo dabu, cilvēku un Visumu, par darbu, amatiem un sabiedrisko dzīvi (par valsts pārvaldīšanu un tiesu). Dabas, pasaules un cilvēku dzīves iepazīšanas procesā pāvērās iespējas izkopt bērniem bagātu un tēlainu valodu, attīstīt iztēli un novērošanas spējas, rosināt domāšanu. Ar šīs mācību grāmatas izdevumu J. A. Komenskis centās īstenot praksē prasību par mācību uzskatāmību un piemērotību, sistemātiskumu un noturīgumu, nodrošināt bērnu izzināšanas spēju harmonisku attīstību.

Mācību grāmatu tulkoja daudzās kultūrtautu valodās, un tā kļuva par nozīmīgu elementārās izglītības balstu Eiropā un visā pasaulē. Ne velti lielais vācu dzejnieks un domātājs J. V. Gēte 19. gs. sākumā ar cieņu pieminēja šo grāmatu, no kuras pats bija guvis zināšanu pamatus, un nosauca to par labas mācību grāmatas paraugu. Šo grāmatu, nedaudz pārstrādātu un ar citiem nosaukumiem — «Redzamā pasaule», «Pasaules aina» —, izdeva Vācijā, Krievijā un citās zemēs. Latvijā šo grāmatu — «*Orbis sensualium pictus*» («Redzamā lietu pasaule attēlos») — iespieda 1682. gadā Rīgā, J. G. Vilkena spiestuvē.

J. A. Komenskis bieži vien izmantoja mācību materiāla dramatisācijas metodi, cenždamies bērnos izraisīt interesi un zinātkāri. Pārstrādājot grāmatā «Jutekļiem uztveramo lietu pasaule attēlos» ietvertu materiālu, izcilais pedagogiskā darba meistars uzrakstīja astoņas ludziņas, kuras apvienoja grāmatā «Skolas rotaļa».

J. A. Komenska sagatavotās mācību grāmatas kļuva par pamatu elementārās izglītības metodikas izstrādei un palīdzēja pārvarēt tolaik valdošo dogmatisko mācību veidu. Vienlaikus tās norādīja ceļu, kā skolas darbu vērst bērniem tuvāku un pievilcīgāku, bet mācības

padarīt saistošas, interesantas un radošas. Vairāki zinātnieki atzīmē, ka ar savām mācību grāmatām J. A. Komenskis par 150—200 gadiem apsteidza savus laikabiedrus — līdzīgu izdevumu autorus.

Ziemeļu kara laikā 1656. gadā tika sagrauts «čehu brāļu» draudzes pēdējais patvērumš — Lešno pilsēta. J. A. Komenskis devās uz Silēziju. Mūža pēdējā posmā viņš patvērumu atrada Amsterdamā. Šajā Holandes pilsētā labi pazina ievērojamā pedagoga mācību grāmatas un metodiskos darbus. Tālu bija izplatījusies labā slava par J. A. Komenska praktisko pedagoģisko darbību. Ar Holandes senāta lēmumu 1657. gadā publicēja viņa didaktisko darbu kopojumu četrās daļās («*Didactica opera omnia*»). Tajā iekļāva J. A. Komenska pārstrādāto un latīņu valodā pārtulkoto «Lielo didaktiku» («*Didactica magna*»). Šā darbu kopojuma publicēšana kļuva par galveno notikumu pasaules pedagoģijā.

Amsterdamā J. A. Komenskis pabeidza kapitālo darbu «Vispārīgs padoms par cilvēku dzīves izlabošanu» septiņos sējumos. Tajā viņš pamatoja vispusīgu sociālo pārveidojumu plānu. Laikmetā, kad notika asiņaini kari, nežēlīgas politiskas un reliģiskas cīņas, viņš prasīja saglabāt vispārēju mieru un nodibināt starptautisku sadarbību politikas, reliģijas, zinātnes un izglītības laukā. Šajā darbā viņš izstrādāja humānu un demokrātisku programmu «vispusīgai visu un visa izlabošanai», tās īstenošanā noteicošo vietu ierādot zinātnēi, kultūrai, izglītībai un audzināšanai. J. A. Komenska dzīves laikā publicēja tikai pirmos divus sējumus — «Panegersija» («Vispārējā atmoda») un «Panaugija» («Vispārējā apgaismība»), bet pārējos piecus sējumus atrada tikai 1935. gadā Vācijā. Šo darbu pilnā apjomā publicēja 1966. gadā Čehoslovākijā. Mūsdienu zinātniekiem tas sniedz jaunus pētniecības materiālus, it īpaši par izcilā pedagoga sociālajiem un filozofiskajiem uzskatiem, humānisma un pansofijas idejām un to īstenošanu skolu praksē.

J. A. Komenskis miris 1670. gada 15. novembrī Amsterdamā.

*

J. A. Komenska dzīves ceļā un pedagoģiskajā jaunradē var izdalīt vairākus faktoros, kuri noteica izcilā domātāja filozofisko un sabiedriski politisko pozīciju, viņa uzskatus par zinātņi un mākslu, tikumību un reliģiju, visu to jautājumu kompleksu, kas veidoja pedagoģijas novatora oriģinālo pasaules skatījumu un audzināšanas procesa traktējumu.

«Lielajā didaktikā» J. A. Komenskis apliecināja ne tikai savu filozofisko erudīciju un jauno laiku norišu izpratni, bet arī spēju un gatavību patstāvīgi meklēt atbildes uz laikmeta samilzušajām problēmām. Tāpat kā Platons un Aristotelis, izcilais pedagogs saskatīja pedagoģijas un valsts politikas ciešo saistību un mijiedarbību, bet par filozofijas pamatuzdevumu atzina personības veidošanu. Cilvēks, pēc viņa domām, ir visaugstākā vērtība, pati pilnīgākā un brīnišķīgākā radība. Uzskatīdams, ka dzīves izziņā balstīta filozofija

kalpo patiesībai un cilvēku laimei, viņš ļoti atzinīgi novērtēja angļu filozofa F. Bēkona sacerējumu «Lielā zinātņu restaurācija», nosaucot to par aprbrīnojamu jaunā zinātnes un filozofijas laikmeta darbu. F. Bēkona indukcijas teorijā viņš saredzēja ceļu uz dabas noslēpumu atklāsmi. Savukārt R. Dekarta racionālistiskā filozofija nostiprināja viņa ticību prāta spēju varenībai un to izkopšanas plašajām iespējām mācību un audzināšanas procesā.

J. A. Komenskis secināja, ka 16.—17. gs. zinātnes un tehnikas revolūcija un straujās pārvērtības sociāli ekonomiskajā dzīvē nav savienojamas ar viduslaikos dominējošo domāšanas veidu un dogmatiski formālistisko pieeju mācībām. Viņš vērsās pret viduslaiku sholastiku un tālaika sastingušajiem «domu labirintiem». Filozofijas, zinātnes un izglītības tuvināšanu dzīvei viņš uzskatīja par nozīmīgāko nosacījumu sabiedrības pārveidošanai uz brīvības, taisnīguma un humānisma pamatiem.

Izcilā pedagoga J. A. Komenska **demokrātisko un humānistisko uzskatu** veidošanos dziļi ietekmēja «čehu brāļu» draudzes, kuru sākotne rodama husītu un viņu radikālā virziena pārstāvju — taborītu — nacionāli reliģiskajā kustībā. «Čehu brāļu» vidē radusies vienlīdzības un sociālā taisnīguma ideja, atteikšanās no mantiskām privilēģijām un vardarbīgas cīņas, sieviešu līdztiesības aizstāvēšana, prasība pēc mācībām dzimtajā valodā, rūpes par visu bērnu audzināšanu un amata prasmes apguvi atbalsojās arī «Lielajā didaktikā». Sajā kustībā J. A. Komenskis smēlās vērtīgas ierosmes mācību procesa organizācijai, vienotas, vispārējas un obligātas skolas izveidošanai visiem bērniem neatkarīgi no viņu kārtas, dzimuma un mantiskā nodrošinājuma. Viņš rakstīja, ka pastāvošajā netaisnīgajā iekārtā vieni dzīvo greznībā un pārēdas, bet citi cieš trūkumu un badu, kaut arī visu mūžu aizvada grūtā darbā. J. A. Komenskis bija sašutis, ka nabago ļaužu vidū bieži vien paliek nepamanītas un aiziet bojā izcilas spējas. Viņš prasīja, lai visi bērni — bagāto un nabago, dižciltīgo un vienkāršo cilvēku atvases, zēni un meitenes, pilsētnieki un laucinieki — mācītos skolā dzimtajā valodā.

Vairākas nozīmīgas humānisma idejas J. A. Komenska pedagoģiskajā koncepcijā ieaudās Renesanses laikmeta kultūras ietekmē. No šā kultūras slāņa iegūts pedagoģiskais optimisms, cieņa pret bērna personību. J. A. Komenskis ļoti atzinīgi novērtēja humānistu paustos audzināšanas ideālus un centienus atraisīt bērnu zinātkāri un jaunradi, izkopt viņiem patstāvīgu domāšanu, attīstīt fiziskos spēkus, sniegt antikās kultūras bagātības. Tomēr, izvērtējot humānistu (Vitorino da Feltrē u. c.) pieredzi savu centienu īstenošanā latīņu skolās jeb ģimnāzijās, J. A. Komenskis konstatēja, ka šādu skolu bijis gaužām maz un tās pašas bijušas paredzētas tikai izredzētajiem aristokrātiskās virsotnes bērniem. Turklāt mācības šajās skolās esot bijušas virzītas uz pagātni — uz antīko senatni — un par galveno mērķi tikusi uzskatīta grieķu un latīņu valodas apguve.

J. A. Komenskis labi saprata, ka tālaika skolas — gan baznīcas uzturētās mācību iestādes, gan arī humānistiskās ievirzes latīņu skolas jeb ģimnāzijas — vairs neatbilst sabiedrības attīstības objektī-

vajām tendencēm. J. A. Komenskis «Lielajā didaktikā» rakstīja, ka skolu praksē valdošās zināšanu iekalšanas metodes un bargie mīestsas sodi laupa bērniem izziņas un darba prieku, salauž viņu garīgos spēkus un sagandē veselību. Tāpēc lasīšanas prasmes apguve dažkārt ielgst no pieciem līdz desmit gadiem un bieži vien negūst panākumus.

Dažviet J. A. Komenska darbos, arī viņa «Lielajā didaktikā», saskatāma pārlieta aizraušanās ar tālaika sociālajām utopijām. Izciļlais pedagogs bieži min T. Mora «Utopiju», T. Kampanellas «Saules pilsētu», J. V. Andrē, H. L. Vivesa sacerējumus. Analīze parāda, ka šajos darbos ietverta sholastikas un dogmatiskā mācību veida kritika, izvirzīta ideja par vispusīgu audzināšanu un sagatavošanu amatos, uzsvēta nepieciešamība pēc plašas izglītības ar dabaszinātnēm centrā. Arī J. A. Komenskis pats loloja cerību izveidot «Gaismas kolēģiju», lai ar tās palīdzību izplatītu vispārēju gudrību, apvienotu visus cilvēkus sabiedrības dzīves pārveidošanai un netikumumu novēršanai visā pasaulē.

Tomēr J. A. Komenskis nav pedagogs utopists. Viņa izstrādātās prasības izglītības pārveidē un audzināšanas teorijā izrietēja no jauno laiku vajadzībām, sava laikmeta zinātnes sasniegumiem. Viņš saprata, ka mācību prakse un valdošās audzināšanas koncepcijas tālu atpaliek no dzīves prasībām un zinātnes attīstības gaitas. J. A. Komenskis labāk un pilnīgāk nekā jebkurš cits viņa laikmeta domātājs apzinājās skolu dzīves un izglītības pārkārtošanas galvenos virzienus. Savai sociālā reformatora darbībai viņš guva teorētisko pamatojumu laikmetam atbilstošajā pedagoģiskā reālisma koncepcijā. Jau V. Ratke, J. A. Komenska priekštecis didaktikā, uzsvēra, ka zināšanas un gudrība nav jāmeklē grāmatās, bet gan jārod dzīvē un dabā, tās novērošanā.

J. A. Komenskis labi saprata, ka skola kā galvenais gudrības audzināšanas institūts savus uzdevumus sabiedrības dzīvē veiks tikai tad, ja audzēkņus gatavos reālās pasaules izziņai, aktīvai dzīvei un praktiskajai darbībai. Šādu nostāju stiprināja jauno laiku zinātnes attīstība, filozofija un reālistiskā virziena iezīmēšanās audzināšanas teorijā un praksē. Pievēršanās pašu lietu apguvei, nevis atbilstošu vārdu iegaumēšanai kļuva par sava veida ūdensšķirtni starp jauno laiku pedagoģisko reālismu un daudzu humānistu skolās (J. Šturma ģimnāzija) kultivēto vienusīgu klasicismu ar verbālo mācību formu.

J. A. Komenskis «Lielajā didaktikā» atklāja sava laikmeta atbaidošo ainu, norādot, ka tajā kā labirintā nomaldās un aiziet postā cilvēku spējas un radošais gars, panīkst tikumi un mākslas vērtības. Taču vienlaikus viņš pauda kvēlu ticību gara spēkam, saprata, kultūras un sirds izglītības uzvarai pār pagrimumu un netīklību, kariem un citām sociālā ļaunuma izpausmēm.

Uzstājoties pret sociālo ļaunumu, kariem un iekšējām nesaskaņām, J. A. Komenskis meklēja citus — humānus un nevardarbīgus līdzekļus miera un satīcības nodrošināšanai starp tautām un valstīm. Vienu no tādiem līdzekļiem viņš saskatīja izglītībā, kura izplatāma visu cilvēku vidū, visās valstīs un tautās. J. A. Komenskis rakstīja,

ka laimīga ir tā tauta, kura bagāta ar labām skolām, labām mācību grāmatām un metodēm, labām audzināšanas iestādēm. Tālu apsteidzot savu laiku un laikabiedrus, J. A. Komenskis redzēja ne tikai izglītības nozīmi cilvēka audzināšanā un personības sagatavošanā dzīvei un darbam, bet arī uzsvēra tās atgriezenisko ietekmi uz sabiedrību, uz cilvēku garīgo, tikumisko un sociālo progresu. J. A. Komenskis ticēja, ka audzināšana un vispusīga izglītība spēs labot «cilvēces lietas».

Cilvēku sagatavošanu patiesi cilvēcīgai dzīvei un radošai darbībai J. A. Komenskis skatīja ciešā kopsakarā ar pansofijas ideju, kura caurvij arī «Lielo didaktiku».

Pansofiju viņš atzina par galveno metodoloģisko orientieri, lai cilvēci tuvinātu patiesības, taisnības un skaistuma pasaulei. Tālab pansofijai jāklūst par visu un katra cilvēka ieguvumu, garīgās dzīves un radošās darbības daļu. Ar terminu «pansofija» J. A. Komenskis saprata vispārējo gudrību, kuras pamatā ir visu lietu būtības izziņāšana. J. A. Komenskis uzsvēra, ka galvenās rūpes jāveltī nevis zināšanu summai (tā bieži notiek mūsdienu skolas praksē), bet gan lietu būtības, to nozīmes un sakārtotības dziļai un vispusīgai apjēgšanai. Gudrība nav iedomājama bez izziņas metožu apguves, garīgo spēju vingrinājumiem, bez augstas tikumības. Izglītība, ja tā nepāraug dziļā tikumiskā spēkā, kļūst par cilvēka nelaimi. «Kāda vērtība izglītībai bez labiem tikumiem?» jautāja «Lielās didaktikas» autors. J. A. Komenskis atzīmēja, ka viņa laika skolas neiemācīja galveno — mīlēt un stiprināt labo, nīst ļaunumu, gūt īstu gandarījumu patiesības izziņas, mākslu apguves un tikumu izkopšanas procesā.

J. A. Komenska pedagoģiskajā sistēmā uzsvērti vairāki pansofijas aspekti. Caur tās prizmu vērtēts un konstruēts izglītības saturs un mācību metodes, noteikti ceļi pampēdijas — vispārējās audzināšanas idejas — īstenošanai. Šī ideja paredzēja visa cilvēku dzimuma universālu izglītošanu, jo «visiem jāmacās viss un noteikti — vispusīgi». J. A. Komenskis pampēdijā redzēja ceļu uz pansofiju, bet pansofiju uzlūkoja par galveno līdzekli cilvēku humanizācijai. Pamatoties uz vispārējo gudrību, arī katrs atsevišķs cilvēks var pilnīgāk un vispusīgāk apjaust visu apkārtējo pasauli un sevi pašu šajā pasaulē, izkopt spēju saprātīgi risināt kā savas, tā arī visas cilvēces problēmas.

J. A. Komenskis loloja cerību, ka pansofijas ideju realizēšana palīdzēs skolēniem apjaust un izziņāt visu to, kas ir debesīs, uz zemes un zem zemes, cilvēka ķermenī un dvēselē, dažādos amatos, saimniecībā, valsts dzīvē. Taču šī vispusīgā dabas, dzīves, darba un cilvēka izziņa noteikti savienojama ar audzēkņu sagatavošanu zināšanu un mākslu apguvei, daudzveidīgai praktiskai darbībai, nodrošinot apgūto zināšanu izmantošanu dzīvē un savā darbā. Reālas iespējas savu ieceru īstenošanai J. A. Komenskis redzēja panmetodisku grāmatu izstrādē un to ieviešanā skolu praksē.

Pansofijas un tās metožu apguve, pēc pedagoga domām, norisinās dzīves skolā, pasaules skolā, dabas skolā, darba skolā.

V. Šekspīrs atzina: «Visa pasaule — teātris.» J. A. Komenskis savu dižo laikabiedru palaboja, teikdams: «Visa pasaule — skola.»

Pansofiju J. A. Komenskis iecerēja kā visas pasaules — makrokosma un mikrokosma — atspoguļojumu, kā pilnīgas cilvēka zināšanas par pasaules viengabalainību un vienotību. Pansofija bija balstīta panharmonijas idejā — redzēt visā un visur saskaņotību un kārtību. Šī kārtība rodama dabā. «Visa pamatā ir dabā aizgūtā kārtība,» rakstīja pedagogs.

J. A. Komenskis Visumā, Universumā redzēja trīs pasaules — dievišķo ideju pasauli, redzamo dabas pasauli un cilvēku radošajā darbībā radīto pasauli. Šīs atšķirīgās, kā ar «akmens sienu» norobežotās pasaules patiesībā pakļaujas vieniem un tiem pašiem likumiem, tajās valda noteikta kārtība. Izzinot šīs kārtības likumus, cilvēks izzina savu darbību un savu esamību, apjauš dievišķās atklāsmes spēku — uzsvēra J. A. Komenskis.

Visus J. A. Komenska darbus, it sevišķi viņa galveno sacerējumu — «Lielo didaktiku», caurvij atziņa, ka **mācībām un audzināšanai jāatbilst dabai un dabas likumsakarībām**. Viņš uzskatīja, ka cilvēks ir dabas daļa un tāpēc ir pakļauts tās vispārīgajiem likumiem. Izcilais pedagogs, balstoties uz Aristoteļa un sava laikmeta zinātnieku atziņām, tiecās noskaidrot dabas likumsakarības jeb, kā viņš izteicās, pamatatzinumus, kuri, būdami visaptveroši, izpaužas arī mācību, audzināšanas un personības veidošanas procesā.

J. A. Komenskis centās formulēt universālu, bērna dabai atbilstošu audzināšanas metodi. Zinātnisku argumentāciju šādai metodei viņš atrada dabatbilsmes idejā. J. A. Komenska skatījumā dabiskā metode — tā ir arī dabatbilsmes metode. Viņš norādīja, ka precīza skolas kārtība jāaizgūst no dabas, ka arī audzināšanas darbā allaž jābalstās uz novērojumiem par tiem procesiem, kas visur atklājas dabā. Pēc pedagoga domām, didaktikas galvenais uzdevums ir atrast tādu dabisko kārtību mācībās, lai tās vienmēr būtu produktīvas. Viņš izvirzīja domu par skolēnu izziņas spēju pētīšanu, lai varētu izmantot tādus mācību paņēmienus, kuri atbilstu gan šim spējam (bērna dabiskajai attīstībai), gan apgūstamajām kultūras vērtībām — zināšanām, mākslām, tikumiem, amatiem — visām tām bagātībām, bez kuru pārmantošanas nav iespējama pilnskanīga cilvēku dzīve.

Atsegdams pedagoģiskā procesa divas puses — objektīvo (mācību un audzināšanas likumi) un subjektīvo (šo likumu prasmīga lietošana), J. A. Komenskis lika pamatus mācību un audzināšanas teorijai.

J. A. Komenska novatorisms izpaudās tādējādi, ka viņš stingri norobežoja savu uzdevumu no mērķiem, kurus sev izvirzīja tie, kas rakstīja «īsas rokasgrāmatas vieglai mācīšanai» vai arī meklēja «paņēmienus, kā ātrāk iemācīt kādu zinātni vai mākslu». J. A. Komenskis uzskatīja, ka viņa galvenais uzdevums ir nevis dot vēl vienu pedagoģisko receptu kompleksu, bet gan sniegt zinātnisku pamatojumu galveno didaktikas un audzināšanas teorijas un prakses jautājumu radošai izstrādei.

Humānisma, pansofijas un dabatbilsmes idejas veido J. A. Komenska pedagoģiskās sistēmas teorētiskos un metodoloģiskos pamatus. Šo ideju fundamentālais risinājums ļāva viņam novatoriski noteikt audzināšanas mērķus un uzdevumus, izstrādāt oriģinālu pamatojumu skolu sistēmas izveidei, izglītības saturam, mācību meto-
dēm un organizācijai, personības audzināšanai un skolotāja darbības raksturojumam.

J. A. Komenska teorētisko pamatu izstrāde zinātniskās pedagoģijas izveidē sakrita ar vispārējā zinātņu diferenciacijas procesa sākumu, ar audzināšanas zinātnes izdalīšanos no filozofijas un teoloģijas. Sarakstot savu fundamentālo darbu «Lielā didaktika», viņš formulēja tā mērķi — izstrādāt un ieviest audzināšanas praksē universālu mākslu, kā visus mācīt visam. Didaktikas galveno jēgu, tās teorētisko un praktisko nozīmīgumu pedagogs redzēja tādas metodes (pamatprincipa) atklāšanā, kura ļautu skolotājam mazāk mācīt, bet skoleniem dotu iespēju vairāk mācīties. J. A. Komenskis vecākiem, skolotājiem, audzinātājiem norādīja īsāko un drošāko ceļu, kā sasniegt iespējamo pilnību visu bērnu dabisko dotumu un spēju pilnīgai izpausmei un attīstībai. Viņš deva pamatojumu tādai skolēnu un skolotāju dzīves un darbības organizācijai, kas skolās novērstu trokšņošanu, muļķības un veltīgo Sizifa darbu, bet vairāk sniegtu brīva laika, patiesa prieka un panākumu.

Didaktika ar saviem specifiskajiem līdzekļiem, kā norādīja J. A. Komenskis, ir nozīmīgs faktors sabiedrības dzīves harmonizēšanai. Viņš uzsvēra, ka tā palīdz radīt nosacījumus, lai ikvienā valstī, kur cienī izglītību un kultūru, būtu mazāk tumsonības, sajukuma un iekšēju ķildu, bet vairāk gara gaismas, skaistuma, kārtības, miera un satiecības. J. A. Komenskis uzskatīja, ka izglītības un kultūras kopšanas darbs ir katras civilizētas valsts svarīgākais pienākums.

«Lielās didaktikas» ievaddaļā autors uzsvēra, ka mācību un audzināšanas teorija zinātniski pamato drošu un rūpīgi pārdomātu veidu — metodoloģiju — tādu skolu izveidei visu kristīgo valstu kopienās, pilsētās un ciemos, kurās visi abu dzimumu audzēkņi bez jebkāda izņēmuma varētu mācīties zinātnes, pilnīgoties tikumos, apliecināt sevi humānā rīcībā un dievbijībā un tādējādi savas dzīves pavarī — bērnības un jaunības gados — iemācītos visu, kas vien nepieciešams kā tagadējai — šās zemes dzīvei, tā arī mūžīgajai — aizkapa valstībai.

«Lielās didaktikas» pirmajās četrās nodaļās J. A. Komenskis balstījās uz domu, ka pasaule ir Dieva radīta un ka izzīņa ir «Dieva meklēšana visur». Pamatojoties uz Bibeles atziņu par šās zemes dzīvi kā sagatavošanos aizkapa dzīvei, J. A. Komenskis formulēja audzināšanas mērķi — lai sagatavotos «mūžīgajai svētlaimei», cilvēkam jau šās zemes dzīvē jāklūst par saprātīgu, aktīvu, vispusīgi audzinātu un izglītotu būtni. Audzināšanas rezultātā jāpanāk, lai katrs cilvēks 1) zinātu visas lietas, 2) valdītu pār lietām un sevi pašu, 3) tiektos uz Dievu kā visu lietu avotu. Sajās prasībām ietverti arī

trīs galvenie audzināšanas uzdevumi: 1) zinātniskā izglītība, 2) tikumība, 3) reliģiozitāte jeb dievbijība.

Minētajos galvenajos audzināšanas un personības veidošanas uzdevumos ietverta fundamentāla prasība par audzināšanas daudzšķautņaino, visaptverošo un universālo raksturu. Audzināšanas un izglītības universalitātē J. A. Komenskis redzēja reālu pamatojumu humānisma un pansofijas ideju īstenošanai. Viņš aizstāvēja patiesi demokrātisku un humānu prasību: visiem cilvēkiem jānodrošina iespējas pilnvērtīgai audzināšanai un izglītībai, jo mācību un audzināšanas rezultātā ikviens var sasniegt augstu līmeni garīgajā, tikumiskajā, fiziskajā un voluntārajā (gribas) attīstībā, kļūt gudrāks, skaistāks, labāks, spēcīgāks, pilnvērtīgāks. Cilvēka prāts, kā atzina izcilais pedagogs, ir lielāks par pasauli. Sis J. A. Komenska humānisms bija tiešs pretstats viduslaikos valdošajam uzskatam par cilvēku kā ļaunuma iemiesojumu.

Pamatodamies uz dabatbilsmi un cilvēka attīstības likumsakarībām, J. A. Komenskis uzskatīja, ka visu tautas izglītības sistēmu veido četras pakāpes. Katrai no šīm pakāpēm paredzēti seši gadi, kuri atbilst četriem vecumposmiem — bērnībai, pusaudža gadiem, jaunībai un brieduma gadiem.

Līdz sešiem gadiem bērnu mācības un audzināšana noris *mātes skolā*. Par tādu skolu jākļūst katrai ģimenei mātes vadībā. Būdams iekšējais psihologs un bērnu iekšējās pasaules smalks pazinējs, J. A. Komenskis mudināja vecākus rūpēties par savu lolojumu dabas un sabiedriskās dzīves iespaidu uzkrāšanu, darba un tikumiskās pieredzes izveidi. Šajā vecumposmā visnotaļ jāveicina bērnu tieksme izteikties, darboties, izzināt, paust savu viedokli un iztēli. Lai šos uzdevumus varētu veikt, vecākiem labi jāapgūst audzināšanas māksla. J. A. Komenskis norādīja, ka pirmajiem bērnu audzinātajiem visvairāk pietrūkst zināšanu par bērnu audzināšanu un viņu attīstības virzieniem. Tālab jaunlaiku pedagogijas pirmais uzdevums — rūpēties par vecāku sagatavošanu audzināšanas darbam.

Pēc mātes skolas visi bērni neatkarīgi no kārtas un dzimuma sešu līdz divpadsmit gadu vecumā mācās *dzimtās valodas skolā*. Šādu skolu dibina katrā ciemā, lai pieradinātu bērnus pie vienkāršības un savstarpējas palīdzības, pavērtu ceļu spējīgākajiem bērniem no trūcīgo aprindām izglītības turpināšanai. Tautas skolā jā māca tas, kas cilvēkam noderēs visu mūžu, proti, brīvi lasīt un rakstīt dzimtajā valodā, mērit, dziedāt pazīstamas melodijas, zināt katķismu un Bībeles stāstus, aritmētikas, dabaszinību, vēstures, ģeogrāfijas, kosmogrāfijas, ģeometrijas pamatus, prast orientēties saimniecībā un politikā. Skolēni iepazīstas ar vispārējiem amatniecības pamatiem, lai nebūtu galīgi neprašas un varētu sevī atklāt kādas spējas.

Par dzimtās valodas skolas svarīgāko uzdevumu J. A. Komenskis izvirzīja valodas tīrību un tās kopšanu: «Ja kādā valodā nevar nepieciešamo izteikt tās neskaidrības vai nepilnības dēļ, tad vaina ir nevis valodā, bet cilvēkos.» Atšķirībā no skolām, kurās mācības bija atrautas no dzīves un notika latīņu valodā, dzimtās valodas

skolai bija lemts kļūt par nācijas konsolidētāju faktoru, tās kultūras kopēju un šargātāju.

J. A. Komenskis ieteica dzimtās valodas skolā visu piemērot bērnu prātam, kas jau pēc dabas tiecas pēc patīkamā, jautrā, rotaļīgā un vairās no nopietnā un stingrā. Racionālā un emocionālā saskaņošana audzēkņu izziņas darbībā ieņem nozīmīgu vietu viņa didaktiskajā sistēmā.

Jaunie, augošie spēki allaž prasa atbalstu un saudzību, nevis rupju piespiešanu un radošo spēku nomākšanu. J. A. Komenskis atgādināja: «Skolotājs, tāpat kā ārsts, ir tikai palīgs dabai, nevis tās pavēlnieks.» Pedagoģis mudināja vecākus un skolotājus rūpīgi iepazīt bērnus un pusaudžus, novērtēt viņu uzkrāto pieredzi un patiesās iespējas izziņas procesā, darbā un radošā izdomā.

Nākamajā pakāpē — *latiņu skolā* jeb *ģimnāzijā* — mācās 12 līdz 18 gadus veci audzēkņi, kas dzimtās valodas skolā apliecinājuši tieksmi nodarboties ar zinātnēm un mākslām. Latīņu skolās līdzās tradicionālajām brīvajām mākslām ietverti arī tādi mācību priekšmeti kā fizika, dabas mācība, vēsture, ētika, teoloģija. Līdz ar to šīs skolas ir pietuvinātas jauno laiku izglītības vajadzībām un tajās liela uzmanība pievērsta patstāvīgās domāšanas — saprašanas un domāšanas spēju — izkopšanai un audzēkņu sagatavošanai praktiskajai dzīvei.

Ceturtajā izglītības pakāpē — *akadēmijā* — mācās apdāvinātākā jaunatnes daļa no 18 līdz 24 gadu vecumam. Lai gan akadēmijas projektā saglabātas tradicionālās universitāšu fakultātes, tomēr iezīmētas arī jaunas tendences — pansofistisko zināšanu, zinātnes sasniegumu apguve. Studijas noslēdz ceļojumi, kas paplašina akadēmiskās izglītības apvāršņus.

No šī īsā ieskata var secināt, ka katra izglītības pakāpe ir iepriekšējās skolas turpinājums. «Lielajā didaktikā» J. A. Komenskis pamatoja demokrātisko vienotas skolas principu. Savā turpmākajā jaunradē viņš nonāca līdz secinājumam, ka pansofijas un tās metožu apguve norisinās nevis četrās, bet gan septiņās skolās. Pirmā — *personības tapšanas* (dzimšanas) *skola*. Tās saturu veido vecāku attieksme pret laulību, veselīgs dzīvesveids, rūpes par topošo māti. Mūsdienu zinātne apstiprina, ka bez šīs skolas nevar nodrošināt sekmīgu cilvēka audzināšanu mātes skolā un visos turpmākajos izglītības posmos. J. A. Komenskis izdalīja arī *dzīves prakses skolu*, kura aptver visu cilvēka darbību un kuras mērķis ir stiprināt ticamību un mīlestību, vairot zināšanas. Beidzot, *vecumdienu skola* — iedziļināšanās gudrībā. Tā māca līdz pēdējai stundai saglabāt dzīvības spēkus un gaišu prātu.

Pirmo reizi cilvēces vēsturē J. A. Komenskis pamatoja savstarpēji saistītu skolu sistēmu, kura paver audzēkņiem ceļu uz zinātņu virsotnēm un nepārtrauktām mācībām visā dzīves ritumā. Izcilais pedagogs uzsvēra, ka didaktikas māksla palīdzēs skolēniem iegūt pilnvērtīgu izglītību bez pārlieta grūtuma, uzkliedzieniem un sitieniem. Šajā skolu sistēmā audzēkņi jaunus stimulus mācībām smel-

sies rotaļās un spēlēs, izziņas priekā un nopietnā darbā, jaunradē un zināšanu izmantošanā.

J. A. Komenskis viens no pirmajiem pedagogijā izvirzīja jautājumu par **skolas saikni ar dzīvi**. Skolai jāsatgavo nevis dzīves novērotāji, bet aktīvi un strādīgi cilvēki. Tālab viņš ieteica katrai skolai izveidot fermu, kurā skolēni apgūtu noderīgas zināšanas un iemaņas. Skolu tuvināšana dzīvei un darbam atbilda tautas vairākuma sapratnei par izglītības nozīmi. Savas tautas pedagogiskajā gudrībā rasta arī atziņa, ka skolēni iepazīstināmi ar dažādiem amatiem un izplatītākajiem darba paņēmieniem. Pedagoģs ieteica pusaudzju nodarbības piesātināt ar rokdarbiem un dažādiem celtniecības darbiem. J. A. Komenskis vēlējās, lai viņa proponētā tautas skola uz plašas un vispusīgu zināšanu un prasmju bāzes savus audzēkņus sagatavotu dzīvei.

Izcilais pedagoģiskā darba meistars izstrādāja oriģinālu didaktisku sistēmu, kuru mēs dēvējam par **klašu un mācību stundu sistēmu**. Viņš veltīja daudz pūliņu, lai mācību darbā katram gadam, mēnesim, nedēļai, dienai un pat stundai būtu savs noteikts uzdevums. Tolaik dominējošo individuālo mācību darba organizāciju pakāpeniski nomainīja grupālā forma, kas saistījās ar daudzmazviendabīgu skolēnu grupu komplektēšanu. Tāda mācību darba organizācija ļāva skolotājam visai grupai izskaidrot vienu un to pašu mācību materiālu, izvērst frontālo un individuālo darbu ar skolēniem, virzīties uz noteiktu izglītošanas mērķi.

«Lielajā didaktikā» J. A. Komenskis vispārināja sava laika progresīvo skolu pieredzi, pamatoja pastāvīgu, stabilu skolēnu grupu — klašu — izveides nepieciešamību. Viņš uzsvēra, ka klasē jāapvieno skolēni ar vienādu sagatavotību, nodarbībām jānoris mācību stundās, mācību vielu izskaidro skolotājs, pēc stundas paredzams starpbrīdis skolēnu atpūtai un viņu darbaspēju atjaunošanai. Kaut gan klašu un mācību stundu sistēmas izveides pamatatzīņas J. A. Komenskis izstrādāja ļoti rūpīgi, tomēr skolu praksē tās ieviesās gaužām lēni. Laika gaitā šī sistēma tika dažādi deformēta. Vairākkārtīgie centieni atteikties no šīs sistēmas un aizstāt to ar citām mācību organizācijas formām ir izrādījušies neveiksmīgi. Arī mūsdienās vēl nepilnīgi tiek izmantotas mācību stundas iespējas skolēnu izglītošanā un audzināšanā, viņu radošo spēju attīstībā.

J. A. Komenskis uzsvēra, ka skolotājiem visbiežāk pietrūkst īstenas izpratnes par sava darba būtiskāko jomu, t. i., par to, **kā mācīt**. Vēloties godam izpildīt savu pienākumu, skolotāji dažkārt līdz pilnīgam spēku izsīkumam nomoka sevi un savus skolēnus, maina mācību metodi un paņēmienus, izšķiež daudz laika, bet beigu beigās ir spiesti samierināties ar visai pieticīgu rezultātu. Izstrādājot mācību metodiku, J. A. Komenskis «Lielajā didaktikā» norādīja ceļus, lai visiem mācītu visu uz pavisam jauniem pamatiem, mācītu viegli, saprotami un saistoši.

Pamatojoties uz sensuālista pozīcijām, J. A. Komenskis atklāja mācību procesuālo raksturu. Viņš apgalvoja, ka zināšanu apguve

nenotiek acumirkīgi, vienā paņēmienā, līdzīgi atspulgām spogulī, bet ka tā ir process, kurā izšķiroša nozīme ir *jutekliskajai uztverei*. J. A. Komenskis uzsvēra, ka bērni, protams, ir jā māca tā, lai viņi pēc iespējas apgūtu zināšanas nevis no grāmatām un mutvārdu pārsprīdumiem, bet gan vērojot apkārtējās lietas, pētot to cēloņsakarus. Tālab mācību procesā nemitīgi jāattīsta bērnu maņu orgāni un viņi jāievada tālākos, arvien vairāk niansētos ārējās pasaules lietu un parādību novērojumos, to apjēgšanā un saglabāšanā atmiņā. J. A. Komenska vārdiem runājot, jāļauj visu, cik vien iespējams, uztvert ar maņām: redzamo — redzei, dzirdamo — dzirdei, ožamo — ožai, garšojamo — garšai, taustāmo — taustei. Ja kādi objekti uztverami ar vairākām maņām vienlaikus, tad tie arī jāuztver ar visām tām uzreiz. Šis J. A. Komenska formulētais «zelta likums» orientēja mācībās plaši ieviest *uzskatāmību*, bērnus iepazīstinot ar apkārtējo lietu un parādību pasauli.

J. A. Komenskis norādīja, ka *tas, kas paredzēts iemācīšanai, jāsadala atbilstoši vecuma pakāpēm*, lai būtu piemērots bērnu uztveres spējām. Viņš ieteica sākumā attīstīt bērnu juteklus, pēc tam atmiņu un domāšanu, valodu un roku veiklību, gribu.

Savos didaktikas likumos J. A. Komenskis uzsvēra, ka *mācībām jānoris pakāpeniski*, pārejot no vieglākā uz grūtāko, no tuvā un pazīstamā uz attālāko un svešāko, no vispārīgā uz atsevišķo, no vienkāršā uz sarežģīto un ka ļoti svarīgi ir ievērot, lai iepriekšējais sagatavotu ceļu turpmākajam. Viņš atgādināja, ka mācību materiāls *jāmāca ciešā savstarpējā sakarībā* — viss, kam ir kopsakars, jāatklāj kopsakarā. J. A. Komenskis norādīja, ka mācību materiāls jānostiprina ar prāta slēdzieniem tā, lai neatliktu vietas nedz šaubām, nedz iespējām to aizmirst; prāta pierādījumi ir tās naglas, bultas, tapas, kuras sastiprina priekšmetu un neļauj tam ne šķobīties, ne arī sabrukt. Šāda mācību norise iespējama tikai tādā gadījumā, ja skolēniem būs skaidra cēloņu un seku kopsakarība.

J. A. Komenskis uzsvēra, ka viens no pamatuzdevumiem, kas jāveic vecākiem, skolotājiem un skolai, ir *radīt bērnos interesi par mācībām un darbu*. Vecāki to panāk, uzsverot izglītības lomu un pozitīvi novērtējot skolu. Skolotāji to nodrošina, iecietīgi, maigi un saudzīgi izturoties pret skolēniem, prasmīgi izraisot viņos interesi par mācībām un daudzveidīgajām skolas nodarbībām. Skola to panāk ar savu patikamo izskatu un uzkopto apkārtni, gaumīgo telpu iekārtojumu un dabiskuma un draudzības atmosfēru.

J. A. Komenska formulētie didaktikas likumi un noteikumi vistiešākā veidā saaužas ar personības **audzināšanu un spēju attīstību**. Izcilais pedagogs izvīrēja jaunu, ne tikai savam laikam vien nozīmīgu prasību: pilnīga un vispusīga audzināšana nozīmē ne tikai personības īpašību izveidi, bet arī sagatavošanu apkārtējās dzīves uzlabošanai un kultūras kopšanai. J. A. Komenskis «Lielajā didaktikā» dažādās sakarībās uzsvēra, ka mācību un audzināšanas procesu nepieciešams organizēt tā, lai tiktu attīstīts audzēkņu intelekts un tikumība, roku izveicība un jūtu kultūra, griba un fiziskā veselība. Tikai tādā gultnē ievīrīta vispārējā izglītība palīdzēs audzi-

nāt un sagatavot skolēnus aktīvai līdzdalībai visdažādākajās dzīves un darba jomās.

Katrai cilvēka darbības sfērai ir sava noteikta, neaizstājama vieta viengabalainajā audzināšanas procesā. Fiziskā veselība ir nepieciešams pamats cilvēka garīgo spēku un spēju attīstībai. Bez fiziskajiem vingrinājumiem, bez fiziskās un garīgās veselības kopšanas, kā uzsvēra J. A. Komenskis, skola nevar veikt savu galveno uzdevumu — nodrošināt cilvēkiem ilgu un laimīgu mūžu.

J. A. Komenskis atzina, ka cilvēka būtību raksturo četri tikumi: gudrība, mērenība, vīrišķība un taisnīgums. Bērniem jau mātes skolā jāmacās valdīt pār sevi (savaldīt dusmas, nobremzēt neiecietību utt.). Līdzās šīm īpašībām bērnos jāattīsta vienkāršība un strādīgums, paklausība un labestība, tīrības un kārtības izjūta, pieklājība un cieņa pret vecākiem cilvēkiem. Par galvenajiem audzināšanas līdzekļiem J. A. Komenskis uzskatīja vecāku un skolotāju pārrunas ar bērniem, bērnu vingrināšanu pareizā uzvedībā un noturīgu parādumu izveidē.

Atzīdams čehu izteicienu «Skola bez disciplīnas ir kā dzirnavas bez ūdens» dziļo jēgu, J. A. Komenskis izvirzīja galvenos līdzekļus **disciplīnas** nodrošināšanai. It īpaši viņš uzsvēra laba parauga, vārda sugestīvo spēku, patiesas un atklātas labvēlības lielo nozīmi.

J. A. Komenskis prasīja, lai skolā un ģimenē netiktu pieļauta bērnu bezdarbība, kura kļūst par daudzu ļaunumu avotu. Viņš ieteica pievērst uzmanību gudrai laika sadalei, ārpusklases lasīšanai, rotaļām, spēlēm, dažādiem iestudējumiem, bērnu jūtu kultūras kopšanai u. c.

Ļoti augstu J. A. Komenskis novērtēja skolotāja lomu, kurš rāda ceļu savu audzēkņu personības dabiskai, brīvai un nepiespiestai attīstībai. Ists skolotājs, kā teicis izcilais pedagogs, kalpo mūžīgai gaismai un deg nepacietībā izkļiedēt gara tumsību.

J. A. Komenska ideju un teorētisko darbu nozīme laika gaitā turpina aizvien pieaugt. Izcilā pedagoga dzīves gados vispārēju atziņu izpelnījās viņa sarakstītās mācību grāmatas. Tās palika nepārspētas līdz pat 19. gs. Palielinoties interesei par pedagogijas zinātnisko problēmu izstrādi, kopš 19. gs. beigām plaši izvērsās J. A. Komenska teorētiskā mantojuma apguve. «Lielajā didaktikā» paustās atziņas veidoja pamatu pedagogijas zinātnes un audzināšanas mākslas attīstībai.

*

Laikmetu lokos arī Latvijā atbalsojās izcilā novatora atziņas, ietekmējot pedagogiskās domas veidošanos. Vēl J. A. Komenska dzīves laikā jaunais E. Gliks, dzīvodams Saksijā, no izcilā pedagoga grāmatām guva nozīmīgas ierosmes savai darbībai. Vēlāk, strādājot par mācītāju Alūksnē, E. Gliks sagatavoja atkārtotai izdošanai J. A. Komenska darbus («*Orbis sensualium pictus*», «*Vestibulum*»). 1683. gadā viņš Alūksnē nodibināja pirmās skolas zemnieku jauniešiem (daudzi no tiem vēlāk kļuva par skolotājiem). E. Gliks kopā ar palīgiem latviešu valodā pārtulkoja Biblii, un viņš, iespējams,

bija viens no pirmās latviešu ābece — (izdota ap 1680. gadu) — autoriem. Piētisma un J. A. Komenska ideju ietekmē E. Glikis aizstāvēja uzskatu par izglītības nepieciešamību. Īpaši lielu nozīmi viņš piešķīra skolotājam — bērnu aktīvam veidotājam un gara gaismas nesējam.

18. gs. 30.—40. gados Vidzemes zemnieku vidū lielu popularitāti ieguva reliģiskā brāļu draudžu kustība, kurai sākumi rodami J. A. Komenska dzimtenē. Vidzemē ieradās vairāki šīs kustības darbinieki. Viņi sludināja hernhūtiešu idejas, mācījās latviešu valodu. 1738. gadā hernhūtisma un piētisma ietekmē Valmiermuižas īpašniece Valmierā atvēra skolotāju semināru. Jaunie skolotāji centās paplašināt mācību saturu, vērst to saistošāku un noderīgāku. Vairāki skolotāji, apguvuši J. A. Komenska «vieglo mācību metodi», spēja iemācīt bērnus lasīt nevis 2—3 gados, bet vienā ziemā.

Brāļu daudzū vidū izplatījās dažādi hernhūtiešu rokraksti. Pēc sava žanra tie bija ļoti dažādi. Starp tiem bija dziesmas draudzēm, runu teksti, izcilu hernhūtiešu biogrāfijas u. c. No vācu avotiem bija tulkots apskats par hernhūtisma vēsturi (hernhūtisma sludinātāja N. Cincendorfa un citu autoru darbi, kuros ievīti arī J. A. Komenska sacerējumi).

Diemžēl ar ķeizarienes Elizabetes 1743. gada pavēli brāļu draudžu darbība tika pārtraukta, viņu izdoto grāmatu lielākā daļa iznīcināta.

J. A. Komenska pedagoģiskās idejas guva atspoguļojumu daudzās Latvijā izdotās mācību grāmatās. Savam laikam ļoti moderns mācību līdzeklis bija G. F. Stendera «Bildu ābice» (1787), ko rotāja 24 autora vara grebumi. G. F. Stendera populārzinātniskais izdevums «Augstas gudrības grāmata no pasaules un dabas» (1774) un G. Miliha «Jauna skolas grāmata» (1803) zināmā mērā bija veidota ar enciklopēdisku saturu.

J. A. Komenska didaktika kļuva par nozīmīgu avotu latviešu nacionālās pedagoģijas izveidei. Humānisma, demokrātisma idejas atbalsojās jaunlatviešu prasībās pēc vispārējās izglītības un mācībām dzimtajā valodā, vienotas skolu sistēmas un reālisma pedagoģiskā procesa organizēšanā.

J. A. Komenska ideju plaša apguve Latvijā sākās 19. gs. beigās un 20. gs. sākumā. Latviešu preses izdevumos izvērtēts izcilā domātāja devums cīņā pret sholastiku, dresūru un dogmatisko mācību veidu, aizstāvētas dzimtās valodas tiesības skolā, augstas prasības izvirzītas skolotāja personībai, uzsvērtā nepieciešamība pārvērst skolu par īstenu «cilvēku kalvi». Darbmācības ideju paudējs, īpašas pedagoģisko rokdarbu sistēmas pamatlicējs Latvijā K. Cīrulis akcentēja

J. A. Komenska atziņu, ka saskaņoti jākopj bērnu fiziskās un garīgās spējas, uz plašu vispārīgo zināšanu pamata jāapgūst «darba ābece», jāveido darba kultūra.

Latvijas Republikas gados J. A. Komenska mantojumu popularizēja L. Adamovičs, L. Bērziņš, A. Dauge, K. Dēķens, K. Obšteins, E. Pētersons, V. Seile un J. Students. Viņi atzinīgi novērtēja izcilā

čehu tautas dēla milzīgo organizatorisko darbu pedagogijā un devumu didaktikā, cildināja viņa novatorismu un spēju iedziļināties audzināšanas būtībā, iezīmēt ceļus skolu attīstībai un vispusīgai tautas izglītībai.

Diemžēl pēdējos gadu desmitos pie mums J. A. Komenska pedagogiskā mantojuma apguve ir bijusi pamesta novārtā. Tas noticis laikā, kad pasaules kultūrtautas atzinušas J. A. Komenski par izcilu domātāju un filozofu, par jaunlaiku pedagogijas pamatlicēju un plaši publicējušas viņa sacerējumus.

Cenšoties nolīdzināt šo parādu kultūras un pedagogiskās domas vēsturē, sagatavots «Lielās didaktikas» tulkojums latviešu valodā. Tas dos atbalstu vispārējās pedagogiskās kultūras izkopšanai un pedagogu personības pilnveidošanai Latvijā, iepazīstinās plašo skolotāju saimi, studentus, vecākus un citus interesentus ar J. A. Komensku pedagogisko ideju bagātību.

Izdevuma sagatavošanā izmantota krievu valodā izdotā izlase *Коменский Я. А. Избранные сочинения* (М.: Учпедгиз, 1955). Atsevišķi jautājumi precizēti, salīdzinot vairākus izdevumus — vācu valodā publicēto grāmatu *Komensky J. A. Grosse Unterrichtslehre* (Leipzig: Siegmund und Volkening, 1908), lietuviski sagatavoto *Komenskis J. A. Rinktiniai pedagoginiai raštai* (Kaunas: Sviesa, 1975) un citus darbus.

JĀNIS ANSPAKS

LIELĀ DIDAKTIKA,

KAS IETVER UNIVERSĀLU MĀKSLU MĀCĪT VISIEM VISU,

JEB

DROŠS UN RŪPIGI PĀRDOMĀTS VEIDS, KĀ IK-
VIENAS KRISTIEŠU VALSTS VISĀS KOPIENĀS, PIL-
SĒTĀS, UN CIEMOS IZVEIDOT SKOLAS, KURĀS ABU
DZIMUMU BĒRNI BEZ JELKĀDIEM IZŅĒMUMIEM
VARĒTU APGŪT ZINĀTNES, PIENĒMTIES TIKUMĪBĀ,
AUGT DIEVBĪJĪBĀ UN TĀDĒJĀDI JAUNĪBAS GADOS
IEMĀCĪTOS VISU PASREIZĒJAI UN NĀKAMAJAI
DZIVEI VAJADZĪGO,

Īsi,

patīkami,

pamatīgi,

kur visam, kas paredzēts,

PAMATOJUMS rasts pašā lietu dabā;
PATIESUMS apstiprināts ar paralēliem piemēriem no mehānikas
mākslu jomas;
KĀRTĪBA noteikta pa gadiem, mēnešiem, dienām un stundām un,
beidzot, norādīts
VIEGLS un DROŠS CEĻŠ visa tā sekmīgai īstenošanai praksē.

Cicerons. *De divinatione* (Par pravietojumu):

«Vai var sniegt valstij vēl lielāku un labāku dāvanu par to, kā
mācīt un izglītot jauno paaudzi, jo sevišķi mūsu tikumības apstākļos

un mūsu laikā, kad jaunatne ir tik samaitāta, ka tā jāiegrožo un jāapvalda kopīgiem spēkiem.»

Diogens pēc Stobaja, 41:¹

Τῆς οὖν ἀρχῆς πολιτείας ἀπάσης; Νέων τροφῆ

Joh. Valent. Andrē. Teofila dialogs «Par kristīgo literatūru»:

«Pareizi vadīt jaunatni — tas nozīmē arī izveidot un pārkārtot valsti. Atklāti sakot, te man daudz ko vajadzēja apdomāt, izpētīt, pārveidot, mikstināt, nerēķinoties ar paražām, strādāt, cerībām mijoties ar bailēm. Visprātīgāk te bija neļaut sevi pārmēram apžilbināt autoritātēm un neaizrauties ar saviem atklājumiem.»

Arī:

«Zaudēt cerības uz panākumiem — negods, noniecināt cita padomu — neprāts.»

Lai par mūsu didaktikas galveno pamatu kļūst:

Tādas metodes izpēte un atklāšana, saskaņā ar kuru mācošie mazāk mācītu, skolēni vairāk mācītos; skolās būtu mazāk trokšņa, muļķības, nevajadzīga darba, bet vairāk — brīva laika, prieka un pamatotu panākumu, un kristiešu valstī būtu mazāk tumsonības, jucekības, nesaticības, bet vairāk gaismas, kārtības, miera un rāmuma.

Psalmi, 67: 2—3:

«Lai Dievs par mums apžēlojas un svētī mūs, lai Viņš apgaismo savu vaigu pār mums! Lai virs zemes taptu zināms Tavs ceļš, visās tautās Tava palīdzība un svētība!»

Iši
patīkami,
pamatīgi.
kur visam, kas paredzēts,
PAMATĪGUMS tas ir pati dabā,
PATĪGUMS apstiprināts ar patstāvīgu pieredzi no mērķnieka
mācītāja jomas;
KĀRTĪGĀ noteikta pa katrām, mēnešiem, dienām un stundām un
beidzot, norādīta
VIEGLS un DROSS CEĻŠ visā tā sekmitāji ieteiktāji prakse.
Cicero's De divinatione (Par pravietojumu):
«Vai var spiegt valstij vēl lielāku un labāku dāvanu par to, kā
mācīt un iekļūst jauno pasauli, jo sevišķi mūsu tikumības apstākļos

DIDAKTIKAS MĀKSLAS NODERĪGUMS

Pareizi izveidota didaktika ir vajadzīga:

1. *Vecākiem*, kuri līdz šim pa lielākajai daļai nav bijuši informēti, ko viņi var gaidīt no saviem bērniem. Viņi ir algojuši skolotājus, izteikuši tiem lūgumus, apveltījuši viņus ar dāvanām, mainījuši tos tiklab nevajadzīgi, cik ar zināmu labumu. Bet, ja audzināšanas metode ir nekļūdīgi pareiza, tad rezultāts, uz kuru ne vienmēr iespējams cerēt, ar Dieva palīgu nevar izpalikt.²

2. *Skolotājiem*, kuru lielākā daļa nepavisam nezina, kā mācīt, un tādēļ, vēlēdamies izpildīt savu pienākumu, ir mocījuši sevi un tērējuši savus spēkus, darba mīlestības un centības vadīti; vēlēdamies gūt panākumus ar vienu vai ar otru paņēmieni, viņi maina metodi ne bez ievērojamiem laika un darba zudumiem.

3. *Skolēniem*, lai varētu viņus aizvadīt līdz zinātņu augstumiem bez grūtībām, garlaicības, uzklieģšanas un pēršanas, bet gan it kā rotaļājoties un jokojojot.

4. *Skolām*, kuras ar pareizu metodi varēs ne tikai saglabāt uzplaukuma stāvoklī, bet arī nemitīgi pilnīgot. Tās taču būs īstenas rotaļu vietas, prieka un liksmes mājokļi. Un tad (metodes nevainojamības dēļ) no jebkura skolēna izaugs (lielākā vai mazākā mērā) zinātnieks, nekad netrūks labu skolu vadītāju un vienmēr zels nodarbošanās ar zinātni.

5. *Valstij* — atbilstoši iepriekš minētajam Cicerona aprādījumam. Ar to saskan pitagorieša Diogena ievērojamais izteikums (pēc Stobaja): «Kas veido jebkuras valsts pamatu? — Bērnu audzināšana.» Nekad taču vīnogulāju stīgas nedos vērtīgus augļus, ja krūmu pašu rūpīgi nekops.

6. *Baznīcai*, jo, tikai pareizi izveidojot skolu, var panākt to, ka baznīcai netrūks izglītotu draudzes ganu, bet izglītotiem draudzes ganiem — atsaucīgu klausītāju.

7. Beidzot, arī *debesīm* vajadzīgs, lai skolas būtu pārveidotas īstenas un universālas gara pilnveidošanas labad un tādējādi no tumsas būtu vieglāk ar dievišķības gaismu atbrīvot tos, kurus nevar pamodināt dievišķās bazūnes skaņas. Kaut gan Evaņģēlijs tiek sludināts dažādās vietās un mēs ceram, ka tas tiks darīts līdz pasaules galam, tomēr uz zemes notiek tā, kā tas parasti vērojams kādā

tautas sapulcē, tirgū vai traktierī, vai citā trokšņainā ļaužu saietā: klausās nevis to vienu vienīgo, kurš iesaka vislabāko, bet arī to, kurš, sastapis kādu un sēžot vai stāvot viņam blakus, traucē to ar savu muldēšanu. Lai vārda kalpi izpilda savu pienākumu, vienalga, ar cik lielu dedzību, lai viņi runā, sludina, cenšas pārliecināt, nolād, bet lielākā daļa cilvēku viņos neklausās. Daudzi taču ierodas reliģiskos saietos tikai gadījuma pēc; citi apmeklē tos, bet klausās neuzmanīgi, jo viņu ausis un acis ir slēgtas un viņu prāts aizņemts ar ko citu. Beidzot, pieļausim, ka viņi ir uzmanīgi un uztver svēto vārdu jēgu, tomēr šie vārdi, bez šaubām, uz viņiem neiedarbojas un neietekmē viņus tik stipri, kā tam vajadzētu būt: gara kūtrums un grēkošanas ieradums notrulina cilvēka prātu, padara viņu aklu, nejutīgu, tāpēc arī viņš nevar atbrīvoties no miegainības. Tikpat kā važs saistīts viņš paliek savā ierastajā aklumā un kopā ar saviem grēkiem; tādējādi no iesīkstējušās apgrēcības neviens viņu nevar atbrīvot, izņemot vienīgi Dievu, kā teicis kāds no baznīcas tēviem; gandrīz vai brīnums, ja rūdīts grēcinieks pievēršas grēku nožēlošanai. Bet, tā kā tajos gadījumos, kuros Dievs norāda līdzekļus, gaidīt uz brīnumu nozīmē izaicināt Dievu, ir jāatzīst, ka arī šeit stāvoklis ir tāds pats. Tādēļ spriedīsim tā, ka mūsu pienākums ir domāt par līdzekļiem, ar kuriem visa kristīgā jaunatne aizvien kaismīgāk pieņemtos prāta spēkā un dievišķā mīlestībā. Un, ja mēs to panāksim, tad redzēsim, ka debesu valstība, tāpat kā izsenis, saglabā savu vareņību.

Tādējādi lai neviens no tik svēta mērķa neatrauj savas domas, savus centienus, spēkus un līdzekļus. Tas, kas radījis vēlēšanos, gādās arī par tās piepildīšanos. Mums pieklājas savās lūgšanās nemītīgi palauties uz Dieva žēlastību un to izlolot savās cerībās. Runa taču ir par cilvēku glābšanu un slavu Viņa augstībai.

Joh. Valent. Andrē:

«Zaudēt cerības uz panākumiem — negods, noniecināt cita padomu — neprāts.»

ESIET SVEICINĀTI, LASĪTĀJI!

1. *Par didaktiku sauc mācīšanas mākslu.*³ Pēdējā laikā daži izcili vīri, kurus satrauc Sīzifa darbs⁴ skolās, ir nolēmuši ķerties pie lietas. Bet, tāpat kā viņu pasākumi, arī panākumi ir dažādi.

2. Daži ir izvirzījuši mērķi sarakstīt īsas rokasgrāmatas, lai atvieglotu kādas atsevišķas valodas mācīšanu. Citi meklējuši drošākus un īsākus ceļus, kā ātrāk iemācīt vienu vai otru zinātņi vai kādu mākslu. Vēl daži ieteikuši ko citu. Bet gandrīz visi viņi ir vadījušies no ārējiem novērojumiem, kas tapuši uz visai nelielas prakses pamata jeb, kā saka, *a posteriori*⁵.

3. Mēs uzdrošināmies apsolīt Lielo didaktiku, t. i., universālu mākslu, kā mācīt visiem visu. Turklāt *mācīt ar drošiem panākumiem*, tā, lai neveiksmes nebūtu iespējamās; *mācīt ātri*, lai neviens — gan tie, kuri māca, gan tie, kuri mācās, — neizjustu apgrūtinājumu vai garlaicību, lai mācības drīzāk sagādātu vislielāko gandarījumu; *mācīt pamatīgi*, nevis pavirši, tātad nevis formas dēļ, bet gan virzot skolēnus uz patiesām zināšanām, labiem tikumiem un dziļu dievbijību. Beidzot, visu to mēs izskaidrojam *a priori*, t. i., no pašu lietu patiesi nemainīgās būtības, it kā liekot no dzīlēm iztecot neizsīkstošiem strautiņiem; pēc tam, sapludinot tos vienā lielā upē, mēs radām zināmu universālu mākslu vispārēju skolu izveidošanai.

4. Protams, tas, ko mēs solām, ir visai nozīmīgs un visnotaļ vēlams. Man ir viegli paredzēt, ka kādam tas viss vairāk atgādinās sapņošanu nekā lietas būtības izklāstīšanu. Bet, lai tu, lasītāj, būtu kas būdams, atturies no saviem spriedumiem, kamēr neesi uzziņājis, kas te īstenībā pateikts; tad tu varēsi ne tikai izdarīt secinājumu, bet arī pateikt to. Es taču nevēlos un — vēl jo vairāk — necenšos, lai kāds, aizrāvēs ar mūsu uzskatiem, piekristu tam, kas vēl nav izpētīts; es neatlaidīgi lūdzu, pārlicinu, prasū, lai ikviens, kurš nodots šī jautājuma pētīšanai, paustu savus paša, turklāt pilnīgākus uzskatus (kurus nevarētu grozīt ne ar kādām maldīgām domām).

5. Šis darbs būtībā ir visai nopietns, un, no vienas puses, tam jāklūst par vispārēju vēlmi, bet, no otras puses, darbs, liekot prātus kopā, jāapsver un kopīgiem pūliņiem jāvirza uz priekšu, jo tas var dot vispārēju labumu visam cilvēku dzimumam. «Vai var sniegt valstij vēl lielāku un labāku dāvanu par to, kā mācīt un izglītēt jauno

paaudzi, jo sevišķi mūsu tikumības apstākļos un mūsu laikā, kad jaunatne ir tik samaitāta, ka tā jāiegrožo un jāapvalda kopīgiem spēkiem.» Tā saka Cicerons. Bet Filips Melanhtons raksta: «Pareizai bērnu izglītošanai ir daudz lielāka nozīme nekā Trojas ieņemšanai.» Te vietā ir atcerēties arī ievērojamo Nazianzas Gregora izteikumu: *«Izglītot cilvēku — visnepastāvīgāko un vissarežģītāko būtni no visām — ir augstākā māksla.»*

6. Tātad piedāvāt «augstāko mākslu» ir ārkārtīgi grūts darbs, kas prasa nevis viena cilvēka, bet daudzu ļaužu dziļus apsvērumus, jo viens nekad nav tik vērīgs, lai viņa skatienam nepasliedētu garām daudz kas nozīmīgs.

7. Tādējādi es ar pilnām tiesībām no saviem lasītājiem prasu, pat vairāk — cilvēku dzimuma labklājības vārdā lūgtin lūdzu visus, kuriem būs iespēja iepazīties ar šo darbu, pirmkārt, neuzskatīt par bezprātību to, ka kāds nolēmis ne vien ķerties pie tik grūta un tik liela darba, bet arī dot kaut kādus solījumus. Viņu taču vada ļoti labdarīgi mērķi. Otrkārt, aicinu lasītājus jau pašā sākumā nekrīst izmisumā, ja pirmais mēģinājums uzreiz neizdosies un mūsu iecerēs paredzētais nebūs realizēts līdz galīgai pilnībai. Vispirms taču nepieciešams, lai rastos attiecīgi aizmetņi, bet tikai pēc tam jāpanāk, lai tie pakāpeniski izaugtu. Tāpēc, lai arī cik nepilnīgs būtu šis mūsu aizsākums un lai arī tas vēl nebūtu sasniedzis izvirzīto mērķi, tomēr pats darbs rādīs, ka te sasniegta augstāka pakāpe, kas tuvāka mērķim, nekā līdz šim varēja domāt. Beidzot, es ļoti lūdzu lasītājus darbam pieiet ar jebkuram lielum pasākumam vajadzīgo uzmanību, centību un arī iedziļināšanos, nevis tikai izteikt brīvus spriedumus. Mans pienākums ir īsos vārdos atklāt sava darba iemeslus un visvienkāršākā formā izklāstīt tā atsevišķus galvenos punktus, bet pēc tam tos ar lielu uzticēšanos nodot labvēlīgam vērtējumam vai tālākai pētniecībai, ko veiktu visi pareizi domājoši cilvēki.

8. *Si māksla mācīt un mācīties* tādā pilnīguma pakāpē, līdz kurai tā tagad acimredzot tiecas pacelties, nebija skaidri zināma iepriekšējos gadsimtos, un šā iemesla dēļ mācību nodarbības un skolas nomāca smags darbs un svārstīšanās, pašapmāns, kļūdas un maldi, tā ka pamatīgāku izglītību varēja iegūt vienīgi tie, kuri izcēlās ar izcilu apdāvinātību.

9. Taču pirms neilga laika, tā teikt, jaunās ēras aizsācējiem Dievs ir licis uzaust prāta gaismai un iedvesis dažiem cienijamiem Vācijas vīriem nepatiku pret skolās izmantotās metodes neskaidrumu un domas par kādas ērtākas un vieglākas valodu un mākslu mācīšanas metodes nepieciešamību. Viņi strādāja, ejot cits cita pēdās, un tādā veidā vieni no viņiem sasniedza izvirzīto mērķi ar lielākiem panākumiem nekā citi.

10. Es te domāju Ratki, Lubinu, Helvigu, Riteru, Bodinu, Glauņu, Fogelu, Volfštirnu un visus citus, kas man vēl nav zināmi. Bet vienu man vajadzētu nosaukt vispirms, tas ir Johans Valentīns Andrē (kurš dažādās savu lielisko darbu vietās ir atklājis gan baznīcas un valsts, gan skolu kaites un fragmentāri norādījis, kā tās novērst). Arī Francijā ir ķērušies pie šī grūtā darba, turklāt Zaks Sesils Freijs

1629. gadā Parīzē publicējis atzinīgi vērtējamu didaktiku (ar virsrakstu «Jauns un atvieglināts ceļš uz augstām zinātnēm un mākslām, valodām un runas ekspromtiem»).

11. Kad vien man radās kāda iespēja, es sāku lasīt šos darbus, un tie izraisīja, var teikt, vārdos neizsakāmu gandarījumu, kas zināmā mērā mazināja manu grūtsirdību par manas tēvzemes postu un par ārkārtīgi smago stāvokli visā Vācijā.⁶ Man taču radās cerība, ka ne jau velti Visaugstākais tālredzīgi to visu sasaistījis, tā ka gan vecās skolas bojāeja, gan jaunās veidošanās atbilstoši jaunajām idejām notiek vienā un tajā pašā laikā. Patiešām, ja kādam rodas doma būvēt jaunu celtni, viņš parasti vispirms nolīdzina laukumu, pat nojaucot visu veco, mazāk ērto un tuvu sabrukumam esošo.

12. Šī doma, kā jau teicu, manī viesā gaišu cerību, apvienotu ar iekšējām gandarījuma jūtām. Taču es apjautu, ka šī cerība kļūst vājāka, pieaugot manai pārliecībai, ka tik cildenu darbu esmu nepieņemami iepazinis jau pašos tā pamatos.

13. Vēlēdamies par vairākiem jautājumiem iegūt plašākas ziņas, bet par dažiem saņemt arī norādījumus, es griezos ar vēstuli pie vienas, otras, trešās no iepriekš minētajām personām, bet bez panākumiem, daļēji tāpēc, ka daži pārāk censīgi sargāja savus atklājumus, vai arī tāpēc, ka vēstules, nenonākušas līdz adresātam, atgriezās pie manis bez atbildes.

14. Tikai viens no viņiem (ievērojamais J. V. Andrē) laipni atbildēja, ka nododot man lāpu, un pat zināmā mērā iedvesmoja mani drosmīgam darbam. Un es, tādējādi gandarīts, biežāk sāku domāt par saviem mēģinājumiem, līdz beigu beigās neapturama tieksme sagādāt labumu visiem lika man ķerties pie darba ar lielu apņemšanos.

15. Tādēļ, norobežojies no svešiem atklājumiem, pārdomām, novērojumiem, padomiem, es nolēmu šo jautājumu aplūkot no jauna un izpētīt cēloņus, pamatojumu, veidus un mērķus mācībām — *discentia*⁷, kā visu šo mākslu ieteicis nosaukt Tertullians.

16. Tā radās šis traktāts, kurā jautājuma būtība izklāstīta un izskaidrota pilnīgāk (es ceru) nekā līdz šim. Manā dzimtajā valodā manas tautas labā uzrakstītais darbs tagad jau pēc cienījamu vīru padoma tulkots latīņu valodā, lai, cik vien iespējams, kalpotu vispārības labā.

17. Mīlestība liek mums nebūt skaudīgiem un neslēpt no citiem to, kas Dieva radīts cilvēku dzimuma labā, bet padarīt to par visas pasaules ieguvumu (tā saka doktors E. Lubins savā didaktikā). Tāda taču ir visu labo lietu daba (turpina tas pats autors); mums tas jādara zināms visiem, tāpēc ka viss labais jo vairāk un noteiktāk apmierina mūs tad, jo vairāk un lielākam cilvēku daudzumam tas tiek darīts zināms.

18. Pār visu to valda humānisma likums, saskaņā ar kuru ikvienam, kas to spēj, ir nekavējoties jāpalīdz savam tuvākajam, kad viņš nonācis grūtībās, it sevišķi, ja ir runa, kā šajā pasākumā, nevis par viena cilvēka, bet par daudzu labklājību, un ne tikai par atsevišķu

cilvēku, bet par pilsētu, provinču, valstu un pat visa cilvēku dzimuma labklājību.

19. Ja atrastos kāds pedants, kurš uzskatītu, ka dievvārdu sludināšana neļauj nodarboties ar skolu jautājumiem, tad viņam derētu zināt, ka arī manas dvēseles visdziļākajā nostūrī ir mitusi šī mokošā doma. Bet es esmu pārliecināts, ka nespēju no tās atbrīvoties citādi, kā paklausot Dievam un izklāstot visiem, ko man iedvesusi dievišķā vara.

20. Kristīgo dvēseles, es jūs lūdzu, atļaujiet man runāt ar jums pilnīgi atklāti. Kā jau zina tie, kuri mani tuvāk pazīst, es esmu cilvēks ar necilu prātu un gandrīz bez zinātniskās izglītības. Taču, sava laika nelaimju satriekts, es ļoti vēlos, lai kādam rastos iespēja aizpildīt lielos robus mūsu veikumā ar saviem vai citu jaunievedumiem, kas vienmēr var nākt tikai no Dieva žēlastības.

21. Tātad, ja šeit kaut kas pat ir pareizi atklāts, tad tas lai tiek piedēvēts nevis man, bet tam, kurš no bērniņu mutes sev slavu sagādājis, tam, kurš, pasludinot savu taisnību, patiesību, būtībā rūpējas, lai ikkatrs, kas lūdz, dabū, ikviens, kas meklē, atrod, un tam, kas klauvē, tiktu atvērts (Lūkas evaņģ., 11:9—10), un dara to tādēļ, lai arī mēs mums dāvātos labumus labprāt izdalītu citiem. Kristus mans zina manas sirds vienkāršību: es neizjūtu nekādu atšķirību starp mācīšanu un mācīšanos, varu sniegt norādījumus un saņemt tos, būt zinātniekiem skolotājs (ja tas man kaut kādā ziņā tiktu ļauts) un skolēniem skolēns (ja varētu kaut nedaudz cerēt uz panākumiem).

22. Tātad, ko man tas Kungs licis saprast, to es šeit arī piedāvāju citiem.

23. Ja kāds atrod ko labāku, lai viņš dara tāpat kā es, tā, lai, ieliekot savu mīnu⁸ sviedrautā un paslēpjot to, viņš netiktu apvainots noziegumā pret Dievu, kurš grib, lai viņa kalpi laistu savu naudu apgrozībā un lai katra mīna, nonākusi naudas iestādē, dotu citas mīnas (Lūkas evaņģ., 19:20—26).

Tiekties pēc augstākā cilvēkam lemts ir un mūžam būs atļauts,
Veltīgs nav darbs, Dieva vārdā un garā kas paveikts.

VISIEM PASAULĪGO LIETU PĀRZINĀTĀJIEM, VALSTU VALDNIEKIEM, BAZNĪCU GANIEM, SKOLU REKTORIEM, BĒRNU VECĀKIEM UN AIZBILDŅIEM

Žēlastība jums un miers no Dieva, mūsu Tēva, un Kunga Jēzus Kristus!

Divi vislieliskākie darīnājumi: paradīze un cilvēks.

Cilvēka salīdzinājums ar paradīzi.

1. No zemes pīšļiem radīto cilvēku Dievs sākumā ielika tālu Austrumos iedēstīta paradīzes dārza svētlaimē ne tikai tāpēc, lai viņš to ap-sargātu un koptu (Pirmā Mozus gr. 2 : 15), bet arī tāpēc, lai tas pats kļūtu par Dieva dārzu.

2. Tāpat kā paradīze bija viskrāšņākā pasaules daļa, arī cilvēks no visiem radījumiem bija pats pievilcīgākais. Paradīze bija izveidota Austrumos. Cilvēks tika radīts pēc līdzības ar to, kas pats bija nācis no pirmsākumiem, no mūžības. No visiem kokiem, kas auga dažādās vietās uz zemes, paradīzē tika iedēstīti tie, kurus bija patīkami uzskatīt un kuri deva saldus augļus. Cilvēkā kā vienā veselumā tika sakopota visa pasaules matērija un visi daiļumi to dažādās pakāpēs, lai pilnībā atklātos dievišķās gudribas māksla. Paradīzē bija laba un ļauna atzīšanas koks. Cilvēkam ir prāts, lai atšķirtu, un griba, lai izvēlētos visu, kas labs vai ļauns. Paradīzē bija dzīvības koks. Cilvēkā — pats nemirstības koks, taču tieši Dieva gudriba, kas laidusi mūžības saknes cilvēkā (Sīraka gudrības gr., 1 : 14). Paradīzes dārzā tecēja upe, kas piegādāja augiem valgmī, dalīdamās četrās straumēs (Pirmā Mozus gr., 2 : 10). Cilvēka sirds ir apveltīta ar dažādām Svētā Gara dāvanām, lai to veldzētu, un atkal no viņa miesas plūst dzīva ūdens straumes (Jāņa evaņģ., 7 : 38), t. i., cilvēkā un pār cilvēku dažādā veidā izplatās Dieva gudriba, līdzīgi upei, kas aizplūst uz visām pusēm. Par to liecina arī apustulis, sakot, ka ar baznīcas starpniecību visām varām un spēkiem debesīs kļūst zināma Dieva daudzveidīgā gudriba (Pāvila vēst. efeziešiem, 3 : 10).

3. Tādējādi patiesībā katrs cilvēks, ja viņš noturas tur, kur apmetināts, ir savam Dievam priekpilna paradīze. Līdzīgi arī baznīca, kas pulcina Dievam uzticīgus cilvēkus, bieži vien Svētajos Rakstos tiek salīdzināta ar paradīzi, dārzu, dievišķo vīna kalnu.

Vienas un otras paradīzes zaudēšana.

Mēs esam izdzīti zemes tuksnēsī, un paši esam kļuvuši par tuksnēsī un aizlaistu vietu, apkaunojošu un nešķīstu. Mēs esam bijuši nepateicīgi par to, ko miesai un garam Dievs paradīzē bija pārpārēm dāvājis, tāpēc pelnīti esam zaudējuši gan vienu, gan otru, turklāt mūsu dvēsele un miesa ir pakļautas nelaimēm.

Dieva žēlošanās par to.

5. Paklausīsimies, ko par to saka pravietis griežoties pie lepna un sodam nolemtā Tiras ķēniņa: «Tu biji Ēdenē, Dieva dārzā, visādi dārgakmeņi rotāja tavu tērpu: sardions, topāzs, jaspiss, hrizolīts, berils, onikss, safīrs, rubīns un smaragds, no zelta bija tava tērpa apmales un izgreznojumi, kas bija darināti tai dienā, kad tevi iecēla. Tu biji svaidīts sargātājs ķerubs. Es biju tevi iecēlis, svētajā Dieva kalnā tu staigāji degošu akmeņu vidū. Nevainojams tu biji savos ceļos no tās dienas, kad tevi iecēla par ķēniņu, līdz kamēr atrada tevī noziegumu. Tavu plašo tirdzniecības sakaru dēļ tava sirds pildījās ar netaisnību. Un, kad tu apgrēkojies, Es padzinu tevi» utt. «Tava sirds bija palikusi lepna tava skaistuma dēļ, tu neklaušīgi vairs savai gudrībai aiz ārējā spožuma. Tādēļ Es nogāzu tevi pie zemes» utt. (Ecēchiēla gr., 28:13—17.) Nogāzi, ak vai! Un izklidināji mūs savā taisnīgā sašutumā: kaut arī bijām līdzīgi Ēdenes dārzam, mēs kļuvām par pamestu tuksnēsī.

Mūsu paradīzes atjaunošana caur Dieva žēlastību.

6. Taču lai mūžīgi mūžos gods, slava, pateicība un svētība mūsu žēlīgajam Dievam, kas tikai uz brīdi mūs atstājis, bet nav izdzinis mūžīgā tuksnēsī. Bet tas vēl nav viss. Pauzot savu gudrību, ar kuru bija radītas debesis, zeme un viss pārējais, parādot savu žēlsirdību, viņš no jauna apliecināja savu atstāto paradīzi, cilvēku dzimumu, apcērtot un apkopjot atmirušo un nokaltušo dzīvības koku mūsu sirdīs ar sava likuma cirtņa, zāga un skrāpja palīdzību, viņš uzpotēja tam jaunus potzarus no debesu paradīzes. Lai tie varētu laist saknes un izaugt, viņš aprasināja tos pats ar savām asinīm un neaizmīrsa apveltīt ar dažādām sava Svētā Gara dāvanām, gluži kā ar dzīvo ūdeņu straumēm, un sūtīja arī savus darbiniekus — garīgos dārzniekus, lai tie uzcītīgi rūpētos par jauno Dieva stādījumu. Tādā veidā Dievs griežas pie Jesajas un viņa personā pie citiem. «Un Es ieliku savus vārdus tavā mutē un tevi pasargāju savas rokas ēnā, lai Es (no jauna) radītu debesis, liktu zemei pamatus un sacītu Cīānai: «Tu esi mana tauta.»» (Jesajas grām., 51:16.)

Baznīca — paradīze. 7. Tā nu atkal zaļo baznīcas dārzs, dievišķās sirds prieks, un atkal no jauna viņš saka Jesajam: «Jo tas Kungs sajūt žēlastību pret Ciānu, žēlastību pret visām tās drupu kaudzēm, Viņš padarīs visu tās tukšnešu kopu par Ēdeni un tās tukšnesīgo klajumu par tā Kunga dārzu. Tur radīsies tad prieks un liksmība, tur atskanēs pateicības un slavas dziesmas.» (Jesajas gr., 51:3.) Un Salamanam: «Mana māsa, mana līgava, tu esi kā aizkorēts dārzs, kā aizslēgts avots, kā aizzīmogota aka. Viss, kas no tava stāva riešas, ir it kā ar granātābelēm apdēstīts izpriecas dārzs ar dižciltīgiem augļiem, ar ciprešu puķēm, kas smaržo pēc nardēm.» (Salamana augstā dziesma, 4:12—13.) Viņam atbild līgava — baznīca: «Tu esi kā dārza avots, dzīvo ūdeņu izteka, un kā strauti, kuri plūst no Libanona kalniem. Mosties, ziemeļi, un traucies, dienvidus vējš! Un drāzies ar sparpu cauri manam dārzam, lai pil uz visām pusēm tajā esošo augu rasojošās spēcīgās smaržas.» (Turpat. — 15—16.)

Taču drīz vien atkal novītums. 8. Bet vai pietiekami saskaņā ar vēlēšanos plaukst šis jaunais dievišķais paradīzes dārzs? Vai visas sēklas laimīgi uzdīgušas? Vai visi no jauna stādītie koki dod nardes eļļu, safrānu, kanēli, vīraku, smaržas, dižciltīgus augļus? Paklausīsimies Dieva balsi, kas skan viņa baznīcai: «Un tomēr Es tevi dēstiju kā labu auglīgu zaru, īstu viņa koku. Ak, kā tu esi pārvērties par svešu meža viņa koka atvasi!» (Jeremijas gr., 2:21.) Tā Dievs žēlojas par to, ka arī šis jaunais paradīzes stādījums deģenerējas.

Dieva un gudru vīru žēlošanās par to. 9. Ar līdzīga veida žēlošanos pilni ir Svētie Raksti. Dziļš mulsums acīs ir tiem, kas kādreiz centušies vērot cilvēka darbus vai pat pašas baznīcas lietas. Pats gudrākais no cilvēkiem — Salamans — rūpīgi izsverot visu, kas notiek zem saules, pat savus paša centienus, vārdus un darbus, sāk sēroties: «Es novēroju visus darbus, kādi tiek zem saules darīti, — un redzi, viss bija niecība un vēja ķeršana. Jo tas, kas liks, nevar kļūt taisns, un, kas nepilnīgs, to nevar skaitīt par pilnvērtīgu.» (Salamans Mācītājs, 1:15.) Tātad tur, kur ir daudz gudrības, ir arī daudz nepatīkšanu, un ar atziņas pieaugšanu vairojas arī vilšanās. (Turpat. — 1:18.)

Kāpēc tautai tas nerūp? 10. Kurš nezina par savu slimību, tas to neārstē, kurš nejūt sāpes, tas nevaid, kurš neapzinās briesmas, tas nebaidās, pat atrazdamies virs bezdibeņa vai kādas dziļas aizs malā, tāpat kā tas, kurš neredz nekārtības, kas pazudina cilvēku dzimumu un baznīcu, gluži dabiski, arī neizjūt ciešanas. Bet tas, kurš redz, ka viņš un citi apkārt viņam ir vātim klāti, kurš sāk just, ka savas un arī citu rētas un trūmi aizvien vairāk sastruto, un kura ožu nomāc neizturama sastrutojuma smaka, kurš redz, ka viņš pats un citi atrodas starp ārkārtīgi bīstamiem bezdibeņiem un dziļām aizām un jebkuru brīdi var iekrist izliktos slazdos, pat pastāvīgi brāžas starp aizām un redz, ka te viens, te otrs nogāžas bezdibenī, — tam grūti nepadoties šausmām, neizjust sastingumu, neaiziet bojā no savām bēdām.

Pierādījums indukcijas ceļā: viss mums ir pretīgs un sabojāts.

11. Bet vai beigu beigās kaut kas mūsos un mūsu darbos tomēr ir savā vietā un vajadzīgajā stāvoklī? Nekas un nekur. Viss ačgārnā un juceklīgā veidā vai nu guļ drupās, vai brūk kopā. Mums vajadzētu būt saprātīgiem un līdzināties eņģeļiem, bet vairākums ir tik aprobežoti, ka tāpat kā zvēri nezina to, ko viņiem zināt būtu īpaši nepieciešams. Mums nāktos būt tālredzīgiem, un šis īpašības ietekmē mums, mūžībai radītajiem, vajadzētu sevi gatavot mūžībai, bet visa tā vietā — ne vien mūžības, bet arī mirstības tik stipra aizmiršana, ka vairākums nododas pasaulīgām un īslaicīgām lietām pat tuvas nāves draudos. Pateicoties debesu gudrībai, mums dota iespēja izziņāt un cienīt labāko no labākā un no tā izjust vislielāko prieku, taču tā vietā — visapkāunojošākā tā Dieva aizmiršana, kurā mēs dzīvojam, augam un pastāvam, un visneprātīgākā viņa svētās gribas aizvainošana. Savstarpējas mīlestības un taisnīguma vietā — savstarpējs ļaunums, ienaidis, kari un nonāvēšana. Taisnīguma vietā — netaisnība, pārestības, apspiešana, zagšana, laupīšana. Šķīstības vietā — nekautrība un piedauzība nodomos, vārdos un darbos. Vienkāršības un patiesuma vietā — meli, krāpšana, viltība. Pazemības vietā — augstprātība un lepība attieksmē citam pret citu.

Mēs esam galīgi pazuduši.

12. Posts tev, nelaimīgā paudze, ka tā esi izvirtusi. «Tas Kungs skatās no debesīm uz cilvēku bērniem un raugās, vai jēl kāds ir saprātīgs un meklē Dievu. Bet viņi ir novirzījušies, visnotaļ izvītuši; nav neviena, kas dara labu, it neviena.» (Psalmi, 14 : 2—3.) Pat tie, kas uzdodas par citu vadoņiem, nevirzās uz priekšu, bet nogriežas no taisnā ceļa; tie, kuriem vajadzētu būt gaismas nesējiem, pa lielākajai daļai izplata tumsību. Un, kur vien sastopams kas labs un patīss, tas tiek izkropļots, izķēmits, saplosīts; vēl vairāk: tā ir ēna un maldīga doma salīdzinājumā ar to, kam pie mums vajadzētu būt. Kurš to neredz, lai zina, ka viņu ir piemeklējis aklums. Gudri vīri, aplūkojot savu un citu veikumu, redz to, ko viņi saskata patiesības skaidrajā gaismā, nevis caur vispārpieņemto spriedumu brillēm.

Divkāršs mierinājums. Mūžīgā paradīze.

13. Taču mums paliek divkāršs mierinājums. Pirmais — tas, ka Dievs saviem izredzētajiem sagatavo mūžīgu paradīzi, kur atgriezīsies pilnība, turklāt vēl lielāka nekā tā, kas zaudēta. Šajā paradīzē iz sava miesīgā satvara augšup pacēlās Kristus (Lūkas evaņģ., 23 : 46), par viņu bija sajūsmināts Pāvils (Pāvila otrā vēst. korintiešiem, 12 : 4), un viņa slavu apcerēja Jānis (Jāņa atklāsmes gr., 2 : 7; 21 : 10).

Baznīcas paradīzes atjaunošana jau šeit, virs zemes.

14. Otrais mierinājums: jau šeit, virs zemes, Dievs parasti atjauno baznīcas paradīzi un tās tuksnešus pārvērš par svētlaimes dārzu, kā liecina iepriekš minētie dievišķie darbi. Mēs jau vairākkārt redzējām, cik svinīgi tas noticis: pēc grēkā krišanas, pēc ūdens plūdiem, pēc tautas ieviešanas Kānaānas zemē, Dāvida un Salamana laikā, pēc atgriešanās no Bābeles gūsta

un Jeruzalemes atjaunošanas, pēc Kristus debesbraukšanas un Evaņģēlija sludināšanas pagāniem, Konstantīna laikā un citos laikos. Ja varbūt tagad arī pēc tik briesmīgu karu šausmām,⁹ pēc tādas valstu izpostīšanas žēlsirdīgais Debesu Tēvs gribēs palūkoties uz mums ar savām labvēlīgajām acīm, mums pateicībā jāiet pretī Dievam un pašiem arī jāpalīdz sev tādā veidā un tādā ceļā, kādu norādīs gudrais Dievs, visu labvēlīgi izkārtojot savā garā.

Pats iedarbīgākais atjaunošanas veids bērnu pareiza audzināšana.

15. Vispirms jau tas, ko mums māca dievišķie Svētie Raksti. Virs zemes nav iedarbīgāka cilvēku samaitātības izlabošanas līdzekļa par bērnu pareizu audzināšanu. Salamans, kurš izpētījis visus cilvēku maldu labirintus un žēlojies par to, ka ačgārnību nevar izlabot un trūkumus nav iespējams saskaitīt, tomēr beigu beigās vērsās pie bērniem. Viņš lūgtin lūdza bērnus atcerēties savu Radītāju, būties viņa un ievērot viņa baušļus, tāpēc ka tas viss — cilvēkam (Ekleziasts, 12:13). Kādā citā vietā viņš saka: «Māci savam bērnam viņa ceļu, no tā viņš neatstājas arī tad, kad viņš jau vecs kļuvis.» (Salamana Pamācības, 22:6.) Arī Dāvids aicina: «Nāciet šurp, jūs bērni, un uzklausiet mani! Es jūs mācīšu to Kungu būties.» (Psalmi, 34:12.) Bet arī pats dievišķais Dāvids un patiesais Salamans, mūžīgais Dieva Dēls, kas atsūtīts no debesīm, lai mūs pārveidotu, it kā ar paceltu pirkstu ir norādījis mums to pašu ceļu, sakot: «Laidiet bērniņus pie manis, neliedziet tiem, jo tādiem pieder Dieva valstība.» (Marka evaņģ., 10:14.) Bet mums, pārējiem, ir teikts: «Ja jūs neatgriezīties un netopat kā bērni, tad jūs nenāksit debesu valstībā.» (Mateja evaņģ., 18:3.)

Bērni ir ne vien patiesas atdzimšanas avots, bet arī tās paraugs.

16. Ak, kas tās par runām! Paklausieties tās un labi apdomājiet, ko tas Kungs un visu skolotājs mums ir teicis. Viņš pasludinājis, ka tikai mazuļi ir debesu valstības cienīgi; turklāt viņi ir arī šīs valstības mantinieki; vienīgi tiem, kas līdzinās bērniem, viņš atļauj piedalīties mantojumā. Ak, ja jūs, dārgie bērni, saprastu šīs savas priekšrocības debesu valstības mantošanā! Jums pieder viss tās skaistums, visas tiesības uz debesu valstību, kas vēl palikušas mūsu dzimumam, — jūsu Kristus, jūsu gara svētība, jūsu Dieva žēlastība, jūsu nākamā gadsimta mantojums — tas viss ir jūsu, pārsvarā un neapstridami jūsu, turklāt tas attiecas vienīgi uz jums vai uz tiem, kuri ir pārtapuši un līdzinās jums. Mēs, pieaugušie, kas uzskatām par cilvēkiem vienīgi sevi, bet jūs — tikai par pērtiķēniem, kas atzīstam par gudriem tikai sevi, bet jūs — par nesaprātīgiem, kas turam vienīgi sevi par daiļrunātājiem, bet jūs — par klusucietējiem, tagad kļūstam par jūsu skolēniem. Jūs esat izredzēti mums par skolotājiem, jūsu rīcība ir paraugs un piemērs mums.

Kāpēc Dievs tik augstu vērtē mazus bērnus?

17. Ja kāds vēlētos izdibināt, kāpēc Dievs tā vērtē un slavē bērnus, tas neatradīs labāka iemesla par to, ka bērniem viss ir vienkāršāks un piemērotāks, lai viņi uzņemtu izdziedināšanu, ko mums piedāvā Dieva žēlastība bēdīnajās cilvēku pasaulī-

gajās gaitās. Lai gan grēks, kas nāk no Ādama, ir pārņēmis visu cilvēku dzimumu, tomēr otrais Ādams, Kristus, ir cilvēku dzimumu no jauna pievērsis sev, dzīvības kokam, un no viņa netiek atstumts neviens, izņemot to, kas pats sevi atstumj ar savu neticību, kuras vēl nav bērniem (Marka evaņģ., 16:16). No teiktā izriet, ka bērni, kas vēl nav grēka un neticības sagandēti, tiek pasludināti par vienīgajiem Dieva valstības mantiniekiem — kaut tikai viņi spētu saglabāt sevī jau saņemto Dieva svētību un pasargāt sevi no sagandētās pasaules. Un to vieglāk var iemācīties bērni nekā pārējie, jo viņus vēl nav pārņēmuši slikti paradumi.

Kāpēc pie viņiem Kristus sūta mūs, pieaugušos?

18. Šī iemesla dēļ Kristus liek mums, pieaugušajiem, lai mēs kļūtu kā bērni, t. i., lai mēs atradinātos no ļaunuma, kuru esam ieguvuši no sliktas audzināšanas un kuru esam iemantojuši, pārņemdami sliktus piemērus no pasaules, un lai mēs atgrieztos iepriekšējā vienkāršībā, lēnprātībā, pazemībā, skaidrībā, paklausībā utt. Bet, tā kā nekas neprasa lielākas pūles kā atradināšanās no paradumiem (paradums taču ir otrā daba, bet, ja dabu dzen ārā pa durvīm, tā tomēr ienāks atpakaļ pa logu), tad no tā var secināt, ka *nav nekā grūtāka par slikti audzināta cilvēka pāraudzināšanu*. Koks, kas izaudzis augsts vai zems, ar taisniem vai likiem zariem, tāds arī paliks un nemainīsies. Kā liecina pieredze, arī loks, ritenī saliekts koks, nemainīgi atrazdamies šādā stāvoklī, drīzāk lūzīs nekā iztaisnosies. To pašu arī Dievs sludina par cilvēkiem, kas paraduši aplam rīkoties. «Vai var nēģeris mainīt savu ādas krāsu, un vai pardelis var pārveidot savas ādas raibumus? Tad arī jūs varētu labu darīt, jūs, kas esat pieraduši pie ļauniem darbiem.» (Jeremijas gr., 13:23.)

Baznīcas atdzimšanai vajadzētu sākties ar bērniem.

19. No teiktā izriet nepieciešams secinājums: *ja nākas lietot līdzekļus pret cilvēku dzimuma samaitātību, tad tas jādara galvenokārt piesardzīgas un tālredzīgas bērnu audzināšanas ceļā*. Tieši tāpat arī tam, kas grib atjaunot dārzu, jāiestāda jauni augļu kociņi un stādījumi rūpīgi jākopj, lai tie labi augtu, jo vecu koku pārstādīšana un to potēšana dod maz labuma dārzkopībā. Tāpēc arī vienkāršie prāti, kurus vēl nav pārņēmušas un samaitājušas pasaulīgās domas un paradumi, Dievam ir visvairāk tūkami.

Dievs — liecinieks.

20. To norāda Dievs pravieša grāmatā, sūdzoties par vispārēju samaitātību un liecinot: «Kam tad tāds spēks iedvest kam kādu atziņu, kam mācīs saprašanu? Taču ne tikko kā no piena atradinātiem, no mātes krūts atšķirti bērniem.» (Jesajas gr., 28:9.)

Kristus dzīvā darbība.

21. Šķiet, tas Kungs ir vēlējies atklāt to pašu, kad, nolēmis doties uz Jeruzalemi, lika atvest sev ēzeļa māti un ēzeļa kumeļu, bet uzsēdās nevis uz ēzeļa mātes, bet uz ēzeļa kumeļa. Evaņģēlists piebilst: «Eita uz to miestu, kas atrodas jūsu priekšā;

tur jūs atradīsiet piesietu ēzeļa kumeļu, uz kura vēl neviens cilvēks nav sēdējis. To atraisiet un atvediet šurp.» (Lūkas evaņģ., 19:30.) Padomāsim, vai tas tika darīts un apliecināts bez nodoma! Nebūt ne! Vislielākie un vismazākie Kristus izteikumi un viņa darbi, tāpat kā jebkurš vārds Svētajos Rakstos, ietver mums domātas audzinošas pamācības. Lai arī Kristus aicina pie sevis vecos un jaunus un gan vienus, gan otru priecīgs ved aiz sevis uz debesu Jeruzalemi, taču ir skaidrs, ka gados jaunākie, kurus vēl nav paverdzinājusi šī pasaule, spēj vieglāk pierast pie Kristus nastas smaguma un viņiem ir priekšrocības salīdzinājumā ar tiem, kurus pasaule ar savu jūgu ir jau salauzusi un samaitājusi. Tāpēc ir pareizi vest pie Kristus mūsu bērņus: Kristus ar prieku viņiem uzliek savas labestības nastu un dāvā arī pats sevi.

Ko nozīmē bērņus tālredzīgi audzināt?

22. Tālredzīgi audzināt bērņus — tas nozīmē rūpēties par to, lai viņu dvēseles tiktu pasargātas no pasaules kārdinājumiem un iedzimtās tikumības sēklas tajās laimīgi uzdīgtu ar godīgiem un pastāvīgiem pamudinājumiem un piemēriem, un, beidzot, lai viņu prāti atvērtos, ļaujot patiesi iepazīt Dievu, sevi pašu un dažādas lietas, un viņi iemācītos šajā pasaulē saskatīt dievišķo gaismu un par visu augstāk mīlētu un cienītu Debesu Tēvu.

Kādus augļus tas nes?

23. Ja tas notiktu, tad kļūtu skaidrs, cik patiesi dzied psalmu dziedātājs, vēstot, ka Dievs no bērnu un zīdaiņu mutes ir izveidojis pretspēku saviem pretiniekiem, lai liktu aplūst saviem naidniekiem un sacensoņiem (Psalmi, 8:3), t. i., lai iznidētu sātanu, kurš aiz atriebības par viņa nosodišanu maitā bērņus, šos Dieva radījumus, aplaižot viņus ar savu viltīgo ļaunprātību kraupi vai arī pašā saknē sazāļojot ar savu elles indi (ar dažādiem nešķīstības un garīgās kroplības paraugiem), lai jaunie dēstī vai nu pavisam nokalstu un aizietu bojā, vai arī vismaz panīktu, novārgtu un kļūtu nederīgi.

Kādā veidā Dievs rūpējas par bērņiem?

24. Šī iemesla dēļ Dievs, no vienas puses, sūta bērņiem savus sargeņģelus (Mateja evaņģ., 18:10), bet, no otras puses, dod vecākus — audzinātājus, liekot, lai viņi audzinātu bērņus būt paklausīgiem tam Kungam (Pāvila vēst. efeziešiem, 6, 4); beidzot, visiem pārējiem stingri pavēl, lai viņi bērņus nesamaitā ar sliktiem paraugiem un neapgrēcina, bet tiem, kas dara citādi, pasludina mūžīgas ciešanas (Mateja evaņģ., 18:6—7).

Tātad mums jādzīvo pēc patriarhu parauga.

25. Bet kādā veidā mēs to izpildīsim, kad tik izplatītas ir pasaulīgās nekrietnības? Patriarhu laikos, kad šie svētie vīri, būdami atšķirti no pasaules, dzīvoja atsevišķi un paši savās ģimēnēs bija ne tikai tēvi, bet arī mācītāji, skolotāji un audzinātāji, viss norisa vieglāk. Jo, atšķīruši savus bērņus no ļaunu cilvēku sabiedrības, patriarhi rādīja gaismu ar savu cildeno labdara paraugu, vieglām pamācībām, pārliecināšanu un, kur bija vajadzīgs, ar nosodījumu un tādējādi veda bērņus sev līdzī. Par to, ka tā bieži

darija Ābrahāms, liecina pats Dievs, teikdams: esmu viņu izraudzījis, lai viņš saviem bērniem un tiem pēcnācējiem, kādi nāks pēc viņa, liek, ka tie sargā tā Kunga ceļu, pildot taisnību un tiesas (Pirmā Mozus gr., 18:19).

Tagad sliktā cilvēku kopība samaitā bērnus.

Arī vecāki nerūpējas par pretdarbību ļaunumam vai neprot to darīt.

To nedara arī visi skolotāji.

Tāpēc viss kļūst mežonīgs un strauji virzās uz sliktāko.

Tādējādi vispārējas labklājības nolūkā visiem jāapvieno savas pūles vai jāgaida Dieva dusmas.

Kungs (Piektā Mozus gr., 27:18). *Nolādēts arī tas, kuram bijis iespējams atgriezt aklo no nepareizā ceļa, bet viņš to nav darijis.* Tāpēc — ak vai tam, kurš apgrēcina vienu no šiem vismazākajiem, kas tic uz mani, — saka Kristus (Mateja evaņģ., 18:6—7). Bēdas un ciešanas arī tam, kuram ir bijis iespējams novērst apgrēcību, bet kurš to nav darijis. Dievs aizliedz pamest ēzeli vai vērsi, kas

26. Bet tagad mēs dzīvojam kopā, labie ir sa-
jaukušies ar ļaunajiem, un ļauno skaits ir daudz
lielāks par labo skaitu. Ar ļauno piemēriem
bērni tā aizraujas, ka ļaunumu nīdējošās pa-
mācības par tikumības saglabāšanu vai nu zaudē jebkādu spēku,
vai arī dod maz labuma.

27. Ko gan sacīt par to, ka pamācības darīt
labu tiek izteiktas reti? Nav daudz tādu ve-
cāku, kuri varētu mudināt savus bērnus uz kaut
ko labu, kaut vai tāpēc, ka paši nav mācījušies
neko tamlīdzīgu, vai arī tāpēc, ka, būdami aiz-
ņemti ar citām lietām, viņi pamet novārtā šo jautājumu.

28. Nav daudz tādu skolotāju, kuri prastu bēr-
niem sekmīgi izkopt labus paradumus. Un, ja
arī kādreiz tāds skolotājs ir, tad viņu katrā
ziņā iemanto kāds augstmanis, lai viņš privātā
kārtā strādātu ar tā bērniem, un skolotāja spējas nedod labumu
tautai.

29. Šī iemesla dēļ pārējie bērni aug bez vaja-
dzīgās aprūpes, līdzīgi kokiem, kurus neviens
nestāda, neaplaista, neapgriež, neiztaisno. Tā-
pēc mežonīgi un neiegrožoti tikumi un paražas
valda pār pasauli un visām pilsētām un laukiem,
visām mājām un visiem cilvēkiem, kuriem miesā un dvēselē — it
visur ir milzīgs juceklis.

Ja šodien augšām celtos un pie mums atgrieztos Diogens, Sok-
rats, Seneka, Salamans, viņi neatrastu pie mums neko citu, kā vien
to, kas jau kādreiz bijis. Ja Dievs no debesīm uz mums sāktu runāt,
viņš neteiktu neko citu, kā to, ko kādreiz jau sacījis: «Tie ir samai-
tāti un dara nelietības, starp viņiem nav neviena, kas dara labu.»
(Psalmi, 14:1.)

30. Tādēļ, ja atrastos kāds, kas varētu dot pa-
domu vai kaut ko izdomāt, ar lūgšanām, žēla-
bām, raudām un asarām izlūgties no Dieva no-
rādījumus par to, kādā veidā vislabāk parūpē-
ties par topošo paaudzi, tad viņš lai neklusē, lai
sniedz padomus, izsaka savus apsvērumus, lūdz.
«Nolādēts, kas aklu noved neceļā!» saka tas

Kungs (Piektā Mozus gr., 27:18). *Nolādēts arī tas, kuram bijis iespējams atgriezt aklo no nepareizā ceļa, bet viņš to nav darijis.* Tāpēc — ak vai tam, kurš apgrēcina vienu no šiem vismazākajiem, kas tic uz mani, — saka Kristus (Mateja evaņģ., 18:6—7). Bēdas un ciešanas arī tam, kuram ir bijis iespējams novērst apgrēcību, bet kurš to nav darijis. Dievs aizliedz pamest ēzeli vai vērsi, kas

klist pa mežiem un laukiem vai arī pakritis guļ zem savas nastas, un liek tev palīdzēt tam, pat tad, ja nav skaidrs, no kurienes tas, pat tad, ja ir zināms, ka tas pieder tavam pretiniekam (Piektā Mozus gr., 22: 1—2; Otrā Mozus gr., 23: 5). Vai patiešām mēs būsim viņam tīkami, ja, redzot, kā maldās nevis nesapratīgi dzīvnieki, bet sapratīgas būtnes, nevis viens vai otrs, bet visa pasaule, paiesim mierīgi garām un necentīsimies palīdzēt?! Nebūs taču tā, nebūs tā!

Pret Bābeles maldiem jālieto zobens. 31. Nolādēts lai ir, kas tā Kunga darbu dara nolaidīgi, un nolādēts, kas savu zobenu attur no Bābeles asins izliešanas (Jeremijas gr., 48: 10). Un vai mēs drīkstam cerēt, ka mūs nemāks vainas apziņa, ja mēs mierīgi pacietīsim mūsu maldīšanās Bābeli? Lai izvelk zobenu katrs, kas ar to apjozies, vai arī zina, kur tas glabājas. Un, lai Dievs tevi svētītu, steidzies iznīcināt Bābeli!

Pilsoniskajai varai. 32. Dariet Kunga darbu, jūs varenie, visaugstākā Dieva kalpi, un ar zobenu, kuru jums apjozis tas Kungs, ar taisnīguma zobenu iznīciniet nekārtības, ar kurām pārpilna ir pasaule un kuras sanikno jūsu Dievu.

Un baznīcas vadītājiem. 33. Ķerieties pie šī darba arī jūs, priesteri, uzticamie Jēzus Kristus kalpi, un ar jums doto abpusgriezīgo zobenu, vārdisko zobenu, iznīciniet ļaunumu! Lai izplēstu ar visām saknēm, izrautu, sagrautu un izpostītu ļauno un tad iedēstītu labo, jūs arī esat izvīrīti (Jeremijas gr., 1: 10; Pāvila vēst. romiešiem, 13: 4 u. c.).

Jūs jau nopratāt, ka cilvēku dzimums nevar citādā veidā sekmīgāk apkarot ļaunumu, kā stājoties tam pretī agrīnajā cilvēka vecumā; nevar citādi iestādīt mūžībai domātos kociņus, kā tos mazus iedēstot un kopjot; nevar Bābeles vietā uzcelt Ciānu, ja dzīvie Dieva akmeņi, bērni, netiek laikus sagatavoti, noslīpēti, nopulēti un pielāgoti debesu celtniecībai. *Tātad, ja mēs vēlamies, lai labi būtu izveidotas un plauktu baznīcas, valstis un saimniecības, vispirms ieviesīsim kārtību skolās un ļausim tām uzplaukt, lai tās kļūtu par patiesām un īstām cilvēku kalvēēm, baznīcu, valstu un saimniecību pamatu.* Tā mēs sasniegsim mūsu mērķi, citādi — nekad.

Tagad jāizklāsta un jāapsver šī darba veids. 34. Bet kādā veidā ķerties pie darba un saņiegt izraudzīto mērķi, to tagad mēs, kuru garu jau pamodinājis tas Kungs, centīsimies atklāt jums. Kāda ir šī darba būtība — skatieties, klausieties, esiet uzmanīgi visi, kam vien Dievs devis acis, lai redzētu, ausis, lai dzirdētu, un prātu, lai apjēgtu.

35. Ja kādam uzspīd jauna, agrāk neredzēta

Kas jādara, ja kāds ierauga jaunu gaismu. 35. Ja kādam uzspīd jauna, agrāk neredzēta gaisma, lai viņš slavina Dievu un neslēpj šo jauno gaismu no jaunā laikmeta. Ja nu šajā gaismā pamani kaut pašu mazāko spožuma trūkumu, tad vai nu paspilgtini to un uzlabo, vai arī, lai to varētu uzlabot, saki: daudzas acis redz vairāk nekā viena acs.

NODAĻU SATURS

- I. Cilvēks ir visaugstākais, vispilnīgākais un vislieliskākais radījums.
- II. Pēdējais cilvēka mērķis atrodas aiz šīs dzīves.
- III. Šī dzīve ir tikai sagatavošanās mūžīgai dzīvošanai.
- IV. Ir trīs pakāpes, kas iezīmē sagatavošanos mūžībai: sevis (un līdz ar sevi — visu citu) iepazīšana, sevis vadīšana un tiekšanās pēc Dieva.
- V. Izglītības, tikumības un dievbijības sēklas mūsos ir iesētas jau no dabas.
- VI. Lai cilvēks kļūtu par cilvēku, viņu vajag veidot.
- VII. Cilvēka veidošana visvieglāk noris agrinā vecumā. Patiesībā tā tikai šai vecumā var notikt.
- VIII. Bērni ir jāveido kopīgi, un šim nolūkam vajadzīgas skolas.
- IX. Skolām jāuztic visi abu dzimumu bērni.
- X. Izglītībai skolās jābūt universālai.
- XI. Līdz šim nav bijis skolu, kas pilnībā atbilstu savam uzdevumam.
- XII. Skolas var pārveidot labākas.
- XIII. Skolu pārveidošanas pamats ir stingra kārtība it visur.
- XIV. Stingra kārtība, ko nevarētu izjaukt nekādi šķēršļi, skolai jāaizgūst no dabas.
- XV. Dzīves turpināšanas pamati.
- XVI. Mācīšanas un mācīšanās vispārējās prasības jeb Kā mācīt un mācīties.
- XVII. Viegla mācīšanas un mācīšanās pamati.
- XVIII. Mācīšanas un mācīšanās noturīguma pamati.
- XIX. Īsākā mācību ceļa pamati.
- XX. Konkrētu zinātņu metode.
- XXI. Mākslu metode.
- XXII. Valodu metode.
- XXIII. Tikumu metode.
- XXIV. Dievbijības audzināšanas metode.
- XXV. Ja mēs vēlamies, lai skolas tiktu pilnībā reorganizētas uz patiesas kristīgās ticības īstenajiem pamatiem, tad vai nu jāizmet pagāniskās grāmatas, vai arī tās jāizmanto daudz piesardzīgāk nekā līdz šim.

- XXVI. Par skolas disciplīnu.
- XXVII. Par četrpakāpju skolas izveidi atkarā no skolēnu vecuma un zināšanām.
- XXVIII. Mātes skolas ideja.
- XXIX. Dzimtās valodas skolas ideja.
- XXX. Ieskatš latīņu skolā.
- XXXI. Par akadēmiju, ceļojumiem un Gellija kolēģiju.
- XXXII. Par vispārēju un pilnīgu skolas organizāciju.
- XXXIII. Par nosacījumiem, kas nepieciešami šīs vispārīgās metodes praktiskai izmantošanai.

NODAĻU SATURS

Cilvēks ir visaugstākais, vispilnīgākais un visdievīgākais radījums.	I.
Pēdējais cilvēks mērķis atrodas aiz šīs daives.	II.
Šī daive ir tikai sagatavošanās mūžīgai daivošanai.	III.
Ir trīs pakāpes, kas izziņē sagatavošanos mūžībai: sevī (un līdz ar sevi) — visu cilu) iepazīšana, sevī vadīšana un tieksmes pēc Dieva.	IV.
Izglītības, tikumības un dievīpības sēklas mūsos ir iespē- tas jau no dabas.	V.
Lai cilvēks kļūtu par cilvēku, viņu vajag veidot.	VI.
Cilvēka veidošana visvieglāk noris agrīnā vecumā. Pate- sība tā tikai šai vecumā var notikt.	VII.
Bērni ir jāveido kopīgi, un šim nolūkam vajadzīgas skolas.	VIII.
Skolām jābūt visi abu daimunu bērni.	IX.
Izglītībai skolās jābūt universālai.	X.
Līdz šim nav bijis skolu, kas pilnībā atbilstu savam uz- devumam.	XI.
Skolas var pārveidot labākas.	XII.
Skolu pārveidošanas pamats ir stingra kārtība it visur.	XIII.
Stingra kārtība, ko nevarētu izjaukt nekādi spēki, skolai jāizstrādā no dabas.	XIV.
Dzīves turpināšanas pamati.	XV.
Mācīšanas un mācīšanas vispārējās prasības jeb kā mā- cīt un mācīties.	XVI.
Vieglas mācīšanas un mācīšanas pamati.	XVII.
Mācīšanas un mācīšanas noturīguma pamati.	XVIII.
Ieska mācību ceļa pamati.	XIX.
Konkrētu zinātņu metode.	XX.
Mākslu metode.	XXI.
Valodu metode.	XXII.
Tikumu metode.	XXIII.
Dievīpības audzināšanas metode.	XXIV.
Ja mēs vēlamies, lai skolas kļūtu pilnībā reorganizētas uz patēriem kristīgas ticības iatēnājiem pamatā, tad vai nu jāizmet pagāniskās grāmatas, vai arī tās jāizņemto daudzas piezardzīgāk nekā līdz šim.	XXV.

DIDAKTIKA

I NODAĻA

CILVĒKS IR VISAUGSTĀKAIS, VISPILNĪGĀKAIS UN VISLIELISKĀKAIS RADĪJUMS

**Domāja, ka izteikums
«Iepazīsti pats sevi!»
ir nācis no debesīm.**

Šis izteikums nācis no debesīm, un lika to zeltītiem burtiem izcirst uz durvīm Delfu Apollona templī, kur pulcējās milzums cilvēku. Pēdējais ir saprātīgs un slavējams, bet pirmais, protams, izdomāts, kaut arī vispār paticams; mums tas kļuvis skaidrāks nekā toreiz viņiem.

**Tas īstenībā arī ir nācis
no debesīm.**

1. Kad savulaik Pītaks kļuva pazīstams ar savu ievērojamo izteikumu «Iepazīsti pats sevi!»¹⁰, gudri vīri to uzņēma ar milzīgu atzinību. Viņi, vēlēdamies to iemūžināt tautā, apgalvoja, ka šis izteikums nācis no debesīm, un lika to zeltītiem burtiem izcirst uz durvīm Delfu Apollona templī, kur pulcējās milzums cilvēku. Pēdējais ir saprātīgs un slavējams, bet pirmais, protams, izdomāts, kaut arī vispār paticams; mums tas kļuvis skaidrāks nekā toreiz viņiem.

manu tēlu, manu prieku.

**Cilvēka dabas dīze-
nums.**

3. Jo es tevi esmu izraudzījis par savu līdzdalībnieku mūžībā; tavā labā esmu radījis debesīs un zemi, un it visu, kas tur atrodas; tev vienīgajam nodevu kopumā to, kas citiem dots atsevišķi: esību, dzīvību, jūtas un prātu. Tevi esmu iecēlis par valdnieku pār saviem radījumiem, visu esmu nolīcis pie tavām kājām — avis un vēršus, arī lauku zvērus, putnus zem debesīm un zivis jūrā, un tādā veidā esmu tevi vainagojis ar slavu un godu (Psalmi, 8:5—9). Beidzot, lai tev nekā netrūktu, es pats ierados pie tevis, savienojis savu būtību ar tavējo, savienojis savu esību ar tavējo uz mūžību, kā tas nav bijis lemts nevienai citai radībai, ne redzamai, ne neredzamai. Jo vai gan kāds cits radījums debesīs un uz zemes var lepoties ar to, ka Dievs, skatīts miesā, taisnots garā, parādījis eņģeļiem (Pāvila 1. vēst. Timotejam, 3:16), protams, ne jau tādēļ, lai viņi redzētu un ar izbrīnu tikai vērotu to, ko vēlētos ieraudzīt (Pētera 1. vēst.,

1:12), bet gan tādēļ, lai pateiktos Dievam, kas skatīts miesā, t. i., Dieva dēlam un cilvēka dēlam (Vēst. ebrejiem, 1:5; Jāņa evaņģ. 1:51; Mateja evaņģ., 4:11). Tātad tev jāsaprot, ka tu esi mans pats pilnīgākais radījums, brīnumains mikrokosms¹¹ un Dieva vietnieks starp maniem radījumiem, manas slavas vainagojums.

Tam jābūt visu cilvēku uzmanības lokā.

4. Ak, ja tas viss būtu atrodams nevis uz tempļu durvīm, nevis grāmatu ievadlapās un, beidzot, nevis visu cilvēku mutēs, ausīs un acīs, bet viņu sirdīs! Tieši pēc tā jātiecas visiem, kuru pienākums ir ļaudis izglītot, lai viņi, atceroties šo savu vērtību un pārākumu, iemācītu visus dzīvot un izmantotu visus līdzekļus šī cildenā mērķa sasniegšanai.

II NODAĻA

PEDEJAIS CILVĒKA MĒRĶIS ATRODAS AIZ ŠIS DZĪVES¹²

1. Augstākajam no radījumiem ir augstāks mērķis.

1. Pats saprāts teic, ka tik augsts radījums ir paredzēts cildenākam mērķim nekā visi citi, proti, lai cilvēks, būdams vienots ar Dievu, vislielākās pilnības, slavas un svētlaimes iemiesojumu, izjustu kopā ar viņu slavas un svētlaimes prieku mūžīgi mūžos.

2. Tas ir skaidrs

2. Kaut arī tas ir pietiekami skaidrs no Svētajiem Rakstiem un mēs stingri ticam, ka tāds ir patiesais stāvoklis, tomēr nebūtu veltīgi, kaut vai garāmejojot, pieskarties tam, cik veidos Dievs šajā dzīvē ir atklājis mums mūsu augstāko mērķi.

1) no radīšanas vēstures,

3. Un vispirms, protams, par pašu radījumu. Cilvēkam Dievs taču nav pavēlējis vienkārši pastāvēt līdzīgi citiem radījumiem, bet ir devis svinīgu padomu; tā miesu viņš veidojis it kā ar saviem pirkstiem, bet dvēseli devis no sevis paša.

2) no mūsu iekšējā izveidojuma,

4. Mūsu iekšējais izveidojums liecina, ka mums pietiek ar to, kas mums šajā dzīvē ir, jo *mēs dzīvojam šeit trīskāršu dzīvi*: augu, dzīvnieku un prāta jeb garīgo dzīvi; pirmā no tām nekad neatdalās no ķermeņa, otrā — ar sajūtu darbību un kustību starpniecību ir vērsta uz priekšmetiem, bet trešā var pastāvēt arī atsevišķi, kā tas vērojams eņģeļiem. Bet, tā kā ir skaidri redzams, ka šo visaugstāko dzīves pakāpi stipri aptumšo un sasaista sākuma pakāpes, tad var secināt, ka jāpastāv vietai, kur tā būtu novesta līdz pilnībai.

3) no visa tā, ko mēs
šeit darām un pārdzi-
vojam.

mēs darām, domājam, runājam, lemjam, iegūstam, paturam, atgā-
dina tikai pakāpienus; virzoties pa tiem aizvien tālāk un tālāk, mēs
vienmēr, tiesa, nokļūstam aizvien augstāk, taču pēdējo pakāpienu
mēs nekad neatradīsim. Sākumā cilvēks nav nekas, kā tas ir bijis
kopš mūžības, bet tikai mātes miesās viņš iegūst sākotni no sava
tēva. Tātad — kas sākumā ir cilvēks? Neizveidota un rupja masa. Pēc
tam viņš pieņem maza ķermenīša apveidu. Tad viņš sāk kustēties un,
dabas spēku vadīts, nonāk ārpusē; pamazām acis sāk redzēt, ausis
sāk dzirdēt un attīstās pārējās maņas. Laika gaitā parādās iekšējās
jūtas, kad cilvēks sāk saprast to, ko viņš redz, dzird un sajūt. Bei-
dzot, griba, virzoties uz atsevišķiem priekšmetiem un novēršoties no
citiem, pārņem vadību savā ziņā.

3. Visā šajā procesā ir
pakāpenība, taču bez
galējās robežas.

To atklāj jebkura pie-
redze.

4. Arī nāve nav mūsu
esības robeža.

5. Viss, ko mēs šai dzīvē darām un izciešam,
rāda, ka šeit mēs nerasniedzam pēdējo mērķi,
bet ka visai mūsu būtnei, tāpat kā mums pa-
šiem, ir cits uzdevums. Viss, kas mēs esam, ko
mēs darām, domājam, runājam, lemjam, iegūstam, paturam, atgā-
dina tikai pakāpienus; virzoties pa tiem aizvien tālāk un tālāk, mēs
vienmēr, tiesa, nokļūstam aizvien augstāk, taču pēdējo pakāpienu
mēs nekad neatradīsim. Sākumā cilvēks nav nekas, kā tas ir bijis
kopš mūžības, bet tikai mātes miesās viņš iegūst sākotni no sava
tēva. Tātad — kas sākumā ir cilvēks? Neizveidota un rupja masa. Pēc
tam viņš pieņem maza ķermenīša apveidu. Tad viņš sāk kustēties un,
dabas spēku vadīts, nonāk ārpusē; pamazām acis sāk redzēt, ausis
sāk dzirdēt un attīstās pārējās maņas. Laika gaitā parādās iekšējās
jūtas, kad cilvēks sāk saprast to, ko viņš redz, dzird un sajūt. Bei-
dzot, griba, virzoties uz atsevišķiem priekšmetiem un novēršoties no
citiem, pārņem vadību savā ziņā.

6. Bet arī atsevišķo pakāpienu iekšienē ir sava
pēctecība. Arī lietu izpratne taču atklājas pakā-
peniski, parādoties līdzīgi rita ausmai, kas
klienē dziļu nakts tumsību un izstaro aizvien
vairāk gaismas, un tā notiek, kamēr vien tur-
pinās dzīve (ja vien kāds vispār nenonāk lopa stāvoklī), līdz pat nā-
vei. Arī mūsu darbošanās sākumā ir vāja, nespēcīga, primitīva un
ļoti juceklīga. Pēc tam pakāpeniski reizē ar miesas spēkiem attīstās
arī gara īpašības, jo, kamēr mēs dzīvojam (ja vien kādu nepārņem
un nedomāc ārkārtīgs trulums), mēs vienmēr kaut ko darām, iece-
ram, iesākam, un *tas viss cildenā dvēselē aizvien tiecas uz augšu,
nesasniedzot tomēr galējo robežu. Jo šai dzīvē nevar atrast nekādu
robežu vēlmēm un centieniem.*

7. Lai arī kur kāds grieztos, viņš to uzzinās no
piederzes. Kuram patīk dārgas mantas, bagā-
tība, tas nevarēs veldzēt savas alkas, kaut arī
viņam piederētu visa pasaule; to pierāda Alek-
sandra¹³ dzīve. Tam, ko pārņēmušas godkāres alkas, nav iespējams
norimt, kaut viņam izrādītu padevību vai visa pasaule. Kas nododas
jutekliskām baudām, tam viss apnīk, kaut arī tiksme piesātinātu vi-
sas viņa jūtas; baudīšanas alkas ir nebeidzamas. Kas sevi ziedo
gudrības izpētei, tam nav nekādu robežu: jo vairāk viņš zina, jo la-
bāk saprot, ka viņam vēl daudz kā trūkst. Patiesi ir Salamana teik-
tie vārdi: «Acis ir par vāju, lai visu to saredzētu, un ausis, lai visu
to sadzirdētu.» (Salamans Mācītājs, 1 : 8.)

8. Bet miršanas gadījumi rāda, ka arī nāve
nav mūsu pēdējā robeža. Tie, kuru dzīve aizri-
tējusi labi, priecājas, ka iemanto labāku dzīvi,
bet pašreizējās dzīves mīlestības pārņemtie, re-
dzot, ka no tās jāšķiras un jāpārceļas uz citu dzīvi, sāk bailoties un
izlīgst ar Dievu un cilvēkiem, ja vien kaut kādā veidā var to izdarīt.
Un, kaut arī ciešanu sagrauztā miesa ir kļuvusi vārga, sajūtas zau-
dējušas asumu, pati dzīve pagājusi, gars tomēr veic savas funkcijas

možāk nekā jebkad. Dievbijīgi, nopietni un tālredzīgi tiek doti rikojumi attiecībā uz sevi, savu ģimeni, savu mantojumu, valsti utt., un, kas redz mirstam dievbijīgu un gudru cilvēku, nešaubīgi redz sairšanu zemes pišļos, bet, kas to dzird, tam šķiet, it kā viņš sadzirdētu eņģeli. Tāpēc ikvienam ir jāatzīst, ka te nenotiek nekas cits kā sagatavošanās saimnieka aiziešanai, kad viņa nožēlojamā būdiņa draud sabrukt. To saprata jau pagāni: romieši, pēc Festa liecības, nāvi sauca par beigām, bet grieķiem darbības vārds, kas nozīmē *aiziet*, bieži tiek lietots ar nozīmi *iet bojā, nomirt*. Kāpēc? Vai gan ne tāpēc, ka tiek pieņemts, ka nomirstot tikai pāriet uz citu vietu?

5. Kristus — cilvēka paraugs — rāda, ka cilvēki ir radīti mūžībai.

starp cilvēkiem; pēc tam nomira, augšāmcēlās, uzbrauca debesīs, un nāve vairs nevaldīja pār viņu. Tāpēc viņš tiek saukts par mūsu priekštecī, un īstenībā tā arī ir (Vēst. ebrejiem, 6:20): viņš ir pirmdzimušais daudzu brāļu vidū (Pāvila vēst. romiešiem, 8:29), draudzes galva (Pāvila vēst. efeziešiem, 1:22), pirmtēls visiem, kuriem jāatdzimst pēc dievišķā tēla (Pāvila vēst. romiešiem, 8:29). Un, tā kā viņš pats uzturējies virs zemes ne jau tādēļ, lai te paliktu, bet tādēļ, lai noietu savu ceļu un nokļūtu mūžības mājokļos, tad arī mums, viņa līdzgaitniekiem, nav lemts palikt šeit, bet nāksies pārcelties uz citu vietu.

Cilvēka trejas uzturēšanās vietas.

10. Tātad ikvienam no mums ir paredzēta trejāda dzīve un trejas uzturēšanās vietas: mātes klēpis, zeme un debesis. No pirmā mājokļa otrajā cilvēks nonāk piedzimstot, bet no otrā trešajā — nomirstot un augšāmcēloties, bet no trešā viņš ne mūžam vairs nekur nenokļūst. Pirmajā mēs iegūstam tikai dzīvību ar kustību un sajūtu iedīgliem; otrajā — dzīvību, kustības, sajūtas ar prāta sākotni; trešajā — itin visa pilnību.

Un trejāda dzīve.

11. Pirmā dzīve ir sagatavošanās otrajai, otrā — trešajai, trešā ir pati sevi un bez gala. Pāreja no pirmās dzīves uz otro un no otrās uz trešo ir šaura un sāpīga: gan vienā, gan otrā gadījumā nākas šķirties no goda drānām jeb ārējā apvalka (tur — placenta, šeit — pati miesa), līdzīgi tam, kā no saplēstas čaulas izšķīļas putna mazulis. Pirmais un otrais mājoklis līdzinās darbnīcai: vienā veidojas ķermenis turpmākajai dzīvei, bet otrā — vieda dvēsele mūžīgai dzīvošanai; trešajā mājokli abas iepriekšējās dzīves vainago vislielākais pilnīgums un prieks.

12. Tātad israēlieši (lai atļauts viņus te pieminēt salīdzinājumam) ir dzimuši Eģiptē, no turienes pāri kalnu grēdām un Sarkanajai jūrai aizvesti tuksnesī. Tur viņi uzcēla teltis, iepazīna

likumu, cīnījās ar dažādiem ienaidniekiem un, beidzot, pārcēlušies pāri Jordānai, kļuva par piena un medus pārbagātās Kānaānas zemes mantiniekiem.

III NODAĻA

SĪ DZĪVE IR TIKAI SAGATAVOŠANĀS MŪŽĪGAI DZĪVOŠANAI

Liecības.

1. To, ka šī dzīve, kurai ir cits mērķis, nav (patiesību sakot) dzīve, bet ir iekļaušanās istenā un mūžīgā dzīvošanā, redzēsim, pirmkārt, no pierādījuma, kas ielikts mūsos pašos, otrkārt, no pierādījuma, kas ielikts pasaulē, un, beidzot, no Svēto Rakstu liecībām.

1. Mēs pašī.

2. Ja palūkosimies pašī uz sevi, tad redzēsim, ka viss, kas attiecas uz mums, virzās uz priekšu tik secīgi, ka viss iepriekšējais veido ceļu nākamajam. Tam par piemēru noder mūsu pirmā dzīve — mātes miesās. Kālab noris šī dzīve? Vai sevis pašas labā? Nebūt ne! Tā noris tur tikai tādēļ, lai veidotu ķermeni, kur mitināties garam un kas noderētu par ērtu instrumentu turpmākajā dzīvē, kuru mēs baudām zem saules. Līdzko šīs mērķis sasniegts, mēs izlaužamies gaismā, tā ka vairāk nekā ar mums vairs nevar notikt šajā tumsībā. Tieši tāpat arī šī mūsu dzīve zem saules nav nekā vairāk kā gatavošanās mūžīgai dzīvošanai, proti — dvēsele ar miesas palīdzību gatavo sev visu nepieciešamo nākamajai dzīvei. Līdzko tas sasniegts, mēs aizceļojam no šejienes, jo vairāk nav nekā, ko mēs uz zemes varētu darīt. Tiesa, daži no šejienes aiziet nesagatavoti vai, pareizāk sakot, tiek izmesti bojāejai kā nelaikā dzimušie, kas dažādu iemeslu dēļ no mātes miesām tiek izstumti nevis dzīvei, bet nāvei. Kaut arī abos gadījumos tas notiek ar Dieva ziņu, tomēr cilvēku vainas dēļ.

2. Redzamā pasaule ir radīta tikai kā mūsu patvērums, audzinātava, cilvēku skola.

3. Redzamā pasaule, vienalga, kādu tās daļu mēs aplūkotu, liecina par to, ka tā ir radīta tādēļ, lai kalpotu

cilvēku dzimuma { pavairošanai,
paēdināšanai,
darbībai.

Tā kā Dievam ir patīcis radīt visus cilvēkus nevis uzreiz vienā un tajā pašā acumirkli, kā tas darīts ar eņģeļiem, bet viņš vispirms radījis vīru un sievu, dāvājot viņiem spēkus un svētību vairoties pēcnācēju piedzimšanas veidā, tad bija nepieciešams to pieaugumam dot attiecīgu laiku. Tam tika paredzēti daži gadu tūkstoši. Bet, lai šis laiks nebūtu juceklīgs, kurls, akls, viņš izpleta debesis, izrotājot tās ar sauli, mēnesi un zvaigznēm, un pavēlēja tām ar savu aprīņojumu mērīt stundas, dienas, mēnešus, gadus. Tad, tā kā cilvēkam vajadzēja kļūt par miesīgu radījumu, kuram nepieciešama apmešanās

vieta, lai elpotu un kustētos, pārtika, lai augtu, un apgērbs, lai ietērtos, Dievs izveidoja (pasaules dziļumā) stingru pamatu — zemi un apņēma to ar gaisu, apūdeņoja un lika rasties dažādiem augiem un dzīvniekiem ne tikai cilvēka vajadzību apmierināšanai, bet arī priekam. Tā kā viņš bija radījis cilvēku pēc savas līdzības, dāvādams viņam prātu, tad, lai arī prātam netrūktu attiecīgas barības, viņš atsevišķas radības sadalīja daudzveidīgās sugās, lai šī redzamā pasaule cilvēkam kļūtu par Dieva visvarenības, gudrības un labsirdības pašu gaišāko spoguļi un lai cilvēks, to skatot, justu dziļu apbrīnu par Radītāju, aizvien pilnīgāk viņu iepazītu, dziļāk iemilētu. Tieši tāpēc neredzamais un mūžības dzīlēs sakņotais noturīgums, skaistums un jaukums parādās it visur Dieva radībās, paverot iespēju to visu izjust, vērot un izbaudīt. Tādējādi šī pasaule nav nekas cits kā mūsu audzinātava, mūsu patvēruma un mūsu skola. Tātad pastāv kaut kas aiz šīs pasaules; izejot šīs skolas sagatavošanās pakāpes, mēs paceļamies līdz mūžības akadēmijai. Jau prāts mūs par to pārliecina. Taču vēl lielāku skaidrību gūstam no dievišķajiem izteikumiem.

3. Pats Dievs savos vārdos.

4. Hozejam pats Dievs liecina, ka debesis pats stāv zemei, zeme — labībai, vīnogu sulai un eļļai, bet tas viss — cilvēkam (Hozejas gr., 2:24—25). Tātad viss cilvēka labā, arī pats laiks. Jo pastāvēšana pasaulei netiks dota ilgāk, kā tas vajadzīgs izredzēto skaita īstenošanai (Jāņa atklāsmes gr., 6:11). Līdzko tas notiks, debesis un zeme zudīs, un viņiem vairs nebūs vietas (Jāņa atklāsmes gr., 20:7). Jo radīsies jaunas debesis un jauna zeme, kur mājās taisnība (Jāņa atklāsmes gr., 21:1; Pētera 2. vēst., 3:13). Beidzot, nosaukumi, kādi Svētajos Rakstos doti šai dzīvei, rāda, ka tā nav nekas cits kā gatavošanās citai dzīvei. Tur to sauc par ceļu, gaitu, durvīm, gaidām, bet mūs — par ceļiniekiem, atnācējiem, nomniekiem, citas, nezūdošas pilsētas meklētājiem (Pirmā Mozus gr., 47:19; Psalmi, 39:13; Ījaba gr., 7:12; Lūkas evaņģ., 12:37).

4. Pieredze.

5. To visu mums māca lietas būtība un mūsu vispārējais stāvoklis, kas visiem labi redzams. Jo kurš gan no piedzimušajiem, kas šeit iera-
dušies, atkal nav izzudis, kaut arī mēs esam nolemti mūžībai? Bet, tā kā esam nolemti mūžībai, tad, nepieciešamības spiesti, mēs šeit atrodamies tikai pārejas stāvoklī. Tādēļ Kristus saka: «Tāpēc esiet arī jūs gatavi, jo Cilvēka Dēls nāks tai stundā, kur jūs nedomājat.» (Mateja evaņģ., 24:44.) Šī iemesla dēļ (un to arī mēs zinām no Svētajiem Rakstiem) Dievs dažus aicina projām no šejienes jau agrīnā vecumā, kad redz viņus jau sagatavojušos, kā, piemēram, Ēnohu (Pirmā Mozus gr., 5:24; Salamana Pamācības, 4:4). Kāpēc gan viņš tad ir tik pacietīgs pret ļaunajiem? Tieši tāpēc, ka viņš negrib, lai nāve kādu pārsteigtu nesagatavotu, bet vēlas, lai ikviens aizietu, grēkus nožēlojis (Pētera 2. vēst., 3:9). Ja turpretī kāds turpina ļaunprātīgi izmantot Dieva pacietību, tad viņš liek to satvert.

Slēdziens.

6. Tātad, cik patiens ir tas, ka atrašanās mātes klēpī ir gatavošanās dzīvei ķermeņa ietvaros, tikpat patiens ir tas, ka dzīve ķermeņa ietvaros

ir gatavošanās tai dzīvošanai, kas seko pēc pašreizējās dzīves un turpināsies mūžīgi. Laimīgs ir tas, kas no mātes klēpja iznācis ar labi izveidotiem locekļiem, bet tūkstošreiz laimīgāks ir tas, kas no šejienes var līdzī ņemt labi izveidotu dvēseli.

IV NODAĻA

IR TRĪS PAKĀPES, KAS IEZĪMĒ SAGATAVOŠANOS MŪŽIBAI: SEVIS (UN LĪDZ AR SEVI — VISU CITU) IEPAZIŠANA, SEVIS VADĪŠANA UN TIEKŠANĀS PĒC DIEVA

No kurienes izzina sekundāros cilvēka mērķus, kas pakārtoti augstākajam mērķim (mūžībai).

Ir trīs mērķi: cilvēkam jābūt 1) apveltītam ar prātu visu citu radījumu vidū, 2) valdniekam pār sevi, 3) Dievam par prieku.

Sie trīs mērķi ir savienoti tā, ka nevienu no tiem nevar atmest, jo uz tiem balstās pašreizējās un nākamās dzīves pamati.

Kas ir saprātīgs radījums?

Mozus grāmatā (2 : 19) vai kā to paskaidrojis Salamans (Salamana Pamācības, 8 : 17 u. c.): «Izzināt pasaules uzbūvi un stihiju darbību, laika sākumu, beigas un vidu; saules stāvokļa maiņu un gadalaiku pārvērtības, gadu aprites un zvaigžņu stāvokli; dzīvnieku dabu un zvēru dvēseles; vēju spēku un cilvēku domas; augu atšķirības un sakņu spēku; vārdu sakot — visu apslēpto un acīm redzamo.» Uz to pašu attiecas amatu zināšanas, arī runas māksla, lai (kā saka Sīraka dēls) «nekas nebūtu nezināms nevienā mazā vai lielā lietā» (Sīraka gudrības gr., 5 : 18). Patiešām, cilvēks varēs saglabāt saprātīgas būtnes nosaukumu tikai tad, ja viņš apjēgs visu lietu patieso pamatojumu (izveidojumu).

1. Tādējādi ir skaidrs, ka cilvēka pēdējais mērķis ir mūžīga svētlaime kopā ar Dievu. Bet kādi mērķi pakļauti šim mērķim un izvīrīti šai pārējošai dzīvei, tas kļūst skaidrs no Dieva padoma, vārdiem, kurus viņš teicis, iecerot cilvēka radīšanu. Dievs sacīja: «Darīsim cilvēku pēc mūsu tēla un mūsu līdzības; tas lai valda pār zivīm jūrā un pār lopiem, pār putniem apakš debess, pār visu zemi un visiem rāpuļiem, kas rāpo zemes virsū.» (Pirmā Mozus gr., 1 : 26.)

2. No tā kļūst skaidrs, ka cilvēks starp redzamajiem radījumiem ir izveidots, lai viņš būtu

I. *Saprātīgs radījums.*

II. *Radījums, kas valda pār citiem radījumiem.*

III. *Radījums, kas atklāj sava Radītāja tēlu un prieku.*

3. *Būt saprātīgam radījumam nozīmē visu izzināt, piešķirt visam nosaukumu un visu aprēķināt, t. i., zināt un spēt nosaukt un izprast visu, kas atrodas pasaulē, kā tas teikts Pirmajā*

Ko nozīmē būt visu radījumu valdniekam?

4. Būt visu radījumu valdniekam nozīmē, piemērojot attiecīgam uzdevumam katru lietu, izmantot tās savā labā un visur starp citiem radījumiem izturēties kā karalim, t. i., ar cieņu un svētumu (proti, par sevi augstāk izvīrīt tikai vienu — cienījamo Radītāju, kā arī viņa eņģelus, blakus sev — savus līdzcilvēkus, bet visus pārējos — zemāk par sevi), saglabāt dāvāto pašcieņu; nekalpot nevienam radījumam, arī paša miesai; brīvi izmantot visu sevis paša vajadzībām; labi zināt, kur, kad, kādā veidā un līdz kādai robežai saprātīgi izmantot katru lietu, kur, kad, kādā veidā un līdz kādai robežai atzīt miesas tiesības, kur, kad, kādā veidā un līdz kādai robežai piekāpties tuvākajam, — vārdu sakot, būt spējīgam saprātīgi vadīt savas un citu kustības un darbības — ārējās un iekšējās.

Ko nozīmē būt Dieva tēlam?

Šīs trīs prasības īsteno, pirmkārt, izglītībā, otrkārt, tikumā, treškārt, dievbijībā.

I. Izglītība.

II. Tiklība jeb tikumība.

III. Reliģiozitāte jeb dievbijība.

Ar izglītību jāsaprot visu lietu, mākslu un valodu zināšanas, ar tikumību — ne tikai ārējā audzinātība, bet arī visu pamudinājumu iekšējais un ārējais pamatojums; ar reliģiozitāti — tā iekšējā dievbijība, kurā cilvēka gars saistās ar augstākajām jūtām.

Šīs trīs kvalitātes šajā dzīvē veido visu cilvēka būtību; viss pārējais ir sekundārs.

7. Šajās trīs kvalitātēs ir ietverts viss cilvēka pārākums, jo tikai tās ir pašreizējās un nākamās dzīves vienīgais pamats; pārējais (veselība, spēks, skaistums, bagātība, dižciltība, draudzība, laimīgi panākumi darbā, ilggadība) nav nekas cits kā papildinājums un ārējs rotājums to cilvēku dzīvei, kurus Dievs apveltījis ar šīm dāvanām, vai arī veltīga nasta, nevaļadzīgs slogs un kaitīgs šķērslis tam, kas ar alkainu centību pats tās iemantojis, aizraujas ar tām un nomāc sevi, pametot novārtā vissvarīgākos labumus.

Kas noskaidrojas piemēros?

1. Pulkstenis.

8. Paskaidrošu to ar piemēriem. Pulkstenis (saules vai automātiskais) ir smalks un ārkārtīgi nepieciešams mehānisms laika mērīšanai; tā substanci jeb būtību raksturo visu daļu mākslinieciska samērība. Pulksteņu ietvari, skulpturālie veidojumi, apgleznojumi, zelta rotājumi — tie visi ir papild-

nājumi, kas nedaudz izdaiļo pulksteņus, bet nekā nedod to kvalitātei. Ja nu kāds vērtētu augstāk tāda veida mehānisma skaistumu nekā labu kvalitāti, tad viņa bērnišķīgums izraisītu citos smaidu, jo viņš nebūtu sapratis, kādai vajadzībai pulkstenis paredzēts.

2. Zirgs.

Zirga vērtība atklājas viņa spēkā, kas apvienots ar straujumu, ātrumu un gatavību virzīt savu skrējieni pēc jātnieka dotā mājiņa; turpretī plivojoša vai mezglā sasieta aste, izsukātas vai saslietas krēpes, apzeltīti lauzņi, izšūta sega un dažādi aizjūga piederumi tikai palielina zirga skaistumu; taču, ja mēs redzētu, ka kāds pēc šiem izgreznojumiem nosaka zirga vērtību, tad viņu turētu par muļķi.

3. Veselība.

Beidzot, labu veselību nosaka pareiza gremošana un labs visu mūsu iekšējo orgānu stāvoklis. Gulēt mīkstā gultā, glīti ģērbties, ēst izmeklētus ēdienus — tas viss ne tikai neveicina veselības uzlabošanu, bet drīzāk gan kaitē tai. Tāpēc tas, kurš vairāk uzmanības pievērš patīkamajam nekā derīgajam, nav saprātīgs. Taču vēl daudz nesaprātīgāks ir tas, kurš, vēlēdamies būt cilvēks, vairāk uzmanības pievērš cilvēka rotām, nevis viņa būtībai. Tieši tādēļ gudrais sauc par muļķi un bezgodi tādu cilvēku, kurš mūsu dzīvi uzskata par izpriecu un izdevīgu veikalu, un apgalvo, ka tādi cilvēki nesāņem Dieva atzinību un svētību (Salamana Pamācības, 15:16 un 21).

Slēdziens.

9. Tātad, lai mūsos ienāk stingra pārliecība, ka mēs virzāmies pretī mūsu galamērķim atkarībā no tā, kā pūlamies šajā dzīvē uzņemt sevi labdarību un dievbiņību. Tāpēc — lai minētās trīs prasības kļūst par patiesu mūsu dzīves satvaru, bet viss pārējais — par sekundāru lietu, par kavēkli un tukšiem niekiem.

V NODAĻA

IZGLĪTĪBAS, TIKUMĪBAS UN DIEVBIJĪBAS SĒKLAS MŪSOS IR IESĒTAS JAU NO DABAS

Cilvēka daba sākumā bija labestīga; pie tās mums jāatgriežas (no samaitātības).

1. *Ar dabu mēs šeit saprotam nevis mums visiem piemītošo samaitātību pēc grēkā krišanas, kuras dēļ mēs tiekam saukti par «dusmu bērniem», kas nav spējīgi ar pašu spēkiem domāt par kaut ko labu, bet gan mūsu pirmo un galveno stāvokli, uz kuru mums vēl jāaicina kā uz pirmsākumu. Šajā sakarā Luiss Vivess ir teicis: «Kas gan ir kristietis, ja ne cilvēks, kas atgriezts savā dabā un it kā atjaunots savas piedzimšanas tiesībās, kuras viņam atņēmis velns?» (1. gr., «Par saskaņu un nesaaskaņu».) Tāda pati jēga ir arī Senekas izteikumam «Gudrība ir atgriešanās pie dabas un atceļš uz turieni, no kurienes mūs padzinuši vispārējie maldi» (t. i., cilvēku dzimuma grēkā krišana, ko*

pieļāvuši pirmie cilvēki). Tālāk viņš saka: «Cilvēks nav labs, bet viņš kļūst labs, lai, atceroties savu rašanos, censtos būt līdzīgs Dievam. Savas netiklības dēļ neviens necenšas piecelties tai vietā, kur viņš kritis.» (93. vēst.)

Tas ir mūžīgās gaišredzības spēks, kas paceļ kritušo.

2. Ar vārdu «daba» mēs saprotam arī vispārējo dievišķo gaišredzību jeb nemitīgo dievišķo zēlsirdību, kas mudina it visā pabeigt visu, proti, jebkurā radījumā to, kam tas paredzēts. Jo Dieva gudrība izpaužas tādā veidā, ka viņš neko nerada bez vajadzības, t. i., bez kāda noteikta mērķa un bez līdzekļiem, kas noder šī mērķa sasniegšanai. Tātad viss, kas pastāv, ir paredzēts kaut kādam mērķim un, lai to sasniegtu, ir apgādāts ar visiem nepieciešamajiem orgāniem un palīglīdzekļiem, turklāt tam dota arī zināma virzība. Šī virzība uz savu mērķi notiek nevis pret gribu, nevis ar pretestību, bet labprātīgi un ar patīku pašas dabas ietekmē, un, ja šo tieksmi aptur, tad iestājas mokas un nāve. Tādējādi nav apšaubāms, ka cilvēks ir dzimis, lai saprastu lietas, darītu labu, nodotos neierobežotai Dieva mīlestībai (ka viņš tam ir paredzēts, to mēs jau redzējām); šīs trīs spējas cilvēkam dotas tikpat nešaubīgi kā katram kokam saknes.

Gudrība cilvēkā ir ielikusi mūžīgus pamatus.

(Sīraka gudrības gr., 1:14).

I. Padarot cilvēku spējīgu izzināt lietas. Tas izskaidrojams ar to, ka cilvēks ir

1) veidots pēc Dieva tēla,

3. Aplūkosim, kādi ir mūsos ieliktie gudrības, tikumības un reliģiozitātes pamati, lai kļūtu skaidrs, ko nozīmē Sīraka teiktais, ka gudrība cilvēkos ir ielikusi mūžīgus pamatus (Sīraka gudrības gr., 1:14). Tādā veidā kļūst saprotams, cik brīnumains gudrības iemiesojums ir cilvēks.

4. Ir skaidrs, ka ikviens cilvēks piedzimstot iemanto spēju izzināt lietas, jo viņš pirmām kārtām ir veidots pēc Dieva tēla. Tikai tad, ja cilvēks ir veidots pēc līdzības, tajā parādās pirmtēla īpašības; pretējā gadījumā nevar būt runa par tēla izmantojumu. Tā kā starp citām Dieva īpašībām izcili svarīgu vietu ieņem visaptveroša gudrība, tad, gluži dabiski, tā zināmā veidā atspoguļojas arī cilvēkā. Un kāpēc gan ne? Iemantojis gaišu prātu, cilvēks, bez šaubām, atrodas Dieva radīto lietu centrā, līdzinādamies lodveida spogulim. Novietots istabā, šāds spogulis uztver visu lietu, itin visa apkārt esošā tēlus. Mūsu prāts taču tver ne tikai tuvos, bet arī vietas un laika ziņā attālinātos priekšmetus, piesaista sev, paceļas izzīņas augstumos, atmin noslēpumaino, atklāj apslēpto, cenšas izpētīt pat netveramo; līdz ar to prāts ir kaut kas bezgalīgs, neierobežots. Lai arī cilvēkam būtu lemts dzīvot tūkstoš gadu, kuru laikā viņš, aizvien iemācīdamies kaut ko jaunu, izprastu citu no cita izrietošo, tomēr viņā vēl atradīsies vieta priekšmetu uztverei. Cilvēka prātam ir tik lielas uztveres un izzīņas spējas, ka tas it kā atgādina bezdibeni. Mūsu maznozīmīgais ķermenis aizņem visšaurākos ietvarus; balss izplatās nedaudz tālāk, redze aprobežojas tikai ar debesu juma augstumu, bet prātam nevar noteikt stingras robežas ne debessīs, ne kaut kur aiz to robežām; tas gan paceļas augstāk par debesu

plašumiem, gan nolaižas zemāk par bezdibeņu dziļumiem, un, kaut arī tie būtu tūkstoš reižu augstāki un dziļāki paši par sevi, prāts tomēr iespīestos arī tur ar neticamu ātrumu. Vai gan mēs noliegsim, ka tam ir pieejams viss? Un noliegsim, ka tas ietver visu?

2) mazā pasaule,

5. Filozofi cilvēku ir nosaukuši par mikrokosmu (mazo pasauli); tas koncentrētā veidā aptver visu, kas izplatās uz visām lielās pasaules (makrokosma) pusēm. Par to liecinājumu var gūt kādā citā jomā. Tātad pasaulē nākušā cilvēka prātu ļoti uzskatāmi var salīdzināt ar sēklu vai graudu, kas gan neļauj spriest par zāles vai koka īsteno formu, tomēr nemainīgi ietver zāles vai koka jēdzienu; tas ir tik skaidrs, kad sēklas, kas iesētas zemē, uz leju izlaiž mazas saknes, bet uz augšpusi — asnus, no kuriem turpmāk iedzimta spēka ietekmē attīstās zariņi un zari, kas izdzen lapas, greznojas ar ziediem un augļiem. Tātad *nav nepieciešams cilvēkam kaut ko piešķirt no ārienes, bet nepieciešams attīstīt, noskaidrot to, kas viņā pašā jau ielikts kā aizmetnis*, norādot visa pastāvošā nozīmi. Tādēļ, kā zināms, Pitagors mēdza teikt, ka cilvēkam piemīt īpašība visu zināt, ka tad, ja septiņgadīgu zēnu saprātīgi izvaicātu par dažādiem filozofijas jautājumiem, viņš varētu atbildēt uz visiem jautājumiem tieši tāpēc, ka vienotā prāta apgaismība pēc savas formas un pēc saviem ietvariem ir pietiekama visām lietām. Tikai tagad, pēc grēkā krišanas, prāts ir sevi aptumšojis un sajaucis, un vairs nevar pats sevi parādīt, bet tie, kuriem vajadzētu prātu atbrīvot, to nemitīgi aizvien vairāk sajauc.

3) sajūtām apveltīts,

6. Mūsos esošajai saprātīgajai dvēselei turklāt ir doti orgāni — redze, dzirde, oža, garša, tauste, kas ir kā izlūki, ar kuru palīdzību dvēsele izpētī visu, kas atrodas ārpus tās, tā ka nevienš radījums, lai kur tas atrastos, nevar no tās paslēpties. *Tā kā redzamajā pasaulē nav nekā, ko nevarētu saskatīt vai sadzirdēt, vai saost, vai izgaršot, vai aptaustīt un kam tādējādi nevarētu noteikt būtību un kvalitāti*, tad no teiktā var secināt, ka pasaulē nav nekā, ko nevarētu aptvert ar sajūtām un prātu apveltīts cilvēks.

4) apveltīts ar zināšanu alkām.

7. *Iedzimtas ir arī cilvēka alkas pēc zināšanām un ne tikai spēja veikt darbus, bet arī tieksme pēc tiem. Tas izpaužas tieši agrīnās bērnības vecumā un pavada mūs visu dzīvi.* Kurš gan negrib vienmēr sadzirdēt, saredzēt kaut ko jaunu? Kuram gan nav vēlēšanās katru dienu kaut kur doties, ar kādu parunāt, kaut ko pastāstīt? Lietas būtība ir tieši tāda: acis, ausis, ožas orgāni, prāts pats, nemitīgi meklējot sev barību, vienmēr pievēršas ārējai pasaulei, un dzīvīgai dabai nav neko grūtāk izturēt kā dīkdienību un bezdarbību. Bet, tā kā pat neizglītoti cilvēki ar izbrīnu raugās uz mācītiem vīriem, tad vai gan tas neliecina, ka viņi izjūt kādas dabiskas tieksmes pievilksanas spēku? Viņi arī paši gribētu būt šo zinīgo vīru pulkā, ja vien varētu cerēt, ka tas izdosies, bet, tā kā viņi uz to necer, tad nododas nožēlai un godā tos, kurus uzskata par sevi augstākus.

Tāpēc daudzi patstāvīgi pievēršas daudzveidīgai lietu izziņāšanai.

8. Autodidaktu¹⁴ paraugs acīm redzami rāda, ka cilvēks, savas dabas vadīts, var visu panākt. Bez jēlkādiem skolotājiem, kļūstot paši sev par skolotājiem vai, kā teicis Bernārs, par saviem izglītotājiem izraugoties ozolus un dižskābaržus,

t. i., staigājot pa mežu un domājot, daži ir aizgājuši daudz tālāk par citiem, kas strādājuši rūpīgā skolotāju vadībā. Vai tas neliecina, ka cilvēkam patiešām ir gan svētbildes lampiņa, gan deglis, gan eļļa, gan šķiltavas ar visiem piederumiem? Viņam tikai jāprot izšķilt dzirksteles, aizdedzināt ar tām degli, un tai pašā brīdī viņš sajūsmināts ieraudzīs Dieva brīnumainās un dārgās gudrības krātuves gan pats sevī, gan plašajā pasaulē (kā viss izkārtots pēc daudzuma, lieluma un svara). Ja cilvēkā nav deg iekšēja gaisma, bet viņam visapkārt spīd svešu domu gaismekļi, nevar būt nekā cita, kā tas, kas notiek tad, ja kādam drūmā cietumā ieslodzītajam apkārt nestu lāpas; to stari, protams, iespējās spraugās, taču pilnīgu gaismu nedod. Šai sakarā Seneka ir izteicies: «Mūsos ir iesētas visu zinātņu sēklas, bet Dievs kā skolotājs ceļ gaismā spējas no noslēpumainiem dziļumiem.»

Mūsu prātu var salīdzināt ar
1) zemi,
2) dārzu,
3) tīru tāfeli,

9. To pašu mums māca arī objekti, ar kuriem var salīdzināt mūsu prātu. Vai zeme nepieņem (ar to Svētajos Rakstos bieži salīdzinātas mūsu sirdis) dažāda veida sēklas? Vai gan vienu un to pašu dārzu nevar apsēt ar dažādādām zālēm, puķēm un aromātiskiem augiem? Protams, var, ja vien dārzniekam netrūkst prāta un čakluma. Turklāt, jo lielāka ir dažādība, jo acij tīkamākas ainas paveras, jo kairinošākas ir smaržas un jo lielāka atpūta sirdij. Aristotelis cilvēka dvēseli ir salīdzinājis ar tīru tāfeli, uz kuras vēl nekas nav rakstīts, bet uz kuras gan varētu uzrakstīt itin visu.¹⁵ Tātad, līdzīgi tam, kā uz tīras tāfeles lietpratīgs rakstītājs varētu uzrakstīt, bet gleznotājs — uzgleznot visu, ko vien vēlas, arī cilvēka prātā ir iespējams viegli iezīmēt visu to labo, ko zina mācību māksla. Ja tas nenotiek, tad — skaidrāks par skaidru — vainīga ir nevis tāfele (ja vien tā dažkārt nav nelīdzena), bet gan rakstītāja vai zīmētāja neprasmē. Starpība ir tāda, ka uz tāfeles līniju var uzvilkt tikai līdz tās malām, bet rakstīšanai un zīmēšanai, kas vērsta uz prātu, nekādas robežas nav atrodamas, tāpēc ka (jau iepriekš bija teikts) prāts ir bezgalīgs.

4) vasku, kurā var izdarīt bezgalīgi daudz nospiedumu.

10. Mūsu smadzenēs (šo domu kalvi) var uzskatāmi salīdzināt ar vasku, kurā var izdarīt nospiedumus vai arī no kura var izveidot dažādas figūriņas.¹⁶ Tāpat kā vasks pieņem jebkuru formu un no tā var darināt un atkal no jauna izveidot jebkuru figūru, tā arī smadzenes, atspoguļojot visu lietu tēlus, uzver visu, kas vien pasaulē atrodas. Šis salīdzinājums labi atklāj, kas ir mūsu domāšana un mūsu zināšanas. Viss, kas rosina manu redzi, dzirdi, ožu, garšu, tausti, ir kā zīmogs, ar kura palīdzību lietu tēli iespējās smadzenēs, turklāt tādā pakāpē, ka

attiecīgais tēls pēc tam, kad lieta vairs neiedarbojas uz manām acīm, ausīm, degunu un rokām, tomēr saglabājas un nevar nepalikt pie manis, ja vien nepietiekamas uzmanības dēļ tēla «nospiedums» nav pārāk vājš. Ja, piemēram, esmu redzējis kādu cilvēku vai runājis ar viņu, ja kaut kur pastaigājoties esmu redzējis kalnu, upi, lauku, mežu, pilsētu u. tml., ja kādreiz esmu dzirdējis pārkonu, mūziku, kaut kādu runu, ja esmu no autora kaut ko uzmanīgi izlasījis utt., — tas viss iespiežas manās smadzenēs un ikreiz atmiņā tiek atveidots tā, it kā viss atkal atrastos manu acu priekšā, skanētu ausis, radītu garšas vai taustes izjūtu. Kaut gan smadzenes atsevišķus iespaidus uztver vai nu spilgtāk, vai skaidrāk vai arī saglabā noturīgāk nekā citus, tomēr tās ikvienu no tiem katrā ziņā uztver, priekšstata un saglabā.

Mūsu prāta spēja uztvert ir dievišķs brīnums.

11. Te mēs sastopamies ar apbrīnas vērtu dievišķās gudrības izpausmi. Šī gudrība ir gādājusi par to, lai visai nelielā smadzeņu masa būtu pietiekama tik daudz miljonu tēlu uztveršanai. Jo tas viss, ko ikviens no mums (it sevišķi zinātnieks) daudz gadu gaitā ir redzējis, dzirdējis, nogaršojis, izlasījis, uzkrājis pieredzē un domās un ko mēs, vajadzības spiesti, varam atcerēties, acīmredzot ienāk smadzenēs; tie noteikti ir kādreiz redzētu, dzirdētu, grāmatās izlasītu un citu lietu tēli, kuru miljonu miljoni pastāv un papildinās līdz bezgalībai, jo katru dienu mēs redzam, dzirdam, lasām, izpētām kaut ko jaunu.

Taču tas viss ietilpst smadzenēs. Cik varena ir šī neizdibināmā Dieva gudrība! Salamans brīnās par to, ka visas upes tek uz jūru, bet tā tomēr nekļūst pilnāka (Salamans Mācītājs, 1:7). Kurš gan nebrīnīsies par mūsu atmiņas bezgalīgumu, par to, ka tā visu aptver un visu atjauno, tomēr nekad nepārpildās un neizsīkst! Līdz ar to mūsu prāts patiešām ir plašāks par pasauli, jo aptvērējam taču jābūt lielākam (pēc iespējas) par aptveramo.

Mūsu prāts ir spogulis.

12. Beidzot, pats piemērotākais ir mūsu prāta salīdzinājums ar aci vai spoguļi; lai arī ko novietotu pret spoguļi, vienalga, kāda būtu priekšmeta forma un krāsa, spoguļis nekavējoties radīs tā precīzu attēlu. Izņēmums var būt tie gadījumi, kad spogulim priekšmetu pievirza tumsā vai no otras puses vai arī kad priekšmets atrodas pārāk tālu, t. i., lielākā attālumā, nekā vajadzīgs, vai arī kad traucē attēlojumu vai padara to neskaidru, priekšmetu kustinot, — tad, jāatzīst, attēls nebūs izdevies.¹⁷ Bet es runāju par to, kas dabiski noris gaismā, ja priekšmets izdevīgi novietots spoguļa priekšā. Tādējādi, līdzīgi tam, kā nav nekādas nepieciešamības piespiest acij atvērties un skatīties uz priekšmetu, jo tā pati no sevis (dabiski tiecoties pēc gaismas) labprāt raugās uz gaismu un uztver visu (ja tikai to netraucē uzreiz pārāk liels priekšmetu daudzums), un nekad tai nebūs gana redzēt, — tāpat arī mūsu prāts alkst priekšmetu, pats aizvien tiem atklājas, pats grib visu vērot, pats visu uztver, pats visu ātri apgūst; tas aizvien ir nenogurdināms,

ja vien to nenoslogo pārāk daudz priekšmetu un ja tie visi pakļaujas vērošanai cits pēc cita noteiktā kārtībā.

II. Tikumības pamats cilvēkā — harmonija.

13. To, ka cilvēkam no dabas piemīt tikumu harmonija, saskatīja jau pagāni. Tiesa, viņi nepazīna citu — no augšas uz zemi atsūti to gaismu un nezināja daudz drošāku ceļu uz mūžīgu dzīvi, bet arī no šīs dabas gaismas atblāzmas viņi (ar lielām pūlēm) darināja sev lāpas. Cicerons, piemēram, sacīja: «Mūsu dvēselē ir iesētas iedzimtas tikumības sēklas; ja šīm sēklām ļautu attīstīties, tad pati daba aizvestu mūs līdz laimīgai dzīvei.» (Tas ir pārspilējums!) Tomēr vienīgi mēs ierodamies pasaulē un dzīvē, pakļauti audzināšanai, mēs pastāvīgi sastopamies ar visādu samaitātību, tāpēc var likties, ka uzņemam maldus gandrīz kopā ar mātes pienu. (Tuskul., 3.) Taču to, ka patiešām dažas tikumības sēklas cilvēkā ir iedzimtas, pierāda šādi divēji argumenti: pirmkārt, jebkuru cilvēku ieliksмо harmonija un, otrkārt, arī viņa paša iekšiene un ārīene nav nekas cits kā harmonija.

1. Cilvēks sajūsminās par harmoniju it visur, proti, visā redzamajā,

14. Ir skaidrs, ka cilvēku sajūsmina harmonija un viņš kaismīgi tiecas pēc tās. Kurš gan neizjūt prieku, vērojot daļu cilvēku, staltu zirgu, lielisku skulptūru, skaistu gleznu? Bet no kā gan tas rodas, ja ne no tā, ka daļu un krāsu proporcija rada mūsos baudījumu? Te visdabiskākā veidā atklājas acij tīkamā burvīgums. Es arī jautāju — uz kuru gan neiedarbojas mūzika? Un kāpēc tā iedarbojas?

visā ar dzirdi, garšu, tausti uztveramajā un pat pašā tikumā.

Tieši tāpēc, ka toņu harmonija rada patīkamu saskaņu. Kuram gan nepatīk labi pagatavots ēdiens? Tas tāpēc, ka dažādās garšas izjūtas patīkami kairina ausklējas. Ikvienam patīk mērens siltums, mērens aukstums, mērens locekļu miers un mērenas kustības. Kāpēc? Vai gan ne tāpēc, ka viss mērenais dabā ir labvēlīgs un veselīgs, bet viss pārmērīgais — kaitīgs un postošs? Un vēl: mēs cits citā augstu vērtējam tikumību (pat tie, kuriem nav tikumu, brīnās par citu tikumiem, kaut gan tos neatdarina, jo uzskata, ka nespēs pārvarēt savus peļamos paradumus). Tātad — kāpēc gan ikviens necienī tikumību pats sevi? Patiešām, mēs esam akli, ja neatzīstam, ka jebkuras harmonijas pamats ir mūsos pašos.

2. Harmonija, kuru ikviens atrod sevī pašā 1) gan attiecībā uz ķermeni,

15. Bet arī pats cilvēks nav nekas cits kā harmonija gan attiecībā uz ķermeni, gan attiecībā uz dvēseli. Jo, tāpat kā pats Visums līdzinās milzīgam pulksteņa mehānismam, kurš meistarīgi veidots no daudziem ritenišiem un skaņu ierīcēm, kas darbības nepārtrauktības labad un harmonijas dēļ savstarpēji saistās, — tāds pats ir arī cilvēks. Viņa ķermenim, kas veidots ar izcilu prasmi, pirmais dzinējs ir sirds, dzīvības un darbību avots, no kura pārējie locekļi iegūst kustības un kustību mēru. Bet par spēku, kas rada kustības, atzīstamas smadzenēs, kuras ar nerviem gluži kā ar auklām pievelk vai atlaiž vaļā citus riteņus (locek-

lus). Bet iekšējo un ārējo darbību daudzveidīgums būtībā ir meklējams tajā pašā kustību savstarpējā samērīgumā.

2) gan attiecībā uz dvēseli. 16. Līdzīgā veidā *dvēseles kustību galvenais dzinējs ir griba*; šo dzinēju iedarbina tādas sviras kā vēlēšanās un tieksmes, kas pavēš gribu noteiktā virzienā. *Par sviru, kas ierosina un pārtrauc kustības, uzskatāms prāts; tas apsver un nosaka, kas, kad, kādā mērā jāvēlas vai arī no kā jāvairās*. Pārējās dvēseles kustības ir kā mazāki riteni, kas palīdz izpildīt galveno. No teiktā izriet, ka tad, ja vēlmēm un kaislībām neļauj pārlietu vaļu un svira, t. i., prāts, pareizi atvērs un aizvērs kaislību aizvarus, noteikti radīsies tikumu harmonija un saskaņotība, t. i., atbilstošs darbību un pasīvo stāvokļu apvienojums.

Izjauktā harmonija var tikt atjaunota. 17. Tāpat cilvēks patiešām pats nav nekas cits kā harmonija. Tādējādi, tāpat kā par pieredzējušu meistaru roku darinātu pulksteni vai mūzikas instrumentu, kas sabojājies vai noskaņojies, mēs kategoriski nesakām, ka tas kļuvis nederīgs (to taču var izlabot), tāpat par cilvēku, lai arī viņš ir grēka samaitāts, jāsecina, ka Dievs žēlsirdīgi devis iespēju viņu izlabot ar attiecīgiem līdzekļiem.

III. To, ka reliģija sakņojas cilvēka dabā, pierāda 1) tēla būtība, 18. To, ka reliģija sakņojas cilvēka dabā, pierāda tas, ka viņš ir Dieva tēls. Tēls taču saglabā līdzību, bet līdzīgais priecājas par līdzīgo; tas ir nepārkāpjams visu lietu likums (Sīraka gudrības gr., 19). Tā kā cilvēks nav nevienam līdzīgs, izņemot Dievu, pēc kura tēla viņš radīts, tad var secināt, ka nav arī nekā, pēc kā viņam savās vēlmēs tiekties, izņemot to, no kā viņš cēlies; lai tikai viņš pietiekami labi būtu to iepazīnis.

2) visiem iedzimtā Dieva pielūgsmē, 19. Tas ir skaidrs pat no piemēra par pagāniem, kuri, nepazīdami Dieva vārdus, vienīgi dabas noslēpumainības ietekmē atzina dievību, pielūdza un godināja to, kaut arī kļūdījās dievu skaita un pielūgsmes veida ziņā. «Visiem cilvēkiem ir priekšstats par dieviem, un visi pašu augstāko vietu piešķir kādai dievišķai būtnei,» raksta Aristotelis («Par debesīm», 1. gr., 3. nod.). Savukārt Seneka saka: «Dievu pielūgšanas jēga pirmām kārtām ir tā, lai ticētu dieviem, reizē atzītu viņiem piemītošo cildenumu un žēlsirdību, bez kā nav nekāda varenuma, lai zinātu, ka tieši viņi vada pasauli, Visumu kā savu īpašumu un rūpējas par cilvēku dzimumu.» (96. vēst.) Bet starp šo un pazīstamo apustuļu izteikumu ir tikai neliela starpība: «Jo tam, kas pie Dieva griežas, nākas ticēt, ka viņš ir un ka viņš tiem, kas viņu meklē, atmaksā.» (Vēst. ebrejiem, 11:6.)

3) tieksme pēc lielākās laimes — Dieva. 20. Platons ir sacījis: «Dievs ir lielākā laime, lielāka par jebkuru substanci un jebkuru dabu; pēc viņa tiecas visi.» (Platons, vēst.) To pašu (ka Dievs ir lielākā laime, pēc kuras visi tiecas) apstiprina arī Cicerons, teikdams: «Pirmā dievticības skolotāja

ir daba.» («Par dievu dabu», 1. gr.) Tieši tādēļ, ka mēs (tā saka Laktancijs, 4. gr., 28. nod.) esam dzimuši, lai apliecinātu taisnīgu un pelnītu paklausību mūsu radītājam Dievam, mēs arī viņu iepazīsim, viņam sekosim. Šī dievbijība ir Dieva dāvāta saikne, kas vieno mūs ar viņu; no tās (t. i., no *religio*) arī reliģija ir ieguvusi savu nosaukumu.

Tā nav pilnīgi iznīdēta pat līdz ar cilvēku dzimuma pagrimumu.

no jauna apgaismo ar saviem vārdiem un savu garu, šī tieksme tik tāl attīstās, ka Dāvids uzgavilē Dievam: «Kad Tu esi mans, tad man nevajaga ne debesis, ne zemes! Jebšu man arī pamirtu miesa un širds, taču Tu, Dievs, esi mans patvērums un mana daļa mūžīgi!» (Psalmi, 73 : 25, 26.)

Tādējādi bezdievīgi ir meklēt iebildumus pret tiekšanos pēc dievbijības.

zvēra sirdi, viņam tomēr tika atstāta cerība atgriezties pie cilvēka saprāta un iegūt zaudēto ķēniņa pašcieņu, līdzko viņš atzīs, ka debesu Dievs valda pār visu (Daniēla gr., 4 : 23). Tā arī mums, kokiem, kas izmesti no dievišķās paradīzes, tomēr ir palikušas saknes, kuras atkal var dzīt atvases, ja uzlīst lietus un uzspīd Dieva žēlsirdības saules stari. Vai gan tūlīt pēc grēkā krišanas un bojāejas pasludināšanas (sodišanas ar nāvi) Dievs no jauna neieš mūsu sirdīs (iesējot dievbijības sēklas) jaunas žēlsirdības garantiju? Vai gan viņš nav devis mums savu dēlu, lai caur viņu atjaunotu to, kas pagrimis?

Veco Ādamu nevajag noskaņot pret jauno.

23. Apkaunojoši, bezdievīgi un līdz ar to klaji nepateicīgi skan tas, ka mēs vienmēr ceļam brēku par samaitātību, bet noklusējam atdzimšanu. Kādu spēku mūsos ir saglabājis vecais Ādams, to mēs norādām, bet, kāds spēks ir jaunajam Ādamam — Kristum —, to mēs neesam noskaidrojuši. Protams, apustulis savā vārdā un atdzimušo vārdā saka: «Es visu spēju tā spēkā, kas mani dara stipru.» (Pāvila vēst. filipiešiem, 4 : 13.) Ja ir iespējams, ka potzars, ko uzpotē vitolam, dzelonplūmei vai kādam citam savvaļas kociņam, izaug un dod augļus, kāpēc gan tas nevarētu notikt, ja potzars tiktu uzpotēts dzīvai saknei? Salīdzināsim apustuļa argumentāciju (Pāvila vēst. romiešiem, 11 : 24). Turklāt, ja Dievs no akmeņiem var radīt Ābrahāmam bērnus (Mateja evaņģ., 3, 9), tad kāpēc gan viņam nerosināt uz visādiem labiem nodomiem cilvēkus, kuri no sākuma radīti kā Dieva bērni un kurus Kristus no jauna pieņēmis par audzībērnem un atdzemdinājis ar Dieva svētības garu?

24. Neierobežosim dievišķo svētību, kuru Dievs ir gatavs izliet pār mums ar vislielāko devī-
Dieva svētību vajag nevis ierobežot, bet ar pateicību pieņemt. gumu. Ja nu mēs, kas esam apveltīti ar Kristus ticību un viņa svētību, ja mēs, es saku, apgalvosim, ka kopā ar mūsu bērniem neesam spējīgi uz to, kas piemīt Dieva valstībai, tad kāpēc gan Kristus ir sludinājis par bērniem, «ka viņiem pieder Dieva valstība»? Vai arī kāpēc viņš mūs cenšas tuvināt viņiem, likdams atgriezties un būt kā bērniem, ja mēs gribam nonākt debesu valstībā (Mateja evaņģ., 18:3)? Kāpēc apustulis pasludina kristiešu bērnus par svētiem (pat ja viņi ir tikai no ticīgiem vecākiem) un apgalvo, ka viņi nevar būt nešķīsti (Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 7:14)? Pat par tiem, kurus patiešām spieduši vissmagākie netikumi, apustulis uzdrošinās teikt: «Un daži no jums bija tādi. Bet jūs esat nomazgāti, jūs esat svēti kļuvuši, jūs esat taisnoti Kunga Jēzus Kristus vārdā un mūsu Dieva Garā.» (Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 6:11.) Tādējādi, ja mēs prasām, lai kristiešu bērni (nevis vecā Ādama pēcnācēji, bet jaunā Ādama, Dieva dēla, atdzemdinātie, Kristus jaunākie brāļi un māsas) būtu izglītoti un spējīgi uzņemt mūžības garu, vai tas kādam var likties neiespējams? Mēs taču neprasām augļus no savvaļas olīvkoka, bet palīdzam dot augļus potzariem, kas no jauna uzpotēti dzīvības kokam.

Slēdziens. 25. Tātad paliksim pie tā, ka cilvēkam ir dabiskāk un Svētā Gara žēlastības dēļ vieglāk kļūt gudram, tikumīgam, svētam, nevis ļauties, lai no ārpuses nākusī samaitātība varētu apgrūtināt attīstību. Katrai lietai taču ir viegli atgriezties pie savas dabas. To māca Svētie Raksti. «Vai īstenā atziņa nesauc, un vai gudrība neliekas sevi dzirdam? Tiešām īstenā atziņa stāv kalnu augstumos atklāti ceļā un vienkārši pat ielas malā.» (Salamana Pamācības, 8:1—2). Pazīstami ir arī Venusijas dzejnieka¹⁸ vārdi:

Kurš gan kā mežonis būtu un nespētu atmaigt,

Ja vien viņš pacietīgs kļūtu un mācībām atvertu dzirdi!

VI NODAĻA

LAI CILVEKS KĻŪTU PAR CILVĒKU, VIŅU VAJAG VEIDOT

1. Zināšanu, tikumības, dievbijības sēklas, kā Sēklas vēl nav auglis. redzējām, dāvā daba, bet tā nedod pašas zināšanas, tikumību, dievbijību. Šīs vērtības iegūst ar lūgšanām, mācīšanos un darbu. Tāpēc kāds visai veiksmīgi ir raksturojis cilvēku, nosaukdams to par būtni, kas ir spējīga uztvert mācības, jo neviens nevar kļūt par cilvēku, ja viņš nav mācīts.¹⁹

Cilvēkā iedzimta ir tieksme pēc zināšanām, nevis pašas zināšanas.

2. Ja mēs aplūkosim patiesas zināšanas, tad Dievam ir iespējams zināt visu — bez sākuma, bez attīstības, bez nobeiguma, vienīgi uzmetot skatienu. Cilvēku un eņģeli ar to apveltīt nevarēja, tāpat kā nevarēja viņus apveltīt arī ar bezgalību un mūžīgumu, t. i., ar Dieva īpašībām. Eņģeļiem un cilvēkiem pietiek ar to, ka viņiem ir ass prāts, ar kuru var aptvert Dieva darbus un tādā veidā pildīt zināšanu krātuvi. Tāpēc par eņģeļiem ir zināms, ka arī viņi mācās vērojot (Pētera 1. vēst., 1:12; Pāvila vēst. efeziešiem, 3:10; Ījaba gr., 1:6), un viņu zināšanas, tāpat kā mūsējās, ir pieredzē iegūtas.

Lai cilvēks kļūtu par cilvēku, viņam jāiegūst zināšanas; to apstiprina

1) citu radību un lietu piemērs,

3. Lai neviens nedomā, ka par īstenu cilvēku var kļūt, ja neiemācās izturēties kā cilvēks, t. i., ja neiegūst zināšanas, kas viņu padara par cilvēku. Tas kļūst skaidrs no visām lietām, kas gan ir paredzētas cilvēka vajadzībām, tomēr noderīgas kļūst tikai tad, ja viņa roka tās ir apstrādājusi. Akmeņi, piemēram, ir izveidoti tāpēc, lai kalpotu māju, torņu, sienu, kolonnu u. c. celšanai, bet tie šim mērķim noder tikai tad, ja tos esam izlauzuši, apstrādājuši, sakrāvuši. Tāpat arī rotaslietām domātās pērles un dārgakmeņus cilvēkiem nākas apstrādāt, slīpēt, pulēt; metālu, kas paredzēts svarīgu mūsu dzīves vajadzību apmierināšanai, nepieciešams iegūt, izkausēt, attīrīt, dažādās formās atliet un kalt. Citādi no tā nav vairāk labuma kā no zemes dubļiem. Augi noder pārtikas produktu, dzērienu, zāļu, izgatavošanai, taču vispirms zāļaugus un labību vajag iesēt, apkopt, nopļaut, izkult, samalt, saberzt, bet kokus — iestādīt, apgriezti, mēslojot, noņemt no tiem augļus, tos izžāvēt u. tml. Ja kaut kas jāizmanto zāļu izgatavošanai vai celtniecībai, tad nepieciešama vēl rūpīgāka apstrāde dažādos veidos. Liktos, ka dzīvniekiem, kas apveltīti ar dzīvību un kustībām, vajadzētu pašiem spēti visu izdarīt. Taču, ja mēs vēlamies izmantot dzīvnieku darbu, kura dēļ tie mums radīti, viņi tajā vispirms jāvingrina. Zirgs, piemēram, ir noderīgs kara vajadzībām, vērsis — iejūgam, ēzelis — smagumu nešanai, suns — apsargāšanai un medībām, piekūns un vanags — putnu ķeršanai u. tml. Tomēr, ja ikvienu no šiem dzīvniekiem mēs nepieradināsim un nevingrināsim attiecīgajā darbā, tad labuma no tiem būs maz.

2) paša cilvēka ķermeņa izveidojums,

4. *Cilvēks pēc sava ķermeņa izveidojuma ir radīts darbam.* Taču mēs redzam, ka reizē ar piedzimšanu viņš iemanto tikai spēju strādāt: cilvēks pakāpeniski ir jāmāca gan sēdēt, gan stāvēt, gan iet, gan kustināt rokas darbā. Kāpēc gan mūsu prāts būtu ieguvis tādas priekšrocības, lai tas bez gatavošanās kļūtu pilnīgs pats no sevis? Visiem radījumiem taču ir dots aizsākties no nekā un pakāpeniski kļūt pilnīgākiem kā savā būtībā, tā kustībās. Arī par eņģeļiem, kas savas pilnības ziņā ir ļoti tuvi Dievam, var teikt, ka viņi zina ne jau visu, bet pakāpeniski kļūst pilnīgāki, iepazīstot brīnumaino Dieva gudrību, kā jau to esam norādījuši iepriekš.

3) tā kā pat pirms grēkā krišanas cilvēkam bija jāvingrinās, tad tagad — pēc samaitātības — tas jādara vēl jo vairāk,

viņa tik vienkārši nebūtu ielaidusies sarunā ar čūsku, jo zinātu, ka tai nav valodas un tātad te slēpjas viltība. Tagad samaitātības apstākļos vēl jo vairāk nepieciešams mācīties, lai iegūtu zināšanas. Mēs taču pasaulē nākam ar tīru prātu, kas atgādina neapraktītu lapu. Mēs neprotam neko ne darīt, ne runāt, ne saprast, un tas viss jāapgūst no pamatiem. Mēs to arī panākam, taču ar daudz lielāku darbu, nekā tam vajadzētu būt, jo arī mums paredzētās lietas ir aptumšotas un valodas sajauktas. Tam, kurš zinātnes interesēs gribētu izmantot dažādus avotus dzīvajās un mirušajās valodās, vienas valodas vietā jāmacās vairākas; turklāt arī dzimtās valodas ir kļuvušas neskaidrākas, un nekas no tām mūsos nav iedzimis.

4) piemēri liecina, ka cilvēks bez audzināšanas nekļūst ne par ko citu kā tikai par zvēru.

6. Piemēri liecina, ka daži cilvēki, kurus bērībā nolaupījuši meža zvēri un kuri uzauguši to vidū, nav zinājuši neko vairāk kā zvēri. Turklāt runas, roku un kāju kustību ziņā viņi ne ar ko nav atšķirušies no zvēriem, ja vien pēc kāda laika atkal nebija nokļuvuši pie cilvēkiem. Minēšu dažus piemērus. Ap 1540. gadu kādā no Hesenas ciemiem, kas atradās mežu vidū, vecāku nevērības dēļ pazuda trīs gadus vecs puisēns. Pēc dažiem gadiem zemnieki starp vilkiem ievēroja kādu no tiem atšķirīgu dzīvnieku, kas pārvietojās četrpārus, bet bija ar cilvēkam līdzīgu seju. Kad par to izplatījās valodas, šī novada priekšnieks pavēlēja dzīvnieku notvert. Zvēru sagūstīja, aizveda pie viņa, bet pēc tam arī pie landgrāfa Kaseļska. Kad dzīvnieku atveda zemes valdnieka pili, tas izrāvās, aizbēga un paslēpās zem sola un no turienes raidīja niknus skatienus, pretīgi kaucot. Zemes valdnieks deva rīkojumu atstāt viņu starp cilvēkiem. Zvērs sāka pamazām nomierināties, celties uz pakāļkājam, iet uz divām kājām un beidzot arī saprātīgi runāt, kļūt par cilvēku. Tad viņš, cik varēja atcerēties, pastāstīja, ka viņu aiznesuši un barojuši vilki un viņš vēlāk kopā ar tiem devies medībās. Šo notikumu aprakstījis M. Dresers grāmatā par jauno un seno audzināšanu. To pašu piemin arī Kamerārijs («Kalmi», 1. sēj., 75. nod.), pastāstot vēl kādu citu visai līdzīgu gadījumu. Gularcijs («Mūsu gadsimta brīnumi») raksta, ka 1563. gadā Francijā daži augstmaņi medībās nošāvuši divpadsmit vilkus un ar tiklu noķēruši apmēram septiņus gadus vecu zēnu, pavisam kailu, ar dzeltenīgu ādu un sprogainiem matiem. Nagi viņam bijuši saliekušies kā ērglim. Zēns neesot pratis runāt, bet tikai izdvesis kaut kādas neartikulētas skaņas. Kad noķerto aizveduši uz pili, viņam tikai ar grūtībām varējuši uzlikt važas — tik mežonīgs tas bijis. Dažas dienas izcietis badu, viņš kļuvis

mierīgs, bet septītajā mēnesī ierunājies. Viņu vadājuši pa pilsētām un rādījuši iedzīvotājiem, saimniekiem gūstot ievērojamu peļņu. Beidzot kāda nabadzīga sieviete viņā sazīmējusi savu dēlu. Tātad pareizi ir teikts Platona sacerējumos («Likumi», 6. gr.): «Cilvēks ir pati miermīlīgākā un pati dievišķīgākā būtne, ja viņš ir baudījis istu audzināšanu; bet, ja viņš netiks audzināts vai arī būs nepareizi audzināts, tad kļūs par pašu mežonīgāko dzīvnieku no visiem, kas radīti virs zemes.»

Audzināšana vajadzīga
1) gan aprobežotajiem,
gan apdāvinātajiem,

7. Vispirms par to, ka *izglītība nepieciešama visiem*. Ja mēs tagad aplūkotu dažādas cilvēku īpašības, tad varētu teikt to pašu. Kurš gan šaubīsies par to, ka audzināšana ir nepieciešama *aprobežotiem* cilvēkiem, lai atbrīvotu viņus no dabas dotā truluma? Bet patiesībā daudz vairāk audzināšana ir vajadzīga *apdāvinātiem* cilvēkiem, jo darbīgs prāts, nebūdams aizņemts ar kaut ko derīgu, pievērsīsies nevajadzīgajam,niecīgajam, kaitīgajam.

Jo auglīgāks ir lauks, jo bagātīgāk tajā aug usnes un dadži. Tāpat arī izcils prāts ir aizņemts ar tukšiem sapņiem, ja tajā netiek iesētas gudrības un tikumības sēklas. Līdzīgi kā dzirnavas, kurās nav iebērti graudi malšanai, strādā tukšgaitā, vienīgi noberžot dzirnakmeņus, pat bojājot un saplēšot atsevišķas daļas, nevajadzīgi klauzdinot un sacelot putekļus, tā arī rosīgs prāts, atstāts bez nopietna darba, pildīsies ar niecīgu, nederīgu un kaitīgu saturu un kļūs pats par savas bojāejas cēloni.²⁰

2) bagātajiem un nabagajiem,

8. *Kas gan ir bagātie bez gudrības, ja ne cūkas, kas barotas ar klijām? Kas izrādīsies nabagie bez izpratnes, ja ne ēzeļi, kas nolemti nastu nešanai? Kas ir skaists nejēga, ja ne spalvām izrotāts papagailis vai, kā teicis kāds, zelta maksts, kurā iebāzts svina zobens?*²¹

3) priekšniekiem un padotajiem.

9. Kas attiecas uz tiem, kuriem kādreiz vajadzēs vadīt citus, t. i., uz ķēniņiem, kņaziem, māģistriem, draudžu ganiem, tad viņiem pirmām kārtām nepieciešams iemantot gudrību, tāpat kā pavadonim vajadzīgas acis, tulkam — valoda, bazūnei — skaņa, zobenam — asmens. Jāizglīto arī pakļautie, lai viņi prastu pakļauties gudram valdniekam nevis piespiedu kārtā, nevis ēzeļa padevībā, bet apzināti, labprātīgi, kārtības mīlestības labad. Saprātīgi radījumi taču jāvada nevis ar uzklieģšanu, cietumiem, nūjām, bet ar saprātu. Ja notiek citādi, tad padoto negodīgums met ēnu arī uz Dievu, kas visiem savu tēlu vienādi devis, un cilvēku dzīvē valda vardarbība un juceklis, kā tas arī ir tagad.

Tātad visiem bez izņēmuma.

10. Secinājums ir viens: *visiem, kas dzimuši par cilvēkiem, katrā ziņā nepieciešama audzināšana tāpēc, lai viņi būtu cilvēki, nevis mežonīgi dzīvnieki, nevis bezjēgas zvēri, nevis neaptēsti kluči*. No teiktā izriet arī tas, ka ikviens ir pāraks par citiem tikai par tik, par cik viņš vairāk vingrinājies nekā citi.²² Tātad šo nodaļu

mēs beidzam ar Visgudrā vārdiem: «Nepamet gudrību, tad tā tevi pasargās; mīli to, tad tā tevi paglābs. Jo īstās gudrības sākums ir, ja to labprāt klausās un ja tā cilvēkiem ir miļāka par visiem labumiem kopā!» (Salamana Pamācības, 4 : 6—7.)

VII NODAĻA

CILVĒKA VEIDOŠANA VISVIEGLĀK NORIS AGRINĀ VECUMĀ.

PATIESĪBĀ TĀ TIKAI ŠAI VECUMĀ VAR NOTIKT

Cilvēka līdzība ar 1. No teiktā var secināt, ka cilvēks un koks ir
augu. līdzīgi. Teiksim, augļu koki (ābele, bumbiere, vīģe, vīnogulāji) var izaugt brīvā dabā, taču tad tie dos savvaļas augļus; lai iegūtu garšīgus un saldus augļus, nepieciešams prasmīgs dārznieks, kas kokus iestāda, aplaista un apgriež. Lai gan cilvēks, tāpat kā jebkura būtne, pats iegūst savu veidolu,²³ tomēr bez gudrības, tikumības un dievbijības potzaru uzpotēšanas viņš nevar kļūt saprātīgs, gudrs, tikumīgs un dievbijīgs. Tagad jāparāda, ka tāda veida potēšanai vajag notikt tai laikā, kad augs vēl ir jauns.

Cilvēka veidošanai jā-
sākas agrinā vecumā.

1. Pašreizējās dzīves
nedrošuma dēļ.

2. Attiecībā uz cilvēku to pamato seši nosacījumi. Pirmām kārtām — pašreizējās dzīves nedrošums. Ir skaidrs, ka no tās vajadzēs šķirties, tikai nav zināms, kad un kā. Bet aiziet no šīs dzīves nesagatavotam — tas ir ļoti nopietni, jo neko vairs nevar labot. Dzīve, bez šaubām, ir dota tādēļ, lai cilvēks vai nu iegūtu Dieva žēlastību, vai zaudētu to uz mūžīgiem laikiem. Mātes miesās cilvēka ķermenis izveidojas tā, ka tad, ja cilvēks piedzimst bez kāda locekļa, viņam tā trūkst visu mūžu. Līdzīgi notiek ar dvēseli. Kamēr mēs dzīvojam, dvēsele veidojas, tiecoties iepazīt Dievu un savienoties ar to. Ja kāds savā dzīvē to nepanāk, tad pēc nāves viņam nebūs tam ne vietas, ne laika. Tā kā šeit ir runa par kaut ko bezgala nozīmīgu, ir ļoti jāsteidzas, lai kāds netiktu pēkšņi pārsteigts.

2. Lai viņš būtu sago-
tavots dzīvei jau pirms
darbošanās.

3. Pat tad, ja cilvēkam nedraudētu pēkšņa nāve un viņš būtu pārliecināts par dzīves bezmērīgu garumu, viņu tomēr vajadzētu sākt veidot pēc iespējas agri, jo dzīve ir dota, lai rīkotos, nevis lai mācītos.²⁴ Tādēļ dzīvei jāgatavojas pēc iespējas agri, lai mums nebūtu jābeidz izglītoties, pirms neesam iemācījušies darboties. Vēl vairāk —, ja kāds nolemtu visu dzīvi veltīt mācībām, tad bezgalīgi daudzās lietas, kuras pasaules Radītājs devis mums iepazīt, neļautu izjust derīgas nodarbošanās trūkumu pat tad, ja viņu piemeklētu laimīgā Nestora liktenis. Viņš it visur atrastu apslēptas Dieva gudrību krātuves un no tām iegūtu sev līdzekļus

laimīgai dzīvei. Tātad *agri jāatklāj cilvēkā lietu novērošanas spējas, jo viņam visas dzīves laikā daudz ko vajadzēs izziņāt, izmēģināt un paveikt.*

3. Visu ir vieglāk veidot agrinā vecumā.

4. Visām dzimušajām būtnēm piemīt tāda iezīme, ka tās ir viegli vadāmas un veidojamas agrinā vecumā, bet nobriedušas nepadodas veidošanai. Mīkstu vasku var veidot, lai piešķirtu

tam vēlamo formu, bet, ja vasks sacietē, tad to vieglāk ir sadrupināt. Jaunu koku var stādīt, pārstādīt, apgriezt, izliekt, kā vajadzīgs, bet, ja koks ir izaudzis, to izdarīt nav iespējams. Tā, piemēram, lai izliektu loku, jāņem zaļš un jauns koks; nevar saliekt vecu, sausu, zaruinu koku. Perēšanas laikā svaigas olas viegli sasilst un no tām izšķīļas cālēni; no vecām olām to veltīgi gaidīt. Kad zirgu uzpircējs grib pieradināt pie darba zirgu, arājs — vērsi, mednieks — suni un piekūnu (tāpat kā lāča dīdītājs apmācīt lāci dancot, veča — žagatu, vārnu, papagaili atdarināt cilvēka balsi), viņi izvēlas jaunus dzīvniekus un putnus; izraugoties vecus, viņu darbs būtu veltīgs.

Tāpat veidojas arī cilvēks pats.

5. Tas viss acīmredzot tikpat daudz attiecas arī uz cilvēku pašu. Viņa smadzenes, kas (kā jau iepriekš teicām) ar sajūtu orgānu palīdzību uztver lietu tēlus, ir vaskam līdzīgas; bērna vecumā tās ir valgas un spēj uztvert visus priekšmetus. Pēc tam tās pamazām izžūst un sacietē, tāpēc, kā liecina pieredze, lietas tajās iespiežas un atspoguļojas ar lielām grūtībām.²⁵ Šeit lai atceramies Cicerona izteikumu: «Bērni ātri uztver bezgala daudz priekšmetu.» Tādējādi gan rokas, gan visi citi locekļi tikai bērnībā var piemēroties arodiem un darbiem, kamēr muskuļi vēl ir elastīgi. Kurš grib kļūt par labu rakstvedi, mākslinieku, drēbnieku, kalēju, mūziķi u. c., tam jāsāk vingrināties jau no mazām dienām, kad vēl ir dzīva iztēle un lokani pirksti; pretējā gadījumā nekad nebūs iespējams apgūt attiecīgo arodu. Tieši tāpat arī dievticība katra sirdī jāiesakņo kopš agras bērnības. Ja vēlamies harmoniski attīstīt cēlus tikumus, tie jāveido jau agrinā vecumā. Ja gribam, lai cilvēks spētu daudz ko izprast, viņa dvēsele jāattīsta jau kopš pirmajiem dzīves gadiem, kamēr viņā vēl var iekvēloties iedvesma, prāts ir rosīgs un atmiņa — spēcīga. «Apkaunojoši un smieklīgi ir vecumā sākt mācīties; jaunībā vajag iegūt zināšanas, bet vecumā — tās izmantot,» saka Seneka (36. vēst.).

4. Cilvēkam ir dots ārkārtīgi ilgs laiks augšanai, un šo laiku nedrīkst izmantot kaut kam citam.

6. Lai cilvēks izveidotos par cilvēku, Dievs viņam ir dāvājis bērnības gadus, kad cilvēks, nebūdams noderīgs citām nodarbībām, var augt un attīstīties. Patiešām, zirgs, vērsis, zilonis un citi dzīvnieki, lai cik milzīgi viņi būtu, izaug viena vai divu gadu laikā, vienīgi cilvēks sasniedz īsto augumu gandrīz divdesmit vai trīsdesmit gadu vecumā. Ja kāds uzskatītu, ka tā ir nejaušība vai kādu sekundāru cēloņu izraisīta parādība, tad viņš patiešām būtu nejēga. Vai gan Dievs, atvēlēdamas, kā zināms, noteiktu laiku visiem citiem radījumiem, vienīgi cilvēkam, šīs pasaules valdniekam, būtu atļāvis

bezmērķīgi pavadīt savas dienas? Vai mums nav vienkāršāk pieņemt, ka tas ir dabas dēļ, lai tā, lēnām iedarbojoties, vieglāk izveidotu cilvēku? Taču daba bez īpašām pūlēm dažos mēnešos izveido daudz lielākus ķermeņus. Tāpēc mums jāsecina, ka Radītājs pēc pārdomāta plāna mums ir veltījis savu labvēlību, piešķirot ilgāku laiku zinību apguvei, lai mēs, nespējami veikt saimniecisku un politisku darbību, labāk varētu sagatavoties atlikušajam dzīves posmam (pat mūžībai).

5. Tikai tas ir noturīgs, kas apgūts agrīnā vecumā.

vēl mazs būdams, izpletis savus zarus uz augšu, uz leju, uz sāniem, nemaina to stāvokli gadu simtu gaitā, kamēr netiek nocirsts. Vilna tik noturīgi saglabā krāsu, kādā tā pirmoreiz nokrāsota, ka to nevar pārkrāsot. Izkaltis rīteņa loks, kas darināts no koka, drīzāk salūzīs tūkstoš gabalos nekā atkal iztaisnosies. *Tāpat arī pirmie cilvēka iespaidi ir tik noturīgi, ka būtu brīnums, ja tie mainītos.*²⁶ Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai tie tiktu iesakņoti jau agrīnā vecumā saskaņā ar patiesas gudrības prasībām.

6. Iegūt nepareizu audzināšanu ir bīstami.

8. Beidzot, ārkārtīgi bīstami ir tas, ja cilvēks jau kopš mazotnes neapgūst veselīgus dzīves noteikumus. Jo, līdzko sāk darboties ārējās sajūtas, cilvēka gars nekādā gadījumā nespēj palikt mierā un pat nevarēs atturēties no pievēršanās derīgām lietām, ja vien tas (samaitātā laikmeta sliktu paraugu ietekmē) nebūs aizņemts ar kaut ko nevērtīgu vai pat kaitīgu. Kā jau norādījām, atradināties no agrīnā vecumā apgūtā turpmāk būs vai nu pavisam neiespējami, vai ārkārtīgi grūti. Pasaule ir pilna ar ačgārnām parādībām, kuras nespēj izskaust ne valsts vara, ne baznīcas kalpi, jo līdz šim laikam netiek veltītas nopietnas pūles ļaunuma cēloņu novēršanai.

Sledziens.

9. Tātad, ievērojot to, ka ikviena sirdij tuva ir viņa pēcnācēju laime, bet politiskās dzīves un baznīcas vadītājiem — cilvēka dzimuma labklājība, lai visi savlaikus veic attiecīgus pasākumus: sāk stādīt, apgriez, aplaistīt un sapratīgi veidot debesu stādījumus, nodrošinot labus panākumus zinātnē, tikumībā un ticībā Dievam.

VIII NODAĻA

BĒRNI IR JĀVEIDO KOPIĢI, UN ŠIM NOLŪKAM VAJADZĪGAS SKOLAS

Aizgādība par bērniem īstenībā ir vecāku pienākums.

1. Parādot, ka paradīzes stādījumi — kristiešu bērni — nevar augt līdzīgi mežam, bet ka viņiem ir vajadzīga aizgādība, jānoskaidro, kam jā rūpējas par bērniem. Dabiski būtu atzīt, ka

tas jādara vecākiem, lai viņi, kas dāvājuši saviem bērniem dzīvību, kļūtu arī par to prāta, tikumības un dievbijības veidotājiem. Dievs liecina, ka Ābrahāmam tas bijis pierasts noteikums: «Es esmu viņu izredzējis, lai viņš saviem bērniem pavēl un tiem pēcnācējiem, kādi nāks pēc viņa, ka tie sarga tā Kunga ceļu, pildot taisnību un tiesas.» (Pirmā Mozus gr., 18:19.) To pašu Dievs prasa arī no vecākiem, pavēlot ievērot viņa vārdus: «Un tie tev jāpiekodina taviem bērniem un par tiem tev jārunā tavās mājās un tavos namos arī tad, kad tu esi apsēdies vai kad tu eji pa ceļu, tev guļoties un tev ceļoties.» (Piektā Mozus gr., 6:7.) Apustulim viņš liek teikt: «Tēvi, nekaitināt savus bērnus, bet audzināt un pamācīt tos būt paklausīgiem tam Kungam.» (Pāvila vēst. efeziešiem, 6:4.)

Taču viņiem palīgā do-
das skolotāji.

Tāpēc jau sen pastāv tāda kārtība, ka daudzas ģimenes bērnus uztic mācīt speciālām personām ar attiecīgām zināšanām un stingru raksturu. *Šos bērnu audzinātājus parasti sauc par pedagogiem, skolotājiem, pasniedzējiem, profesoriem, bet vietas, kas paredzētas vispārējām kopīgām nodarbībām, dēvē par skolām, mācību iestādēm, auditorijām, kolēģijām, ģimnāzijām, akadēmijām u. c.*

Skolu rašanās un iz-
platība.

3. Pēc Josefa Flāvija liecības, pirmo skolu drīz pēc grēku plūdiem atvēris patriarhs Sēms; vēlāk tā nosaukta par ebreju skolu. Kurš gan nezina, ka Haldejā, it sevišķi Babilonijā, bija daudz skolu, kurās bez citām zinātnēm mācīja arī astronomiju? Vēlāk (īpaši valdnieka Nebukadnecara laikā) šīs haldejiešu gudrības mācījās Daniēls un viņa biedri (Daniēla gr., 1:20). Ēģiptē tās apguva Mozus (Apustuļu darbi, 7:22).

Bet israēliešiem pēc Dieva pavēles pilsētās radās skolas, kuras sauca par sinagogām; tajās levīti mācīja Dieva likumu. Šīs skolas pastāvēja līdz Kristus laikam un kļuva slavenas ar viņa paša un viņa apustuļu sprediķiem. No ēģiptiešiem skolu veidošanas tradīciju aizguva grieķi, bet no tiem — romieši. No romiešiem šī slavējamā tradīcija izplatījās visā impērijā, sevišķi pēc kristietības ieviešanās, pateicoties neatlaidīgām dievticīgo valdnieku un bīskapu pūlēm. Vēsture liecina, ka Kārlis Lielais, pakļāvis kādu pagānu tautu, tūlīt uz turieni sūtīja bīskapus un skolotājus, uzcēla tur tempļus un skolas. Viņa paraugam sekoja arī citi kristīgie imperatori, ķēniņi, valdnieki un valsts varas pārstāvji, palielinot skolu daudzumu tiktāl, ka tās vairs nevarēja saskaitīt.

Ka skolas ir jāatver
visur, to nosaka

4. *Katrai kristiešu valstij ir svarīgi, lai šī svētā tradīcija ne tikai saglabātos, bet arī izplatītos, proti, lai katrā pienācīgi izveidotā cilvēku kopdzīves vietā (vienalga, vai tā būtu pilsēta, miests vai ciems) būtu iekārtota skola — bērnu kopīgas audzināšanas iestāde. To taču prasa:*

5. Lietu teicama kārtība. Ja jau ģimenes galva, kuram pašam neatliek brīva laika sarūpēt visu, kas saimniecībā vajadzīgs, aicina talkā amatniekus, tad kāpēc gan tā nevarētu būt arī mūsu aplūkojamā jautājumā? Kad viņam vajadzīgi milti, viņš dodas pie melderā, vajadzīga gaļa, — pie miesnieka, kad dzērieni, — pie vīna tirgotāja; apģērbu viņš meklē pie drēbnieka, apavus — pie kurpnieka. Kad vajadzīgas ēkas, arkls, atslēga u. tml., viņš iet pie namdara, mūrnieka, kalēja, atslēdznieka utt. Vēl vairāk — lai iesakņotu pieaugušajos dievticību, mums ir tempļi; lai izskatītu sūdzības tiesā, noturētu tautas sapulces un paziņotu visu nepieciešamo, mums ir tiesu mājas un telpas sapulcēm. Kāpēc gan nevarētu būt bērniem skolas? Zemnieki pat cūkas un govīs negana katrs atsevišķi, bet tur algotus ganus, kuri kalpo visiem; un katram zemniekam rodas iespēja veikt citus savus darbus. Tas ir lielisks darba taupīšanas veids, kad kāds dara tikai vienu, nepievēršoties citiem darbiem; tieši tādā veidā ikviens dara labumu daudziem, bet daudzi — katrai atsevišķai personai.

2) nepieciešamība, 6. Otrkārt, nepieciešamība. Tā kā vecākiem pašiem ļoti reti ir bērnu mācīšanai nepieciešamās spējas un bieži vien šim nolūkam trūkst brīva laika, tad, protams, ir jābūt cilvēkiem, kuri pēc savas profesijas veiktu tikai šo darbu un tādā veidā apmierinātu visas kopienas vajadzības.

3) labums, 7. Pat tad, ja arī atrastos vecāki, kuri varētu nodoties savu bērnu audzināšanai, tomēr mērķtiecīgāk būtu izglītēt bērnus, sapulcinot viņus kopā, tāpēc ka vairāk labuma un prieka rodas tad, kad kādu cilvēku darbs var būt paraugs un rosinājums citiem. Ir taču pilnīgi dabiski darīt to, ko mūsu acu priekšā dara citi, un iet tur, kur iet citi, sekot tiem, kas ir priekšgalā, un apsteigt tos, kas viņiem seko.

Kumeļš stalts skrējienu uzsāk un aizauļo spēji.

Ir tam, ko apsteigt un līdzī kam traukties.

Bērība ir laiks, kad darbībai cilvēku ir vieglāk rosināt un virzīt ar paraugiem nekā ar noteikumiem. Ja tu bērniem dod kādu rīkojumu, tad viņos tas iesakņojas vāji; ja turpretī tu rādi, kā citi kaut ko dara, tad viņi to atdarina bez jebkādas pavēles.

4) pastāvīgie dabas paraugi 8. Beidzot, daba it visur mums rāda, ka pārpilnība parādās vienā noteiktā vietā. Tā, piemēram, koki lielā daudzumā aug mežos, zāle — laukos, zivis vairojas ūdeņos, metāli atrodas zemes dzīlēs. Ja mežā aug priedes, ciedri vai ozoli, tad tie parasti sastopami lielā skaitā, bet pārējo sugu koki tur aug ne visai labi. Zemē, kas bagāta ar zeltu, nav atrodami citi metāli tādā pašā daudzumā. Taču vēl izteiktāk šī patiesība izpaužas mūsu ķermenī — tajā katram atsevišķam orgānam, protams, jāiegūst attiecīga daļa no uzņemtās barības, taču vajadzīgais barības daudzums tajā nokļūst nevis nesagremotā veidā, lai to vajadzētu pārstrādāt un uzskūt, bet organismā ir īpaši orgāni, speciāli šim nolūkam paredzēti

«darbnīcas», kas visa organisma vajadzībām uzņem barību, silda to, sagremo un, beidzot, sagremotā veidā sadala visiem pārējiem orgāniem. Kuņģis, piemēram, veido sulu, aknas — asinis, sirds — dzīvības garu, smadzenes — dvēseles garu; tas viss jau gatavā veidā bez grūtībām tiek novadīts uz visiem orgāniem un labi uztur dzīvību visā ķermenī. Tātad *kāpēc gan skolas nevar dot gudrības gaismu, pavērt tai ceļu, izplatīt un sadalīt to pa visu cilvēku kopības organismu, līdzīgi tam, kā darbnīcas saglabā un attīsta amatu prasmī, tempļi — dievticību, tiesu mājas — tiesu orgānu darbību?*

9. Beidzot, ja strādā saprātīgi, tad mēs to pašu varam novērot arī dažādos darba veidos. Tā, piemēram, dārznieks, kas, ejot pa mežu vai krūmiem, kaut kur ieraudzījis pārstādīšanai derīgu augu, nestāda to turpat, bet izrok, aiznes uz augļu dārzu un tur kopj kopā ar citiem augiem. Arī pavairojot zivis pārtikai, cilvēks izveido diķi un ļauj tām savairoties tūkstošiem. Jo lielāks ir augļu dārzs, jo labāk tajā aug koki; jo lielāks ir diķis, jo prāvākas zivis. Tāpat kā zivīm vajadzīgi diķi, kokiem — dārzi, tā arī bērniem vajadzīgas skolas.

5) un dažādu darbu paraugs.

IX NODAĻA

SKOLĀM JĀUZTIC VISI ABU DZIMUMU BĒRNI

Skolām jāklūst par visu bērnu mācīšanas vietām. un nabagie, zēni un

1. Tāpēc, ka visi jāveido pēc Dieva tēla.

2. Visiem jābūt sagatavotiem veikt pienākumus, kas saistīti ar viņu nākamo aicinājumu.

cilvēkiem. Tad atdarināsim taču debesu sauli, kas apmirdz Visumu,

1. No iepriekš teiktā izriet, ka skolās jāsūta ne tikai bagāto vai augstdzimušo pēcnācēji, bet visi bērni: augstdzimušie un vienkāršie, bagātie meitenes, visās pilsētās, ciemos un sādžās.

2. Visi cilvēki, kas vien piedzimuši, ir nākuši pasaulē ar vienu un to pašu mērķi: kļūt par cilvēkiem, t. i., saprātīgām būtnēm, visu radījumu valdniekiem, spilgtiem sava radītāja līdziniekiem.

Tātad visi ir jāvirza uz to, lai viņi, attiecīgā veidā uzņemot zināšanas, tikumību un reliģiju, varētu būt noderīgi pašreizējai dzīvei un pienācīgi sagatavotos nākamajai. Dieva priekšā visi ir vienādi — to ne vienu reizi vien viņš pats ir apliecinājis. Ja mēs ļausim prātu attīstīt tikai dažiem, atstumjot pārējos, tad būsīm ne-taisni ne vien attiecībā pret tiem, kuriem ir tāda pati daba, bet arī attiecībā pret pašu Dievu, kurš grib, lai visi, kam viņš devis savu tēlu, viņu iepazītu, milētu un slavētu. Mēs milam tieši tik daudz, cik daudz pazīstam.

3. Mums nav zināms, kādam nolūkam dievišķā gaišredzība radījusi katru no mums. Bet mums ir labi zināms, ka Dievs dažkārt ir radījis izcilu savas slavas atspulgu no visnabadzīgākajiem, visvairāk atstumtajiem, vistumšākajiem

sasilda un spirdzina zemi, lai dzīvotu, zaļotu, ziedētu, dotu augļus viss, kas vien var dzīvot, zaļot, ziedēt, dot augļus.

3. Jo sevišķi izlēmīgi jāpalīdz jau no dabas aprobežotiem un mulķiem bērniem.

4. Tas nedrīkst būt šķērslis, ja daži bērni jau no dabas ir aprobežoti un mulķi. Šis apstāklis vēl jo noteiktāk izvirza prasību pēc universālas prāta kultūras. *Kurš jau no dabas ir gausāks un dumjāks, tam vēl vairāk nepieciešama palīdzība, lai viņš pēc iespējas atbrīvotos no bezjēdzīgās aprobežotības un mulķības.* Nevar atrast tādu aprobežotību, kurai nepavisam nebūtu iespējams palīdzēt, rūpējoties par prāta pilnīgošanu (*cultura*). Tāpat kā caurs trauks, kurš nespēj saglabāt sevi ūdeni, bet mazgājot zaudē savus netirumus un kļūst tirāks, arī aprobežoti un nesa-prātīgi cilvēki, kas neuzrāda nekādas sekmes mācībās, tomēr izaug tikumiskā ziņā tiktāl, ka iemācās pakļauties valsts varai un baznīcas kalpotājiem. Turklāt no pieredzes ir zināms, ka daži gausi cilvēki, ieguvuši izglītību, ir apsteiguši pat apdāvinātos, jo, kā pareizi teicis dzejnieks, «visu veic nerimstošs darbs». Un vēl: dažiem jau kopš bērnības ir lieliska veselība, bet vēlāk viņi sāk nikuļot un vārgt, savukārt citi — gluži otrādi — bērnībā ir slimīgi, bet pēc tam nostiprinās un labi attīstās. Tieši tas pats vērojams garīgo spēju jomā: *vieni attīstās ātri, bet vēlāk strauji atpaliek un pat notrulinās, bet citi sākumā ir aprobežoti, tad ātri un noturīgi attīstās.*²⁷ Augļu dārzos mums patīk ne tikai tie koki, kas agri dod augļus, bet arī tādi, kuriem augļi nogatavojas vasaras vidū un vēlāk, jo viss (kā kādā vietā izsakās Sīraks) savulaik ir slavējams un reiz, kaut arī ar nokavēšanos, apliecina, ka nav velti pastāvējis. *Kāpēc gan zinātnes dārzā mēs gribētu redzēt tikai viena veida augļus — tādus, kas agri attīstās un nobriest? Tāpēc neatstumsim nevienu, izņemot to, kuram Dievs atņēmis jēgu jeb prātu.*

Vai arī sievietes dzimumam jāļauj mācīties?

5. Nav iespējams atrast nekādu pietiekamu pamatojumu, kura dēļ arī vājo dzimumu (lai kaut ko pateiktu par to atsevišķi) vajadzētu norobežot no zinātniskām nodarbībām (vai nu tās notiek latīņu, vai dzimtajā valodā). Arī sievietes ir veidotas pēc Dieva tēla. Uz viņām tāpat attiecas Dieva žēlastība un valstība. Viņas ir vienlīdz (bieži vien pat vairāk par mūsu dzimumu) apveltītas ar asu un gudrību alkstošu prātu. Viņām tāpat ir pavērts ceļš uz visaugstākajiem stāvokļiem, jo bieži vien viņas ir paša Dieva aicinātas pārvaldīt tautas, sniegt gudrus padomus valdniekiem un kņaziem, apgūt medicīnu un citas lietas, kas noderīgas cilvēku dzimumam, pat pravietot un iedvesmot garīdzniekus un bīskapus. Tad kāpēc gan sievietēm ļaut mācīties ābeci, bet pēc tam atstumt viņas no grāmatu lasīšanas? Vai mūs baida viņu vieglprātība? Bet, jo vairāk mēs aizņemsim viņu prātu, jo mazāk tajā paliks vietas vieglprātībai, kas parasti rodas tukšā galvā.

Tomēr ar kādu piesardzību?

6. Tomēr tas jādara ar tādu piesardzību, lai meitenēm, tāpat kā pretējā dzimuma bērniem — zēniem, pirmās pieejamās grāmatas nebūtu nejaušas (diemžēl līdz šim tas vēl nav novērsts).

Viņiem ir jābūt pieejamām tādām grāmatām, no kurām varētu īsteni iepazīt Dievu un viņa darbus, spētu pastāvīgi smelties patiesu tikumību un patiesu dievticību.

7. Tādējādi lai neviens man neiebilst ar pazīstamajiem apustuļa vārdiem «Taču mācīt es sievai nepieļauju» (Pāvila 1. vēst. Timotejam, 2, 12) vai arī ar zināmajiem Juvenāla vārdiem

Iebildumi pret to nav pieņemami.

no VI satiras:

Tai matronai, kas laulībā ar tevi stājas,
Nav jāprot daiļruna un lakoniski entimēmi²⁸,
Tai runa nepiedien tik smalka un tik gudra
Un zinības par to, kas reiz ir bijis.

Vai arī lai neiebilst tam, ko Eiripīda traģēdijā saka Hipolīts:

Es gudrās neciešu. Lai mājās nebūtu
Man sievas, kura vairāk zin, kā pieklājas!
Tik tās, kas gudras, apveltīt ar viltību
Mēdz Kiprida.

Tas viss ne mazākā mērā nav pretrunā ar mūsu centieniem, jo mēs iesakām izglītot sievietes nevis tukšas ziņkāres dēļ, bet tikumībai un laimei, mācīt īpaši to, ko viņām vajadzētu zināt, ko būtu nepieciešams apgūt, lai pienācīgi iekārtotu savas mājas dzīvi, rūpētos par savas pašas labklājību, vīra, bērnu un ģimenes labklājību.

8. Varbūt kāds iebildīs — *kas notiks, ja amatnieki, zemnieki, nesēji un pat sievietes kļūs mācītas?* Atbildu: notiks tas, ka pēc tam, kad ar

likumu būs noteikta šī vispārējā bērnu izglītība, nevienam netrūks labu iespēju pārdomām, vēlmēm, centieniem, pat darbībai, un visi zinās, kādā virzienā dzīvē būtu jāvērsīs visas darbības un visi centieni, kādās robežās vajadzētu vadīt savu dzīvi un kādā veidā ikvienam aizsargāt savu stāvokli. Turklāt visi, pat darbos un rakstos aizņemtie, gūs baudījumu, domājot par Dieva vārdiem un darbiem, un, pateicoties Bībeles un citu labu grāmatu (kas, jau baudītas, rosinās visas labākās dziņas) lasīšanai, viņi izvairīsies no dīkdienības, kas bīstama miesai un garam. Un — teikšu reiz par visām reizēm — viņi iemācīsies visur saskatīt Dievu, visur slavēt, meklēt viņu un tādā veidā patīkami aizvadīt šo nožēlojami grūto dzīvi un ar lielu vēlmi un cerībām sagaidīt mūžīgo dzīvošanu. Bet vai gan tāds baznīcas stāvoklis neradītu mums priekšstatu par paradīzi, kāda iespējama vienīgi zem saules?

X NODAĻA

IZGLĪTĪBAI SKOLĀS JĀBŪT UNIVERSĀLAI

Kas tad būtībā jā-māca un jāmācās skolās?

1. Tagad mums jāpierāda, ka skolās visiem jā-māca viss. *Tomēr to nedrīkst saprast tā, it kā mēs prasītu, lai visi būtu apguvuši zināšanas*

(it sevišķi precīzas un dziļas zināšanas) visās zinātnēs un mākslās. Tā būtu neauglīga nodarbošanās, un mūsu dzīves īsuma dēļ to nevienam arī nav iespējams izdarīt. Mēs taču redzam, ka jebkura zinātne (fizika, aritmētika, ģeometrija, astronomija u. c., pat lauksaimniecība vai dārzkopība) ir tik dziļi un tik plaši attīstījusies, ka pat visizcilākajiem prātiem, kas vēlas nodoties teorētiskām pārdomām un izmēģinājumiem, tā varētu aizpildīt visu dzīvi. Piemēram var minēt Pitagoru un aritmētiku, Arhimēdu un mehāniku, Agriķolu un rūdas pārstrādāšanu (metallurģiju), Longoliju un retoriku (kaut gan viņš centās panākt tikai to, lai kļūtu par pilnīgu ciceroniēti). Tomēr katrā gadījumā ir nepieciešams rūpēties un pat panākt, lai visus, kas pasaulē ieradušies ne tikai kā vērotāji, bet arī kā nākamie darbinieki, iemācītu izzināt visu svarīgāko lietu un norišu pamatus, īpašības un mērķus un līdz ar to viņi šajā pasaulē nesastaptu neko tādu, par ko viņiem nebūtu iespējams veidot kaut vienkāršu spriedumu un ko viņi nevarētu saprātīgi izmantot noteiktam mērķim, bez kaitīgas kļūdas.

Tieši tas, kas saistīts ar visa cilvēka attīstīšanu.

2. Tātad visos gadījumos bez izņēmuma jācenšas pēc tā, lai skolās un, pateicoties skolām, arī visā dzīvē

I. Ar zinātņu un mākslu palīdzību attīstītu dabas dotumus.

II. Pilnīgotu valodu.

III. Attīstītu tiklumu un tikumus saistībā ar godprātību un visām tikumiskajām nostādņēm.

IV. Patiesā cieņā turētu Dievu.

Gudrība, saprātīgums, dievbijība.

3. Gudri ir domājis tas, kurš teicis, ka skolas ir *humānisma kalves*, ja tās panāk, ka cilvēki patiešām kļūst par cilvēkiem. Atgriežoties pie iepriekš izvirzītajiem mērķiem, tas nozīmētu, ka cilvēks kļūst 1) par saprātīgu būtni, 2) par radījumu, kas valda pār citiem radījumiem (arī pār sevi pašu), 3) par radījumu, kas sagādā prieku savam Radītājam. Tas notiks tādā gadījumā, ja skolas daudz pūlēsies, lai padarītu cilvēkus gudrus prāta ziņā, tikumiskus rīcībā un dievbijīgus savās sirdīs.

To, ka šīs trīs kvalitātes nedrīkst būt atdalītas, var pierādīt šādi.

4. Tādēļ šīs trīs kvalitātes jāievieš visās skolās un visiem bērniem. Es to pierādišu, ņemot par pamatu:

I. Lietas, kas atrodas visapkārt mums.

II. Mūs pašus.

III. Kristu — Dieva Dēlu — kā mūsu pilnības visaugstāko paraugu.

1. Ar pašu lietu sakiem.

5. Pašas lietas, kas ir saistītas ar mums, jāsadala trīs grupās. Dažas no tām, piemēram, debesis un zeme, un tas, kas tajās atrodas, ir dotas mums tikai redzēt un izzināt, dažas, piemēram, visur esošā brīnumainā kārtība, kļūst par atdarināšanas objektu, kas cilvēku aizvien mudina atveidot; beidzot, dažas, piemēram, Dieva

žēlastība un viņa daudzējādā labvēlība šeit un mūžīgi mūžos, salidina dzīvi. Ja jau cilvēkam visam tam ir jābūt sagatavotam, tad viņu vajag, pirmkārt, iemācīt izzināt to, kas viņam atklājas, vērojot šo brīnišķīgo pasaules ainu, otrkārt, iemācīt to, kas viņam jādara, un, beidzot, iemācīt izjust prieku par to, ko viņam gluži kā viesmīlīgā namā ar savu dāsno roku sniedz visulabais Radītājs.

2. Ar mūsu dvēseles izveidojumu. 6. Ja palūkojamies paši uz sevi (pievēršam uzmanību mūsu dvēseles būtībai vai mērķim, ar kādu esam ienākuši un dzīvojam šajā pasaulē), tad atklājam, ka ilin visiem ir dots iegūt izglītību, tikumību un dievbijību.

7. *Dvēseles būtību atklāj trīs spējas*, kas veido nosacītu trīsvienību: *prāts, griba un atmiņa*. Prāts ir vērst uz lietu atšķirību (pat vissīkāko) novērošanu, griba tiecas atlasīt noderīgas un nošķirt kaitīgas lietas, bet atmiņa glabā izmantošanai nākotnē to, kas reiz nodarbinājis prātu un gribu, un atgādina dvēselei par tās atkarību no Dieva un par tās pienākumiem (šajā pēdējā nozīmē atmiņu dēvē arī par sirdsapziņu).²⁹ Lai šīs spējas varētu sekmīgi atklāt (aplīcināt) savas īpašības (pienākumus), tās nepieciešams apgādāt ar to, ko prāts varētu apgaismot, griba virzīt, sirdsapziņa pamodināt. Tad saprāts vērīgi izzinātu lietas, griba visu nekļūdīgi atlasītu, bet sirdsapziņa visu precīzi virzītu uz Dievu. Tādējādi, tāpat kā nevar atdalīt šīs spējas (prātu, gribu un sirdsapziņu) citu no citas, jo tās veido vienotu dvēseli, nedrīkst arī atšķirt trīs dvēseles rotas: izglītību, tikumību un dievbijību.

3. Ar mūsu sūtības mērķi šai pasaulē: 8. Ja mēs padomāsim, kāpēc esam sūtīti pasaulē, tad kļūs skaidrs, ka šis mērķis ir divējādi trīskāršs, proti, lai kalpotu Dievam, viņa radījumiem un sev un izjustu saldu prieku, kas nāk no Dieva, viņa radījumiem un no mums pašiem.

1) lai kalpotu Dievam, tuvākajiem un pašiem sev, 9. Ja mēs gribam kalpot Dievam, tuvākajiem un pašiem sev, tad attieksmē pret Dievu mums vajadzīga ticība, attieksmē pret tuvākajiem — tikumība un attieksmē pret sevi — zināšanas. Tiesa, tas viss ir ļoti cieši saistīts: cilvēkam attieksmē pret sevi pašu jābūt ne tikai saprātīgam, bet arī tikumīgam un dievticīgam, savukārt tuvāko labā kalpo ne tikai labi tikumi, bet arī zināšanas un dievbijība, bet Dieva godāšanu apliecina ne vien ticība, bet arī zināšanas un labi tikumi.

2) lai izjustu trīskāršu prieku, kas rodas 10. Kas attiecas uz prieku, tad Dievs jau radīšanas laikā ir aplīcinājis, ka tas paredzēts cilvēkam, jo viņš cilvēku laida pasaulē tad, kad tajā jau bija visādi labumi, turklāt izveidoja viņam paradīzi un, beidzot, nolēma viņam dāvat arī savu svētlaimi.

11. Taču šis prieks ir nevis fizisks (kaut gan tas, nebūdamas nekas cits kā laba veselība, apmierinājums no ēdiena un miega, var rasties vienīgi no mērenības tikuma), bet gan garīgs: tas rodas vai

nu no apkārtējām lietām, vai no mums pašiem, vai, beidzot, no Dieva.

12. Prieku, kas rodas no pašām lietām, veido a) no pašām lietām; gandarījums, ko izjūt prātnieks, nododamies pārdomām. Vienalga, ko viņš darītu, vienalga, kas nokļūtu tā redzeslokā un nodarbinātu viņa domas, — it visur un visā tas atrod skaistumu, kas sagādā tik lielu baudījumu, ka viņš bieži vien, būdams sajūsmināts par to, kas atrodas ārpus viņa, aizmirst pats sevi. Tieši to arī liecina Gudrības grāmata: «Gudrības uzņemšanā nav rūgtuma, nedz kopībā ar to — ciešanu, bet ir liksmē un prieks.» (Gudrības gr., 8:16.) Bet pagānu prātnieks saka: «Nav nekā dzīvē patikamāka par filozofēšanu.»³⁰

13. Prieku no sevis paša rada milzīgais gandarījums, ko izjūt tikumībai nodevies cilvēks, apjauzdams savu iekšējo slieksmi uz labo. Viņš apzinās, ka gatavs veikt visu, ko prasa taisnīguma noteikumi. Šis prieks ir daudz lielāks par pirmo — tīra sirdsapziņa rada nepātrauktu liksmi.

14. Prieks, ko gūst no Dieva, šai dzīvē ir visaugstākā saldme. Saņemot mūžīgu Dieva žēlsirdību, cilvēks izjūt tādu prieku par šo tēvišķo un nemainīgo labvēlību, ka viņa sirds atmaigst aiz mīlestības pret Dievu un viņš nezina, ko vēl darīt vai ko vēlēties, izņemot to, lai vienīgi, ļaujoties Dieva žēlastībai, rastu tikamu mieru un baudītu mūžīgās dzīvošanas saldmi. Šis ir tas visu augstākais Dieva miers (Pāvila vēst. filipiešiem, 4:7), par kuru augstāku neko nevar ne vēlēties, ne iedomāties. Tātad trīs minētās kvalitātes — izglītība, tikumība un dievbijība — ir trīs avoti, no kuriem piepildās visi pašu pilnīgāko baudījumu kausi.

15. Beidzot, Dievs savā iemiesojumā (tāpēc, lai atklātu savu tēlu un likumu) ar savu paraugu māca, ka minētajām trim kvalitātēm ir jābūt visos cilvēkos kopīgi un katrā atsevišķi. Evaņģēlists taču apliecina, ka Kristus augdams pieņēmas gudrībā un piemīlībā pie Dieva un cilvēkiem (Lūkas evaņģ., 2:52). Tā tad arī ir mūsu rota — laimīgā trīsvienība! Jo kas tad ir gudrība, ja ne visu lietu patiesa izzināšana? Kas rada cilvēkos mīlestību, ja ne labi tikumi? Bet kas mums tikamu padara Dieva žēlastību, ja ne bailes no tā Kunga, t. i., iekšēja, nopietna un dedzīga dievbijība? Tātad mēs jūtam sevī to, kas ir Jēzū Kristū, kurš ir jebkuras pilnības absolūta ideja, ko mums nākas pieņemt.

16. Tāpēc arī viņš ir sacījis: «..mācieties no manis.» (Mateja evaņģ., 11:29.) Tā kā Kristus ir dots cilvēku dzimumam kā visgudrākais skolotājs, vissvētākais dvēseļu gans, visvarenākais valdnieks, tad ir arī skaidrs, ka kristieši jāveido pēc Kristus parauga, viņiem jāklūst izglītotiem prāta ziņā, sirdsšķīstiem, dižiem savos darbos (katram savā aicinājumā). Tādējādi mūsu skolas kļūs īsteni kristīgas tikai tad, ja tās mūs padarīs pēc iespējas vairāk līdzīgus Kristum.

Nožēlojama nesaska-
notība.

17. Tāpēc nožēlojama ir nesaskaņotība, kas parādās, ja šīs trīs savstarpēji cieši saistītās kvalitātes tiek atdalītas.³¹ Nožēlojama ir tāda izglītība, kas nepāriet tikumībā un dievbijībā. Jo kas gan ir izglītība bez tikumības? *Kurs gūst panākumus zinātnēs, bet atpaliek labos tikumos* (no senas parunas), *tas vairāk atpaliek nekā iegūst*. Tātad to, ko Salamans teicis par skaistu, bet bezgodīgu sievieti, var sacīt arī par izglītotu, bet netikumīgu cilvēku: «Skaista sieva bez savaldības un goda ir kā zelta gredzens cūkas purnā.» (Salamana Pamācības, 11:22.) Līdzīgi kā dārgakmeņus iestiprina nevis svina, bet zelta ietvarā, kas tiem piešķir īpašu mirdzumu, tāpat arī zināšanām jāsavienojas nevis ar izlaidību, bet ar tikumību, un tad palielinās gan zināšanu pašu, gan tikumības skaistums. Ja tām vēl pievienojas patiesa dievbijība, tad rodas pilnība. Jo bijība tā Kunga priekšā, būdama gudrības sākums un beigas, ir arī zināšanu virsotne un vainagojums, jo īstena gudrība nozīmē bijību tā Kunga priekšā (Salamana Pamācības, 1; Sīraka gudrības gr., 1 u. c.).

Slēdziens.

18. Tā kā no bērnības un audzināšanas ir atkarīga visa turpmākā dzīve, tad mērķis netiks sasniegts, ja ikviena dvēsele nebūs iepriekš sagatavota visam, kas var notikt dzīvē. Līdzīgi tam, kā mātes miesās topošajiem cilvēkiem veidojas vieni un tie paši locekļi, turklāt katram cilvēkam attīstās visi locekļi: rokas, kājas, mēle u. c., kaut arī ne visi kļūst amatnieki, skrējēji, rakstveži, oratori, — tāpat arī skolā visiem jā māca viss, kas attiecas uz cilvēku, lai gan katram nākotnē noderēs kaut kas cits.

XI NODAĻA

LĪDZ ŠIM NAV BIJIS SKOLU, KAS PILNĪBĀ ATBILSTU SAVAM UZDEVUMAM

Kāda ir skola, kas pilnībā atbilstu savam uzdevumam?

1. Ar šādu drosmīgu paziņojumu es varu kļūt pārlieku izaicinošs. Taču es aicinu par liecnieku darbu pašu un padaru par tiesnesi tevi, lasītāj, izvirzot sevi vienīgi par darbojošos personu.

Par savam uzdevumam pilnībā atbilstošu es uzskatu tikai tādu skolu, kas būtu patiesa cilvēku kalve, kurā skolēnu prātus apmirdzētu gudrības gaismā, lai viņi varētu iedziļināties visā acīm redzamajā un arī apslēptajā (tā teikts Gudrības grāmatā, 7:17), lai viņu dvēseles un gars tiektos pēc vispārējas tikumiskas harmonijas, bet sirdis piepildītos ar dievišķo mīlestību un būtu pārpilnas ar to, ka visi, kas uzticās kristīgo skolu dotajām gudrībām, jau zemes virsū iemācītos dzīvot debesu dzīvi. Isi sakot, lai skolas mācītu visiem, turklāt visu un vispusīgi.

To, ka skolām jābūt tādām, bet tās nav tādās, pierāda šādi nosacījumi.

kuras nav nekur un uz kuru šajā dzīvē varbūt nemaz nevar cerēt, es ar citiem argumentiem pierādišu, ka skolām ir jābūt tieši tādām un ka tomēr līdz šim tādu skolu vēl nav bijis.

1. Doktora Lutera vēlmes.

3. Doktors Luters savā aicinājumā impērijas pilsoniskajai varai par skolu nodibināšanu (1525. g.) izsaka divus šādus vēlējumus: pirmkārt, lai visās pilsētās, miestos un ciemos būtu iekārtotas skolas abu dzimumu bērnu izglītošanai (to nepieciešamību mēs pierādījām IX nodaļā), lai pat tie, kuri nodarbojas ar zemkopību un amatniecību, mācītos zinātnes, labus tikumus un reliģiju, apmeklējot skolu katru dienu kaut vai divas stundas; otrkārt, lai nodarbības tiktu vadītas, izmantojot vienkāršu metodi, kas nevis atstumtu no zinātnēm, bet piesaistītu tām, un bērni, pēc viņa izteikuma, neizjustu no mācībām mazāku gandarījumu kā no tā, ka viņi augas dienas spēlētos, dzenātu bumbu vai skraidelētu. Tā saka Luters.

2. Pati dzīve, jo

jums? Kur tad ir šīs

1) skolas vēl nav visur iekārtotas,

2) pat tur, kur ir skolas, netiek veikti pasākumi, lai tās kalpotu visiem,

mas, ja nu vienīgi var runāt par nejaušību, piemēram, par kādu labdarību. Bet tai pašā laikā ir visai iespējams, ka nabadzīgo vidū atrodas izcili talanti, kas šādu apstākļu dēļ zūd, nesot baznīcai un valstij lielu zaudējumu.

3) skolas ir nevis patīkamu nodarbību vietas, bet spīdzinātavas,

roku deva amatnieku

4) nekur nemāca visu, pat galveno ne,

bām), izglītība tika sniegta nenopietni un nepārdomāti, pat izkropļotā un nepareizā veidā. Parasti tika pamests novārtā tas, ko

2. Bet kura skola līdz šim ir izvirzījusi sev mērķi norādītajā mērā tiekties pēc pilnības, nemaz jau nerunājot par to, lai šo mērķi sasniegtu? Taču, lai nešķistu, ka mēs tiecamies pēc platoniskas idejas un sapņa par pilnību,

3. Doktors Luters savā aicinājumā impērijas pilsoniskajai varai par skolu nodibināšanu (1525. g.) izsaka divus šādus vēlējumus: pirmkārt, lai visās pilsētās, miestos un ciemos būtu iekārtotas skolas abu dzimumu bērnu izglītošanai (to nepieciešamību mēs pierādījām IX nodaļā), lai pat tie, kuri nodarbojas ar zemkopību un amatniecību, mācītos zinātnes, labus tikumus un reliģiju, apmeklējot skolu katru dienu kaut vai divas stundas; otrkārt, lai nodarbības tiktu vadītas, izmantojot vienkāršu metodi, kas nevis atstumtu no zinātnēm, bet piesaistītu tām, un bērni, pēc viņa izteikuma, neizjustu no mācībām mazāku gandarījumu kā no tā, ka viņi augas dienas spēlētos, dzenātu bumbu vai skraidelētu. Tā saka Luters.

4. Vai šis padoms nav patiešām saprātīgs un tik ievērojama vīra cienīgs? Tomēr kurš gan neredz, ka līdz šim tas palicis tikai ierosinānu-universālās skolas? Kur ir šī pievilcīgā metode?

5. Istenībā mēs redzam pretējo, jo vēl ne visur mazākajās kopienās, miestos un ciemos ir izveidotas skolas pašas.

6. *Taču arī tur, kur skolas pastāv, tās nevis kalpo visiem vienādi, bet ir pieejamas tikai nedaudziem, proti, maksātspējīgajiem. Skolu apmeklēšana taču ir saistīta ar ievērojamiem izdevumiem, tāpēc nabadzīgajiem tās nav pieejamas,* ja nu vienīgi

var runāt par nejaušību, piemēram, par kādu labdarību. Bet tai pašā laikā ir visai iespējams, ka nabadzīgo vidū atrodas izcili talanti, kas šādu apstākļu dēļ zūd, nesot baznīcai un valstij lielu zaudējumu.

7. Turklāt izglītošanā lielākoties tika praktizēta tik skarba metode, ka skolas kļuva bērniem par bubuli un vietu, kur tika spīdzināts viņu prāts. Tādēļ lielākā daļa skolēnu izjuta nepatiku pret zinātnēm un grāmatām un skolu vietā priekšroku deva amatnieku darbnīcām vai kādām sadzīves nodarbībām.

8. Bet tiem, kuri palika skolā (pakļaujoties vecāku un aizbildņu gribai, cerot kādreiz ar izglītību sasniegt ievērojamu stāvokli vai arī izjūtot iekšēju aicinājumu pēc zinātniskām nodarbībām), izglītība tika sniegta nenopietni un nepārdomāti, pat izkropļotā un nepareizā veidā. Parasti tika pamests novārtā tas, ko

vajadzēja iemācīt pirmām kārtām, proti, dievticība un tikumība. Par to, es saku, visās skolās (pat akadēmijās, kurām tomēr vajadzētu būt cilvēces kultūras virsotnēm) rūpējās ļoti maz. Tādēļ no skolām paklausīgu jēriņu vietā nāca mežonīgi ēzeļi un nevaldāmi, stūrgalvīgi mūļi; tikumiski ievirzīta rakstura vietā tur izveidojās tikai tukša manierība, kaut kādu greznu ārzemniecisku drānu pielūgsmē, lai cīgai ārišķībai trenētas acis, rokas un kājas. Patiešām, vai gan daudziem no šiem nožēlojamiem cilvēkiem, kuriem valodu un mākslu mācīšana tik ilgi tika saistīta ar ārēju spožumu, varēja ienākt prātā būt pārējiem mirstīgajiem par mērenības, šķīstības, lēnprātības, humanisma, nopietnības, pacietības, atturības u. c. paraugu? No kurienes gan tas viss var rasties, ja skolās pat netiek izvirzīts nekāds jautājums par tikumīgu dzīvi? To apliecina disciplīnas trūkums gan drīz visās skolās, izlaidība tikumos visās kārtās un, beidzot, arī daudzu ticīgo ļaužu bezgalīgās sūdzības, nopūtas un asaras. Vai kāds vēl varētu aizstāvēt skolu pašreizējo stāvokli? Protams, mūs nomoka tā iedzīvē slimība, ko esam mantojuši no saviem ciltstēviem: mēs neprātīgi tiecamies vienīgi pēc izziņas koka, atstājot novārtā dzīvības koku. Izdabājot šai nesakarīgajai tieksmei, skolas līdz šim ir dzinušās tikai pēc zināšanām.³²

5) tiek izmantota nevis brīvā, bet piespiedu metode,

9. Bet kādā veidā un ar kādiem panākumiem tika sasniegts kaut vai iepriekš minētais? Skolēnus piecus, desmit un vēl vairāk gadus vārdzināja ar to, ko cilvēks neapšaubāmi var uztvert trīs gados. Tas, ko apziņā varētu nostiprināt pakāpeniski, tika uzspiests, sabāzts un pat iedzīts galvā varmācīgi. Ko varētu atklāt uzskatāmi un skaidri, tas tika pasniegts neskaidri, sarežģīti, juceklīgi, gluži kā miklas.

6) tiek atbalstīta drīzāk vārdiska, nevis reāla izglītība,

10. Kā gan es varu noklusēt to, ka diezin vai kaut kur prāti tiek baroti ar patiesības graudiem? Tos lielākoties aizpilda ar vārdu sēnālām, tukšām papagaiļa plāpām, nesakarīgām vai miglainām domām.

7) tik ilgstoša un sarežģīta ir latīņu valodas mācīšanās.

11. Ak, Dievs, cik sarežģīta, apgrūtināša un ilgstoša ir vienas pašas latīņu valodas mācīšanās (pieskaršos tai garāmejojot piemēra dēļ)! Pavāri virtuvē, važoni, amatnieki — visi viņi, darot savu darbu vai nonākot saskarsmē ar armiju, apgūst svešvalodu, pat divas un trīs svešvalodas ātrāk nekā skolu audzēkņi ilgākā laikā un ar milzīgu sasprindzinājumu vienu pašu latīņu valodu. Turklāt rezultāti ir tik atšķirīgi. Vieni pēc dažiem mēnešiem brīvi runā par visu, kas viņiem vajadzīgs, bet otri pēc piecpadsmit vai pat divdesmit gadiem var maz ko pateikt latīniski un, ja var, tad pārsvarā ar vārdnīcu un gramatiku palīdzību, turklāt ne bez šaubīšanās un stostīšanās. Tik nelietderīgs laika un darba zudums var rasties vienīgi nepareizas metodes dēļ.

Par to sūdzas doktors Lubins

12. Par to pamatoti ir rakstījis teoloģijas zinātņu doktors un Rostokas universitātes profesors Eilhards Lubins: «Bērnu mācīšanā izman-

toto metodi es uztveru tā, it kā kādam, samaksājot par viņa darbu un centību, būtu tīšām likts izdomāt, kā panākt, lai skolotāju mācīto latīņu valodu bērni apgūtu vienīgi ar milzīgu piepūli, ar briesmīgu nepatiku, kā pārmērīgi smagu nastu, turklāt ne citādi kā maksimāli ilgstošā laika posmā. Katru reizi, kad es par to domāju un prātoju, sirds mulsmā nodreb un šausmas pārņem manu dvēseli.» Un vēl tālāk: «Apsverot to visu, es, atzīstos, ne reizi vien nonācu pie domas un tādas pārlicības, ka visu to skolā ir ieviesis kāds ļauns un nenovīdīgs ģēnijs, cilvēku dzimuma ienaidnieks.» Tā, lūk, saka tas, kuru es no daudziem vēlētos izraudzīt par vissvarīgāko liecinieku.

un pats autors. 13. Bet kāpēc meklēt lieciniekus? Pietiek arī ar mums, kas esam izgājuši skolas un akadēmijas un uzturējušies kaut vai patiesas izglītības ēnā. Starp daudzajiem tūkstošiem arī es esmu viens no nelaimīgajiem, kuram nožēlojamā veidā ir zudis pats skaistākais laiks — visas dzīves pavasaris, ziedošās jaunības gadi, tāpēc ka tie izniekoti sholastiskām muļķībām. Cik daudz reižu pēc tam, kad bija iespējams redzēt ko labāku, man, atceroties nelaimīgo laiku, no krūtīm ir izlauzušās nopūtas, acis sakāpušas asaras un sirdi pārņēmušas skumjas! Cik bieži, šo skumju māks, esmu izsaucies: «Ak, kaut Jupiters man atgrieztu aizgājušos gadus!»

Zēlabas un vēlmes jāpārvērs centienos meklēt ko labāku. 14. Bet arī šīs vēlmes ir veltīgas — pagājušais neatgriežas. Neviens no mums pēc nodzīvotajiem gadiem neatsauks savu jaunību, lai, labāk sagatavojies, to sāktu un veidotu no jauna: par to nav ko domāt. *Paliek tikai viena vienīgā iezīja — cik vien iespējams, rūpēties par mūsu pēctečiem*, proti, apziņoties, ka mūsu audzinātāji pieļāvuši kļūdas, rādīt ceļu, kā no tām izvairīties. Tas notiks tā vārdā un vadībā, kurš vienīgais var saskaitīt mūsu trūkumus un iztaisnot mūsu likumainos ceļus (Salamans Mācītājs, 1 : 15).

XII NODAĻA

SKOLAS VAR PĀRVEIDOT LABĀKAS

Vai jāārstē ielaistas slimības? 1. Ielaistas slimības izārstēt ir grūti, sarežģīti un gandrīz vai neiespējami. Taču, ja atrastos kāds, kas apsolītu tās izārstēt, diezin vai slimais viņu atraidītu. Vai gan slimais nevēlētos, lai pēc iespējas drīz tiktu ārstēts, it sevišķi, ja viņš justu, ka ārsts nevis šaubās, bet skaidri zina, ko darīt. Tātad, izvīrnot šo drosmīgo domu, mums ir jāpanāk, lai kļūtu skaidrs, pirmkārt, ko mēs solām, un, otrkārt, kāds tam pamatojums.

Ko šeit varētu ieteikt un apsolīt autors?

2. Mēs apsolām izveidot skolas tā, lai I. Izglītību varētu iegūt visi bērni (par izņēmumu uzskatām vienīgi tos, kuriem Dievs nav devis saprātu).³³

II. Bērniem mācītu visu to, kas var padarīt cilvēku gudru, tikumīgu un dievbijīgu.

III. Izglītošana kā sagatavošana dzīvei tiklu pabeigta līdz brieduma iestāšanās laikam.

IV. Izglītošana noritētu samērā viegli un maigi, it kā pati no sevis — bez iekaustišanas un barguma, bez jebkādas piespiešanas.

Līdzīgi tam, kā ķermenis aug un nostiprinās bez jebkādas tā locekļu izplešanas un izstiepšanas, ja vien gādā par labu uzturu, siltumu un vingrinājumiem, arī saprātīgi sniegtai dvēseles barībai, siltumam, vingrinājumiem pašiem par sevi jāpārtop gudrībā, tikumībā, dievbijībā.

V. Bērni iegūtu nevis šķietamu, bet patiesu, nevis virspusēju, bet pamatīgu izglītību, t. i., lai saprātīgā būtne — cilvēks — iemācītos vadīties nevis pēc sveša, bet pēc sava prāta, prastu ne tikai izlasīt no grāmatām un uztvert svešas domas par lietām vai pat iemācīties un atkārtot tās citātos, bet arī attīstīt sevī spēju iedziļināties lietu būtībā, tās patiesi apjēgt un izmantot. Jācenšas arī pamatīgi apgūt tikumību un dievbijību.

VI. Izglītība būtu iegūstama nevis ar lielu piepūli, bet ārkārtīgi viegli. Nodarbībām skolā jāvēlti ne vairāk par četrām stundām dienā, turklāt tā, lai nevajadzētu vairāk par vienu skolotāju kaut vai simt skolēnu mācīšanai vienlaikus. Šis darbs tomēr būs desmit reizu vieglāks nekā tas, kas tagad parasti tiek tērēts atsevišķi katra skolēna mācīšanai.

Cilvēku dabisko attieksmi pret jauniem izgudrojumiem ilustrē Arhimēda piemērs,

3. Taču kurš noticēs visam teiktajam, iekams nebūs par to pārliecinājies dzīvē? Cilvēkiem, kā zināms, piemīt šāda īpatnība: līdz tam laikam, kamēr nav veikts kāds lielisks atklājums, viņi brīnās, kā gan to varētu izdarīt, bet pēc tam, kad tas noticis, atkal brīnās, — kā gan tas nav atklāts agrāk. Kad Arhimēds valdniekam Hieronam apsolīja ar vienu roku jūrā ielaist milzīgu kuģi, kuru nevarēja no vietas izkustināt simts cilvēku, viņš tika izsmiets, bet, kad viņš to izdarīja, visi bija izbrīnījušies.

Jaunās Pasaules atklāšana,

4. Kad Kolumbs apsolīja atklāt jaunas salas rietumu pusē, tad, izņemot Kastīlijas karalieni, neviens no valdniekiem nevēlējās viņu uzklaut un kaut cik atbalstīt. Vēsture rāda, ka viņa paša ceļabiedri ne vienu reizi vien izmisuma brīžos pauda tādu sašutumu, ka gandrīz izmeta Kolumbu jūrā, un vairs neatgriezās atpakaļ, jo neticēja viņam. Tomēr šī tik plašā Jaunā Pasaule tika atklāta, un mēs visi tagad brīnāmies, kā gan tā tik ilgu laiku varēja palikt nezināma. Te varētu pieminēt Kolumba pazīstamo joku. Kad viņš kādās dzīrēs dzirdēja, ka spānieši, apskaužot kāda itālieša izdarītā atklājuma slavu, uzbruka viņam un izteicās, ka tā atklājums bijis nejaušs un to būtu varējis izdarīt arī cits, Kolumbs piedāvāja

atrisināt asprātīgu uzdevumu: «Kādā veidā vistas ola var noturēties uz sava smailākā gala bez jebkāda atbalsta?» Kad visi veltīgi bija izmēģinājušies to izdarīt, viņš, viegli piesitis olu pie bļodas malas un nedaudz atlobījis čaumalu, nostādīja to uz smailā gala. Visi sāka smieties un saukt, ka to pašu varot arī viņi. «Tagad jūs varat,» Kolumbs teica, «jo redzējāt, ka tas ir iespējams. Bet kāpēc tad neviens to neizdarīja pirms manis?»

5. Tas pats, manuprāt, būtu noticis arī tad, ja tipogrāfiskā māksla, Johans Fausts — tipogrāfiskās mākslas izgudrotājs — būtu sācis visur stāstīt, ka viņš zina, kādā veidā viens cilvēks astoņās dienās var uzrakstīt lielāku skaitu grāmatu nekā desmit visvairāk pieredzējuši pārrakstītāji vesela gada laikā, turklāt šīs grāmatas būs ļoti glīti uzrakstītas, visiem eksemplāriem būs vienāda forma līdz pat pašam pēdējam burtam un tajos nebūs nevienas kļūdas, ja vien sākuma eksemplārs būs izlabots. Kurš gan viņam būtu noticejis? Kurš to neuztvertu kā mīklu vai vismaz kā tukšu un veltīgu lielību? Taču tagad pat bērni zina, ka tā ir pilnīga patiesība.

6. Pieņemsim, ka Bertolds Švarcs — šaujampulvera izgudrošana, pulvera izgudrotājs — uzrunātu karavīrus, kuru rokās ir loki, ar šādiem vārdiem: «Jūsu loki, jūsu metamās mašīnas, jūsu lingas ir bezspēcīgas. Es jums došu ieročus, ar kuriem bez jebkādas roku piepūles, tikai ar uguns palīdzību varēsiet ne tikai mest akmeņus un dzelzi, bet arī šaut tālāk un labāk trāpīt mērķī, nodarot lielākus postījumus, sadragājot un sagraujot.» Kurš no viņiem nebūtu smējies par šo izgudrotāju? Jauno un nepārbaudīto parasti uzskata par brīnumainu un neticamu.

7. Amerikas iedzīvotāji, protams, nevarēja iedomāties, ka viens cilvēks citam var paziņot savas domas, tieši nesarunājoties ar viņu, neizmantojot starpnieku, bet tikai aizsūtot papīra gabaliņu. To pie mums saprot pat prātā aprobežotie. Tāpat ir visur un vienmēr. Tas, kas dažkārt izlicies grūts, nākamajām paaudzēm izraisa smaidu.

8. Mēs varam viegli paredzēt, ka tāds pats liktenis piemeklēs arī šo mūsu jauno aizsākumu — to mēs daļēji jau izjūtam. Proti, daži brīnīsies un būs sašutuši par to, ka ir cilvēki, kuri spēj izteikt pārmetumus esošajām skolām, grāmatām, metodēm par to nepilnīgumu un apsola kaut ko neparastu un pilnīgi neticamu.

9. Mums, protams, visai viegli būtu atsaukties uz panākumiem, kas patiesi apstiprināti turpmākajos apgalvojumos (tā es ticu savam Dievam). Taču, tā kā mēs to vispirms rakstām nevis neizglītotam pūlim, bet gan mācītiem ļaudīm, tad vajag pierādīt, ka ir iespējams ar šo metodi visiem bērniem mācīt zinātnes, labus tikumus un dievbijību bez jebkāda apgrūtinājuma gan tiem, kuri māca, gan skolēniem.

Zinātniska pierādījuma pamatojums.

10. Par pierādījuma vienīgo un pilnīgi pietiekamo pamatojumu lai kļūst tas, ka *katra lieta ne tikai viegli ļauj vadīt sevi uz turieni, kurp tiecas tās daba, bet pat vairāk — tā pati labprāt virzās uz turieni un cieš, ja to šajā virzībā traucē.*

Tā izplatība

kami spēcīgi. Tāpat nav nepieciešams likt ūdenim tecēt no kalna, ugunij degt, ja ir degošs materiāls un laba velkme, apaļam olim velties no pakalna, bet četrstūrainam akmenim palikt uz vietas, acij un spogulim uzvert apgaismotus priekšmetus, sēklai mitrumā un siltumā uzdīgt. Tātad visas lietas gan tiecas darīt visu, kas tām no dabas dots, gan arī dara to, izjūtot kaut vai vismazāko palīdzību.

un izmantošana.

(izņēmums ir garīgi kroplie), tad nekas cits nav vajadzīgs kā vieņīgi viegls pamudinājums un saprātīga vadība.

Pirmais iebildums.

13. Bet mēdz teikt, ka no katra koka gabala neiznāk Merkurs. Atbildu: bet *no katra cilvēka iznāk cilvēks, ja viņu nemaitā.*

Otrais iebildums.

14. Tomēr kāds iebildīs, ka mūsu iekšējie spēki pirmā grēka ietekmē ir novājināti. Atbildu: bet nav izsīkuši. Protams, tāpat ir mazinājušies arī miesas spēki, tomēr mēs ar iešanu, skriešanu un vingrināšanos dažādos darbos protam atjaunot to iedzimto stiprumu. Kaut gan pirmie cilvēki tūlīt pēc viņu radīšanas spēja iet, runāt, spriest, bet mēs varam iet, runāt, spriest, tikai iemācījušies to ar vingrinājumu palīdzību, tomēr no teiktā neizriet, ka iepriekš minēto nevarētu apgūt citādi kā vienīgi ar sarežģītas metodes starpniecību, ar lielām grūtībām un apšaubāmiem rezultātiem. Ja nu visu, kas attiecas uz miesu, proti, māku est, dzert, iet, lēkt, strādāt, mēs apgūstam bez īpašām grūtībām, tad kāpēc gan nevaram tādā pašā veidā iemācīties arī to, kas attiecas uz garīgajiem spēkiem? Lai tikai netrūktu pienācīgas mācīšanas! Ko teiktajam var piebilst? Dažu mēnešu laikā jātnieks apmāca zirgu pēc pātagas norādījumiem rikšot, aulekšot, iet soļos pa apli un veikt sarežģītas kustības. Veikls triku meistars iemāca lāci dancot, zaķi sist bungas, suni art, paukoties, zīlēt u. c. Vienkārša večiņa iemāca papagaili, žagatu, vārnu atdarināt cilvēka balsi vai kādu melodiju u. tml. — tas viss ir nedabiski un uz īsu laiku. Vai gan cilvēks nebūtu spējīgs viegli iemācīties to, uz ko pati daba viņu ne tikai aicina un virza, bet pat vedināt vedina? Kauns būtu to apgalvot, lai mūs neizsmietu zvēru dresētāji.

Trešais iebildums.

15. Vēl tiek bilsts, it kā pats lietu grūtums esot pamatā tam, ka ne katrs tās izprot. Atbildu — kas tas par grūtumu? Es gribu pajautāt — vai dabā ir tik tumšas krāsas ķermenis, kas nespētu attēloties spogulī, ja jūs to novietotu pietiekamā apgaismojumā? Vai ir kaut kas tāds,

ko nevarētu uzgleznot, ja tikai pie darba ķertos lietpratējs? Vai atradīsies tāda sēkla vai sakne, kuru zeme neuzņemu un kurai tā ar savu siltumu neliktu uzdiģt vai augt? Tikai vajadzīgs cilvēks, kurš zinātu, kur, kad, kā jāsēj katrā sēkla. Vēl piebildešu: pasaulē nav tik augstas klints vai torņa, kurā nevarētu uzkāpt jebkurš, kuram ir kājas, vienīgi kāpnēs jāpieliek pareizi vai klintī jāizcērt kārtīgi, pienācīgi pakāpieni un jāizveido drošs nožogojums, lai nedraudētu briesmas iegāzties bezdibeni. Tādēļ, ja līdz zinību augstumiem nokļūst tikai atsevišķi cilvēki, lai gan daudzi uz turieni virzās ar centību un ārkārtīgu patīku, un ja tie, kuri kaut nedaudz tiem tuvinās, ceļu paveic ar grūtībām, aizelsušies, piekusuši, ar galvas reiboņiem, pastāvīgi kļūpot un krītot, tad tas notiek ne jau tāpēc, ka cilvēku dzimumam būtu kas nesasniedzams, bet gan tāpēc, ka pakāpieni ir slikti izveidoti, bojāti, iegruvuši vai gandrīz sabrukuši, t. i., tāpēc, ka metode ir sarežģīta.³⁴ Bez šaubām, pa pareizi izvietotiem, nebojātiem, stipriem, drošiem pakāpieniem ikvienu, ko vien vēlas, var aizvest jebkurā augstumā.

Ceturtais iebildums.

Pirmā atbilde.

16. Kāds varbūt teiks: tomēr ir cietas galvas, kurās neko nevar iedabūt. Atbildu: diezin vai ir kāds tik netirs spogulis, kurā nevarētu neko redzēt; diezin vai ir tik nelīdzena tāfele, uz kuras kaut ko un ar kaut ko tomēr nevarētu uzrakstīt.³⁵

Otrā atbilde.

Taču, ja gadās spogulis, kas kļāts ar putekļiem vai traipu plankumiem, to vispirms vajag notīrīt, bet nelīdzenu tāfeli — nogludināt; pēc tam gan spoguļi, gan tāfeli varēs lietot.

Līdzīgi arī bērni, ja viņus vingrina, protams, veidosies un attīstīsies cits ar cita palīdzību, un, beidzot, ikviens uzņems visu (es neatlaidīgi palieku pie sava apgalvojuma, jo tā pamatojums ir nemainīgs). Starpība būs tikai tā, ka vairāk atpalikušie zinās, ka viņi, lai gan ieguvuši visai ierobežotas zināšanas par lietām, tomēr kaut ko ir iemantojuši, savukārt vairāk spējīgie, pārejot no viena priekšmeta mācīšanās pie cita, aizvien vairāk iedziļināsies lietu būtībā un tādējādi iegūs arvien jaunas un noderīgas zināšanas par tām.

Trešā atbilde.

Beidzot, vēl jāatrod tādi, kas nemaz nebūtu spējīgi iegūt izglītību, tāpat kā zarains koks nav derīgs kokgriezumiem. Tomēr mūsu apgalvojums būs pareizs attiecībā uz cilvēkiem ar vidējām spējām, kuri ar Dieva žēlastību aizvien piedzimst lielā skaitā. Tādu, kuriem maz prāta, var sastapt aizvien retāk, tāpat kā kroplus kopš dzimšanas. Aklums, kurlums, klibums, slimīgums, arī drausmīgs (nedabisks) smadzeņu trulums, reti kad ir iedzimts, bet tiek iegūts mūsu vainas dēļ.

Piektais iebildums.

17. Vēl iebilst: daži ir nevis nespējīgi mācīties, bet viņi nevēlas to darīt; piespiest viņus mācīties pret to gribu būtu nepatīkami un veltīgi. Atbilde: patiešām, stāsta, ka kāds filozofs, kas nodarbojies ar diviem skolēniem, no kuriem viens bijis nespējīgs, bet otrs — draiskulīgs,

padzinis abus, jo viens, lai gan gribējis mācīties, tomēr nav spējis, taču otrs, būdams spējīgs, nav vēlējis to darīt. Bet ja nu šo nevēlēšanos mācīties radījuši paši skolotāji?

Atbilde.

Aristotelis ir pasludinājis, ka tieksme mācīties cilvēkam ir iedzimta; ka tas ir tā, mēs redzējām V un iepriekšējā — XI nodaļā. Tomēr dažreiz

vecāku maigā iztapība sagandē bērnu dabisko tieksmi, nerātņi draugi iesaista bērnus bezsaturīgās nodarbībās vai bērni paši zaudē iedzimtās tieksmes dažādu pilsētas vai galma izpriecu vai kādu tukšu nieku dēļ. Šo iemeslu dēļ bērniem zūd jebkāda vēlēšanās apgūt nezināmo un viņi ar grūtībām var kaut kam koncentrēties. Līdzīgi tam, kā mēlei, kas pieradusi pie vienas garšas, nav viegli atšķirt citu, arī prāts, aizņemts ar kaut ko vienu, nav pietiekami uzmanīgs pret kaut ko citu. Tādēļ tādos gadījumos pirmām kārtām vajag novērst šo nejauši radušos prāta aprobežotību, atjaunot bērniem sākotnējo dabisko atsaucību, un viņi katrā ziņā atgūs tieksmi pēc zināšanām. Bet vai daudzi no tiem, kuri nodarbojas ar bērnu izglītošanu, domā par to, kā viņos modināt interesi par izglītību? Lai darinātu kaut ko no koka, virpotājs to vispirms aptēš ar cirvi, kalējs pirms kalšanas dzelzi nokaitē, audējs pirms aušanas izveido pamatni, attīra vilnu, izmazgā un sakārš to, bet kurpnieks pirms zābaku šūšanas apstrādā, izstiepj, izgludina ādu. Bet kurš no skolotājiem rūpējas, lai līdzīgā veidā, pirms uzsāk skolēna izglītošanu, modinātu viņā interesi par zināšanām, ar savām pamācībām rosinātu bērnu mācīties, radītu viņā lielu gatavību it visur pakļauties savam audzinātājam? Parasti ikviens skolotājs ņem skolēnu tādu, kādu viņš to atrod, un uzreiz sāk apstrādāt — virpo, kal, kārš, auž, pielāgo saviem paraugiem un uzskata, ka tas sāks mirdzēt, kā nopulēts. Ja nu tas tūlīt pēc skolotāja gribas nenotiek (bet kā tas varētu notikt, — es jautāju), viņš dusmojas, vaimanā, kļūst nikns. Mēs nebrīnāmies, ka daži no tādas izglītošanās sāk vairīties un bēg projām. Mūs drīzāk gan pārsteidz tas, ka kāds spēj to izturēt.

Seši iedzimto spēju tipi.

18. Te būtu vietā atgādināt kaut ko par cilvēkiem piemītošo spēju atšķirībām, proti, ir *izteiktas un ierobežotas spējas; viegli veidojamas un veidošanai nepakļāvīgas spējas; vieni tiecas pēc zināšanām zināšanu dēļ, citus saista mehānisks darbs*. No šiem trejādu spēju pāriem rodas sešu veidu savienojumi.

19. Pirmkārt, ir skolēni ar asu prātu, kuri tiecas pēc zināšanām un ir viegli veidojami; viņi ir pārāki par citiem un uzrāda īpašas spējas nodarbībās. Šiem skolēniem nekā nevajag, izņemot to, lai viņus apgādātu ar zināšanām; viņi aug paši kā dižciltīgi augi. Tikai saprātīgi jārikojas, lai neļautu viņiem pārlietu steigties, lai viņi pirms laika neapsūktu un nezaudētu spēkus.

20. Otrkārt, ir bērni ar asu prātu, kuri ir gausāki, taču paklausīgi. Viņiem vajadzīga tikai paskubināšana.

21. Treškārt, ir skolēni ar asu prātu un tieksmi pēc zināšanām, tikai viņi ir neapvaldīti un ietiepīgi. Tādus bērnus skolās nereti neie-

redz un pārsvarā uzskata par bezcerīgiem; taču, ja šos skolēnus atiecīgi audzina, no viņiem parasti izveidojas dziži cilvēki. Tā, piemēram, vēsturē ir zināms Atēnu izcilais karavadonis Temistokls, kas savulaik bijis neapvaldīts bērns. (Skolotājs viņam teicis: «Tu, bērns, nebūsi viduvējība; tu valstij sagādāsi vai nu lielu labumu, vai lielu ļaunumu.») Kad vēlāk brīnījušies par pārmaiņām šī cilvēka raksturā, viņš parasti teicis: jauni nevaldāmi zirgi kļūst lieliski, ja tos pareizi apmāca. To pierādījis Aleksandra Lielā Bucefāls. Kad Aleksandrs redzējis, ka viņa tēvs Filips par nederīgu atzīst zirgu, kas sava mežonīguma dēļ nav ļāvis sev tuvoties nevienam jātniekam, viņš teicis: «Kādu lielisku zirgu viņi samaitā, neprazdami ar to apieties!» Tad jauneklis pats, iztiekot bez sišanas, ārkārtīgi prasmīgi nodarbojies ar šo zirgu un panācis, ka tas ne tikai kļuvis pakļāvīgs, bet arī vēlāk pastāvīgi nesis Aleksandru uz savas muguras. Visā pasaulē neesot bijis dziļciltīgāka un izcilajam karavadonim vairāk piemērota zirga par Bucefālu. To pastāstījis, Plūtarhs piebilst: *«Pie-mērs ar šo zirgu mums rāda, ka daudz teicamu dabas dotu īpašību iet bojā tādu audzinātāju vainas dēļ, kuri zirgus padara par ēzeļiem, neprotot pārvaldīt cildenus un brīvus radījumus.»*

22. Ceturtkārt, ir mācībās paklausīgi un zinātkāri, bet gausi un kūtri skolēni. Arī viņi var sekot priekšgalā ejošajiem. Taču, lai tas kļūtu iespējams, ir jāizturas iecietīgi pret šo skolēnu neizveicību, nekad nevajag viņus pārlieku apgrūtināt, nomākt ar pārāk stingrām prasībām. Pret tādiem bērniem jāizturas labvēlīgi un iecietīgi, viņi jāatbalsta un jāiedvesmo, lai tie nezaudētu dūšu.³⁶ Kaut arī šie bērni mērķi sasniegs vēlāk, tomēr viņi būs izturīgāki, tāpat kā tas notiek ar pēdējiem augļiem. Līdzīgi tam, cik grūti izdodas uzspiest svinam zīmogu un cik labi tas uzspiest turas, arī šie skolēni pa lielākajai daļai ir sīkstāki nekā apdāvinātie un, ja kaut ko ir apguvuši, tad tik viegli to neaizmirst. Tādēļ skolai viņus nevajag atraidīt.

23. Piektkārt, ir aprobežoti un turklāt vienaldzīgi, kūtri skolēni. Viņus vēl var izlabot, ja vien viņi nav ietiepīgi. Tikai vajadzīgs gan liels saprātīgums, gan pacietība.

24. Pēdējā vietā atrodas aprobežoti skolēni ar izkropļotu un ļaunu dabu — viņu stāvoklis lielākoties ir bezcerīgs, taču ir zināms, ka dabā visam sabojātajam atrodas pretlīdzekļi un arī neražīgi koki, ja tos pareizi iestāda, dod augļus. Tāpēc vajadzētu nevis padoties izmisumam, bet censties vismaz novērst šo skolēnu ietiepību. Ja tas neizdodas, tikai tad var pamest liko un zaraino koku, no kura tu vēltīgi cerēji izveidot Merkurū. Neauglīgu augsni, kā saka Katons, nevajag ne apstrādāt, ne aizskart. Taču diez vai starp tūkstošiem cilvēku atradīsies viens tik izkropļots. Tas tad arī noder par lielisku Dieva labvēlības pierādījumu.

25. Teiktā būtība atklājas šādā Plūtarha izteikumā: *«Ne no viena nav atkarīgs, ar kādu dabu bērni piedzimst, bet mūsu varā ir panākt, lai viņi pareizas audzināšanas ceļā kļūtu labi.»* Jā, mūsu varā, — tā viņš saka. Tāpat arī dārznieks no jebkuras dzīvas saknes izaudzēs koku, vajadzības gadījumos izmantojot savu stādīšanas prasmi.

Četri pamatojumi pierāda, ka uz visām spējām attiecas viena un tā pati māksla un metode.

26. Četri turpmāk sniegtie pierādījumi liecina, ka visus bērnus, kuriem ir tik dažādas spējas, var audzināt un izglītot ar vienu un to pašu metodi.

27. Pirmkārt, visi cilvēki ir jāvirza uz vieniem un tiem pašiem gudrības, tikumības un dievbijības augstumiem.

28. Otrkārt, lai arī kā cilvēki spēju ziņā atšķirtos cits no cita, viņiem visiem ir viena un tā pati cilvēciskā daba, vieni un tie paši orgāni.

29. Treškārt, norādītās spēju atšķirības nav nekas cits kā novirzes no dabiskās harmonijas vai tās trūkums, līdzīgi kā organisma slimības izpaužas mitruma vai sausuma, siltuma vai aukstuma pārmērībā. Tā, piemēram, kas ir prāta asums, ja ne smadzenēs esošā vitālā gara smalkums un kustīgums, kura ietekmē gars ārkārtīgi strauji izplatās caur maņu orgāniem un vislielākā ātrumā iespēžas aplūkojamās lietās? Ja šo ātrumu saprāts nemaz neierobežo, tad gars izkļiedējas, bet smadzenes vai nu novājinās, vai notrulinās. Tāpēc prātu, kas agri attīstās, pa lielākajai daļai vai nu izdzēš priekšlaicīga nāve, vai arī tas notrulinās. Un otrādi — kas ir prāta aprobežotība, ja ne vitālā gara nekustīgums un aptumšošanās smadzenēs? Ja gars kļūst kustīgs, tad prāta aptumsums sāk izkļiedēties un kļūst gaišāks. Tāpat — kas ir rupjība un ietiepība, ja ne pārlietu cieta sirds bez noslieces uz piekāpību? Tāpēc to ar disciplīnas palīdzību vajag mīkstināt. Bet kas ir kūtums, ja ne pārlietu miksta sirds, ko nepieciešams spēcīnāt? Līdzīgi kā ķermeņa ārstēšanā vispiemērotākie ir nevis pretlīdzekļi (tie izraisa vēl niknāku pretspēku), bet gan tādi līdzekļi, kas vājina pretestību, panākot, lai kaut kā netrūktu, bet cita nebūtu pārlietā daudzumā, tieši tāpat arī cilvēka gara nepilnību gadījumos vislabākā metode ir ārstēšana, kas palīdz novērst pārmērības un trūkumus un visu izkārtot harmonijā un patīkamā saskaņā. Tādējādi mūsu metode ir piemērota vidējām spējām (tas sastopams visbiežāk), lai nepieļautu priekšlaicīgu spēka izsīkumu vairāk apdāvinātajiem un pamudinātu kūtros.

30. Beidzot, minētajos spēju nepietiekamības un noviržu gadījumos vieglāk var palīdzēt tad, ja cilvēki vēl ir jauni. Tāpat kā kaujā, kas tiek pareizi vadīta, jauniesauktos izkārt starp vecākajiem karavīriem, vājākos — starp spēcīgākajiem, kūtākos — starp rosīgākajiem un visi cīnās zem vieniem un tiem pašiem karogiem, izpilda vienas un tās pašas pavēles, bet pēc uzvaras katrs vajā ienaidnieku, kamēr grib un spēj, un sagrauj visu, kas patik, — arī šajā zināšanu apguves ceļā ir nepieciešams, lai gausākie atrastos starp straujākajiem, aprobežotie — starp gudrākajiem, ietiepīgākie — starp paklausīgākajiem un visi mācītos pēc vieniem un tiem pašiem noteikumiem un piemēriem tik ilgi, kamēr vien izjūt vajadzību pēc vadības. Pēc skolas beigšanas katrs lai mācās un apgūst zinātnes ar tādu ātrumu, kā var.

31. Minēto sajaukumu es attiecinu ne tik daudz uz nodarbību vietu, cik uz palīdzības sniegšanu: skolēnam, kuru skolotāji atzīst par spējīgāku, mācībās piedro divus vai trīs atpalcējus; tam, kuram ir labs raksturs, skolotāji uztic uzraudzīt un vadīt ticamības ziņā sliktākos skolēnus. Tādējādi skolotāji rūpējas gan par vieniem, gan par otriem; turklāt viņiem, protams, jāraugās, lai viss norisētu saprātīgi. Taču tagad acīmredzot ir laiks beidzot ķerties pie lietas būtības noskaidrošanas.

XIII NODAĻA

SKOLU PĀRVEIDOŠANAS PAMATS IR STINGRA KĀRTĪBA³⁷ IT VISUR

Kārtība — lietu dvēsele.

1. Ja mēs pievērstu uzmanību tam, kas īstenībā saglabā noturīgā stāvoklī visu šo izplatījumu ar tā vissīkākajām daļiņām, tad neatrastu neko citu, patiešām, neko citu kā *kārtību*, t. i., iepriekšējo un nākamo, augšējo un apakšējo, lielo un mazo, līdzīgo un atšķirīgo lietu izkārtojumu atbilstoši vietai, laikam, skaitam, mēram un svaram, kas piemīt un atbilst katrai lietai. Kāds ir trāpīgi un pareizi teicis, ka *kārtība ir lietu dvēsele*. Viss, kas sakārtots, taču saglabā savu stāvokli un veselumu tik ilgi, kamēr uztur kārtību. Ja kārtība tiek izjaukta, tad viss pavājinās, svārstās, šķobās, grūst. Tas ir skaidrs no piemēriem dabas un mākslas jomās.

To paskaidro piemēri.
1. Pasaule.

2. Debesu izplatījums.

3. Mazu dzīvo radību smalkais darbs.

4. Cilvēka ķermenis.

2. Es jautāju — kas vērs pasauli saskaņīgu un ļauj tai atklāties visā savā pilnībā? Protams, tas, ka katrs radījums visai stingri turas savos ietvaros saskaņā ar dabas izvirzītajiem noteikumiem. Saglabājoties šai kārtībai, saglabājas arī Visuma kārtība.

3. Ar ko tiek sasniegta tik precīza un bez jebkādas iejaukšanās notiekoša *dažādu laika posmu*, mēnešu, dienu maiņa? Tikai ar nemainīgu kārtību debesu izplatījumā.

4. Kas dod iespēju *biētēm, skudrām, zirnekļiem* veikt tik smalku darbu, ka cilvēka prātam ir par ko brīnīties, ko atdarināt? Nekas cits kā iedzimtas spējas saglabāt savās darbībās kārtību, daudzumu, mēru.

4. Cilvēka ķermenis.

5. Ar ko tiek sasniegts tas, ka *cilvēka ķermenis*, šis brīnumainais organisms, var izpildīt bezgala daudzās darbības, kaut arī tā līdzekļu daudzums nav neierobežots, proti, tam ir tikai nedaudzi locekļi, kas var veikt brīnišķīgi daudzveidīgas lietas, un nav nemaz vajadzīgi kādi papildu locekļi vai pārmaiņas tajos? Tas tiek sasniegts, protams, ar

vissaprātīgākajām proporcijām kā visu šo locekļu iekšienē, tā arī attiecībā citam pret citu.

5. Mūsu prāts.

6. Ar ko tiek panākts, ka vienīgais mūsu ķermenim dotais *prāts*, vadot tik daudzas darbības, ir pietiekams visam ķermenim? Tikai ar kārtību, kuras ietekmē veidojas pastāvīgi sakari starp visiem locekļiem un tie pēc prāta pirmā ierosinājuma viegli veic attiecīgo darbību.

6. Gudri pārvaldīta valsts.

7. Ar ko izskaidrot to, ka viens cilvēks, valdnieks jeb imperators, var pārvaldīt veselas tautas un visi īsteno viņa vienīgā nodomus, lai gan mēdz teikt — cik galvu, tik prātu? Ja viņš labi vada, tad viss noteikti veicas labi. Tas notiek, tikai pateicoties kārtībai, kuras ietekmē visus saista likumu un pakļautības sakari. Vienam valsts valdniekam ir pakļauti daži tuvākie cilvēki, kurus viņš tieši virza, katram no tiem savukārt ir pakļauti citi un tā tālāk, līdz pakāpeniski tiek aptverti visi. Līdzīgi notiek ķēdē, kur viens posms ir saistīts ar nākamo, un, ja izkustina vienu, izkustas arī visi pārējie, bet, ja neaizskar pirmo, mierā paliek arī citi.

7. Arhimēda mašīna.

8. Kas tas bija, ar ko Hierons viens pats pēc savas gribas varēja pārvietot tādu milzeni, kuru vēltīgi bija mēģinājuši izkustināt no vietas vairāki simti cilvēku? Protams, lieliska mašīna, kas bija izveidota no atsevišķām sastāvdaļām, kuras bija saistītas cita ar citu, lai iegūtu lielāku celtspēju.

8. Lielgabali.

9. Lielgabalu briesmīgā darbība, kuras rezultātā tiek sagrautas sienas, sagāzti torni, iznīcināti karaspēki, notiek tikai tad, ja ir ievērota noteikta kārtība un aktīvo pievieno pasīvajam, proti, ja pareizi ir sajaukts salpetris ar sēru (visaukstākais ar viskarstāko), ja ieročiem jeb lielgabaliem der attiecīgais pulvera sastāvs, ja lielgabalu vajadzīgā daudzumā nodrošina ar pulveri un lodēm un, beidzot, ja pareizi notēmē uz mērķi. Ja kaut viens no šiem nosacījumiem nebūs ievērots, lielgabals klusēs.

9. Tipogrāfiskā māksla.

10. No kā atkarīga tipogrāfiskā māksla, ar kuras palīdzību ātri, glīti un pareizi pavairo grāmatas? Protams, no attiecīgas kārtības, no rūpīgas vara matriču izveidošanas, burtu atliešanas, pulēšanas un izvietošanas pa kastēm, no burtu salikšanas jaunam iespaidumam, nostiprināšanas mašīnā utt., kā arī no papīra sagatavošanas, samitrināšanas, izgludināšanas utt.

10. Rati.

11. Pievērsīsimies arī mehānikai. Ar ko izskaidrot, ka rati, t. i., koks un dzelzs (ratu galvenās sastāvdaļas), tik ātri ripo aiz tajos iejūgtajiem skrejošajiem zirgiem un ir kļuvuši par ērtu līdzekli cilvēku un kravu pārvadāšanai? Cēlonis meklējams vienīgi koka un dzelzs savienošanas prasmē, riteņos, asīs, ilksīs un to nostiprinājumos, jo, kad izjūk vai salūst viena no šīm daļām, rati vairs nav derīgi.

12. Ar ko izskaidrot, ka cilvēki, iekāpuši koka
11. Kuģi. braucamlīdzeklī, uzticas sabangotajai jūrai, sa-
sniedz pat antipodus un atgriežas neskarti?
Tikai ar kuģa priekšgala, mastu, rājas un buru, airu, stūres, jūras
kompasa un citu daļu savstarpēju atbilstību un saskaņotību; ja kaut
kas no tā visa sabojājas, kuģim draud šūpošanās briesmas, avārija
un bojāeja.

12. Pulksteņi. 13. Beidzot, ar ko izskaidrot to, ka laika mērī-
šanas mehānismā, t. i., pulkstenī, dažādā veidā
izvietotās un izkārtotās dzelzs detaļas pašas no
sevis kustas, bez tam saskaņīgi skaita minūtes, stundas, dienas, mē-
nešus un, iespējams, arī gadus? Turklāt ne tikai rāda acīm, bet arī
liek sajust ausīm, dodot norādījumus pat no attāluma un tumsā. Bet
ar ko izskaidrot, ka tāds mehānisms pamodina cilvēku no miega,
pie tam tajā stundā, kuru tam norāda? Un pats iedez uguni, lai tu
atmodies uzreiz ieraudzītu gaismu. Ar ko izskaidrot, ka pulkstenis
var rādīt dienu maiņu atbilstoši kalendāram, jaunu mēnesi un piln-
mēnesi, visas spīdekļu kustības un aptumsumus? Kas var būt lielā-
kas apbrīnas vērts nekā šis mehānisms! Padomājiet tikai — metāla
ierīce, būdama nedzīva, var izdarīt tik enerģiskas, tik pastāvīgas, tik
pareizas kustības! Vai gan agrāk, pirms pulksteņa izgudrošanas, tas
nebūtu uzskatīts par tikpat neiespējamu kā apgalvojums, ka koki
var iet, bet akmeņi — runāt? Taču tagad mēs redzam, ka tas patie-
šām notiek.

14. Bet kāda apslēpta spēka ietekmē tas noris?
Pulksteņu noslēpuma Tikai pulkstenī skaidri saskatāmās kārtības
pamatā — kārtība. dēļ — noteiktā daudzumā, veidā un kārtībā tajā
izvietotas detaļas, kuras saskaņoti darbojas un
kurām ir katrai savs uzdevums, attiecīgi līdzekļi tā veikšanai, kā arī
noteikts darbības pamats, proti, katras detaļas precīzs savstarpējais
samērs ar pārējām detaļām, nepieciešamie sakari ar citām daļām un
detaļu mijiedarbība, lai uztvertu un pārnestu spēku.

Tādējādi viss darbojas ar lielu precizitāti, pat labāk nekā dzīvs
ķermenis, kuru pārvalda paša gars. Taču, ja pulksteņa mehānismā
rodas kāda kļūme, kaut kas salūst, aizķeras vai sāk darboties nepa-
reizi, kaut arī vaina būtu pavisam mazā zobratā, vismazākajā asī
vai citā vismazākajā detaļā, — tūdaļ viss vai nu apstājas, vai neat-
bilst savam uzdevumam. No teiktā kļūst skaidrs, ka arī šeit *viss ir
atkarīgs no universālas kārtības.*

15. Tāpat mācīšanas māksla neizvirza prasību
Pastāv cerība, ka var izgudrot pulkstenim
lidzīgu skolas darba metodes prasmīga izkārtojuma.³⁸ Ja spēsim pre-
organizāciju. cīzi noteikt šo izkārtojumu, tad mācīt visu jeb-
kura skaita skolabērniem nebūs nemaz grūtāk
kā, izmantojot tipogrāfijas ierīces, katru dienu ar glietiem burtiem
noklāt tūkstošiem lappušu vai arī, uzstādot Arhimēda mašīnu, celt
mājas, torņus, pārvietot daždažādus smagumus, vai, iekāpjot kuģī,
pārbraukt pāri okeānam un ierasties Jaunajā Pasaulē. Viss norisēs
tikpat viegli, cik viegli iet pulkstenis ar pareizi līdzsvarotiem

atsvāriem, tikpat patīkami un iepriecinoši, cik patīkami un iepriecinoši ir skatīties uz šāda veida automātisku ierīci, un, beidzot, ar tādu precizitāti, kādu vien iespējams sasniegt tādā meistarīgā mehānismā.

Slēdziens.

16. Tātad Visaugstākā vārdā mēģināsim skolās radīt tādu kārtību, kas precīzi atbilstu ārkārtīgi prasmīgi izveidotam un skaisti izrotātam pulkstenim.

XIV NODAĻA

STINGRA KĀRTĪBA, KO NEVARĒTU IZJAUKT NEKĀDI ŠĶĒRSĻI, SKOLAI JĀAIZGŪST NO DABAS

Mācīšanas pamati jāmeklē dabā.

1. Dieva vārdā sāksim meklēt pamatu, uz kura varētu balstīties gluži kā uz nesatricināmas klints, veidojot mācīšanas un mācīšanās metodi. Ja nu esam nolēmuši atrast līdzekļus pret dabas trūkumiem, tad mums vajadzētu tos meklēt vienīgi dabā. Ir pavisam skaidrs, ka mācīšanas māksla var būt stipra vienīgi tad, ja tā balstās uz dabas atdarināšanu.

Daba, kas rāda piemēru, ko un kā darīt.

1. Cilvēka peldēšana.

2. Paskaidrosim to ar piemēriem. Vai tu esi redzējis, kā zivs peld ūdenī? Prasme peldēt tai dota jau no dabas. Ja cilvēks vēlas zivi atdarināt, viņš ir spiests ķerties pie tādiem līdzekļiem un kustību veidiem, ko izmanto zivs: izstieptās rokas viņam aizstāj spuras, kājas — asti, un viņam tās jākustina tieši tā, kā zivs kustina spuras.

2. Kuģa peldēšana.

Pat kuģi var uzbūvēt tikai pēc tā paša principa: tiem spuru vietā ir airi vai buras, bet astes lomu izpilda stūre.

3. Lidošana.

Vai esi redzējis, kā gaisā lido putns? Tas prot lidot jau no dabas. Kad Daidals iedomājās atdarināt putnu, viņam vajadzēja piesiet sev spārnus, kas spēj noturēt tik smagu ķermeni, un vēzēt tos.

4. Skaņu radišana.

3. Dzīvnieki skaņu radišanai izmanto noteiktu kanālu, ko veido skrimšļu gredzeni, turklāt augšdaļā atrodas elpvads ar precīzi noslēdzošu vārstuli, bet apakšdaļā — plaušas, no kurām gluži kā no ādas maisa izpūš gaisu. Šādu uzbūvi atdarina stabulē, flautā, dūdās un citos pūšamajos mūzikas instrumentos.

5. Zibens uzliesmojums.

4. Ir novērots, ka tas, kas mākoņos rada grāvienus, uguni un izsvaida akmeņus, ir degošs salpetris ar sēru. To atdarinot, no salpetra un sēra gatavo pulveri, kas, izšaujoties no lielga-

bala un uzliesmojot, rada mākslīgu pērkonu, uzplaiksnījumu un zibeni.

6. Udensvads.

5. Ir novērots, ka ūdens saglabā horizontālu virsmu pat traukā ar divām atverēm, vienalga, kādā attālumā tās atrastos viena no otras. To ievērojot, tika mēģināts no caurulēm izveidot dažādus ūdensvadus. Izrādās, ka ūdens pats paceļas no jebkura dziļuma jebkurā augstumā, ja to tikpat lielā mērā pazemina pretējā pusē. Tas tiek darīts mākslīgi, taču notiek atbilstoši dabai. To panāk ar prasmes palīdzību, bet dabas ietekmē.

7. Laika mērīšana.

6. Novērojot debesjumu, cilvēki secināja, ka tas nepārtraukti griežas un spīdekļu aprīņojuma rezultātā pasaulē rodas patikama gadalaiku daudzveidība. Atbilstoši šiem novērojumiem tika izgudrots aparāts, kas pēc formas ir līdzīgs debesjumam un atveido spīdekļu diennakts riņķojumu, kā arī mēri laiku. Šis aparāts ir izveidots no ritenīšiem tā, ka viens ritenītis iekustina citus, turklāt kustība var turpināties bezgala ilgi. Bija arī nepieciešams, lai šis instruments, tāpat kā pasaules telpa, sastāvētu no kustīgām un nekustīgām daļām, piemēram, pirmo miera stāvoklī esošo pasaules telpas daļu — zemi — tajā aizstāj nekustīgas pamatnes, kolonnas, atbalsti, bet kustīgās debesu sfēras — dažādi ritenīši.

Pulksteņa mehānisma izjaukšana, lai noskaidrotu tā uzbūves idejas.

Tā kā nevarēja kādam no ritenīšiem piešķirt spēju pašam griezties un iekustināt citus (līdzīgi tam, kā Radītājs devis spīdekļiem spēju kustēties un piešķirt kustību citiem), vajadzēja atdarināt kustību rašanos dabā, proti, radīt kustību smaguma spēka vai atsperes atbrīvošanās spēka ietekmē. Tā, piemēram, galvenā ritenīša vārpstai pievieno smagumu, kas, tiecoties uz leju, griež vārpstu un reizē arī ritenīti, bet tas savukārt griež citus ritenīšus; var arī sagatavot garu tērauda atspēri, kas stingri uztīta uz vārpstas un, tiecoties atgriezties brīvā stāvoklī, atritinās un liek griezties vārpstai un ritenītim. Lai šī atritināšanās notiktu nevis strauji, bet mierīgi, līdzīgi debesu kustībai, vidū izvieto citus ritenīšus, no kuriem malējais, kas tiek kustināts tikai ar divu zobīņu palīdzību, griežas pārmaiņus turp un atpakaļ, attēlojot gaismas parādīšanos un tumsas iestāšanos vai arī dienas un nakts miju. Šai pašai daļai, kam jāatveido veselas stundas vai to ceturkšņi, pievieno mākslīgas bremzes, kuras noteiktā laikā atver un no jauna aizver aizbīdņus, atveidojot to, kā daba ar debess sfēru kustībām atved un aizvada ziemu, pavasari, vasaru un rudenī, kas sadalīti mēnešos.

Slēdziens par dabas atdarināšanu, radot didaktikas mākslu.

7. No teiktā kļūst skaidrs, ka tā kārtība, kuru mēs vēlamies padarīt par universālu ideju, radot mākslu gan mācīt, gan mācīties visu, ir jāaizgūst vienīgi no dabas un ne no kā cita. Līdzko tas būs precīzi īstenots, šis process norisēs tikpat viegli un brīvi, cik viegli un brīvi viss notiek dabā. Cicerons ir pareizi teicis: «Ja sekosim dabas pēdās, mēs nekad nenoaldīsīties.» Un vēl: «Dabas vadīti, mēs nekad nevarām kļūdities.»

Arī mēs uz to paļaujamies, tāpēc, novērojuši procesus, kas notiek dabā, ieteicam rīkoties līdzīgā veidā.

8. Bet mums un mūsu izvirzītajiem skaļajiem Par piecām grūtībām. apgalvojumiem varētu pretstatīt Hipokrata aforismu:

ὁ βίος βραχύς, ἡ δὲ τέχνη μακρὴ, ὁ δὲ κίριος ἡδύς,
ἡ δὲ πέτρα σφαιρὴ, ἡ δὲ κρίς χαλεπὴ,

Tas nozīmē: «Dzīve ir īsa, mākslas mūžs garš, iespējas — gaistošas, pieredze — maldīga, vērtēšana — grūta.» Šajā aforismā Hipokrats uzskaita piecas grūtības, kuru dēļ tikai nedaudzi sasniedz zināšanu virsotnes.

I. Dzīves īsums: nāve mūs bieži vien izrauj no dzīves tad, kad mēs tai tikai gatavojamies.

II. Milzīgs to priekšmetu daudzums, kuri iepazīstami; tos visus paturēt izziņas lokā ir bezgala grūti.

III. Izdevīgu gadījumu trūkums lietu iepazīšanai vai iespēju izzušana, ja vien tās parādās. Bērības gadi, kas īpaši piemēroti gara izkopšanai, pa lielākajai daļai paiet izpriešanās; vēlāk, kā jau mirstīgajiem parasts, vienmēr vairāk nododamies tukšai, nevis nopietnai laika pavadīšanai; ja arī dažreiz rodas labvēlīgi apstākļi, tie pazūd ātrāk, nekā iespējams tos izmantot.

IV. Mūsu prāta ierobežotība un spriedumu neskaidrība. Šī iemesla dēļ mēs lietas parasti novērtējam pavirši, neiedziļinoties to būtībā.

V. Beidzot, ja kāds ilgstošu novērojumu un daudzu mēģinājumu ceļā gribētu iedziļināties lietu īstajā būtībā, viņš sastaptos ar lielām grūtībām un tajā pašā laikā būtu nedrošs un nēprecīzs: lietu smalkās savstarpējās saistības dēļ ļoti daudz kas no būtības pat pašam vēriģākajam cilvēkam var paslidēt garām, bet, ja pieļauj kaut vienu kļūdu, viss novērojums kļūst pilnīgi nepareizs.

9. Ja tas viss ir pareizi, tad kā gan mēs uzdrošināties apsolīt tik skaidru, drošu, vieglu un stabilu ceļu uz zināšanām? Atbildu: pieredze liecina, ka tas viss ir pilnīgi pareizi, bet, pamatojoties uz prāta apsvērumiem, tā pati pieredze rāda, ka ir arī droši līdzekļi pret minētajām grūtībām.

Atbilde uz to.
Tā nolīcis Dievs ar
ļoti gudru ziņu.

Ja nu visgudrais pasaules valdnieks — Dievs — tā ir nolīcis, tad tas ir mūsu labā, tad tas viss var būt saprātīgi vērsti uz labu. Patiešām, viņš mums ir dāvājis īsu dzīvi, jo pašreizējās samaitātības apstākļos mēs neprotam to pareizi izmantot. Ja pat tagad, kad mirstam, jau nākot pasaulē, un kad mums draud nāve kopš pašas dzimšanas, mēs sevi izniekojam, tad kas gan nenotiktu, ja mūsu rīcībā būtu simtiem un tūkstošiem gadu?

Par pirmo no pieciem
punktiem.

Ja nu visgudrais pasaules valdnieks — Dievs — tā ir nolīcis, tad tas ir mūsu labā, tad tas viss var būt saprātīgi vērsti uz labu. Patiešām, viņš mums ir dāvājis īsu dzīvi, jo pašreizējās samaitātības apstākļos mēs neprotam to pareizi izmantot. Ja pat tagad, kad mirstam, jau nākot pasaulē, un kad mums draud nāve kopš pašas dzimšanas, mēs sevi izniekojam, tad kas gan nenotiktu, ja mūsu rīcībā būtu simtiem un tūkstošiem gadu?

Tāpēc Dievam ir labpatīcies dot mums tikai tik ilgu laiku dzīvošanai, kādu viņš uzskata par pietiekamu, lai mēs varētu sagatavoties labākai dzīvei. Tādam mērķim dzīve ir pietiekami gara, ja tikai mēs prastu to izmantot.

Par otro.

10. Mūsu pašu labā Dievs ir gribējis, lai pastāvētu pietiekami daudz lietu, kuras mūs nodarbinātu, attīstītu, vingrinātu un pamācītu.

Par trešo.

11. Viņam ir labpatīcies, lai izdevīgie gadījumi būtu garāmslidoši, pieejami tikai īsu laiku, lai, tos pamanījuši, mēs censtos tiem pievērsties, kur vien iespējams.

Par ceturto.

12. Droša pieredze mums nav dota tāpēc, lai mums paliktu vieta vērigumam un lai rastos nepieciešamība lietas izpētīt dziļāk.

Par piekto.

13. Beidzot, lietu novērtēšanas iespējas ir apgrūtinātas, lai pamatīgos pētījumos attīstītos mūsu centība un neatlaidība. Mērķis — panākt, lai dievišķā gudrība, kas neredzami apņem visu šajā pasaulē, kļūtu vairāk jūtama un sniegtu mums vislielāko labpatīku. Ja nu viss būtu viegli sasniedzams, kā saka Augustīns, tad mēs tik dedzīgi netiektos pēc patiesības un nerastu tajā apmierinājumu.

Šos šķēršļus var novērst ar saprātīgu rīcību.

14. Tātad jāpalūkojas, kādā veidā ar Dieva palīdzību var novērst šķēršļus, kurus Dieva gaišredzība mums radījusi, lai vairotu mūsu centību. Tas iespējams vienīgi šādā veidā:

I. *Paidzinot dzīvi, lai tās pietiktu noteiktai darbības sfērai.*

II. *Sašaurinot apgūstamo zinātņu un mākslu materiālu, lai tas atbilstu dzīves ilgumam.*

III. *Izmantojot visas izdevības, lai laiks nezustu veltīgi.*

IV. *Attīstot prātu, lai tas viegli izprastu lietas.*

V. *Aizstājot nedrošus novērojumus ar kādu stingrāku pamatojumu, kas mums palīdzētu rast skaidrību.*

Turpmāko nodaļu secība.

15. Tātad sāksim ar to, ka, balstoties uz dabu, noskaidrosim, kāds pamatojums ir šādiem ceļiem:

dzīves paidzināšana, lai izpētītu visu nepieciešamo, mācību vielas samazināšana mācīšanās paātrināšanas nolūkā, izdevīgu gadījumu izmantošana drošām mācībām, garīgo spēju attīstīšana, lai būtu viegli mācīties, spriešanas attīstība, lai varētu mācīties pamatīgi.

Sos pamatojumus izklāstīsim atsevišķās nodaļās. Taču jautājumu par vielas samazināšanu mēs atstājam pēdējā vietā.

XV NODAĻA

DZĪVES TURPINĀŠANAS PAMATI

Cilvēkam dota pietiekami gara dzīve.

1. Kas attiecas uz cilvēka dzīves īslaicīgumu, tad Aristotelis ar Hipokratu sūdzas un izsaka pārmetumus dabai par to, ka tā briežiem, vārnām un citiem nesaprātīgiem dzīvniekiem ir devusi daudz garāku

mūžu nekā cilvēkam, kura dzīvei, kas paredzēta tik augstiem mērķiem, ierādītas tik šauras robežas.

Gudru atbildi ir sniedzis Seneka: «Īsu dzīvi mēs nevis iegūstam, bet radām paši; mums netrūkst laika, vienīgi mēs to izšķērdīgi izmantojam. Dzīve ir gara, ja to prasmīgi aizvada.» Un vēl: «Dzīve ir pietiekami gara un dāsni mums dota lielu darbu veikšanai, ja vien to lietpratīgi izmantojam.» («Par dzīves īsumu», 1. un 2. nod.)

Bet mēs to saīsinām. 2. Ja tas ir pareizi, bet par to nav nekādu šaubu, tad mēs paši esam vainīgi, ka mums nepietiek dzīves laika, lai veiktu pat pašus svarīgākos darbus, jo mēs dzīvi patiešām izšķērdējam, daļēji to lēnām pazudinot — paātrinot tās dabisko izbeigšanos, daļēji iznīkojot sīkumos.

Mēs iedragājam savus spēkus. 3. Pazīstamais rakstnieks Ipolito Gvarinoni patiesi raksta un ar pierādījumiem apstiprina, ka normāls cilvēks, kuram ir pat vistrauslākā miesas būve, ir apveltīts ar vitālu spēku, lai sasniegtu sešdesmit gadu vecumu, bet cilvēkam ar visspēcīgāko miesas būvi vitāla spēka pietiek 120 gadiem. Ja kāds nomirst agrāk par šo laiku (bet kurš gan nezina, ka ļoti daudzi nomirst bērnībā, jaunībā un brieduma gados), tad tas notiek cilvēku vainas dēļ, jo viņi, ļaujoties dažādām pārmērībām, kā arī nevērīgi izturoties pret to, kas uztur dzīvību, bojā gan savu, gan savu nākamo bērnu veselību un paātrina nāvi.

Neziedojam darbam visu savu dzīvi, kā to darīja Aleksandrs Lielais.

4. Ka īsas dzīves laikā (piemēram, 40, 30 gados) var paveikt daudz darbus, ja vien dzīvi prot pareizi izmantot, rāda to cilvēku mūžs, kuri pirms pilnīga brieduma iestāšanās ir sasnieguši to, ko pat nav mēģinājuši sasniegt citi daudz garākā dzīves ceļā. Aleksandrs Lielais nomira savas dzīves 33. gadā, būdams ne vien zinātnēs ārkārtīgi izglītots cilvēks, bet arī visas pasaules uzvarētājs; viņš to pakļāva ne tikai ar ieroču spēku, bet arī ar gudriem lēmumiem un apbrīnojami veiklu darbošanos

(οὐδέν ἀναβαλλόμενος).

Piko della Mirandola. Džovanni Piko della Mirandola nesasniedza pat Aleksandra vecumu, bet ar saviem zinātniskajiem pētījumiem tiktāl pacēlās pāri visam, ko iespēj cilvēka prāts, ka tika uzskatīts par sava laika brīnumu.

It sevišķi kā to darīja pats Kristus. 5. Neminēsim citus, bet atcerēsimies, ka pats tas Kungs mūsu Jēzus Kristus, pavadījis virs zemes tikai 33 gadus, spēja veikt cildenu darbu — izpirkt grieķus, neapšaubāmi rādot (jo visam, ko viņš dara, ir dziļi slēpta jēga), ka neatkarīgi no tā, cik īsu dzīvi liktenis cilvēkam būtu lēmis, ar šo laiku pietiek, lai sagatavotu sev visu nepieciešamo mūžībai.

Tāpēc nevajag sūdzēties par dzīves īsumu. 6. Es nevaru atturēties no tā, lai necitētu viedos Senekas vārdus, kas apliecina to pašu (93. vēst.): «No cilvēku viedokļa taisnīgus esmu atradis daudzus, bet no Dieva viedokļa — ne-

vienu. Ik dienas mēs pārmetam liktenim... Vai tiešām ir svarīgi, cik drīz tu aiziesi no turienes, no kurienes tev noteikti jāaiziet. *Dzīve ir ilgstoša, ja tā ir aizpildīta.* Bet aizpildīta tā ir tādā gadījumā, ja gars atjauno savu stāvokli un saglabā varu pār sevi.» Un tālāk: «Ļoti lūdzu tevi, mans Lucīlij, rūpēsimies par to, lai mūsu dzīve, kas nav visai gara, līdzīgi dārgakmeņiem iegūtu lielu vērtību. Mērīsim to ar darbību, nevis ar laiku.» Tad vēl: «Slavēsim un pieskaitīsim pie laimīgajiem to, kurš labi izmantojis laiku, lai arī cik maz tas viņam būtu dots. Viņš taču ir redzējis īstenu gaismu, nav bijis viens no daudzajiem, viņš patiešām ir dzīvojis un pelnījis patsiesu cieņu.» Un no jauna: «Tāpat kā maza auguma cilvēks var būt pilnvērtīgs, arī īsa dzīve var būt pilnvērtīga. Dzīves ilgums ir ārējs labums. Tu jautā man par dzīves ilgumu. Vajag nodzīvot līdz gudrībai. Kas to sasniedzis, tas sasniedzis ne vien pašu attālāko, bet arī cildenāko mērķi.»

Divi līdzekļi.

I. *Pasargātu miesu no slimībām un nāves.*

II. *Izmantotu prātu visu lietu saprātīgai izkārtošanai.*

I. Miesa jāsargā no slimībām. Kāpēc? Tā ir
1) dvēseles mājvieta,

kāda cita tās daļa, tad dvēselei uzturēties tajā kļūst nepatīkami. Tātad, ja pasaules pili, kurā mēs esam iekļuvuši aiz Dieva žēlastības, gribam nodzīvot iespējami ilgāk un iespējami ērtāk, mums gādīgi jā rūpējas par savu miesīgo apvalku. Otrkārt, miesai ir paredzēts būt ne tikai par saprātīgās dvēseles mājvietu, bet arī par tās instrumentu, bez kura tā nekā nevar ne dzirdēt, ne redzēt, ne pateikt, ne darboties, pat vairāk — tā nevar pat domāt.

2) dvēseles orgāns.

Tā kā apziņā nav nekā tāda, kas agrāk nebūtu bijis sajūtās, tad visu materiālu pārdomām prāts saņem tikai no sajūtām un domāšanas akts noris, vienīgi balstoties uz iekšējām sajūtām, t. i., operējot ar abstraktiem priekšstatiem par lietām. No teiktā izriet, ka smadzeņu bojājumi kaitē arī iztēles spējai un, saslimstot kādai miesas daļai, slimo arī pati dvēsele, tāpēc pareiza ir doma:

Lūgšim Dievu par to, lai veselā miesā gars veselīgs mājotu mums.

Kādā veidā? Ar saprātīga dzīves veida palīdzību; tā raksturs atklājas, vērojot, piemēram, koku, kuram nepieciešama

1) mērena barība,

9. *Mūsu miesa saglabājas možā stāvoklī, ja ievēro mērenu dzīves veidu.* Par to sīkāk var pastāstīt ārsti, bet mēs tikai pieskarsimies šim jautājumam, par piemēru izmantojot koku. Lai tais ilgi augtu, vajadzīgi trīs nosacījumi: 1) pastāvīgs mitrums, 2) bieža iztvaikošana un 3) atpūta laiku pa laikam. Mitrums kokam vajadzīgs tāpēc, ka bez tā koks izžūst un nokalst.

Taču tam vajadzīgs mērens mitrums, jo pārliedz slapjumā saknes sapūst. Līdzīgi arī miesai vajadzīgs uzturs, citādi tā aiz bada un slāpēm novājē, taču ēšanā jāievēro mērenība, lai netiktu apgrūtināta un traucēta gremošana. Jo mērenāks uzturs, jo labāk gremošanai. Tā kā tam parasti nepievērš uzmanību, tad uztura pārmērības iedragā arī dzīvības spēkus. Nāve taču iestājas slimību rezultātā, slimības rodas no kaitīgām sulām, tās savukārt — no sliktas gremošanas, sliktā gremošana — no uztura pārmērībām, kad kuņģī tiek ievadīts tik daudz, ka tas nespēj visu sagremot, tāpēc spiests ievadīt ķermenī tikai daļēji pārstrādātas sulas, bet tas nenovēršami izraisa slimības. «No pārēšanās daudz ir miruši, bet tas, kas ievēro atturību, pagarina savu dzīvi,» teikts Ekleziastā. (Siraka gudribas gr., 37 : 34.)

turklāt vienkārša,

10. Lai saglabātu miesas spēkus, vajadzīgs ne tikai mērens, bet arī vienkāršs uzturs. Pat pašu vārgāko koku dārznieks taču aplaista nevis ar vīnu vai pienu, bet ar augiem parasto valgmi — ūdeni. Tātad vecākiem jāuzmanās, lai bērni nepierastu pie ēdiena, kas rosina ēstgribu, jo sevišķi tad, ja bērniem ir paredzēts vai būs paredzēts nodarboties ar zinātni. Ne velti ir rakstīts, ka Daniēls un viņa draugi, jaunekļi no ķēniņa nama, veltot sevi zinātnēm, ir lietojuši uzturā augu barību un tīru ūdeni, tāpēc bijuši spējīgāki un miesās stiprāki, un — tas ir vēl svarīgāk — saprātīgāki par visiem zēniem, kas ēduši izsmalcinātus ķēniņa ēdienus (Daniēla gr., 1 : 12 un nāk.). Taču par šiem sīkumiem — citā vietā.

2) bieža iztvaikošana,

11. Kokam vajadzīga arī iztvaikošana un biežs atspirdzinājums, ko dod vējš, lietus un aukstums, citādi tas palēnām paliek aizvien vārgāks un nonikst. Tieši tāpat cilvēka miesai nepieciešamas pienācīgas kustības, darbošanās un nopietni vingrojumi vai spēles.

3) atpūta laiku pa laikam.

12. Beidzot, kokam laiku pa laikam vajadzīga atpūta. Tam vienmēr nav jāraisa pumpuri, jāzied, jādod augļi; reizi pa reizei kokam vajag ļaut veidot sulu sevis paša nostiprināšanai. Sakarā ar to Dievs ir nolīcis, lai vasarai sekotu ziema, kas visam uz zemes augošajam un arī pašai zemei atnestu mieru; tādā pašā nolūkā viņš noteicis katru septīto gadu dot zemei atpūtu. Līdzīgi viņš cilvēkiem (tāpat kā citām dzīvām būtnēm) paredzējis nakti, kad tie miegā un atpūtā varētu atjaunot spēkus, kas dienā izlietoti nogurdinošā darbā. Tomēr arī īsākos laika posmos kā prātam, tā miesai nepieciešama atpūta, lai nepieļautu kaut ko pret dabisku, labai kaitīgu.

Tātad ikdienas darbā nepieciešama atpūta pārrunu, spēļu, joku, mūzikas un citādas izklaidēšanās veidā, lai atjaunotu iekšējās un ārējās maņas.

No šo trīs pareizi īstenojamo nosacījumu ievērošanas ir atkarīga labklājība dzīvē.

13. Ievērojot šos trīs nosacījumus (mērens uzturs, ķermeņa vingrināšana un palīdzība dabai), ir iespējams visai ilgi saglabāt veselību un dzīvību; izņēmums varētu būt nelaimes gadījums, kas atkarīgs no augstākas gribas. Tātad

pareizs skolu izveidojums ievērojamā mērā būs atkarīgs no pārdomāti izkārtota darba un atpūtas jeb no nodarbibām un brīvā laika.

II. Darba laiks jāizkārt pareizi.

14. Kāds vārds jāsaka par pārējā darbam velītā laika saprātīgu sadali. Šķiet, viegli un niecīgi ir pateikt vārdus: trīsdesmit gadi! Taču tas ietver daudz mēnešu, vēl vairāk dienu un visai daudz stundu. Šajā laikā jebkurš, kas pat lēnām dodas uz priekšu, protams, var krietni vien pavirzīties savā ceļā. To rāda koku augšana. Nekādos, pat pašos rūpīgākajos novērojumos nevar pamanīt, ka koki aug, jo tas notiek pastāvīgi un neredzami. Tomēr pēc katra mēneša var redzēt, ka tie ir nedaudz izauguši, bet pēc trīsdesmit gadiem atklājas, ka ir izaudzis kupls koks. Tas pats attiecas arī uz mūsu ķermeņa augšanu: mēs nemanām, kā tas aug, bet redzam, ka tas ir izaudzis. Uz to, ka tā notiek arī ar mūsu prātu, kas iegūst zināšanas par lietām, norāda pazīstamās rindas:

Mazums pie mazuma, graudiņš pie graudiņa klāt kad tiek likts,
Paiet vien bridis un, raugies, pie kaudzes jo lielas tu ticis.³⁹

Uz priekšu virzošais spēks ir brīnumains.

15. Kurš labi pazīst uz priekšu virzošu spēku, tas to arī viegli pamana. Patiešām, ja kokam katru gadu no katra pumpura izaug tikai viena atvase vai zariņš, tad trīsdesmit gados tam jau būs tūkstošiem lielu vai mazu zaru, bet lapu, ziedu un augļu — milzīgs daudzums. Vai tad patiešām neiespējams būtu tas, kā cilvēka darba mīlestība divdesmit vai trīsdesmit gadu ritējumā sasniedz jebkuru virsotni vai plašumu? Aplūkosim to mazliet sīkāk.

Ja precīzi izkārtotu laiku,

16. Diennakts ir divdesmit četras stundas gara; ja tās sadala atbilstoši dzīves vajadzībām trīs daļās, tad *astoņas stundas pienākas miegam, tikpat stundu — sadzīvei* (t. i., veselības kopšanai, ēšanai, apģērba uzvilkšanai un novilkšanai, saprātīgai atpūtai, sarunām ar draugiem u. c.), un, beidzot, *paliek vēl astoņas stundas nopietniem darbiem*, kas jāveic moži un bez garlaikošanās. Tātad nedēļā (atstājot visu septīto dienu atpūtai) darbam paredzētas 48 stundas, gadā — 2496 stundas. Bet cik tādu stundu ir desmit, divdesmit, trīsdesmit gados?

tā pietiek, lai iegūtu milzīgas zinību bagātības.

17. Tādējādi, ja tu katrā atsevišķā stundā apgūsi kaut vienu atziņu no kādas zinātnes, kaut vienu mākslas tehnikas likumu, kaut vienu izcilu notikumu vai vienu izteikumu (to acīmredzot ir iespējams izdarīt bez īpašām grūtībām), tad jājaūtā, cik milzīgai zināšanu dārgumu krātuvei gan vajadzētu rasties.

Slēdziens.

18. Tātad taisnība ir Senekam, kas teicis, ka dzīve būtu pietiekami gara, ja vien mēs prastu to izmantot, ka dzīves pietiktu dižu darbu veikšanai, ja vien tā būtu pareizi iekārtota. Viss atkarīgs no tā, cik pareizi mēs protam dzīvi organizēt. To tad arī tagad aplūkosim.

MĀCĪŠANAS UN MĀCĪŠANĀS VISPĀRĪGĀS PRASĪBAS
JEB

KĀ MĀCĪT UN MĀCĪTIES,
LAI GŪTU POZITĪVU REZULTĀTU

**Visš dabā izaug pats
no sevis.**

1. Evaņģēlijā mūsu kungs Jēzus Kristus ir izteicis skaistu domu: «Tāpat ir ar Dieva valstību, kā kad kāds cilvēks sēklu iemet zemē un guļ, un ceļas, nakti un dienu; un sēkla uzdīgst un uzaug, tā ka viņš pats to nenomana. Zeme pati no sevis nes augļus, papriekš stiebru, tad vārpu, tad briedušus graudus vārpā. Un, kad augļi ienākušies, tad viņš tūdaļ sūta sirpi, jo plaujamais laiks ir klāt.» (Marka evaņģ., 4:26—29.)

**Tādā pašā veidā tam
jānotiek arī mākslā.**

2. Pestītājs šeit parāda, ka Dievs ir visa radītājs visur, cilvēkam viņš vienīgi liek ar paļāvīgu sirdi uztvert mācīšanas sēklas, turklāt pats sējējs zināmā mērā nepamana, kā viss pats no sevis sakuplo un briest. Tāpēc arī jaunatnes audzinātājiem nav cita pienākuma, kā vien prasmīgi kaisīt dvēselēs zinātņu sēklas un apdomīgi laistīt Dieva dēstus. Panākumus un augļus dāvās augstākā vara.

**Dēstīšanas panākumi
sakņojas prasmē.**

3. Taču kurš gan nezina, ka sēšanai un dēstīšanai vajadzīga zināma prasme un pieredze? Nepieredzējušam dārzniekam, kas apšēj savu dārzu, lielākā daļa augu parasti iet bojā, bet, ja arī kaut kas laimīgā kārtā izaug, tad tas notiek, pateicoties galvenokārt veiksmei, nevis prasmei. Savukārt prasmīgs dārznieks rīkojas piesardzīgi, labi zinot, ko, kur, kad un kā vajag vai nevajag darīt, tā ka viņam nekad un nekur neuzbrūk neveiksmes. Protams, dažkārt neveiksme piemeklē pat pieredzējušus cilvēkus, jo diezin vai iespējams izdarīt visu tik kārtīgi, lai nekur nepieļautu kādu kļūdu, tomēr tad runa ir nevis par neapdomību un nejaušību, bet par neprasmī ar prātu novērst negadījumu.

**Mācību metode jāpār-
vērs mākslā.**

4. Līdz pat šim brīdim mācīšanas metode ir bijusi tik nenoteikta, ka diez vai kāds uzdrīkstētos teikt: «Tik un tik gadu laikā es šo jaunekli aizvadīšu līdz tam un tam, mācīšu viņu tā un tā.» Tāpēc mums jāaplūko, vai šai garīgās audzināšanas mākslai ir iespējams rast tik stingrus pamatus, lai tā droši virzītos uz priekšu un dotu gaidītos rezultātus.

**Tam jānotiek uz da-
biskā un mākslīgā pa-
ralēlisma pamatiem.**

5. Sie pamati nozīmē to, ka mūsu darbības iespējami centīgāk jāpiemēro dabas norisēm (kā mēs redzējam XIV nodaļā), tāpēc izpētīsim tās, par paraugu izmantojot putnu, kas izperi nājis mazuļus. Aplūkojot, cik veiksmīgi dabu at-

darina dārznieki, mākslinieki, celtnieki, mēs viegli saskatisim, kādā veidā tā jāatdarina arī jaunatnes izglītotājiem.

Kāpēc tā?

6. Ja kādam tas viss šķiet pārāk necils, pazīstams un parasts, tad lai viņš atceras, ka tagad mēs tiecamies no ikdienišķām un zināmām parādībām, kas veiksmīgi noris dabā un mākslā (ārpus skolas), atvasināt mazāk pazīstamas parādības (to prasa mūsu mērķis). Nav apšaubāms: ja ir zināms, no kurienes mēs gūstam savus apsvērumus, tad skaidrāki kļūst mūsu secinājumi.

I PAMATATZINUMS

Nekas netiek uzsākts priekšlaikus.

7. Daba rūpīgi izraugās piemērotu laiku. Tā, piemēram, *putns*, gatavojoties radīt pēcnācējus, pie tā ķeras nevis ziemā, kad viss ir sala pārņemts un sastindzis, nevis vasarā, kad no karstuma viss ir sakaitēts un paguris, un nevis rudenī, kad līdz ar saules siltuma samazināšanos sarūk arī dzīvotspēja un tuvojas ziema, kas mazaļiem putnēniem ir bīstama, bet gan pavasarī, kad saule visam dāvā dzīvību un možumu. Turklāt putns rīkojas pakāpeniski. Kamēr laiks vēl ir auksts, putns briedina olas un silda tās savā organismā, pasargājot no aukstuma; kad gaiss kļūst siltāks, putns ligzdā iedēj olas un, visubeidzot, iestājoties siltākam laikam, izperē putnēnus, lai šie maigie radījumi pakāpeniski pierastu pie gaismas un siltuma.

Pareiza atdarināšana dārzos un arhitektūrā.

8. Arī *dārznieks* pievērš uzmanību tam, lai visu darītu tikai īstajā brīdī. Viņš nestāda dēstus ne ziemā (jo sula šai laikā paliek saknē un nepaceļas dīgsta barošanai), ne vasarā (tāpēc ka sula jau sadalījusies pa zariem), ne rudenī (jo sula tiecas uz sakni), bet izraugās pavasari, kad sula sāk ritēt no saknes un atdzīvināt koka augšējo daļu. Viņam jāzina, kas darāms ar kokiem arī vēlāk, t. i., laiks, kad tie kopjami, apgriežami, aprokami u. c.; arī pašam kokam ir noteikts laiks atvašu dzišanai, ziedēšanai, lapu plaukšanai, augļu briedināšanai u. tml. Citādi nerīkojas arī tālredzīgs *arhitekts*; viņš uzskata par vajadzīgu izvēlēties piemērotu laiku koku ciršanai, ķieģeļu apdedzināšanai, pamatu likšanai, sienu celšanai un apmešanai utt.

Divkārša skolu novirzīšanās no šīs idejas.

9. Pret šo pamatu skolās tiek pieļautas divējāda veida kļūdas.

I. *Netiek izraudzīts pienācīgs laiks prāta vingrinājumiem.*

II. *Vingrinājumi netiek izkārtoti tik rūpīgi, lai viss virzītos uz priekšu dabiskā secībā, bez kļūdām.*

Kamēr zēns vēl ir mazs, viņu mācīt nedrīkst, jo izziņas alkas viņā vēl ir dziļi slēptas. Mācīt cilvēku vecumā ir pārāk vēlu, jo izziņas spēja un atmiņa jau ir vājinājusies. Pusmūžā mācīt ir grūti, jo ar pūlēm var koncentrēt vienā virzienā prāta darbību, kas vērsta uz daudziem dažādiem priekšmetiem. Tātad jāizmanto agrīnais

vecums, kamēr dzīvības un prāta spēki ir plaukumā; tad viss tiek viegli uztverts un laiž dziļas saknes.

Trīskārša labošana. 10. Tātad mēs varam izdarīt slēdzienus. I. *Cilvēka izglītošana ir jāsāk dzīves pavasarī*, t. i., bērnībā, jo bērnība līdzinās pavasarim, jaunība — vasarai, brieduma gadi — rudenim un vecums — ziemei.

II. *Rīta stundas nodarbībām ir vairāk piemērotas* (jo atkal rīts atbilst pavasarim, pusdienu — vasarai, vakars — rudenim, bet nakts — ziemei).

III. *Viss, kas paredzēts mācīšanai, jāsadala atbilstoši vecuma pakāpēm* tā, lai tiktu mācīts tikai tas, kas piemērots attiecīgā vecuma cilvēka uztverei.

II PAMATATZINUMS

Vispirms ir materiāls, tad — forma. 11. Daba vispirms sagatavo sev materiālu, pēc tam sāk piešķirt tam formu.

Piemēram, *putns*, gatavodamies radīt sev līdzīgu būtni, vispirms no savas asinslāses ievada sēklu, lai notiktu apaugļošanās, tad vij ligzdu, kur dēj olas, kuras sasilda perējot, un ļauj izveidoties un izšķilties putnēniem.

Atdarināšana. 12. Arī saprātīgs *celtnieks*, pirms uzsāk ēkas celšanu, saved baļķus, akmeņus, kaļķi, dzelžus un citus nepieciešamos materiālus, lai vēlāk to trūkuma dēļ darbi neaizkavētos un neciestu būves stiprums.

Līdzīgā veidā *mākslinieks*, nodomājis veidot zīmējumu, sagatavo audeklu, uzvelk to uz rāmja, nogruntē, sajauc krāsas, izkārtotas, lai tās būtu pa rokai, un, visbeidzot, sāk zīmēt.

Arīdzan *dārznieks* pirms stādīšanas cenšas sagatavot dārzu, spraudņus, dēstus un visus vajadzīgos instrumentus, lai nebūtu spiests darba laikā meklēt to, kas nepieciešams, citādi viņš daudz ko var zaudēt.

Novirzīšanās. 13. Pret šo pamatatzinumu skolas grēko, pirmkārt, tādējādi, ka *necenšas panākt, lai vispārējai lietošanai būtu sagatavoti visi vajadzīgie līdzekļi: grāmatas, tāfeles, modeļi, paraugi* utt. Tikai tad, kad kaut kas ir vajadzīgs, sāk meklēt, rīkoties, diktēt, pārrakstīt u. c., un tas noved pie bēdīgiem rezultātiem, īpaši tad, ja gadās nepieredzējis vai nevērīgs pasniedzējs (tādu parasti ir vairāk). Līdzīgs stāvoklis rastos tādā gadījumā, ja ārsts tikai tad sāktu skraidīt pa dārzniem un mežiem, vāktu zāles, saknes, vārtu tās, kāstu u. c., kad zāles jau būtu jādod slimniekam.

14. Otrkārt, pat *grāmatās, kas tiek lietotas skolās, netiek ievērota dabiskā kārtība, kura nosaka, ka materiālam ir jāpastāv pirms formas*. Gandrīz visur notiek otrādi: lietu kārtība tiek izklāstīta pirms pašām lietām, lai gan nav iespējams noteikt kārtību, kamēr vēl nav skaidrs, kas jāsakārto. Es to parādīšu ar četriem piemēriem.

15. (1) *Skolas māca uztvert vārdus agrāk par lietām*: tās vairākus gadus nodarbina prātus ar vārdiskām zinātnēm un tikai pēc tam, es gan nezinu, kad īsti, nonāk līdz reālām zinātnēm: līdz matemātikai, fizikai u. c. Taču lieta ir būtība, bet vārds — kaut kas nejaušs, lieta — tas ir ķermenis, bet vārds — apgērbs, lieta — grauds, bet vārds — miza un čaumala. Tātad gan viens, gan otrs jāsniedz cilvēka prātam vienlaikus, bet vispirms — lieta ne tikai kā izziņas, bet arī kā runas objekts.

16. (2) Pēc tam, *jau mācot valodas*, skolas aplam rīkojās tai ziņā, ka *sāka nevis ar kādu autoru vai prasmīgi sagatavotu vārdnīcu, bet ar gramatiku*, lai gan arī autori (savā veidā arī vārdnīcas) sniedz valodas materiālu, vārdus, bet gramatika tikai nosaka formu, vārddarināšanas likumus, vārdu izvietojanas un savienojanas (saskaņojanas) kārtību.

17. (3) Treškārt, *visā «zinību lokā» jeb enciklopēdijās⁴⁰ pirmajā vietā ir izvirzītas mākslas, bet zinātnes un zinības seko tām iztālēm*, lai gan pēdējās māca par lietām, bet pirmās — par lietu formām.

18. (4) Beidzot, *vispirms dod abstraktus likumus un tikai pēc tam tos izskaidro ar izraudzītiem piemēriem*, kaut gan gaismai ir jābūt iepriekš nekā tam, kas tiek apgaismots.

Labošana.

19. No tā izriet — lai metodi būtiski uzlabotu, nepieciešams:

I. *Sagatavot grāmatas un visus citus mācību līdzekļus.*

II. *Attīstīt vispirms prātu un tad valodu.*

III. *Nevienu valodu nesākt mācīties no gramatikas, bet to apgūt no piemērotu autoru darbiem.*

IV. *Reālos mācību priekšmetus mācīt pirms formālajiem.*

V. *Likumu mācīšanu ievadīt ar piemēriem.*

III PAMATATZINUMS

Materiāls tiek pielāgots formai.

20. Daba savai iedarbībai izvēlas piemērotu priekšmetu vai vismaz sākumā to pienācīgā veidā sagatavo, lai tas būtu piemērots.

Tā, piemēram, *putns* nedēj ligzdā kaut ko nejauši pagadijušos, bet gan to, no kā var izperēt putnēnu, t. i., olu. Ja ligzdā gadās akmens vai kas cits, putns to izsviež kā nederīgu lietu. Pēc tam, perējot olu, putns tik ilgi to silda, apgroza, briedina, kamēr tā ir gatava, lai izšķiltos putnēns.

21. Tāpat arī *celtnieks*, nocirtis labākos kokus, apdarina, sazāgē tos, pēc tam nolīdzina būvlaukumu, attīra to, ieliek jaunu pamatu vai atjauno un nostiprina veco, lai tas būtu derīgs celtniecībā.

22. Tādā pašā veidā *mākslinieks*, kam nav pietiekami laba audekla vai pamata krāsām, vispirms cenšas tos uzlabot, nokasot, nogludinot un citādi sagatavojot ērtai izmantošanai.

23. Arī *dārznieks* 1) izvēlas pašu veselīgāko augļu koku, 2) aiznes to uz dārzu un uzmanīgi iestāda zemē, 3) neapgrūtina to ar jauna potzara uzpotēšanu, kamēr nav pārlicinājies, ka koks ir iesakņojies, 4) pirms uzpotē jaunu potzaru, nogriež vecos zarus, nozāgē pat daļu paša stumbra tā, lai ne lāse sulas neaiztecētu veltīgi, bet visa tiktu izmantota uzpotētā potzara barošanai.

Novirzīšanās. 24. Pret šo pamatatzinumu skolās grēkoja ne tik daudz tāpēc, ka tajās pieņēma arī trulos un aprobežotos (jo, pēc mūsu domām, tur jāļauj mācīties visai jaunatnei), cik tāpēc, ka

I. Šie jaunie augi netika pārnesti uz kokaudzētavām, t. i., visā pilnībā nenonāca skolu ziņā, bet ir svarīgi, lai tie, no kuriem jāizveido cilvēki, nebūtu izlaisti no skolas, kamēr tie nav pavisam sagatavoti.

II. Ļoti bieži zinātņu, tikumības un dievbijības potzarus centās uzpotēt pirms tam, kad spraudenis vēl nebija iesakņojies, t. i., nebija atmodināta mīlestība uz mācībām tiem, kuriem daba pati to nebija dāvājusi.

III. Jaunos kokus vai atvases pirms stādīšanas neattīrīja, t. i., dvēseles neatbrīvoja no visa nevajadzīgā, prasmīgi izmantojot disciplīnu un pieradinot pie kārtības.

Labošana. 25. Tādēļ I. *Katrs, kas nodots skolā, lai tajā paliek līdz beigšanai.*

II. *Kad sāk mācīties kādu priekšmetu, skolēnu prātiem ir jābūt tam sagatavotiem* (par to plašāk nākamajā nodaļā, II pamatatzinumā).

III. *Viss, kas traucē skolēnus, ir jānovērš.*

IV PAMATATZINUMS

Ir pilnīgi veltīgi izvirzīt likumus, ja iepriekš netiek novērsts viss, kas traucē tos izpildīt, saka Seneka. Taču arī par to būs nākamajā nodaļā.

Viss notiek atsevišķi, nevis sajaukumā. 26. Daba nesamudžina savas darbības, bet veic tās atsevišķi, noteiktā kārtībā. Kad daba, piemēram, rada *putnēnu*, tad tā vienā laikā veido kaulus, asinsvadus, nervus, citā laikā — stiprus muskuļus, tad — ādu, pēc tam dāvā spalvas, beidzot māca lidot u. c.

Atdarināšana. 27. Liekot pamatu, *celtnieks* tai pašā laikā nebūvē sienas un vēl jo vairāk, neliek ēkas jumtu, bet katru no šiem darbiem veic savā laikā un savā vietā.

28. Arī *mākslinieks* uzreiz neglezno divdesmit vai trīsdesmit darbu, bet savu uzmanību pievērš vienam; kaut gan viņš, iespējams, brīvajos laika sprīžos gatavo arī citas gleznas vai nodarbojas ar ko citu, tomēr tikai viena no gleznām viņam ir galvenā.

29. Līdzīgi rīkojas arī *dārznieks* — viņš nestāda vairākus kokus kopā, bet liek tos augsnē atsevišķi, lai pats neapjuku un nekaitētu dabai.

30. *Taču skolās valdīja juceklis. Daudz kas skolēniem tika uztiēpts vienlaikus, piemēram, latīņu un grieķu gramatika, bet varbūt arī retorika un poētika, un ko gan visu vēl tikai nemācīja! Kuram gan nav zināms, ka klasiskajās skolās dienas ritumā gandrīz katrā stundā mainās nodarbību un vingrinājumu saturs? Ko gan tad var uzskatīt par sajukumu, ja ne to? Līdzīga situācija rastos tad, ja kurpnieks ķertos uzreiz pie sešu vai septiņu zābaku šūšanas un ņemtu rokās te vienu zābaku, te otru. Vai arī ja maiznieks gan šautu krāsnī dažādas maizes, gan vilktu tās ārā, tā ka katrai maizei nāktos vairākkārt gan nokļūt krāsnī, gan tikt izvilktai. Kurš gan rīkojas tik bezjēdzīgi? Kurpnieks, pirms nav beidzis vienu zābaku, otram pat nepieskaras, maizes cepējs nešauj krāsnī citu maizi, pirms nav izcepusies iepriekšējā.*

31. Atdarināsim, Dieva dēļ, viņus un rīkosimies tā, lai, mācoties gramatiku, netiktu piejaukta dialektika, bet laikā, kad prāts aizņemts ar dialektiku, to nepiesārņotu retorika, savukārt tad, kad mēs nodarbojamies ar latīņu valodu, ir jāatliek grieķu valoda. Pretējā gadījumā mācību priekšmeti viens otru traucēs, jo uzmanība tiks sadalīta un nebūs koncentrēta uz vienu priekšmetu. To labi zināja lielais Žozefs Skaligers, kurš, kā runā (varbūt pēc tēva ieteikuma), vienmēr nodarbojies tikai ar vienu priekšmetu vienlaikus, pievēršot tam visus sava prāta spēkus. Tāpēc viņš apguvis četrpadsmit valodas, bet mākslu un zinātņu — tik daudz, cik cilvēka prāts ir spējīgs uztvert, turklāt izzinājis to visu, šķiet, daudz pilnīgāk nekā tie, kas mācījušies tikai vienu zinātni. Un katrs, kas mēģinājis iet pa to pašu ceļu, nav to darījis veltīgi.

32. *Tātad lai skolās tiek nodibināta tāda kārtība, ka skolēni vienā un tajā pašā laikā nodarbotos tikai ar vienu priekšmetu.*

V PAMATATZINUMS

33. Jebkuru savu darbību daba sāk no iekšienes. Tā, piemēram, *putniņam* daba vispirms veido nevis nagus, spalvas vai ādu, bet iekšas un tikai vēlāk, noteiktā laikā — visu ārējo.

34. Arī *dārznieks* potzarus nepiespiež pie mizas un neuzpotē koka virsmai, bet pāršķel stumbru līdz serdei un ievieto potzaru pēc iespējas dziļāk. Labi pielāgojis potzaru, viņš spraugas cieši aizziež, lai sula nekur nevarētu iztecēt, bet iesūktos potzarā un visu savu spēku atdotu tā augšanai.

35. Tāpat arī *koks*, kas barojas no spirdzinošā debesu lietus vai no zemes sulas, uzsūc barību nevis caur mizas segumu, bet caur iekšējo

daļu porām. Tāpēc dārznieks parasti laista nevis zarus, bet sakni. Arī dzīvnieks gremo barību nevis ar ārējiem orgāniem, bet ar kuņģi, kas sagremoto izplata pa visu ķermeni. Ja līdzīgi arī jaunatnes audzinātājs visvairāk rūpēsies par zināšanu sakni, t. i., par intelektu, tad saprāta dzīvīgais spēks viegli pāries stumbrā, t. i., atmiņā, un beidzot radīsies ziedi un augļi: pilnīga valodas apguve un pieredze darbībā.

Novirzīšanās.

36. Kļūdās tie audzinātāji, kas grib sasniegt viņiem uzticētās jaunatnes izglītošanu, daudz diktējot un liekot mācīties no galvas bez rūpīgas izskaidrošanas. Tieši tāpat grēko arī tie, kas grib visu izskaidrot, bet neievēro mēru, jo nezina, cik uzmanīgi jāatrok zeme un jāiestāda zinātņu dēsti. Viņi moka skolēnus līdzīgi kā nepraša, kas, gribēdams iegriezt kokā, naža vietā lieto nūju vai vāri.

37. Tāpēc

Labošana.

I. *Pirmkārt, jāveido izpratne par lietām, otrkārt, atmiņa un, treškārt, valoda un rokas.*
II. *Skolotājam jāzina visi izziņas spēju atklāšanas paņēmieni un tie jālieto saskaņā ar apstākļiem* (to mēs aplūkosim nākamajā nodaļā).

VI PAMATATZINUMS

38. Jebkuru veidošanu daba sāk ar **Vispirms ir vispārīgais.** pašu vispārīgāko un beidz ar atsevišķo. Tā, piemēram, tiekdams no olas izveidot *putnu*, daba nerada vispirms galvu, acis, spalvas vai nagus, bet gan sasilda visu olas masu un ar siltuma izraisīto kustību visā masā veido asinsvadu dzīslīņas, tā ka iezīmējas jau putna apveids (tieši tas, kam jāpārvēršas par galvu, spārnēm vai kājām). Tikai pēc tam pakāpeniski attīstās atsevišķi locekļi, līdz tie pilnībā tiek izveidoti.

Atdarināšana.

39. To atdarinot, *celtnieks* sākumā vai nu prātā izveido visas celtnes kopīgo plānu, vai uz papīra uzzīmē projektu, vai pat darina koka modeli un saskaņā ar to liek pamatus, pēc tam ceļ sienas un beidzot uzklāj jumtu. Un tikai tad viņš gādā par otršķirīgām lietām, ar ko noslēdžas mājas celšana: par durvīm, logiem, kāpnēm utt. Visbeidzot, viņš rūpējas par izgreznojumiem, gleznām, skulptūrām, aizkariem u. c.

40. Arī *mākslinieks*, vēlēdamies attēlot cilvēka seju, sākumā neattēlo ausi, aci, degunu, muti, bet ar vienkāršu ogli veido tikai sejas (vai visa cilvēka) zīmējuma uzmetumu. Redzot, ka proporcijas ir pareizas, viņš ar smalku otiņu nostiprina šo pamatu vēl joprojām vispārīgā veidā. Beidzot, viņš uzmet gaismas un ēnu sadalījumu un tikai tad izzīmē ķermeņa daļas un izkrāso tās dažādās krāsās.

41. Tāpat arī *skulptors*, nodomājis veidot statuju, ņem lielu bluku, aptēš to no visām pusēm, vispirms rupji, pēc tam smalkāk, lai ap-

cirtnis iegūtu vajadzīgo apveidu: beidzot, sevišķi rūpīgi apdarina atsevišķus locekļus un noklāj ar krāsu.

42. Līdzīgā veidā *dārznieks*, izvēloties potzaru, pamatojas uz vispārīgām pazīmēm: cik pumpuru ir uz tā, tikpat galveno zaru var izaugt.

Novirzīšanās.

43. No tā izriet, ka *ir nepareizi zinātnes no paša sākuma mācīt jau ar visiem sikumiem un vispirms nesniegt visu zinātņu vienkāršu vispārīgo raksturojumu*. Nevienu nedrīkst izglītot, pamatojoties uz kādu atsevišķu zinātni, kas būtu atrauta no pārējām.

44. Tikpat *aplām ir mācīt mākslas, zinātnes, valodas, pirms nav dotas elementāras pamatzināšanas*. Tā, es atceros, bija praksē. Tikko uzsākuši apgūt dialektiku, retoriku un metafiziku, mēs bijām pārslogoti ar gariem likumiem, pat ar likumu komentāriem un komentāru skaidrojumiem, ar autoru salīdzināšanu un strīdīgiem jautājumiem. Līdzīgā veidā mūsu galvās iedzina latīņu gramatiku līdz ar visiem izņēmumiem un grieķu gramatiku līdz ar grieķu valodas dialektiem. Mēs, nelaimīgie, bijām apstulbuši, nezinot, kas notiek ap mums.

Labošana.

45. Līdzeklis pret šo juceklīgumu ir šāds. I. *No paša sākuma jauniešiem, kam dodama izglītība, jāsniedz vispārējās izglītības pamati, t. i., jāsadala mācību materiāls tā, lai pēc tam sekojošās nodarbības neietvertu jaunas zināšanas, bet tikai padziļinātu jau apgūto*. Kokam, kaut arī tas augtu simt gadu, neattīstās neviens jauns zars, bet visi atzarojumi veidojas no iepriekš izaugušajiem zariem.⁴¹

II. *Jebkura valoda, jebkuras zinātnes vai mākslas ir jāpasniedz, sākot ar vienkāršākajiem elementiem, lai skolēniem veidotos vispārēja izpratne par to veselumu*; pēc tam, lai tās apgūtu pilnīgāk, tiek doti likumi un piemēri, tad tiek sniegtas ziņas par pilnām sistēmām, pievienojot nepareizo, beidzot, ja vajadzīgs, tiek sniegti komentāri. Kas iepazistas ar pamatiem, tam komentāri nav tik nepieciešami. Nedaudz vēlāk katrs pats būs spējīgs komentēt vēl labāk.

VII PAMATATZINUMS

Viss jādara pakāpeniski, bez jebkādiem lēcieniem.

46. Daba nemīl lēcienus, bet virzība uz priekšu tajā ir pakāpeniska. Arī *putniņa* attīstība iziet vairākas pakāpes, kuras nevar ne pārlēkt, ne pārstatīt, kamēr putnēns, izlaužoties no savas čaumalas, neizklūst ārā. Kad tas notiek, tad putnēna māte neliek viņam nekavējoties lidot un meklēt barību (jo viņam vēl nav spēka to darīt), bet baro to pati un, sildīdama mazuli ar savu siltumu, palīdz viņam apspalvoties. Kad viņš ir apspalvojies, māte to uzreiz nepadzen no ligzdas, lai viņš lidotu, bet liek putniņam pakāpeniski vingrināties, vispirms izstaipīt spārnus pašā ligzdā, pēc tam tos vicināt, paceļoties virs ligzdas, bet drīz vien mēģināt lidot arī ārpus ligzdas, tomēr nelielā attālumā, tad pārlidot

no zara uz zaru, no koka uz koku un vēlāk arī no kalna uz kalnu, līdz beidzot paļāvīgi uztic viņu debesīm. Katra no šīm atsevišķām pakāpēm prasa noteiktu laiku, turklāt ne tikai laiku, bet arī pakāpenību un ne vien pakāpenību, bet arī nemainīgu secību.

Atdarināšana.

47. Līdzīgi rikojas arī *celtnieks*, kas būvē māju. Viņš sāk nevis no jumta vai sienām, bet no pamatiem. Bet, ielicis pamatus, nepārklāj tos ar jumtu, bet uzbūvē sienas. Vārdu sakot, tāpat kā dabā viss saistās vienotā ķēdē, arī mācībās viss jāsaista tieši tā, nevis citādi.

48. Arī *dārzniekam* jāievēro pakāpenība savos darbos: ir nepieciešams izvēlēties kociņu, izrakt to, pārstādīt, apgriezt, izdarīt iegriezumu, uzpotēt potzaru, aizziest spraugas u. c., nekā no tā nedrīkst izlaist, neko nedrīkst darīt ātrāk par citu. Kad visu to dara pārdomāti, pakāpeniskā secībā, tad diezin vai var piedzīvot neveiksmi.

Novirzīšanās.

49. Skaidri redzama nejdzība ir tā, ka skolotājs savas un skolēnu nodarbības neizkārto tādā veidā, lai tās sekotu cita citai un lai ikviens darbs beigtos noteiktā laikā. Nenosakot uzdevumus, to realizēšanas līdzekļus un šo līdzekļu izmantošanas kārtību, ir viegli kaut ko palaist garām, sagrozīt vai samudžināt.

50. Tāpēc

Labošana.

I. *Viss mācību nodarbību kopums rūpīgi jāsadala pa klasēm tā, lai iepriekšējais vienmēr pavērtu un apgaismotu ceļu nākamajam.*

II. *Laiks jāsadala precīzi, lai katram gadam, mēnesim, dienai, stundai būtu paredzēts savs īpašs darbs.*

III. *Laika un darba sadale jāievēro precīzi, lai nekas netiktu izlaists un sagrozīts.*

VIII PAMATATZINUMS

Līdz darba beigām neklājas apstāties.

51. Kaut ko uzsākusi, daba neapstājas, kamēr darbu nav pabeigusi.

Putns, piemēram, dabiskā instinkta ietekmē uzsācis perēšanu, nepārtrauc to, kamēr nav izšķīlušies putnēni. Ja tas pārstātu sēdēt uz olām kaut dažas stundas, atdzisušais dīgļis ietu bojā. Pat tad, kad putnēni ir izšķīlušies, putns nebeidz viņus sildīt, kamēr tie nav pieņēmušies spēkā un apspalvojušies un nav spējīgi paciest gaisa iedarbību.

Atdarināšana.

52. Tāpat arī *mākslinieks*, uzsācis gleznot, vislabāk rīkosies tad, ja turpinās darbu bez pārtraukuma. Tad krāsas gan labāk saskanēs, gan stingrāk turēsies.

53. Šā paša iemesla dēļ, *ceļot ēku*, svarīgi ir strādāt bez pārtraukuma. Citādi saule, lietus, vēji sagraus būvi, un viss, ko vēlāk nāksies darīt, nebūs pietiekami stiprs, vārdu sakot, visa celtnie bojāsies un kļūs neizturīga.

54. Saprātīgi rikojas arī *dārznieks*, kad viņš, ķēries pie stādīša-

nas, darbu nepārtrauc, kamēr tas nav pabeigts, jo pretējā gadījumā stumbrs vai potzars izžūs un līdz ar to nokaltīs arī viss koks.

Novirzīšanās.

55. No visa teiktā ir skaidrs, ka nedrīkst atraut no nodarbībām bērnus, kas uz mēnešiem un gadiem nodoti skolā, jo tas rada negatīvas sekas. Tikpat kaitīgi ir tas, ja skolotājs ar skolēniem ķeras gan pie viena, gan pie otra darba, neko nepabeidzot līdz galam. Beidzot, ir kaitīgi, ja viņš nenosaka katrai stundai noteiktu uzdevumu un neizpilda to dotajā laikā tā, lai vienmēr būtu jūtama virzīšanās uz priekšu. Patiešām, kur trūkst uguns, tur viss sastingst. Ne velti iesaka kalt dzelzi, kamēr tā karsta, jo, ļaujot tai atdzist, nav nozīmes vēzēt āmuru; dzelzi vajag sakarsēt no jauna, bet tas rada gan laika, gan arī dzelzs zudumus.

Labošana.

56. Tātad
I. Skolā nodotajam bērnam jāpaliek tur tik ilgi, kamēr viņš kļūst izglītots, tikumīgs un dievbijīgs cilvēks.

II. Skolai jāatrodas klusā vietā, tālu no trokšņa un izpriecām.

III. Tas, kas paredzēts pēc iecerētā plāna, jāizpilda bez jebkāda pārtraukuma.

IV. Nevienam nekādu iemeslu dēļ nedrīkst ļaut kavēt nodarbiņas un izvairīties no stundām.

IX PAMATATZINUMS

Jāizvairās no pretrunām.

57. Daba centīgi izvairās no visa pretrunīgā un ļaunā.
Putns, piemēram, perējot olas, sargā tās no asa vēja, lietus vai krusas. Tas atbaida čūskas, plēsīgus putnus un citus ienaidniekus.

Atdarināšana.

58. Līdzīgā veidā *celtnieks*, cik vien iespējams, glabā kokmateriālus, ķieģeļus, kaļķus sausā vietā un neļauj iznīcināt vai sagraut to, kas jau uzcelts.

59. Arī *mākslinieks* sargā tikko kā uzgleznotu gleznu no auksta vēja, liela karstuma, putekļiem un neļauj tai pieskarties.

60. *Dārznieks* iežogo jauno stādu ar mietiņiem vai pīteņiem, lai to neapgrauztu vai neizrautu kaza vai zaķis.

Novirzīšanās.

61. Tāpēc nav *saprātīgi kādas nodarbiņas sākmā jauniešiem stāstīt kaut ko pretrunīgu*, t. i., izraisīt šaubas par to, kas jāmācās. Vai gan tas nenozīmē to pašu, kā izraustīt jauno stādu, kas gatavojas laist saknes? Ļoti pareizi ir sacījis Hugo: «Nekad patiesības pamatus neizzinās tas, kas sāks mācības ar strīdīgu jautājumu apspriešanu.» Tāpat nav *saprātīgi*, ja jaunatne netiek pasargāta no netikumīgām, kļūdainām, juceklīgām grāmatām, kā arī no sliktiem biedriem.

62. Tātad

Labošana.

I. *Skolēni nedrīkst dabūt nekādas citas grāmatas, kā vien tās, kas paredzētas atbilstošajai klasei.*

II. *Šīm grāmatām jābūt veidotām tā, lai tās patiesi un pelnīti varētu saukt par gudrības, tikumības un dievbijības avotiem.*

III. *Skolā un ārpus skolas jāvalda neiecietībai pret sliktiem draugiem.*

Slēdziens.

Ja to visu rūpīgi ievērotu, tad diezin vai būtu iespējams, ka skolas nesasniegtu savu mērķi.

XVII NODAĻA

VIEGLAS MĀCĪŠANAS UN MĀCĪŠANĀS PAMATI

Nepietiek ar prasmi kaut ko darīt, jācenšas pēc viegluma.

Tam ir desmit pamatojumu.

1. Tātad mēs aplūkojām, ar kādiem līdzekļiem jaunatnes audzinātājs droši var sasniegt savu mērķi. Tagad izsekosim, kādā veidā šie paši līdzekļi jāpiemēro iedzimtām spējām, lai tos varētu izmantot *viegli* un *ar patīku*.

2. Ir redzams, ka, ejot dabas pēdās, jaunatnes mācīšana notiks *viegli*, ja

I. *To uzsāks laikus, pirms prāts vēl nav samaitāts.*

vošanu.

II. *Tā notiks līdz ar vajadzīgo prāta sagatavošanu.*

III. *Mācot virzīsies no vispārīgā uz atsevišķo.*

IV. *No vieglākā uz grūtāko.*

V. *Nevienu nenomāks pārmērīgs apgūstamā materiāla daudzums.*

VI. *Virzīšanās uz priekšu notiks bez steigas.*

VII. *Prātiem neuzspiedīs neko tādu, kas neatbilst vecumam un mācību metodei.*

VIII. *Viss tiks pārraidīts ar ārējo sajūtu starpniecību.*

IX. *Lai gūtu tiešu labumu.*

X. *Pastāvīgi ar vienu un to pašu metodi.*

Tā, manuprāt, jārikojas, lai viss noritētu viegli un patīkami. Bet tagad sekosim pašas dabas pēdās!

I PAMATATZINUMS

Tiek ņemts firs materiāls.

3. Daba nekad neizmanto nederīgo. *Putns*, piemēram, perēšanai izvēlas tikai svaigas olas, kas satur vistīrāko vielu; ja putnēns sācis veidoties agrāk, tad veltīgi ir gaidīt veiksmi.

Atdarināšana.

4. Arī *celtniekam*, kas iecerējis uzbūvēt ēku, ir vajadzīgs brīvs laukums, bet, ja viņam jāceļ citas ēkas vietā, tad tā vispirms jānojauc.

5. Tāpat arī *gleznotājs* vislabprātāk glezno uz tīra pamata. Ja pamats ir jau apzīmēts, nosmērēts vai negluds, tad tas vispirms jānotīra un jānolīdzina.

6. Arīdžan tam, kas uzglabā dārgas ziedes, vajadzīgi jauni, tukši trauki vai vismaz tādi, no kuriem rūpīgi iztīrīts iepriekš ielietais šķidrums.

7. *Dārznieks* vislabākos rezultātus gūst, stādot jaunus kokus; ja viņš stāda jau paaugušos kokus, tad viņam tie vispirms jāatbrīvo no vecajiem zariem, lai novērstu sulas aizplūšanu, kur nevajag. Tieši tāpēc Aristotelis⁴² atteikšanos no nevajadzīgā attiecina uz lietu sākumu, jo nesaskata iespēju piešķirt matērijai jaunu formu, pirms nav iznīcināta iepriekšējā.

Novirzīšanās.

8. No tā izriet, ka, pirmkārt, vislabāk zinātņu gudrības uztver jauni prāti, kas vēl nav paraduši pievērsties citām nodarbībām. Jo vēlāk sāk mācības, jo grūtāk ir virzīties uz priekšu, tāpēc ka prāts jau aizņemts ar kaut ko citu. Otrkārt, zēns nevar sekmīgi mācīties vienlaikus pie daudziem skolotājiem, jo diezin vai viņi visi ievēro vienotu formu mācībās; šī iemesla dēļ jutīgie prāti kļūst izklaidīgi un rodas aizture to attīstībā. Treškārt, nesaprātīgi rikojas tie, kas, ķeroties pie pusaudzju un jauniešu veidošanas, nesāk ar tiklības audzināšanu, kura, palīdzot apvaldīt viņu kaismi, padarītu skolēnus uzņēmīgākus pret visu citu.

Cilvēki, kas apmāca zirgus, vispirms ieliek viņiem mutē dzelzs laužņus un panāk paklausību, bet pēc tam māca dažādus soļus. Tātad taisnība ir Senekam, kurš saka: «Vispirms mācies labus tikumus, bet pēc tam gudrību, jo bez labiem tikumiem to apgūt ir grūti.» — un Ciceronom: «Tikumības filozofija sagatavo prātu tīrumus sēklu uztveršanai.»

Labošana.

9. Tāpēc

I. *Jaunatnes izglītošana jāsāk agri.*

II. *Vienam un tam pašam skolēnam vienā un tai pašā priekšmetā ir vajadzīgs tikai viens skolotājs.*

III. *Audzinātājam jārūpējas, lai harmonija vispirms tiktu ieviesta tikumos.*

II PAMATATZINUMS

Matērija cenšas iegūt nepieciešamo formu.

10. Daba ir izveidojusi matēriju tādā veidā, lai tā tiektos pēc formas.

Putnēns, kas olā jau ir pietiekami labi izveidojies, pats, tiecoties pēc lielākas pilnības, sāk kustēties un pārplēš čaumalu vai to sasit ar knābi. Atbrīvojies no sprostā, viņš priecīgs sildās pie mātes, grib ēst un kāri paver muti, norij tur ielikto

barību, ar baudu nododas debesu aplūkošanai, priecājas par lidošanas vingrinājumiem un pēc kāda laika lido, vārdu sakot, alkaini, kaut arī pakāpeniski, tiecas pēc visa, uz ko viņu mudina dabiskā dziņa.

Atdarināšana.

11. Tāpat arī *dārznieks* uzskata par vajadzīgu rūpēties, lai augs, saņemot nepieciešamo valgmi un siltumu, labi augtu.

Novirzīšanās.

12. Tāpēc slikti rīkojas tie, kas spiež ar varu bērnus mācīties. Patiesi, ko gan tā var sasniegt? Ja ēd bez apetītes, tad tas izraisa tikai nelabu

dūšu un vemšanu vai vismaz gremošanas traucējumus, neveselību. Taču, ja barību kuņģī ievada tad, kad izjūt badu, kuņģis to uztver ar patīku, labi sagremo un veiksmīgi pārvērš sulā un asinīs. Tāpēc arī Isokrats saka: «Ja tu mīlēsi zināšanas, tu daudz zināsi,» — un Kvintiliāns: «Tieksmi mācīties nosaka griba, kuru nevar ietekmēt ar varu.»

13. Tātad

Labošana.

I. *Ar visiem iespējamajiem veidiem bērnos jāievēlina dedzīga tieksme pēc zināšanām un pēc mācīšanās.*

II. *Mācību metodei jāmazina mācīšanās grūtības, lai skolēni neizbitos un nenovērstos no turpmākajām nodarbībām.*

Kādā veidā bērnos jāmodina un jāuztur tieksme mācīties.

14. Bērnu tieksmi mācīties jāmodina un jāuztur vecākiem, skolotājiem, skolai, pašiem mācību priekšmetiem, mācību metodei un varas orgāniem.

1. Vecākiem.

15. Ja *vecāki* bērnu klātbūtnē augstu novērtē mācīšanos un izglītotus cilvēkus vai arī, mudinot bērnus uz centību, apsola viņiem skaistas grāmatas, dāļu apģērbus vai vēl kaut ko patīkamu; ja uzslavē skolotāju (īpaši to, kuram gatavojas uzticēt bērnus) gan par viņa izglītību, gan par humāno attieksmi pret bērniem (mīlestība un sajūsma taču ir spēcīgākais līdzeklis, lai izraisītu atdarināšanas tieksmi) un, beidzot, ja viņi dažreiz sūta bērnus pie skolotāja ar uzdevumu vai nelielu dāvanu u. c., tad viegli panāk, ka bērni patiesi iemilē ne tikai zinātni, bet arī pašu skolotāju.

2. Skolotājiem.

16. Ja *skolotāji* būs atsaucīgi un vēlīgi, neatbaidīs bērnus no sevis ar bargu izturēšanos, bet piesaistīs viņus ar tēvišķīgu labvēlību, sirsnību un laipniem vārdiem, ja skolotāji, uzsākot zinātņu mācīšanu, izceļ tajās vērtīgo, pievilcīgo un vieglo, ja viņi laiku pa laikam centīgākos skolēnus uzslavēs (pat pacienās mazos ar āboliem, riekstiem utt.), ja atsevišķiem skolēniem, uzaicinot viņus pie sevis mājās, kā arī visiem kopā rādīs attēlus, kuros redzams tas, ko viņiem kādreiz nāksies mācīties, optiskos un ģeometriskos instrumentus, globusus un citas līdzīgas lietas, kas var bērnos izraisīt sajūsma, ja skolotāji saistīsies ar bērnu vecākiem, vārdu sakot, ja viņi izturēsies pret skolēniem ar mīlestību, tad viegli iekaros to sirdis un bērniem būs patīkamāk uzturēties skolā nekā mājās.

3. Pašai skolai, kam jābūt īpaši pievilcīgai no iekšpusēs un ārpusēs.

17. Pašai skolai jābūt pievilcīgai gan no iekšpusēs, gan no ārpusēs. Tās iekšienei jābūt gaišai, tīrai un bagātai ar attēliem: ar ievērojamu cilvēku portretiem, ģeogrāfijas kartēm, vēsturisku notikumu atainojumiem, dažādām emblēmām. Skolas ārpusē ir jābūt ne tikai pastaigu un rotaļu laukumam (jo bērniem to nedrīkst atņemt; par to tiks stāstīts vēlāk), bet arī nelielam dārzam, kurā dažkārt jāielaiž skolēni, lai dotu viņiem iespēju priecāties par kokiem, puķēm un zāli. Ja viss būs tā iekārtots, tad bērni, iespējams, uz skolu ies ar tādu pašu prieku, ar kādu viņi parasti apmeklē gadatirgus, kur tie vienmēr cer redzēt un dzirdēt kaut ko interesantu.

4. Priekšmetiem, kuri jā mācās.

5. Metodei, kurai jābūt dabiskai.

Metodei saprātīgi jāapvieno patīkamais ar derīgo.

18. Jaunatni saista arī paši *apgūstamie priekšmeti*, ja tie atbilst vecumam un tiek mācīti saprotami, pievienojot dažkārt kaut ko jautru un mazāk nopietnu, bet patīkamu. Tas arī nozīmē apvienot patīkamo ar derīgo.

6. Varas orgāniem.

19. Lai modinātu tieksmi pēc zināšanām, vispirms metodei pašai jābūt dabiskai. Jo viss, kas ir dabisks, attīstās pats no sevis. Nav nepieciešams ūdenim likt tecēt lejup pa slīpu virsmu; novāc tikai aizsprostu vai kaut ko citu, kas to aiztur, un tu redzēsi, ka tas tūlīt sāks plūst. Nav vajadzīgs lūgt putniņu aizlaisties — atver tikai būrīti. Nav nepieciešams piespiest acis vērot daiļu ainavu vai ausis uztvert skaistu melodiju, ja vien rodas iespēja kaut ko tādu uztvert. Tādos gadījumos drīzāk nāksies apvaldīt acis un ausis.

III PAMATATZINUMS

Viss sākas no pamatiem.

20. *Varas orgāni un skolas aizgādņi* var rosināt centīgumu mācībās, ja paši piedalās publiskos izrikojumos (vai tie būtu daiļrunas pasākumi vai disputi, vai arī eksāmeni un zinātņu grādu piešķiršana) un centīgākajiem izsaka uzslavu un apbalvo viņus (izvairoties no neobjektivitātes) ar dāvanām.

21. Daba visu rada uz kvantitatīvi nelieliem, bet kvalitatīvi pilnvērtīgiem pamatiem.

Tas, no kā jāveidojas *putnam*, piemēram, koncentrējas lāsē un tiek nosegts ar čaumalu, lai to viegli varētu iznēsāt un perējot

sasildīt. Tomēr tas potenciāli ietver visu putnu, jo vēlāk iekšējā dzīvības spēka ietekmē no tā veidosies putna ķermenis.

Atdarināšana. 22. Tāpat arī jebkura lieluma *koks* pilnībā ir iekļauts gan sava augļa sēklā, gan pēdējās atvases spraudenī. Ja spraudeni iestāda zemē, no tā iekšējā spēka ietekmē atkal izaugs koks.

Bistama novirzīšanās. 23. Parasti pret šo pamatatzinumu skolās tiek ļoti grēkots. Vairākums skolotāju uzskata par vajadzīgu sēklas vietā stādīt stādu, bet spraudēju vietā — koku: viņi skolēniem sniedz nevis pašus pamatus, bet uztiēpj dažādu slēdzienu jūkli vai pat gatavus tekstus. Taču, tāpat kā patiess ir tas, ka pasaule sastāv no četriem elementiem (kas atšķiras tikai pēc savas formas), tā neapšaubāma ir arī atziņa, ka izglītība balstās uz nedaudziem pirmsākumiem, no kuriem, ja vien zina, kā tos atšķirt, rodas neskaitāmi daudz atzinumu. Līdzīgi arī kokam, kas pamatīgi ieaudzis, var sazaļot simtiem zaru, izaugt tūkstošiem lapu, ziedu un augļu. Lai apžēlojas Dievs par mūsu laikmetu un atver jebkuram sapratnes acis, lai tas pareizi saskatītu lietu sakarus un atklātu tos citiem. Bet mēs, ja Dievam labpatiks, kristiāniskās pansofijas⁴³ isā izklāstā apcerēsīm mūsu pieredzi pieticīgā cerībā, ka Dievs ar citu starpniecību istajā laikā veiks lielākus atklājumus.

24. Atzīmēsīm trīs prasības.
Labošana. I. *Katra zinātne iekļaujama koncentrētos, bet precīzos likumos.*

II. *Katrs likums izsakāms nedaudzos, bet precīzos un skaidros vārdos.*

III. *Katrs likums ilustrējams ar daudziem piemēriem, lai kļūtu pieņemami skaidrs, cik daudzveidīga ir tā izmantošana.*

IV PAMATATZINUMS

Sākumā — vieglākais. 25. Daba pāriet no vieglākā uz grūtāko. Tā, piemēram, *ola* nesāk veidoties ar tās cietāko daļu — čaumalu, bet ar dzeltenumu; tas sākumā pārklājas ar plānu plēvīti un tikai pēc tam — ar čaumalu. Arī putns, gatavodamies lidošanai, sākumā iemācās nostāties uz kājām, tad — kustināt spārnus, vicināt tos, ar spēcīgām kustībām pacelties gaisā un tikai pēc tam laisties debesu plašumos.

Atdarināšana. 26. Arīdzan *galdnieks* sākumā mācās cirst baļķus, pēc tam tos aptēst, tad sastiprināt citu ar citu un, beidzot, būvēt veselas celtnes.

Dažādas novirzīšanās. 27. Tātad aplam rikojas tie, kas nezināmo māca ar tā starpniecību, kas ir tikpat nezināms. Tas, piemēram, notiek šādos gadījumos.

I. Kad latīņu valodas likumi iesācējiem tiek mācīti latīņu valodā. Tas būtu tas pats, kas nepratējam ebreju valodas likumus skaidrot ebreju valodā, bet arābu valodas likumus — arābu valodā.

II. Kad tiem pašiem iesācējiem par palīglīdzekli dod vārdnīcu, kas tulko no latīņu valodas dzimtajā valodā, lai gan virzībai vajadzētu būt pretējai. Viņi taču mācās nevis dzimto valodu ar latīņu valodas starpniecību, bet gan latīņu valodu ar dzimtās valodas starpniecību, jo tā jau ir zināma (par šo neatbilstību sīkāk tiks runāts XXII nodaļā).

III. Kad zēnam par skolotāju dod svešzemnieku, kas nepārvalda viņa dzimto valodu. Vai līdz ar to, ka viņiem nav kopīga savstarpējās sazināšanās līdzekļa un nākas ņemt talkā žestus un minējumus, netiks celts Bābeles tornis?

IV. Tāpat kļūda tiek pieļauta arī tajā gadījumā, kad vienus un tos pašus gramatikas likumus (piemēram, Melanhtona vai Ramē) māca visu nāciju jauniešiem (francūžiem, vāciešiem, čehiem, poļiem, ungāriem u. c.). Katrai valodai ir sava īpaša un līdz zināmai pakāpei atšķirīga attieksme pret latīņu valodu, un šī savdabība arī ir jāatklāj, ja mēs gribam, lai skolēni viegli apgūtu galvenās latīņu valodas iezīmes.

28. To var novērst, ja
Labošana. I. *Skolotājs un skolēns runā vienā un tajā pašā valodā.*

II. *Visi paskaidrojumi tiek sniegti zināmajā valodā.*

III. *Gramatiku un vārdnīcu dod tai valodā, ar kuras starpniecību tiek apgūta jaunā (latīņu valoda — ar dzimtās valodas starpniecību, grieķu valoda — ar latīņu valodas starpniecību utt.).*

IV. *Jauno valodu apgūst pakāpeniski, proti, sākumā skolēns iemācās to saprast (tas ir visvieglākais), pēc tam rakstīt (turklāt tiek dots apdomāšanās laiks) un, beidzot, runāt (tas ir pats grūtākais, jo notiek bez tiešas iepriekšējas sagatavošanās).*

V. *Mācoties latīņu valodu un dzimto valodu, vispirms apgūst dzimto valodu, bet pēc tam — latīņu valodu.*

VI. *Mācāmie jautājumi izkārtoti tā, lai sākumā apgūtu to, kas ir tuvākais, pēc tam — ne sevišķi tālo, tad — tālāko un beidzot — visiālāko.* Tāpēc tad, kad skolēniem pirmoreiz dod likumus (piemēram, loģikas likumus, retorikas likumus u. c.), tie jāizskaidro nevis ar viņiem grūti izprotamiem piemēriem (teoloģiskiem, politiskiem, poētiskiem u. c.), bet ar piemēriem, kas ir aizgūti no ikdienas dzīves. Citādi skolēni neizpratis ne likumu, ne tā lietošanu.

VII. *Skolēniem vispirms attīsta ārējās sajūtas (tas ir visvieglāk), pēc tam — atmiņu, tad — izpratni un, beidzot, spriešanas spējas.* Tieši tādai ir jābūt secībai, jo zināšanas sākas ar juteklisko uztveri, ar iztēles starpniecību pāriet atmiņā, bet pēc tam, vispārinot atsevišķus faktus, rodas vispārējā izpratne un, beidzot, lai precizētu zināšanas par pietiekami labi izprastām lietām, tiek veidoti spriedumi.

V PAMATATZINUMS

Nekādu pārmērību. 29. Daba sevi pārmērīgi neapgrūtinā: tai pietiek ar mazumu.

Tā no vienas *olas*, piemēram, nerada divus putnēnus, bet apmierinās ar vienu veiksmīgi izperētu putnu.

Atdarināšana.

Vienām stumbram *dārznieks* uzpotē nevis daudzus potzarus, bet vienu vai arī divus (ja uzskata stumbru par pietiekami spēcīgu).

Novirzīšanās.

30. Tātad uzmanība tiks izklaidēta, ja vienlaikus vienā un tajā pašā gadā nāksies mācīties dažādus priekšmetus, piemēram, gramatiku, dialektiku, varbūt arī retoriku, poētiku, grieķu valodu u. c. (sk. iepriekšējā nodaļā IV pamatatzinumu).

VI PAMATATZINUMS

Nekad nevajag steigties.

31. Daba nesteidzas, bet virzās uz priekšu lēnām.

Lai ātri izperētu putnēnus, *putns* taču nemet *olas* ugunī, bet ļoti lēni silda tās ar savu dabisko siltumu un vēlāk, lai putnēni ātrāk augtu, nepārbaro viņus ar barību (tā taču viņi drīz vien ietu bojā), bet baro pamazām un piesardzīgi, dodot tik daudz barības, cik var sagremot vēl vāji attīstītie gremošanas orgāni.

Atdarināšana.

32. Arī *celtnieks* nesteidzas uz pamatiem būvēt sienas, bet uz sienām — jumtu, jo nepietiekami izžuvušie, un nenostiprinājušies pamati zem smaguma nosēžas un ēka var sabrukt. Tādējādi nevienu kaut cik nozīmīgu mūra ēku nevar pabeigt gada laikā, jo ir vajadzīgs pienācīgs laiks, lai būve nostiprinātos.

33. *Dārznieks* necenšas panākt, lai augs izaugtu jau pirmajā mēnesī vai jau pirmajā gadā nestu augļus. Tāpēc viņš neliknā ap to katru brīdī, nelaista augu ik dienas, nesteidzas to sildīt, tuvumā kurinot uguni vai apbārstot ar nedzēstiem kaļķiem, bet apmierinās ar to, ka augs saņem valgmi no debesīm un siltumu no saules.

Novirzīšanās.

34. Tātad jauniešiem mocības sagādā šādi apstākļi.

I. Ja viņiem klasē ik dienas liek nodarboties sešas, septiņas, astoņas stundas, turklāt vēl dažas stundas mājās.

II. Ja viņus līdz nesamaņai un prāta darbības traucējumiem (kā mēs to bieži redzam) pārslogo ar diktātiem, vingrinājumiem un ārkārtīgi lielu fragmentu mācīšanos no galvas. Ko panāk tas, kas grib traukā ar šauru kakliņu (ar ko var salīdzināt bērnu spējas) saliet šķidrumu uzreiz, nevis ievadīt lēnām, pa pilītei? Protams, lielākā daļa šķidruma nolist zemē un traukā nonāk nesalīdzināmi mazāk, nekā to varētu panākt, lejot pamazām. *Pavisam nesaprātīgs ir tas, kas cenšas bērnus mācīt nevis atbilstoši tam, kā viņi var apgūt, bet tā, kā viņš pats to vēlas. Spējas ir jāattīsta, nevis jānomač, un jaunatnes audzinātājs, tāpat kā arī ārsts, ir tikai palīgs dabai, nevis tās pavēlnieks.*

35. Tātd skolēniem mācīšanos atvieglina un patiku par nodarbībām palielina tas,
Labošana. I. *Kas liek skolēniem nodarboties klasē iespējami mazāk stundu, konkrēti, četras stundas, paredzot tikpat daudz stundu mājas darbiem.*

II. *Kas pēc iespējas mazāk noslogo atmiņu, dodot tikai pašu galveno, bet pārējo atstājot brīvai apguvei.*

III. *Kas visu māca saskaņā ar skolēnu uztveres pakāpi, kura palielinās līdz ar vecumu un zināšanu apguvi nodarbībās.*

VII PAMATATZINUMS

Neko nedarīt spaidu kārtā. 36. Daba neko neuzspiež ar varu, vienīgi ļauj izpausties tam, kas, būdams iekšēji nobriedis, pats tiecas izlauzties.

Daba taču nespiež *putnēnu* izšķilties no olas, pirms viņa locekļi nav pareizi izveidojušies un nostiprinājušies; neliek lidot, pirms viņam nav izaugušas spalvas; neizdzen no ligzdas, pirms viņš nav iemācījies lidot, utt.

Tāpat arī *koks* nedzen atvases, pirms sula, no saknēm paceldamās, neliek tām augt; neļauj atvērties pumpuriem, pirms lapas un ziedi, sulas briedināti, netiecas atbrīvoties; nebirdina ziedus, pirms to apņemtais auglis nepārklājas ar apvalku; neļauj auglim krist, pirms tas nav nobriedis.

Novirzīšanās.

37. Tātd pret bērnu prātu tiek veikta vardarbība,

I. *Ja viņus piespiež darīt to, kas neatbilst ne viņu vecumam, ne viņu prāta attīstībai.*

II. *Ja skolēniem liek kaut ko iegaumēt vai darīt bez iepriekšējas pietiekamas analīzes, izskaidrošanas un pamācīšanas.*

38. Tāpēc

Labošana. I. *Bērniem vajag nodarboties tikai ar to, kas atbilst viņu vecumam un spējām, kā arī ar to, pēc kā viņi paši tiecas.*

II. *Neko nedrīkst likt mācīties, izņemot to, kas ir labi izprasts.* Tāpat neko nedrīkst prasīt iegaumēt, izņemot to, ko, spriežot pēc nešaubīgām pazīmēm, viņi ir izpratuši.

III. *Uzdot drīkst tikai tādus darbus, kuru izpildes forma un veids ir pietiekami izskaidrots.*

VIII PAMATATZINUMS

Viss — ārējām sajūtām. 39. Daba dažādos veidos palīdz sev. Tā, piemēram, *olai* netrūkst sava dzīvīgā

siltuma, tomēr dabas tēvs Dievs paredz, lai šim siltumam palīdzētu vai nu saules siltums, vai uz olām sēdošā putna spalvu siltums. Kad putnēns izšķīļas no olas, māte, kamēr tas ir nepieciešams, viņu silda, māca un sagatavo turpmākajai dzīvei. Vērojot stārķus, mēs varam redzēt, kā viņi palīdz saviem pēcnācējiem, pat ņem tos sev uz muguras un līdinās ar tiem ap līgzdu, turklāt arī mazie vicina spārnus. Līdzīgi arī aukles dažādos veidos palīdz vārgiem bērniem. Sākumā viņas māca tos pacelt galvu, pēc tam sēdēt, nostāties uz kājām, spert soļus, bet vēlāk arī pamazām virzīties uz priekšu, brīvi staigāt, līdz beidzot izveidojas skriešanas prasme. Kad māca runāt, vispirms izsaka vārdu un ar roku norāda uz to, ko šis vārds nozīmē, utt.

40. Līdz ar to cietsirdīgs ir skolotājs, kurš, uzdevis skolēniem darbu, pietiekami neizskaidro, kas īsti ir jādara, neparāda, kā tas jāveic, un — vēl jo vairāk — nepalīdz bērniem viņu pirmajos mēģinājumos, bet uzliek par pienākumu intensīvi strādāt pašiem; uztraucas un piktojas, ja viņi kaut ko nedara gluži pareizi. Vai tā nav bērnu mocīšana? Līdzīgi rīkotos aukle, kura, vēlēdamās panākt, lai bērns, kas vēl baidās stāvēt uz kājām, sāktu staigāt, mēģinātu viņu iedunkāt. Daba mums māca ko citu: par vājo pacietīgi jāgādā tikmēr, kamēr viņš ir pieņēmis spēkā.

41. Tāpēc

Labošana. I. *Mācībās nevajag izmantot nekādus miesas sodus* (ja mācības sokas slikti, tad vainīgs vienīgi skolotājs pats, kas vai nu nespēj, vai necenšas pievērst skolēnu mācībām).

II. *Viss, kas skolēniem jāiemācās, jāpasniedz un jāizklāsta tik skaidri, lai viņi to izprastu kā savus piecus pirkstus.*

III. *Lai viss varētu vieglāk iespieties apziņā, tad uztveres procesā, cik vien tas iespējams, jāiesaista ārējās sajūtas.*

42. Tā, piemēram, dzirdi pastāvīgi vajag apvienot ar redzi, vaļodu (runu) — ar roku darbībām. Tātad par to, kas jāzina, ne tikai jāstāsta, lai apgūstamo varētu uztvert ar dzirdi, bet tas arī jāuzzīmē, lai ar redzes starpniecību nostiprinātos iztēlē. Savukārt skolēniem vajag mācīties visu uztverto nekavējoties izteikt vārdos un arī parādīt darbībās. Nedrīkst pāriet uz kaut ko citu, kamēr iepriekšējais nav pietiekami iespieties ausīs, acīs, prātā un atmiņā. *Šim nolūkam ir derīgi, ja visu, ko parasti mācās katrā klasē, vai nu tās ir teorēmas, vai likumi, vai mācāmā priekšmeta tēli un emblēmas, uzskatāmi attēlo uz attiecīgās auditorijas sienām.*

Tāda nostādne ievērojami veicinātu pamatīgu priekšmeta apgūšanu. Sai nolūkā svarīgi būtu arī tas, lai skolēni pieradinātos pārakstīt savās dienasgrāmatās vai atziņu kopojumos visu, ko viņi ir dzirdējuši vai izlasījuši grāmatās, jo tas attīstītu iztēli un atvieglotu atcerēšanos.

IX PAMATATZINUMS

Viss tiek virzīts galvenokārt uz derīgumu.

43. Daba nerada neko tādu, kura derīgums drīz vien nekļūtu skaidri redzams. Ja tā rada *putniņu*, drīz kļūst skaidrs, ka spārni tam doti lidošanai, kājas — skraidelēšanai utt. Ja kaut kas attīstās *kokam*, tad tas viss ir derīgs, pat miza un pūkas, kas klāj augli, u. c.

Atdarināšana.

44. *Tu atvieglosi skolēnam apguvi, ja norādīsi, kādu ikdienas labumu dzīvē dod viss, ko tu viņam iemāci.* Šis likums jāievēro visur: gan gramatikā, gan dialektikā, gan aritmētikā, gan ģeometrijā, gan fizikā u. c. Citādi, lai ko tu arī stāstītu, bērniem tas izlikšies gluži kā rēgs no citas pasaules. Ja bērnam nebūs izpratnes, vai tas pastāv un ir dabisks, tad viņš varbūt ticēs, tomēr maz apjēgs. Taču, ja tu parādīsi jebkuras lietas sūtību, tad tu patiesi nodrošināsi viņu ar īstenām zināšanām un prasmi rīkoties.

45. *Tā tad jā māca tikai tas, no kā ir skaidri redzams labums.*

X PAMATATZINUMS

Viss notiek vienādi.

46. Daba visu dara vienādi. Tāpat kā, piemēram, rodas viens *putns*, rodas arī visi citi putni un pat visi dzīvnieki, atšķiras tikai daži blakusapstākļi. Tāpat arī augu pasaulē: līdzīgi kā viens stiebrīņš rodas un izaug no savas sēklas, kā tiek iestādīts viens koks, kā tas dzen zarus un zied, tā arī notiek visur un vienmēr ar visiem citiem augiem un kokiem. Un, kāda ir viena koka lapa, tādas ir arī visas pārējās, un, kādas šīs lapas ir šogad, tādas tās būs nākamgad un vienmēr.

Novirzīšanās.

47. Tieši tāpēc mācību metožu daudzveidība rada jaunatnei tikai grūtības un sarežģī mācīšanos. Ne tikai dažādi skolotāji izskaidro atšķirīgi, bet arī viens un tas pats pasniedzējs māca dažādi, piemēram, citādi pasniedz gramatiku, citādi — dialektiku u. c., lai gan to visu varētu mācīt vienādi, saskaņā ar veselā harmoniju un ar to, ka lietām un vārdiem ir savstarpēja saistība un radniecība.

Labošana.

48. Tāpēc jā rūpējas, lai turpmāk
I. *Viena un tā pati metode tiktu izmantota visu zinātņu izklāstīšanā, viena un tā pati metode — visu mākslu skaidrošanā, viena un tā pati metode — visu valodu mācīšanā.*⁴⁴

II. *Vienā un tai pašā skolā būtu viena un tā pati kārtība un metode visos vingrinājumos.*

III. *Cik nu tas iespējams, būtu vieni un tie paši grāmatu izdevumi vienā un tai pašā priekšmetā.*

Tā viss virzīsies uz priekšu viegli un bez kavēkļiem.

XVIII NODAĻA

MĀCĪŠANAS UN MĀCĪŠANĀS NOTURĪGUMA PAMATI

Parastās mācīšanas virspusējība. 1. Daudzi sūdzas un arī fakti apstiprina, ka tikai nedaudzi skolēni skolās iegūst pamatīgu izglītību, bet vairākums — tikai virspusēju izglītību vai pat tās atblāzmu.

Tam ir divējādi cēloņi. 2. Ja tu meklēsi tam cēloņus, tad redzēsi, ka tie būs divējādi. Tas notiek vai nu tāpēc, ka skolās nevērtīgi izturas pret būtisko un pievērs uzmanību maznozīmīgajam un nederīgajam, vai arī tāpēc, ka skolēni aizmirst to, ko viņi iemācījušies, jo lielākā daļa zināšanu nenonāk prāta dzīlēs, bet aizslīd pa virspusi. Šis otrais trūkums ir tik izplatīts, ka ir maz cilvēku, kas par to nesūdzētos. Patiesi, par cik izciliem zinātniekiem gan mēs tiktu uzskatīti, ja atmiņa tūlīt atveidotu mums visu to, ko mēs kaut kad esam lasījuši, dzirdējuši, uztvēruši ar prātu, — mēs, kas esam izmantojuši katru gadījumu zināšanu iegūšanai! Taču mūsu atmiņai nepiemīt tāda spēja, un ir skaidri redzams, ka mēs smeļam ūdeni ar sietu.

Līdzeklis pret vienu un otru trūkumu jāmeklē dabiskajā metodē. 3. Bet vai ir kāds līdzeklis pret šo ļaunumu? Neapšaubāmi, ir. Pievērsoties dabas paraugam, meklēsim vadošus norādījumus tās darinājumos, kuriem paredzēts ilgs mūžs. Tādā veidā varēs atrast metodi, kura palīdzēs ikvienam zināt ne tikai to, ko viņš ir iemācījies, bet vēl vairāk, nekā viņš ir iemācījies, t. i., ne tikai brīvi izklāstīt no skolotājiem un no autoriem smelto, bet arī dziļi spriest par pašām lietām.

4. To varēs panākt

I. *Ja pamatīgi aplūkos tikai derīgas lietas.*

II. *Ja ar visām šīm lietām tomēr nodarbosies bez jebkāda izņēmuma.*

III. *Ja visam būs izveidoti stingri pamati.*

IV. *Ja šie pamati būs dziļi.*

V. *Ja pēc tam viss balstīsies tikai uz šiem pamatiem.*

VI. *Ja viss, kas jāatšķir, tiks atšķirts noteiktā veidā.*

VII. *Ja viss turpmākais balstīsies uz iepriekšējo.*

VIII. *Ja viss, kas ir savstarpēji saistīts, tiks pastāvīgi saistīts.*

IX. *Ja mācībās proporcionāli iesaistīs prātu, atmiņu un valodu.*

X. *Ja visu nostiprinās ar pastāvīgiem vingrinājumiem.*

Aplūkosim šos atzinumus sīkāk.

I PAMATATZINUMS

Nevajag uzsākt neko nevajadzīgu.

5. Daba nekad nedara neko nederīgu.

Radot, piemēram, *putnēnu*, daba nepiešķir tam

ne zvīņas, ne spuras, ne žaunas, ne ragus, ne četras kājas, ne arī kaut ko citu, kas tam nebūs vajadzīgs, bet dod tikai galvu, sirdi, spārnus u. c. *Kokam* daba nedāvā ausis, acis, spalvas, matus u. c., bet tikai mizu, serdi, saknes u. c.

Atdarināšana amatnieku mākslā.

labus stādus.

7. Arī *celtnieks*, nodomājis uzcelt stipru ēku, sagatavo nevis salmus, pelavas, dubļus vai kārklu klūgas, bet akmeņus, ķieģeļus, ozola baļķus vai citus stiprus materiālus.

Un skolās.

8. Tāpēc skolās
1. *Jāmāca tikai tas, kas dod vislielāko labumu kā šajā, tā arī nākamajā dzīvē un pat vēl tālākā laikā* (pēc Hieronima domām, uz zemes jāmācās tas, kam būs liela nozīme arī debesu dzīvē).

II. Ja arī kaut kas jāpavēsta jaunatnei tagadējās dzīves labad (kā tas arī ir), *tam visam jābūt tādām, kas, netraucējot mūžīgajai dzīvei, arī šajā dzīvē nestu būtisku labumu.*

Jāmācās tikai vērtīgais.

9. Kam vajadzīgi nieki? Kāda jēga mācīties to, kas nedod nekāda labuma un bez kā neizceļas nekas ļauns, to, no kā turpmākajā dzīvē būs jāatsakās vai ko starp nodarbībām nāksies aizmirst? Mums ir, ar ko piepildīt visu savu īso dzīvi, kaut arī nevienu minūti mēs neizšķiestu sīkumos. Tādēļ skolas uzdevums ir mācīt jaunatnei tikai nopietno. (Par to, kā laika kavēklis var pārvērsties par nopietnu lietu, tiks stāstīts piemērotā vietā.)

II PAMATATZINUMS

Jānodarbojas tikai ar to, kas vajadzīgs.

10. Daba ievēro visu, kas nākotnē varētu noderēt tam ķermenim, kuru tā rada.

Tā, piemēram, radot *putniņu*, daba neaizmirst izveidot ne galvu, ne spārnus, ne kājas, ne nagus, ne ādu, vārdu sakot, neko no tā, kas vajadzīgs dotās sugas putnam, utt.

11. Tādā pašā veidā skolā, veidojot cilvēku, nepieciešams viņu attīstīt vispusīgi, lai padarītu viņu piemērotu tagadējai dzīvei un līdz ar to sagatavotu mūžībai, kas ir visa iepriekšējā patiesais mērķis.

12. Tāpēc skolās jāmāca ne tikai zinātnes, bet arī tikumība un dievbijība. Bet mācības lai kalpo cilvēkam vienlaikus gan viņa prāta, gan valodas, gan roku pilnveidošanai, lai viņš spētu vajadzīgo saprātīgi vērot, izteikt vārdos un īstenot darbībā. Ja kaut ko no tā izlaisītu, ne vien rastos robi izglītībā, bet arī tiktu iedragāti tās pamati. Spēcīgs var būt tikai tas, kura visas daļas ir cieši saistītas.

III PAMATATZINUMS

Noturīgs ir tikai tas,
kam ir stingri pamati.

13. Daba neko nerada bez stingrā pamatojuma, bez saknēm.

Augs neaug augšup, kamēr nav laidis savas saknes zemē, bet, ja mēģina to darīt, tad novīst un iet bojā. Tāpēc saprātīgs dārznieks pat neko nestāda, kamēr nav pārliecinājies, ka augam ir jau izveidojušās saknes. Putnam un jebkuram dzīvniekam sakņu vietā ir iekšējie orgāni (dzīvības uzturēšanas orgāni), kas, būdami visa ķermeņa pamats, vienmēr sāk veidoties paši pirmie.

Atdarināšana.

14. Arī *celtnieks* nebūvē ēku, pirms nav ielicis stingrus pamatus, citādi būve pārvērtīsies gruvešos. Tāpat arī *mākslinieks* zem krāsām klāj gruntējumu, bez kura krāsas vai nu viegli nolobās, sažūst, vai izbalē.

Novirzīšanās.

15. Tādus pamatus mācībām neizveido tie skolotāji, kas 1) necenšas pirmām kārtām panākt, lai skolēni kļūtu zinātkāri un uzmanīgi, 2) nepazīstina skolēnus ar iecerēto kopējo nodarbību plānu, kas palīdzētu tiem skaidri saprast, kas ir jādara un kas tiek darīts. Bet kādu noturību var gaidīt, ja skolēns mācās bez patikas, bez uzmanības un izpratnes?

Labošana.

16. Tāpēc

I. *Lai ko vien sāktu mācīt, skolēnos vispirms jāmodina nopietna mīlestība uz to, pierādot attiecīgā priekšmeta priekšrocības, noderību, pievilcību un visu, ko vien var.*

II. Valodas un mākslas tēlam jeb idejai (kas nav nekas cits kā kopsavilkums, kurš vispārīgā veidā aptver visas priekšmeta daļas) skolēna prātā vienmēr ir jāiespiežas, pirms tā tiek detalizēti apskatīta. Tādā gadījumā skolēns jau pašā sākumā var labi uztvert gan priekšmeta mērķi, robežas, gan tā iekšējo struktūru. Tāpat kā skelets ir visa ķermeņa pamats, tā arī vispārīgas mākslas iezīmes ir visas mākslas bāze un pamats.

IV PAMATATZINUMS

Pamatiem jābūt dziļiem.

17. Daba laiž saknes dziļi.

Dzīvniekam daba dzīvībai nozīmīgos orgānus noslēpj dziļi ķermenī. Arī *koks* turas jo stiprāk, jo dziļākas ir tā saknes; ja saknes atrodas tikai augsnes virskārtā, tad koku viegli var izraut.

Noviržu labošana.

18. No tā ir skaidrs, ka skolēna uztveres spēja jāattīsta nopietni un priekšmeta ideja dziļi jāiesakņo prātā. Pie mākslas vai valodas detalizēta izklāsta nevajag ķerties, pirms ideja nav pilnībā izprasta un nav iesakņojusies apziņā.

Viss rodas no saknēm. 19. Daba visu rada no saknēm un ne no kā cīa.

Lai cik daudz koksnes, mizu, lapu, ziedu, augļu būtu *kokam*, tas viss rodas tikai no saknēm. Kaut arī lietus list no augšas, bet dārznieks laista no apakšas, valgme tiek uzsūkta ar saknēm un izplūst pa stumbru, zariem, atvasēm, lapām un augļiem. Tāpēc, lai gan dārznieks potzaru ņem no cita koka, tomēr uzskata par nepieciešamu to uzpotēt stumbram tā, lai potzars, savienojies ar stumbru vienā veselumā, uzsūktu sakņu sulu un, ar to barodamies, sāktu augt. No saknēm kokam rodas viss, un nav vajadzīgs no citurienes sagādāt un uzpotēt lapas un zarus. Tāpat arī *putns* spalvas neiegūst no citiem putniem, bet tās attīstās no viņa paša iekšējām daļām.

Atdarināšana amatos. 20. Arī tālredzīgs *celtnieks* visu iekārto tā, lai ēka balstītos tikai uz saviem pamatiem un noturētos bez liekiem balstiem. Ja celtni ir vajadzīgi balsti, tad tas pierāda, ka tā nav stipra un var sabrukt.

21. Tas, kurš ierīko diķi vai ūdenskrātuvi, neliek piegādāt ūdeni no citas vietas un negaida lietu, bet uzmeklē dabisku avotu un pa kanāliem un slēgtām caurulēm ievada ūdeni savā ūdenskrātuvē.

Skolās. 22. No šī pamatatzinuma izriet, ka *pareizi mācīt jauniešus nozīmē nevis iedzīt viņu galvās dažādu autoru izteikto vārdu, frāžu, domu*

graudu un uzskatu jūkli, bet attīstīt spēju izprast lietas,⁴⁵ lai tieši no tās kā no dzīva avota aizsāktos strautiņi līdzīgi tam, kā no koku pumpuriem izaug lapas, augļi, bet nākamajā gadā no katra pumpura attīstās jauns zars ar savām lapām, ziediem un augļiem.

Liela novirzīšanās skolās.

23. Patiesībā līdz šim laikam skolas nav panākušas, lai prāti, tāpat kā jauni koki, attīstītos no savām saknēm, bet ir radinājušas skolēnus noraut zarus citās vietās, uzkarināt tos sev un, līdzīgi Ēzopai vārnai, ietērties svešās spalvās. Skolās rūpējas, lai nevis pavērtu ceļu apziņā ieslēptajiem izziņas avotiem, bet lai šos avotus piepildītu ar svešiem ūdeņiem. Tas nozīmē, ka skola neparādīja, kā lietas rodas pašas no saviem pamatiem un kādas tās izskatās, bet paziņoja, ko par attiecīgajiem priekšmetiem domā un raksta viens, otrs, trešais un desmitais autors. Par vislielāko erudīciju uzskatīja zināt daudz autoru pretrunīgos uzskatos daudzos jautājumos. Tāpēc arī notika tā, ka daudzi nedara neko citu, vienīgi rakņājas autoros un iedzilnās viņu frāzēs, sentencēs, uzskatos, veidojot lupatu segai līdzīgu zinātni. Pie viņiem ar pārmetumu vērsās Horācijs: «Ak, atdarinātāji, verdziskie lopi!» Patiesi, viņi ir verdziski lopi, kas pieraduši vilkt svešu smagumu.

Virspusējas skolotības ārējais mirdzums.

24. Bet kāds labums, es jautāju, ir no tā, ka mūsu prātu noslogo dažādu cilvēku uzskati par lietām, kad svarīgi ir pazīt lietas, zināt, kādas tās patiesībā ir? Vai dzīvē tiešām nav nekā tāda, ar ko mēs varētu nodarboties, ja sekojam citiem, kas maldās

šurp un turp, un vērojam, kurš tad nokļīst no ceļa vai paklūp, vai zaudē pareizo virzienu? Ak, mirstīgie, tieksimies uz īsto mērķi, atteikdamies no apkārtceļiem! Ja šis mērķis ir stabils un pietiekami skaidrs, tad kāpēc gan mums uz to netiekties tieši? Kāpēc labāk izmantot svešas, nevis savas acis?

Tā cēlonis — kļūdaina metode. 25. Visu priekšmetu izskaidrošanas metode rāda, ka *skolas cenšas iemācīt skatīties ar svešām acīm, domāt ar svešu prātu*. Skolas māca

nevis atklāt avotus un ļaut ceļu tirajām strauzmēm, bet tikai parāda udeņus, kas plūst no autoru domām, un ierosina to ietekmē atgriezties pie avotiem. Jo neviena vārdnīca (vismaz mums zināmā, ja neskaita poļa Knapija vārdnīcu, kaut arī par tās trūkumiem mēs izteiksimies XXII nodaļā) nemāca runāt, bet tikai saprast. Diez vai kāda rokasgrāmata gramatikā māca veidot runu — tās tikai palīdz valodu analizēt. Neviena frazeoloģijas mācību grāmata nemāca, kā prasmīgi veidot un izmantot dažādas frāzes, bet tikai dod frāžu juceklīgu maisījumu. Gandrīz neviens nepasniedz fiziku, izmantojot uzskatāmus demonstrējumus un eksperimentus, bet visi to māca, lasot Aristoteļa vai kāda cita tekstus. Neviens neatīsta tikumus, cenšoties savaldīt iekšējās kaislības, bet visi tikai pavirši skaidro tikumu mācību, ārēji raksturojot tikumus un tos sargrupējot. Tas kļūs skaidrs, ja mēs ar Dieva palīdzību nonāksim līdz speciālai mākslu un valodu mācīšanas metodei, un vēl skaidrāks, ja Dievs ļaus nokļūt līdz pansofijas aprišēm.

Amatnieki labāk māca savus amatus. 26. Apbrīnojami ir tas, ka arī senāk dzīvojošie cilvēki neko labāku neizdomāja un šo kļūdu neizlaboja arī jaunie pētnieki, lai gan, neapšaubāmi, ir skaidrs, ka tieši te ir vājo panākumu

cēlonis. Patiesi, vai tad namdaris atklāj māceklim mākslu celt mājas, tās sagraujot? Nekādā ziņā! Ceļot tās, viņš parāda, kāds materiāls jāizvēlas un kā viss savā laikā ir jāizmēra, jāapcērt, jāptēš, jāpaceļ, jānovieto, jāsavieno u. c. Tam, kurš zina celšanas paņēmienus, nav grūti sagraut, tāpat kā izārdīt apģērbu tam, kurš prot to šūt. Taču neviens nekad nav apguvis namdara mākslu, sagraujot mājas, un drēbnieka mākslu, izārdot apģērbus.

Mācītu cilvēku divkāršs ļaunums attieksmē pret saviem darbiem. 27. Patiesi, skaidri redzami ir šai ziņā neuzlabotās metodes trūkumi un pat tās kaitīgums. Tas izpaužas tādējādi, ka 1) daudziem cilvēkiem, varbūt pat vairākumam, izglītība izpaužas tirā nomenklatūrā, t. i., viņi var gan nosaukt mākslu terminus un likumus, bet nespēj tos izmantot pienācīgā veidā; 2) *nevienam izglītība neveido vienotu zināšanu kopumu, kuras cita citu papildina, pastiprina un bagātina, bet gan ietver kaut ko mākslīgi veidotu*: gabals no šejienes, gabals no turienes, līdz rodas kaut kas tāds, kas nekur nav pietiekami iesaistīts un nenes krietnus augļus.

Zināšanas, ko veido dažādu autoru uzskati un spriedumi, ārkārtīgi atgādina kārti, ko paceļ laukos jaunu māju iesvētīšanas svīnībās: lai gan to izrotā ar visvisādiem zariem, ziediem, augļiem, pat puķu vītņiem un vainagiem, tomēr tā, būdama bez saknēm un

bagāta vienīgi ar ārējiem izgreznojumiem, nespēj vairoties un ilgi pastāvēt. Tāda kārts neenes nekādus augļus, bet zari, kas tai uzkarināti, novist un nokrīt. *Isteni mācīts cilvēks atgādina koku, kuram ir pašam savas saknes, kas, barodamas to ar savu sulu, ļauj kokam pastāvīgi (ar katru dienu spēcīgāk un spēcīgāk) augt, zaļot, ziedēt un nest augļus.*

Labošana.

28. Secinājums ir šāds: *jāmāca tā, lai cilvēki, cik vien tas iespējams, apgūtu zināšanas nevis no grāmatām, bet no debesīm un zemes, no ožiem un skābaržiem, t. i., iepazītu un pētītu pašas lietas, nevis tikai svešus novērojumus un slēdzienus par lietām.* Līdz ar to mēs atkal iesim pa seno prātnieku pēdām, smelot zināšanas nevis no kaut kāda cita avota, bet no paša lietu pirmtēla. Tātad par likumu vajag kļūt šādiem atzinumiem.

I. *Viss jāsecina vienīgi no nesatricināmajiem lietu pirmsākumiem.*

II. *Neko nevajag mācīt, pamatojoties uz autoritāti vien, bet visu vajag skaidrot, izmantojot pierādījumus, kas pamatojas uz ārējām sajūtām un prātu.*

III. *Neko nevajag mācīt tikai ar analītisko metodi vien, bet vairāk ieteicams ir izmantot sintētisko metodi.*

VI PAMATATZINUMS

Viss ir skaidri noteikts.

29. Jo daudzveidīgāki uzdevumi paredzēti kādai lietai, jo sarežģītāku daba to izveido.

Tā, piemēram, jo sarežģītāki ir kāda dzīvnieka orgāni, jo daudzveidīgākas ir viņa kustības: zirgs šajā ziņā ir pārāks par vērsi, ķirzaka — par gliemezi u. c. Arī koks ar kupliem zariem un attīstītām saknēm ir spēcīgāks un skaistāks.

To vajag atdarināt.

30. Tāpēc, izglītojot jaunatni, viss jādara pēc iespējas noteiktāk, tā, lai ne tikai skolotājs, bet arī skolēns bez grūtībām izprastu, kur viņš atrodas un ko dara. Šai ziņā liela nozīme ir tam, lai visas skolā lietotajām grāmatas būtu veidotas vislielākajā atbilstībā dabai.

VII PAMATATZINUMS

Viss pastāvīgi virzās uz priekšu.

31. Daba pastāvīgi virzās uz priekšu, tā nekad neapstājas, nekad neķeras pie kaut kā jauna, pametot jau iesākto, bet turpina iepriekšējo, paplašina to un izdara līdz galam.

Veidojoties, piemēram, auglim, tas, ar ko sākas attīstība, t. i., galva, kājas, sirds u. c., paliek, tikai tiek izveidots līdz pilnībai.

Iestādītais koks neaizmirst savus sākotnēji izaugušos zarus, bet rūpīgi turpina apgādāt tos ar dzīvības sulu, lai tie katru gadu dotu atvases.

Tas jāatdarina.

32. Tāpēc skolās
I. *Visas zināšanas jāsniedz tā, lai nākamās vienmēr pamatotos uz iepriekšējām, bet iepriekšējās tiktu nostiprinātas ar nākamajām.*

II. *Viss mācītais, ko prāts pareizi izpratis, jānostiprina arī atmiņā.*

Atmiņa attīstāma un nostiprināma kopš agras bērnības.

33. Tā kā, izmantojot šo dabisko metodi, visam iepriekšējam jākalpo par pamatu nākamajam, tad skolēnu prātos viss pēc iespējas krietni jānostiprina. Taču prātā pamatīgi iespiežas tikai tas, kas labi izprasts un rūpīgi nostiprināts atmiņā. Pareizi taču saka Kvintiliāns: «Visa zinātne pamatojas uz atmiņu, un mēs mācāmies veltīgi, ja kaut kas no tā, ko esam dzirdējuši (vai lasījuši), aizslīd no mums.» Arī Luiss Vivess atzīst: «Atmiņa jāattīsta jau kopš agrīna vecuma; to nostiprina pastāvīga vingrināšana. Daudz ko tai vajag uzticēt rūpīgi un bieži. Sai vecumā darbs taču neapgrūtina, jo tā smagumu neizjūt. Tāpēc bez liela darba un dziļas piepūles atmiņa paplašinās un kļūst ārkārtīgi ietilpīga.» («Par zinātņu mācīšanu», 3. grām.) Grāmatā «Ievads gudrībā» viņš saka: «Neatļauj atmiņai ieslīgt bezdarbībā! Nekas tik stipri nepriecājas par darbu un tik daudz nenostiprinās no tā, kā atmiņa. Ik dienas ļauj tai strādāt: jo vairāk tai uzticēsi, jo drošāk tā glabās visu, un, jo mazāk, jo atmiņa būs nedrošāka.» Šo patiesību apliecina dabas piemēri. Tā, piemēram, jo vairāk valgmes uzsūc koks, jo spēcīgāk tas aug, un otrādi — jo spēcīgāk koks aug, jo vairāk valgmes tas uzsūc. Tāpat arī dzīvnieks: jo vairāk bārības viņš sagremo, jo ātrāk aug, bet, izaudzis lielāks, prasa vairāk barības, vairāk sagremo. Tādējādi viss gluži dabiskā veidā augdams palielinās. Tātad šai ziņā nav ko saudzēt agro bērnību (ja tikai to dara saprātīgi). Tas ir pamats, lai jūtami virzītos uz priekšu.

VIII PAMATATZINUMS

Viss ir pastāvīgi saistīts.

34. Daba visu saista noturīgām saitēm.

Kad daba, piemēram, veido *putnu*, tā saista vienu locekli ar citu, vienu kāulu — ar citu, nervu — ar nervu u. c. Arī kokam no saknēm izaug stubrs, no stubra — zari, no zariem — atvases, no atvasēm — pumpuri, no pumpuriem — lapas, ziedi, augļi un, beidzot, jaunas atvases utt. Ja arī būtu tūkstošiem zaru, dzinumu, lapu, augļu, tas viss tomēr veidotu vienu un to pašu koku. Tāpat arī celtnē, lai tā būtu stipra, sienas jāpiemēro pamatam, griesti un jumts — sienām, vārdus sakot, viss — gan pats lielākais, gan pats mazākais — ir tā jāsavieno un jāsavieno, lai veidotos viens nedalāms veselums, viena ēka.

Tas jāatdarina.

35. No tā izriet

I. Izglītība visā dzīvē ir jāizkārto tā, lai veidotos viena enciklopēdija, kurā viss izrietētu no kopīga pamata un atrastos savā istajā vietā.

II. Viss, kas tiek mācīts, jāpamato ar argumentiem tā, lai nebūtu vietas šaubām un novērstu aizmirstānu.

Argumenti taču ir kā naglas, atbalsti un skavas, kas cieši satur priekšmetu, neļaujot tam izlodzīties un izjukt.

Ko nozīmē mācīt, norādot cēloņus.

36. Visu pamatot ar argumentiem nozīmē mācīt, norādot cēloņus, t. i., ne tikai parādīt, kā kaut kas notiek, bet vispirms atklāt, kāpēc tas nevar būt citādi, jo kaut ko zināt taču nozīmē izprast cēloņsakarus. Pieņemsim, ka izvīrās jautājums «Vai pareizi jāsaka *totus populus* vai *cunctus populus*?». Ja skolotājs atbild — *cunctus populus*, neminot pamatojumu, tad skolēns teikto pēc kāda laika aizmirsīs. Taču, ja skolotājs paskaidros, ka *cunctus* ir saīsinājums no *coniunctus* un ka tāpēc *totus* jālieto, runājot par kaut ko viengabalainu, bet *cunctus*, — par kaut ko saliktu (tā ir dotajā piemērā), tad es nesaprotu, kā skolēns to varētu aizmirst, ja vien viņš nebūtu pavisam stulbs. Tieši tāpat gramātiķi strīdas, kāpēc saka — *mea refert, tua refert, ejus refert*, t. i., kāpēc pirmajā un otrajā personā lieto instrumentāli (kā parasti domā), bet trešajā personā — ģenitīvu? Ja es sacīšu, ka tas notiek tāpēc, ka *refert* ir saīsinājums no *res fert* (ar «s» eliziju), ka līdz ar to jāsaka — *mea res fert, tua res fert, ejus res fert* (vai — saīsinot — *mea refert, tua refert, ejus refert*) un ka tādējādi *mea, tua* nav instrumentālis, bet nominatīvs, — vai es skolēnam neapgaismošu ceļu? Tātad mēs vēlamies, lai skolēni noteikti un viegli iemācītos saskatīt visu vārdu cilmi, visu izteicienu (vai konstrukciju) rašanos un visu mākslas likumu pamatus. (Zinātņu teorēmas jāpamato nevis ar pārspriedumiem un hipotēzēm, bet ar lietu pašu tiešu aplūkošanu.) Bez milzīga gandarījuma tas sniegs arī lielu labumu, jo pavērs ceļu vispamatīgākajai izglītībai — skolēniem plaši atvēršies acis un viņi no iegūtajām zināšanām spēs patstāvīgi atvasināt jaunas.

Slēdziens.

37. Tātad skolā viss jāamāca, atklājot cēloņus.

IX PAMATATZINUMS

Starp iekšējo un ārējo ir pastāvīga atbilstība.

38. Daba saglabā proporciju starp saknēm un zariem kvantitatīvā un kvalitatīvā ziņā.

Atbilstoši tam, vai saknes zemē attīstās spēcīgāk vai vājāk, zemes virspusē vairāk vai mazāk attīstās arī zari. Tas ir nepieciešams: ja koks augtu tikai augšup, tad tas nespētu noturēties, jo nebūtu sakņu, kas to atbalsta; ja koks augtu tikai lejup, tad tas būtu neauglīgs, jo augļus nes zari, nevis saknes. Arī

dzīvniekam ārējie orgāni attīstās atbilstoši iekšējiem orgāniem. Ja iekšējie orgāni strādā labi, tad arī ārējie kļūst skaisti.

Tas ir jāatdarina. 39. Lai gan izglītība vispirms jāuzsūc, jāattīsta un jānostiprina ar iekšējās izpratnes sakņu palīdzību, tomēr jā rūpējas, lai tā jūtami izpaustos ārēji — zaros un atvasēs, t. i., lai visu to, kas ir saprotams, iemācītu arīdzan raiti izklāstīt un pienācīgā kārtā izmantot praksē, un otrādi.

40. Tātad

I. *Apgūstot jebkuru priekšmetu, jāpārdomā, kādu labumu tas dos, lai neko nemācītos veltīgi.*

II. *Viss, kas apgūts, savukārt jānodod citiem un citu labā, lai zināšanas neietu zudumā.*

Sai sakarā pareizi sacīts: «Tavām zināšanām nav nekādas vērtības, ja cits nezina, ka tu to zini.» Tātad rūpēsimies, lai nerastos pat ne vismazākais zināšanu avots, no kura tūlīt neizplūstu daudzas tērcītes. Taču sīkāk par to stāstīsim nākamajā pamatatzinumā.

X PAMATATZINUMS

Viss pastāvīgi vingrināms. 41. Daba pati sevi veido un stiprina ar pastāvīgām kustībām.

Putns, piemēram, perējot olas, ne tikai silda tās, bet arī katru dienu groza, lai olas no visām pusēm sasiltu vienmērīgi (to var viegli redzēt, novērojot zosis, vistas un baložus, kad tie perē savus mazuļus mūsu mājās). Bet, kad putnēns ir izkļuvis no olas, māte līdz pat viņa nobriešanai liek tam vingrināties — atvērt knābi, izplest spārnus, izstiept kājas, kustēties, lai putnēns iemācītos staigāt un lidot.

Tāpat arī *koks* aug jo ātrāk un jo dziļāk laiž saknes, jo biežāk to šūpo vēji. Visiem augiem ir derīgi norūdīties lietū, krusā, negaisā un vētrā. Tāpēc zemēs, kur valda vēji un vētras, kā stāsta, aug spēcīgāki koki.

To atdarina amatnieki. 42. Arī *celtnieks* zina, ka būve izžūst un nostiprinās saulē un vējā. Tāpat arī kalējs, vēlēdamies dzelzi padarīt izturīgāku, daudzkārt iegremdē to ugunī un ūdenī, pārmaiņus norūdot ar karstumu un aukstumu, lai, biežāk atlaihdnot, padarītu stiprāku.

Skolas vingrinājumu ideja jāmeklē dabā. 43. No tā izriet, ka mācišana nevar būt īstena, ja neizmanto biežus un prasmīgi organizētus atkārtojumus un vingrinājumus. Bet, kāda veida vingrinājumi ir vislabākie, to mums norāda dabiskās norises, kas dzīvā organismā nodrošina barošanas procesu, precīzāk — tieksmi pēc barības, barības sagremošanu un izvadišanu.

Tāpat kā katra dzīvnieka (kā arī auga) orgāns meklē barību, lai to sagremotu, bet sagremo tāpēc, lai radītu pats sevi (daļu sagremotā atstājot sev un uzsūcot) un lai arī nodotu to blakusorgāniem

visa organisma saglabāšanai (jo katrs orgāns kalpo citiem, lai citi kalpotu tam), tāpat zināšanas vairo tas, kas vienmēr

I. *Meklēs un atradīs garīgo barību.*

II. *Sakošlās un sagremos to, ko būs atradis un ieguvis.*

III. *Sagremoto novērtēs un nodos citiem.*

Daudz jautāt, apgūt,
mācīt — lielās mūži-
bas noslēpums.

44. Šīs prasības izteiktas šādā latīņu vārsnā:

Vēl vairāk būs jautāt, bet jautāto apgūt

Un citiem tad mācīt —

Sī likumi trīs drīz ļaus pārspēt ikvienu,

Kas mācījis tevi.

Jautāt — tas nozīmē griezties pēc padoma par kaut ko nezināmu pie skolotāja, pie biedra vai pie grāmatas.⁴⁶ *Apgūt* nozīmē uzzināt un izprasto iegaumēt un lielākas noturības labad ierakstīt burtnīcā (jo tikai nedaudzi izceļas ar tik bagātām spējām, lai varētu paļauties tikai uz atmiņu). *Mācīt* savukārt nozīmē visu apgūto izklāstīt saviem draugiem vai jebkuram, kas vēlas klausīties. Divi pirmie paņēmieni skolām ir zināmi, bet trešais vēl nav pietiekami izmantots, tomēr to ieviest būtu derīgi. Ļoti pareiza ir pazīstamā atziņa: «Kas māca citus, mācās pats.» Tas ir ne tikai tāpēc, ka atkārtojot viņš nostiprina savas zināšanas, bet arī tāpēc, ka gūst iespēju iedziļināties. Talantīgais Joahims Forcijs liecina par sevi, ka viss, ko viņš tikko dzirdējis vai lasījis, izgaist no tā atmiņas pat mēneša laikā, bet visu, ko viņš mācījis citiem, viņš zina kā savus piecus pirkstus, un domā, ka to viņam var atņemt tikai nāve.

Saskaņā ar to viņš dod padomu, lai skolēns, kas vēlas gūt labas sekmes mācībās, meklētu sev skolēnus, kuriem viņš ik dienas varētu mācīt to, ko mācās pats, pat ja viņam nāktos maksāt par to. «Vajag pieciest,» viņš saka, «kādas ārējas neērtības, lai tikai būtu kāds, kas vēlētos klausīties, kā tu māci, t. i., virzies uz priekšu.»

Kā tas ieviešams skolas.

45. Lai minēto paņēmieni izmantotu klasē, kur

tas, iespējams, dotu labumu lielam skaitam skolēnu,

katras klases skolotājs šo lielisko vingrinājumu veidu varētu ieviest starp saviem skolēniem šādi. Katrā

stundā pēc apgūstamā materiāla īsa izklāsta un saprotama vārdu jēgas skaidrojuma, ko papildina uzskatāms iemācītā lietderības raksturojums, tūlīt jāierosina piecelties kādam no skolēniem, kuram jāatkārto viss skolotāja teiktais tādā pašā secībā (it kā viņš pats jau būtu skolotājs citiem), jāizskaidro likums ar tiem pašiem piemēriem. Ja viņš pieļauj kādas kļūdas, tās jāizlabo. Tad jāierosina piecelties citam un darīt to pašu, bet visiem pārējiem klausīties, pēc tam — trešajam, ceturtajam, vēl citiem, kamēr kļūst skaidrs, ka visi ir pareizi izpratuši un var izstāstīt apgūto un mācīt citus. Nav vajadzīgs ievērot kaut kādu sevišķu kārtību, izņemot to, lai sākumā tiktu izsaukti spējīgākie, jo, viņu parauga uzmundrināti, vājākie vieglāk varēs veikt uzdevumu.

46. Šāda veida vingrinājumi dos piekārtīgu labumu.

Labums no šādā veidā organizētiem vingrinājumiem.

I. *Skolotājs vienmēr piesaistīs skolēnu uzmanību sev.* Tā kā katram skolēnam ātri jāpieceļas, jāatkārto visa stundas viela un katrs izjutīs

bailes gan par sevi, gan par citiem, tad gribot negribot visi sa-sprindzinās uzmanību, lai kaut ko nepalaistu garām. Šāda uzmanības koncentrēšana, praktizēta daudzus gadus, padarīs jaunieši vē-rīgu visos dzīves gadījumos.

II. *Skolotājs skaidrāk pārliecināsies par to, ka visi viņa mācīto apguvuši pareizi.* Ja apgūts nepietiekami, tad viņam būs iespēja tū-līt izlabot kļūdas, nesot labumu gan sev, gan skolēniem.

III. *Kad tik daudz reižu atkārtoti vienu un to pašu, tad pat vairāk atpalikušie skolēni sapratīs izklāstīto un varēs iet kopsolī ar pārē-jiem,* bet spējīgākie izjutīs gandarījumu par sevi, ka viņi visu labi saprot.

IV. *Pateicoties šai daudzkārt veiktajai atkārtošanai, visi skolēni mācīto apgūs labāk, nekā ilgstoši kvernot pie mācībām mājās,* un, ātri pārlūkojot mācīto vēlreiz mājās vai nākamās dienas rītā, sko-lēni konstatēs, ka viss ar jokiem un labpatiku iespiedies atmiņā.

V. *Kad skolēnam tādā veidā būs ļauts izpildīt gluži kā skolo-tāja pienākumus, tad viņa prāts kļūs možs, mācītais izraisīs patīku un radīsies drosme ar iedvesmu runāt par jebkuru cildenu jautājumu ļaužu sanāksšanas reizēs, un tas dzīvē sevišķi noderēs.*

47. Tādā pašā veidā arī ārpus skolas skolēni atpūšoties vai pastaigas laikā var spriest par tikko vai iepriekš mācīto vai arī par kaut ko gluži jaunu. Sapulcējušies bariņā, viņi šim no-lūkam var izvēlēties skolotāja vietnieku (balsojot vai lozējot), kas vadītu viņu debates. Ja kāds no viņu biedriem, kam tas uzticēts, atsakās, viņš ir stingri sodāms; mēs taču nelokāmi vēlamies, lai neviens neizvairītos no iespējām mācīt un mācīties, bet lai ikkatrs pat meklētu tās. Par vingrinājumiem rakstīšanā (kas arī jūtami palīdz strauji virzīties uz priekšu) mēs sniegsim speciālus norādīju-mus tautskolas un klasiskās skolas aprakstā XXVII un XXVIII nodaļā.

Vingrināšanās citu mā-cīšanā ārpus skolas.

XIX NODAĻA

ISĀKĀ MĀCĪBU CEĻA PAMATI

Iebildumi no grūtību viedokļa. Tātad jā-meklē isākais ceļš.

1. Kāds var teikt, ka tas ir visai grūti un ār-kārtīgi ilgi. Cik skolotāju tam vajadzīgs? Cik bibliotēku? Cik pūļu būs jāiegulda tāda veida universālai izglītībai? Atbildu. Protams, ja mūsu ricībā nebūs saīsinātu ceļu, tas prasīs milzīgas un bezgalīgas pūles. Zinātne taču ir tikpat ilga, plaša un dziļa kā pati pasaule, kas jāiz-pēti. Bet kurš nezina, ka garo var saīsināt, ka grūto var padarīt vieglu? Kurš nezina, ka audēji ārkārtīgi ātri savieno kopā tūksto-šiem pavedienu, veidojot apbrīnojami daudzveidīgus rakstus? Kurš nezina, ka dzirnavnieki ātri samaļ tūkstošiem graudu, ļoti tīri un bez jebkādam grūtībām nošķirot klijas no miltiem? Kurš nezina, ka me-

hāniķi ar pavisam nelielām mašinām gandrīz bez jebkādam pūlēm paceļ un pārvieto milzīgus smagumus? Bet svērāji pat ar vienu unci līdzsvaro daudzas mārciņas, atbīdot unci no svaru centra. Tātad, lai veiktu kaut ko lielu, ne vienmēr vajadzīgs tikai spēks, bet vajadzīga arī prasme. Vai tiešām tikai zinātniekiem pietrūks prasmes, lai veiktu savu darbu talantīgi? Lai kaut vai kauns mums atdarināt iepriekš minēto profesiju pārstāvju prasmi un atrast līdzekļus pret tām grūtībām, no kurām līdz šim cietušas skolas.

Pirms paredz zāles, jānosaka slimība.

2. Mēs neatradīsim zāles, ja iepriekš nenoteiksim slimību un tās cēloņus. Tātad — kas nav ļāvis gūt veiksmi skolas darbā, t. i., kādi cēloņi ir tam, ka vairākums skolēnu, pat tad, ja viņi pavadītu skolā visu mūžu, neapjēgtu visas zinātnes un mākslas, bet ar dažām vispār neiepazītos?

Astoņi cēloņi, kas aizkavē panākumus skolās.

3. Vispatiesākie cēloņi tam ir šādi. *Pirmkārt, nebija noteiktas robežas, līdz kurām skolēnus bija nepieciešams aizvadīt katrā gada, katrā mēneša, katras dienas laikā: viss bija svārstīgs.*

4. *Otrkārt, nebija norādīti nekādi ceļi, kas nekļūdiģi aizvestu līdz izvīrztajam mērķim.*

5. *Treškārt, to, kas bija dabā saistīts, tvēra nevis kopumā, bet atsevišķi.* Tā, piemēram, iesācējiem mācīja tikai lasīt, bet rakstīšanu atlika uz dažiem mēnešiem. Latīņu skolā no jauniešiem prasīja, lai viņi vairāku gadu laikā mācītos tikai vārdus bez izpratnes par lietām, un jaunības gadi pagāja, tikai nodarbojoties vienīgi ar gramatiku, bet filozofijas nodarbības tika atliktas uz vēlāku laiku.⁴⁷ Turklāt viņiem lika tikai mācīties un nekad nelika mācīt, lai gan visam (lasīšana un rakstīšana, vārdi un lietas, mācīšana un mācīšanās), kā mēs redzējam, ir jābūt apvienotam, tāpat kā skrienot jāprot pacelt un nolaist kāju, sarunājoties — klausīties un atbildēt, rotaļājoties ar bumbu, — mest un satvert to utt.

6. *Ceturtkārt, diez vai kaut kur māksla un zinātne tiek mācīta nevis fragmentāri, bet enciklopēdiski.*⁴⁸ Tāpēc skolēnu uztverē tās ir kā kaudzēs sakrata malca vai žagari, starp kuriem neviens nespēj saskatīt savstarpēju saistību. Tādēļ viens ir uztvēris vienu, otrs — kaut ko citu, un nevienam viņa izglītība nav pietiekami vispusīga un tātad arī pamatīga.

7. *Piektkārt, tika lietotas pārāk daudzveidīgas un dažādas metodes:* katrai skolai bija sava metode, vēl vairāk — sava metode bija katram skolotājam; beidzot, viens un tas pats skolotājs, mācot vienu mākslu vai valodu, izmantoja vienu metodi, bet, mācot citas, — citu. Bet visāunāk ir tas, ka vienā un tajā pašā priekšmetā nesaglabājās metodes pēctecība, tā ka skolēni diez vai kaut kad pietiekami izprata, kas tiek darīts. Tas radīja šaubas, aizkavēšanos, bet attieksmē pret dažām disciplinām skolēnus pārņēma riebums un izmisums, pirms viņi sāka tos mācīties, tāpēc daudzi pat nevēlējās sākt nodarboties ar šiem priekšmetiem.

8. *Sestkārt, nebija paņēmiena, kā visus vienas un tās pašas klases*

skolēnus mācīt vienlaikus, bet strādāja ar atsevišķiem skolēniem. Ja klasē bija daudz skolēnu, tas prasīja no skolotājiem bezjēdzīgu darbu, bet skolēni vai nu bezdarbībā slaidījās, vai arī bija uzaicināti darīt kaut ko tādu, kas parasti bija nogurdinoši garlaicīgs.

9. *Septītkārt, ja klasi mācīja vairāki skolotāji, radās tikai jaunas jukas.* Gandrīz katrā atsevišķā stundā organizēja un vadīja citas nodarbības, nemaz nerunājot par to, ka daudzi skolotāji, tāpat kā daudz grāmatas, izklidē skolēnu uzmanību.

10. *Beidzot, bija skolotāji, kas labvēlīgi izturējās pret to, ko skolēni skolā vai ārpus skolas lasīja citas grāmatas.* Viņi atzina — jo vairāk autoru skolēni iepazīst, jo vairāk izdevības skolēniem virzīties uz priekšu. Taču īstenībā tas rada tikai lielu izklaidību. Tāpēc nav jābrīnās, ka tikai nedaudzi apguva visas disciplīnas, tāpat kā nav jābrīnās arī par to, ka reti kurš izkļuva no šiem labirintiem. Tas izdevās tikai īpaši apdāvinātajiem.

Ideja par šo šķēršļu novēršanu jāaizgūst no dabas.

11. Tātad turpmāk būs jānovērš šie šķēršļi un kavēkļi, bez aplinkiem jāizmanto tikai tas, kas tieši ved uz mērķi (pastāv likums: kur var iztikt ar mazumu, nevajag lietot lielumu).

Tieši no saules debesīs.

12. Izvēlēsimies atdarināšanai sauli — lielisku dabas paraugu. Lai gan tā veic smagu un acīmredzot nebeidzamu darbu (proti, visai zemei sūta savus starus, dod gaismu, siltumu, dzīvību un stiprumu visiem elementiem, visiem to savienojumiem, minerāliem, augiem, dzīvniekiem, kuru sugas un atsevišķi eksemplāri ir bezgalīgi daudzveidīgi), tomēr saules pietiek visiem, un tā katru gadu lieliski tiek galā ar visiem saviem daudzajiem pienākumiem.

Saules darba īss izklāsts.

13. Domājot par darba metodēm skolā, aplūkosim, ko dara saule.

I. Saule nenodarbojas ar atsevišķiem priekšmetiem, vai tas būtu koks vai dzīvnieks, bet apgaismo, sasilda zemi un dāvā tai savu spēku.

II. Ar vieniem un tiem pašiem stariem tā apgaismo visu. Ar vienu un to pašu kondensāciju un izlādi mākoņos tā visu apslacina, ar vienu un to pašu vēju visu atsvaidzina, ar vienu un to pašu karstumu un aukstumu iedarbojas uz visu utt.

III. Vienā un tai pašā laikā visās zemēs radot pavasari, vasaru, rudeni, ziemu, tā liek visam augt, ziedēt un nest augļus; tas, ka saskaņā ar savu dabu kaut kas nobriest ātrāk vai lēnāk, nav pretrunā ar šo atziņu.

IV. Tā vienmēr patur vienu un to pašu kārtību — kāda tā ir šodien, tāda būs arī rīt, kāda ir šogad, tāda pati būs arī nākamajā gadā; vienmēr nemainīgi saglabā vienu un to pašu formu vienam un tam pašam lietu veidam.

V. Jebkuru radījumu tā veido no tā paša sēklas, nevis no kaut kā cita.

VI. Visu, kam jābūt vienlaikus, tā arī rada vienlaikus: koksni

kopā ar mizu un serdi, ziedu — kopā ar lapām, augļus — kopā ar apvalku, kātu un šekli.

VII. Visu tā rada pakāpeniski, lai viens dotu vietu citam, bet to nomainītu vēl kaut kas cits.

VIII. Visbeidzot — saule nerada nederīgo, bet, ja rodas kaut kas nevajadzīgs, tad to novājina un iznīcina.

14. Sekojot saules paraugam, mums jārikojas šādi.

I. *Vienas skolas vai vismaz vienas klases priekšgalā ir jābūt vienam skolotājam.*

II. *Katrā priekšmetā ir jāizvēlas tikai viens autors.*

III. *Viens un tas pats darbs ir jāuzdod uzreiz visai klasei.*

IV. *Visas zinātnes un valodas jā māca ar vienu un to pašu metodi.*

V. *Viss jā māca pamatīgi, īsi un pārliecinoši, tā, lai jēga atklātos skaidri un it kā pati no sevis.*

VI. *Viss, kas atrodas savstarpējā saistībā, arī mācot nedrīkst būt šķirts.*

VII. *Viss jāizkārto nepārtrauktā secībā, tā, lai viss, kas šodien tiek mācīts, nostiprinātu vakar apgūto un pavērtu ceļu nākamajam.*

VIII. *Un beidzot — jānovērš viss nederīgais.*

15. Es atkārtoju: ja to visu ieviestu skolu praksē, tad nav nekādu šaubu, ka zinātņu loks tiks apgūts tikpat viegli un ātri, kā saule veic savu ikdienas kustību apkārt zemei. Aplūkosim šo jautājumu tuvāk, lai pārliecinātos, vai vispār var īstenot šos padomus un vai tas ir viegli.

I PROBLEMA

Kādā veidā viens skolotājs var mācīt jebkuru skolēnu skaitu.

Kāpēc visas skolas priekšgalā jābūt vienam skolotājam.

16. Es ne tikai apgalvoju, ka viens skolotājs spēj vadīt vairākus simtus skolēnu, bet arī uzskatu, ka tā vajag būt, jo tas ir lietderīgi gan skolotājam, gan skolēniem. Neapšaubāmi, skolotājs ar jo lielāku prieku darīs savu darbu, jo vairāk skolēnu redzēs savā priekšā (arī tie, kas iegūst rūdu, strādā ar patiku, ja tās ir daudz), bet, jo vairāk sajūsmināts būs skolotājs, jo rosīgākus viņš padarīs arī skolēnus. Tāpat arī skolēniem pašiem lielāks viņu skaits sagādā lielāku patiku (visiem ir prieks, ja ir darbabiedri) un lielāku labumu. Viņi savstarpēji rosinās un atbalstīs cits citu, tāpēc ka šim vecumam sagādā prieku sacenšanās.

Taču, ja skolotājā klausās nedaudzi, tad tiem kaut kas viegli var paslidēt garām, bet, ja klausās daudzi, tad katrs uztver, cik viņš spēj, un turpmāk to visu ir vieglāk atsaukt atmiņā un padarīt par kopīgu ieguvumu, jo viens prāts palīdz citam, viena atmiņa palīdz citai. Vārdu sakot, tāpat kā maiznieks, reiz iejaucis miklu un izkuri-

nājis krāsni, cep daudz maizes klaipu, ķieģeļu izgatavotājs vienlaikus apdedzina daudz ķieģeļu, bet tipogrāfs no viena burtu salikuma iespējš simtiem un tūkstošiem grāmatu eksemplāru, arī skolā skolotājs ar vieniem un tiem pašiem vingrinājumiem nodarbībās bez jebkādām grūtībām var mācīt ļoti daudz skolēnu. Tāpat pietiek ar vienu pašu stumbru, lai noturētu un barotu ar sulu pat pašu kuplāko koku, un ar sauli, lai dotu dzīvību visai zemei.

Kā to iespējams izdarīt, parāda dabas paraugs.

17. Bet kā to galu galā izdarīt? Palūkosimies uz dabas darbību tikko minētajos piemēros. Stumbrs nesniedzas līdz pašiem zaru galiem, bet, paliekot savā vietā, piegādā sulu galvenajiem zariem, tie novada uz citiem zariem, līdz sula pakāpeniski nonāk līdz pat tālākajiem un vismazākajiem koka zariņiem. Saule nenolaižas līdz atsevišķiem kokiem, zālēm, dzīvniekiem, bet, starodama no saviem augstumiem, uzreiz apgaismo visu puslodi, turklāt atsevišķi radījumi izmanto gaismu un siltumu savām vajadzībām. Līdz ar to jāatzīmē, ka saules darbība ir atkarīga no apvidus stāvokļa, piemēram, ielejās koncentrējušies stari spēcīgāk sasilda apkārtni.

Dabas atdarināšana skolās.

rikotos šādi.

Skolēnus sadala pa klasēm.

līdz pašam vecākajam.

Vajag mācīt nevis atsevišķi, bet visus kopā.

Tad viņš nevienam netuvotos atsevišķi, neļautu vienatnē nevienam tuvoties sev, bet, stāvot uz katedras (no kurienes visi viņu var redzēt un dzirdēt), līdzīgi saulei ar saviem stariem apgaismotu visus. Bet visi, pievērsuši viņam acis, dzirdi un uzmanību, uztvertu visu, ko viņš stāsta vai ar roku rāda attēlā. Līdzīgi ar baltu krāsu no viena poda nokrāso nevis divas, bet daudzas sienas.

Jāpiesaista visu uzmanība sev.

19. Šai nolūkā ir nepieciešama prasme piesaistīt sev visu un katra uzmanību. Kad skolēni pārliecinās, ka pasniedzēja mute (kā tas arī ir) ir avots, no kurienes uz viņiem plūst zināšanu straumes, viņiem jāpieradinās pievērst tai nedalītu uzmanību, tiklīdz pamana, ka šis avots paveras, un visu censties uztvert. Tāpēc pats galvenais skolotāja uzdevums ir runāt tikai tiem, kas klausās, mācīt tikai tad, ja skolēni ir uzmanīgi. Pareizs ir Senekas izteiciens: «Runā tikai tam, kas grib klausīties.» Varbūt uz to attiecas arī pazīstamais Salamana izteiciens: «...saprātīgais ir cilvēks ar aukstu un apsvēriģu prātu.» (Salamana Pamācības, 17:27.) Tas ir — ar prātu, ko viņš nekaisa vējos.

Bet kā lai viņš to panāk? Ar novērotāju un paša palīdzību, ievērojot astoņus saprātīgus nosacījumus.

20. Bet ierosināt un piesaistīt šo uzmanību var ne tikai ar dekurionu⁴⁹ un citu starpniecību, kam tiek uzticēts novērot pārējos, bet galvenokārt ar paša pūlēm, tāpēc jāievēro šādi astoņi nosacījumi.

I. Vienmēr jācenšas pastāstīt kaut ko tādu, kas sagādātu gan patiku, gan labumu: tad skolēni darbu uzsāks labprāt un ar jau atmodinātu uzmanību.

II. Skolotājam katra darba sākumā vai nu jāieinteresē skolēni, iesakot viņiem izmantojamo materiālu, vai arī jāuzmundrina viņi ar jautājumiem par iepriekš izņemto, lai secīgi nonāktu līdz jaunajam materiālam vai lai skolēnos, redzot savu nezināšanu, mostos lielāka interese uztvert skaidrojumu.

III. Stāvot uz paaugstinājuma, skolotājam jāskatās visapkārt un jārūpējas, lai visi raudzītos uz viņu, nevis nodarbotos ar kaut ko citu.

IV. Lai saglabātu skolēnu uzmanību, skolotājam visur, kur vien iespējams, jāiesaista uztverē skolēnu ārējās sajūtas, kā norādījām VII nodaļā, VIII pamatatzinumā, III likumā. Tas ne tikai atvieglina apguvi, bet arī izraisa uzmanību.

V. Darba gaitā, pārtraucis runu, viņš var jautāt: «Pasaki, ko es tikko teicu! Atkārto šo frāzi! Izskaidro, kā mēs pie tā nonācām!» Vai kaut ko līdzīgu saskaņā ar katras klases līmeni. Ja skolotājs pamana, ka kāds skolēns nav uzmanīgs, tūlīt jāizsaka viņam nopēlums vai rājiens. Tas palielinās vispārējo uzmanību.

VI. Arī tad, ja kaut ko jautā vienam, bet viņam ir grūti atbildēt, ātri jāizsauc otrs, trešais, desmitais, trīsdesmitais un jāliek atbildēt, neatkārtojot viņam jautājumu. To dara tāpēc, lai visi klausītos, kas tiek teikts vienam, un izmantotu to savās interesēs.

VII. Gadās, ka kaut ko nezina atsevišķi skolēni. Tad jāvēršas ar jautājumu pie visiem, un pirmais vai vislabākais atbildētājs ir jāuzslavē citu priekšā, lai paraugs mudinātu atdarināt; ja kāds ir kļūdījies, kļūda jāizlabo, turklāt jāatklāj un jānovērš pats kļūdišanās iemesls (ko vērīgs skolotājs pamana bez grūtībām). Tāds paņēmieni labi palīdz, lai ātrāk gūtu panākumus.

VIII. Beidzot, kad stunda ir pagājusi, jādod iespēja skolēniem pašiem jautāt skolotājam to, ko viņi grib, lai redzētu, vai kādam radušās šaubas šai stundā vai iepriekš. Iztaujāšana ārpus klases nav pieļaujama. Ja kāds vēlas visu klātbūtnē jautāt skolotājam vai nu tieši, vai ar sava dekuriona starpniecību (ja tas nav spējis dot viņam apmierinošu atbildi), tad gan jautājumiem, gan atbildēm vajag nākt par labu visiem. To, kurš biežāk izvīrta nopietnus jautājumus, vajag biežāk uzslavēt, lai pārējiem būtu paraugs un rastos vēlēšanās centsties.

Kādu labumu dod tāda uzmanības vingrināšana.

22.⁵⁰ Tāda ikdienišķa vingrināšanās būs noderīga jauniešiem ne tikai pašreizējā brīdī, bet uz visu mūžu. Patiesi, pieraduši vairāku gadu laikā vienmēr būt uzmanīgi, viņi veiks savu darbu, pieliekot visus spēkus, negaidot citu pamācības un ierosmes. Ja

mums būtu tieši tādas skolas, vai gan mēs nevarētu sagaidīt, ka mums radīsies ļoti daudz lietpratīgu cilvēku?

Iebildums: bet vai tādā veidā tiks pievērsta vajadzīgā uzmanība atsevišķiem skolēniem un visiem kopā? Jā. 1. Ar dekurionu starpniecību.

palīgi būs dekurioni, tad viņi arī sekos saviem biedriem, lai viņi izpildītu visu pēc iespējas labāk.

2. Ar paša skolotāja darbību.

Iemācās, lai atbild viens un otrs, un trešais, un vēl citi, kurus skolotājs izsauc citu pēc cita kā no sliktāko, tā arī no labāko skolēnu vidus, bet tai laikā visa klase lai klausās. Tā visi vienmēr būs gatavi nepieciešamības gadījumā atbildēt, jo katrs baidīsies, ka jautās tieši viņam. Kad skolotājs pamanīs, ka attiecīgais skolēns sācis atbildēt brīvi, un būs pārliecinājies, ka tas labi zina pārējo, viņš var ierosināt turpināt citam. Ja arī tas atbild veikli, tad skolotājs liek tālāk trešo periodu vai paragrafu atbildēt citam skolēnam. Līdz ar to, izsaucis nedaudzus, viņš varēs būt mierīgs par visiem.

Kā pārbaudīt diktātus un rakstu darbus.

25. Tāpat jārikojas, arī pārbaudot diktātus. Var ierosināt vienam otram, bet, ja nepieciešams, tad arī daudziem skaidri un saprotami izlasīt uzrakstīto, izteiksmīgi nosaucot arī pieturas zīmes. Pārējie, skatoties savās burtņīcās, izlabo kļūdas. Tomēr dažkārt arī skolotājs pats var ieskatīties viena otra skolēna burtņīcā, taču to nevajag darīt pēc kārtas. Ja kāds izrādīsies nolaidīgs, tas jāsoda.

Kā izlabot stilistiskos vingrinājumus.

26. Lai izlabotu vingrinājumus, acimredzot vajadzīgs nedaudz lielāks darbs, bet arī šajā gadījumā var iet to pašu ceļu. Piemēram, vingrinoties tulkošanā no vienas valodas uz citu, jārikojas tā: kad atsevišķā dekūrijā visi tulkojumu ir pabeiguši, jāliek vienam skolēnam piecelties un pēc patikas izraudzīties kādu no biedriem. Kad tas arī pieceļas, tad pirmais skolēns lasa savu tulkojumu pa daļām, īsos teikumos, bet visi pārējie uzmanīgi klausās. Skolotājs vai vismaz dekurions stāv līdzās šim skolēnam un ieskatās tulkojumā, pārbaudot kaut vai ortogrāfiju. Kad skolēns tulkojumu izlasījis līdz beigām, viņa paša izraudzītais klases biedrs norāda, kādas kļūdas tas pamanījis. Pēc tam tiek dota iespēja izteikties pārējiem tās pašas dekūrijas skolēniem, tad visai klasei un, beidzot, ja ir vajadzīgs, norādījumus izsaka arī skolotājs. Tai laikā visi, izņemot izraudzīto skolēnu, skatās savās burtņīcās un, ja pieļāvuši kādas kļūdas, izlabo tās. Izraudzītajam skolēnam arī jāuzrāda vērtējumam savs neizlabotais tulkojums. Kad šis tulkojums ir pabeigts un pilnīgi

izlabots, jāpāriet uz nākamo utt. Pēc tam izraudzītais skolēns tādā pašā veidā izlasa savu tulkojumu, bet tas, kurš viņu izraudzījās, seko, lai neizlabotā tulkojuma vietā nelasītu izlaboto; spriedumi par atsevišķiem vārdiem, frāzēm un izteicieniem jāizsaka tādā pašā veidā kā iepriekš. Pēc tam tiek ierosināts uzstāties kādam citam pārim un vēl citiem, ja atļauj laiks.

Dekurionu pienākumi.

Šīs metodes lietderīgums.

paliks neievērots.

III. Visi vingrinās uzmanību.

IV. Vienam sacītais būs vienādi noderīgs visiem.

V. Daudzveidīgās frāzes, kas dažādiem skolēniem nevar būt vienādas, lieliski attīstīs un nostiprinās kā spriedumus par lietām, tā arī valodas veiklību.

VI. Beidzot, kad būs aptaujāts viens, otrs, trešais pāris, tad izrādīsies, ka pārējiem vai nu ir maz kļūdu, vai to nav vispār. Tāpēc atlikušais laiks jāatvēl visai klasei, un katrs, kam ir kādas šaubas par savu tulkojumu vai kas domā, ka viņa tulkojums ir neveiksmīgāks nekā citiem, lai par to paziņo un ļauj visiem apsvērt.

29. Visu, kas piemēra dēļ stāstīts par vingrināšanos tulkošanā, var viegli izmantot jebkurā klasē stilistiskajiem vingrinājumiem, daiļrunas, loģikas, teoloģijas un filozofijas pārspriedumiem.

30. Tādējādi mēs redzam, ka viens skolotājs var tikt galā ar skolēnu simtu un turklāt tā, ka viņam nebūs vairāk darba kā ar vienu vai diviem skolēniem.

II PROBLEMA

Kā varētu panākt, lai visi mācītos no vienādām grāmatām.

Te jāizsaka pieci norādījumi.

1. Nedrīkst izmantot nepiederīgas grāmatas.

2. Paredzētajām grāmatām ir jābūt lielā daudzumā.

31. Jebkurš zina, ka domas izkļiedējas, ja ir daudz priekšmetu. Tāpēc darbs ievērojami samazināsies tad, ja, pirmkārt, skolēniem tiks dotas tikai tādas grāmatas, kas paredzētas nodarbībām attiecīgajā klasē. Tādējādi būs ievēroti vārdi, kurus senie cilvēki sacīja, izdarot upurēšanu: «Tā dari!» Jo mazāk uzmanību novērsīs nepiederīgas grāmatas, jo vairāk prātu nodarbinās vajadzīgās.

32. Otrkārt, ja tāda veida mācību līdzekļi kā tāfeles, gliņtraksta paraugi, ābece, vārdnīcas, rokasgrāmatas dažādās zinātnēs un mākslās būs laikus sagatavoti. Cik daudz laika diemžēl iet zudumā, kamēr beidzot skolotāji (kā tas

notiek) sagatavo skolēniem alfabēta tabulas, dod glītraksta paraugus, nodiktē likumus, tekstus vai to tulkojumus! Tātad būtu izdevīgi, ja visām klasēm vajadzīgās grāmatas tiktu iespiestas lielā daudzumā, bet tās, kuras vajag tulkot dzimtajā valodā, būtu tulkojumā. Tad laiks, ko nāktos tērēt diktēšanai, pierakstīšanai un tulkošanai, tiktu izmantots daudz lietderīgāk — izskaidrošanai, atkārtošanai, atdarināšanas mēģinājumiem.

Atbilde uz iespējamiem skolotāju bezdarbība. Ja sprediķotājs ir izskaidrojojis svēto tekstu, ko viņš nolasijs no Bībeles, un norādījis tā nozīmi (attiecībā uz mācīšanu, pārliecināšanu, mierināšanu u. c.), tad ar to arī pietiek un nav svarīgi, ka viņš tekstu no avotiem nav tulkojis pats, bet no kaut kurienes ņēmis jau gatavu tulkojumu. Klausītājiem tas nav svarīgi. Tāpat skolēniem nepavisam nav svarīgi, vai skolotājs pats ir sagatavojis visu stundai nepieciešamo vai to viņam paveicis kāds cits, kaut tikai tajā būtu viss, kas darbam vajadzīgs. Skolotājam tikai precīzi jānorāda, kā mācību līdzeklis izmantojams. Bet mācību līdzeklim jābūt iespējami labāk sagatavotam, jo tad, no vienas puses, radīsies mazāk kļūdu un, no otras puses, paliks vairāk laika praktiskiem vingrinājumiem.

3. Grāmatām jābūt uzrakstītām skaidri un saprotami. 34. Šādas grāmatas ir veidojamas visām skolām saskaņā ar mūsu principiem — vieglumu, pamatīgumu un īsumu; to izklāstam ir jābūt pilnīgam, pamatīgam un precīzam, tādām, lai veidotos pareiza visas pasaules aina (kam jāiespiežas apziņā). Taču es sevišķi vēlos un pieprasu, lai grāmatas būtu uzrakstītas saprotami un ļautu skolēniem visu saprast pašiem pat bez skolotāja.

Kāpēc tās jāveido dialoga formā. 35. Lai nodrošinātu šo mērķi, es vēlētos, lai grāmatas veidotu galvenokārt dialoga formā, jo 1) tieši tādā veidā ir vieglāk piemērot grāmatas saturu un stilu bērnu uztverei un viņiem nerodas priekšstats, ka attiecīgais mācību priekšmets ir kaut kas neiedomājams, nesaprotams vai pārāk grūts, — nav nekā patiesāka un dabiskāka par sarunu, kura pakāpeniski un nemanāmi var aizvest cilvēku, kur vajadzīgs. Tādā formā komēdiju rakstnieki, vēlēdamies pamācīt tautu, izteica visus savus vērojumus par samaitātajiem tikumiem, tādā veidā visu savu filozofiju izklāstīja Platons, tā daudz ko rakstīja Cicerons un visu savu teoloģiju izteica Augustīns; 2) sarunas ierosina, atdzīvina un palīdz saglabāt uzmanību. Tas notiek tāpēc, ka mūs saista jautājumu un atbilžu daudzveidība un to daudzskārtējas izmantošanas atšķirīgie gadījumi un veidi. Turklāt sarunā pārmaiņus tiek iesaistītas dažādas personas, un tas ne vien novērš garlaicību, bet arī izraisa vēlēšanos uzzināt kaut ko vēl un vēl; 3) saruna padara mācības daudz rezultatīvākas. Mēs labāk iegaumējam notikumu, kuru paši esam redzējuši, nekā faktu, par kuru esam tikai dzirdējuši. Tāpat arī skolēni labāk iegaumē to, ko iepazīst ar komēdijas vai dialoga starpniecību (jo mums šķiet, ka

tad mēs ne tik daudz dzirdam, cik redzam), nekā to, ko viņiem priekšā lasa skolotājs (to apstiprina pieredze); 4) tā kā lielākā daļa mūsu dzīves paiet sarunās, tad tām jaunatne sagatavojas viegli un ātri, pieradinoties ne tikai saprast derīgo, bet arī spriest par to daudzpusīgi, daiļi, nopietni un ātri; 5) beidzot, saruna atvieglina atkārtošānu, dodot iespēju skolēniem mācīties pat vieniem pašiem.

4. Grāmatu izdevumam jābūt vienam un tam pašam.

5. Grāmatu saturam jābūt atveidotam uz auditoriju sienām.

36. Grāmatām ir jābūt viena un tā paša izdevuma, lai tajās saskanētu ne tikai lappuses un rindas, bet arī viss pārējais — tad ir vieglāk atrast un atcerēties vajadzīgo un šai ziņā nav nekādas aizķeršanās.

37. Tāpat arī būtu ļoti derīgi, ja ikvienas klases visu grāmatu saturs būtu atveidots uz auditoriju sienām vai nu īsu, izteiksmīgu tekstu, vai ainavu un emblēmu veidā, jo skolēniem, tos vērojot ik dienas, attīstītos gan jūtas, gan atmiņa, gan prāts. Ne velti, kā stāsta senie prātnieki, Asklēpija templī uz sienām bijuši izklāstīti visi medicīnas likumi, kurus tad arī norakstījis Hipokrāts, slepeni iekļūstot svētnīcā. Arī Dievs taču šai varenajai pasaulei ir dāvājis gleznas, statujas un attēlus, apliecinādams savu dzīvo gudrību un vēlēdamies pamācīt mūs (sīkāk par šiem attēliem būs pastāstīts, speciāli aprakstot klases).

III PROBLEMA

Kādā veidā skolā visi skolēni vienā laikā varētu nodarboties ar vienu un to pašu.

Kāpēc ir vajadzīgs, lai vienā skolā visi nodarbotos ar vienu un to pašu.

38. Lietderīgi ir arī tas, lai vienā laikā visi skolēni klasē nodarbotos ar vienu un to pašu. Tādā gadījumā skolotājam ir vieglāk strādāt un arī skolēni gūst vairāk labuma, jo tikai tad viens stimulē otru, kad visu domas raisās un attīstās saistībā ar vienu un to pašu priekšmetu, bet pēc tam tās tiek salīdzinātas un koriģētas. Arī seržants māca jauniesauktos nevis pa vienam, bet izvedot laukā visus kopā; viņš visiem izskaidro, kā ieroči lietojami un glabājami, un, kaut arī norādījumus dod kādam atsevišķi, taču prasa, lai arī pārējie klausītos, ievērotu un mēģinātu darīt, kas tiek stāstīts. Tā visos gadījumos jārikojas arī katram skolotājam.

39. Lai to izdarītu, nepieciešams

Kā tas varētu notikt?

I. *Sākt nodarbības skolā tikai vienreiz gadā, tāpat kā saule tikai reizi gadā (pavasari) sākt iedarboties uz visiem augiem.*

II. *Viss, kas izpildāms, jāizkārto tā, lai katru gadu, mēnesi, nedēļu, dienu un pat stundu būtu savs īpašs uzdevums, un tad nekas netraucēs uzdot šo uzdevumu vienlaikus visai klasei un visus vienlaikus aizvest līdz mērķim. Par to sīkāk tiks pastāstīts citā vietā.*

IV PROBLEMA

Kādā veidā var panākt, lai visu mācītu ar vienu un to pašu metodi.

Dabiskā metode ir tikai viena, un tā jāizmanto visur.

40. No XX—XXII nodaļas kļūst skaidrs, ka visām zinātnēm, tāpat kā visām mākslām un valodām, ir tikai viena dabiska metode. Taču vieglāk ir kaut ko mainīt vai papildināt, ja tas ir vajadzīgs, nekā radīt jaunu metodi; šis izmaiņas skolotājs izdara pēc savas izpratnes, ņemot vērā mākslu un valodu salīdzinošās īpatnības, skolēnu spējas un sekmes, nevis atkarībā no priekšmeta būtības. Tādējādi izmantot dabisko metodi nozīmē samazināt skolēnu darbu, tāpat kā ceļiniekiem taisnākais ir ceļš bez pagriezieniem. Atsevišķas atšķirības izpaužas skaidrāk, ja uz tām norāda kā uz novirzēm no reiz dotā vispārīgā pamata.

V PROBLEMA

Kā nedaudzos vārdos izklāstīt daudzu lietu būtību.

Labas grāmatas vērtējamas augstāk par parvisām.

41. Pieblīvēt galvu pilnu ar milzumdaudzām grāmatu gudrībām nav nekādas jēgas. Vairāk barības cilvēka kuņģim dod gabals maizes un malks vīna nekā pilns pods ar sēnalām un parbirām. Labāk maciņā viena vismazākā zelta monēta nekā simts vara monētu. Bet par likumiem trāpīgi teicis Seneka: «Likumi līdzinās sēklām: tiem jābūt nevis daudziem, bet labiem.» Spēkā taču paliek tas, ko mēs izklāstijām V nodaļā: cilvēkam kā mikrokosmam piemīt it viss, un nav nepieciešams kaut ko ieviest no malas, vienīgi jādedz gaismā, un viņš redzēs pats. Bet kurš gan nezina, ka pie mākslīgas gaismas strādājošam pietiek ar gaismu no sveces mazās liesmiņas? *Tāpēc arī zinātnēs un valodās jāizvēlas vai jāveido no jauna galvenās grāmatas, nelielas pēc apjoma, bet noderīgas pēc saturs. Tām jāizklāsta lietu būtība koncentrēti, ar maz vārdiem pasakot daudz (kā norāda Siraks, 32:10), t. i., jāatklāj skolēnu prātam galvenās lietas tādas, kādas tās ir, isās, bet pārdomātās un ļoti viegli saprotamās teorēmās un likumos, no kā viss pārējais izrietētu it kā pats no sevis.*

VI PROBLEMA

Kādā veidā panākt, lai ar vienu darbu tiktu veikti divi vai trīs darbi.

Daba rāda, ka ar vienu darbu var paveikt daudz ko.

42. Daba rāda mums piemērus, kas apliecina, ka, vienā un tajā pašā laikā veicot vienu darbu, var izpildīt daudz ko. Tā, piemēram, koks vienā un tajā pašā laikā aug gan uz augšu, gan uz leju, gan uz sāniem, un vienlaikus tam aug gan

koksne, gan miza, gan lapas, gan augļi. To pašu var novērot arī dzīvniekiem, kuriem visi locekļi aug reizē un iegūst vairākas funkcijas. Kājas, piemēram, dod iespēju cilvēkam piecelties, balsta viņu, dažādā veidā virza uz priekšu. Mute vienlaikus ir gan kā organisma durvis, gan kā dzirnavas, gan kā taure, kas skan, kad tai pavēl. Plaušas ar vienu un to pašu ieelpu atspirdzina sirdi, izvēdina smadzenes, rada skaņu u. c.

Māksla — tā visa atdarinājums

43. Tas pats notiek arī mākslā. Piemēram, saules pulkstenī strēle ar vienu un to pašu ēnu var norādīt gan stundu (tāpat kā jebkurš cits pulkstenis), gan zodiaka zīmi, kuras ietekmē atrodas saule, gan dienas un nakts garumu, gan mēneša dienu un daudz ko citu. Ratu disele palīdz gan vadīt kustību, gan mainīt tās virzienu, gan to apturēt. Bet labs orators un dzejnieks vienlaikus gan pamāca, gan aizkustina, gan sagādā baudījumu, lai gan būtībā tās ir trīs dažādas lietas.

Tas atdarināms arī skolās; vispārējs likums šim nolūkam.

44. *Tādā pašā veidā vajag notikt arī jaunatnes veidošanai, t. i., lai jebkurš darbs dod vairāk nekā vienu rezultātu. Vispārējais likums šajā gadījumā ir tāds, ka vienmēr un visur kopā jāņem tas, kas ir savstarpēji saistīts.* Tā, piemēram, jāsaista vārdi un lietas, lasīšana un rakstīšana, stila vingrinājumi un prāta attīstīšana, mācīšanās un mācīšana, jautrais un nopietnais — viss, ko vien vēl var izdomāt.

Pieci īpaši likumi. I. Vārdi jāsaista ar lietām — un otrādi.

45. *Tātad vārdi jā māca un jā mācās vienīgi kopā ar lietām, tāpat kā viņu pārdod, pērk un pārņēš kopā ar trauku, zobenu — ar maksti, koku — ar mizu, augli — kopā ar apvalku. Kas gan cits ir vārdi, ja ne lietu apvalks vai maksts?* Tātad, lai kuru valodu arī mēs mācītos, pat dzimto valodu, ir jā rāda lietas, kuras vārdi apzīmē, un jā māca ar vārdiem izteikt visu, ko redz, ar ko saskaras, ko ēd, lai valoda un doma vienmēr risinātos paralēli un tātad attīstītos kopā.⁵¹ Tāpēc izvīrzāms likums: lai katrs radinās vārdos izteikt visu, ko izprot, un otrādi — to, ko izsaka vārdiem, vajag mācīties arī izprast. Nedrīkst nevienam ļaut lasīt to, ko viņš nesaprot, vai spriedelēt par to, ko viņš nespēj izteikt vārdos. Tas, kurš nevar izteikt, ko viņš jūt, ir statuja; tas, kurš plāpā par to, ko viņš nesaprot, ir papagailis. Bet mēs veidojam cilvēkus un vēlamies to darīt, ejot īsāko ceļu, un mēs to sasniegsim, ja lietas un valoda pilnībā sašķanēs.

Secinājums: tukšas grāmatas nav neko vērtas.

46. Pamatojoties uz šo likumu, skolā jāatsakās no visiem autoriem, kas lieto tukšus vārdus un nedod nekādas zināšanas par derīgām lietām. Vairāk taču jā rūpējas par labo, jācenšas, lai mēs, kā saka Seneka (9. vēst.), pakļautos nevis vārdiem, bet sajūtām. Ja arī tādas grāmatas tiek lasītas, tad lai tas notiek ārpus skolas, it kā garāmejot, pavirši, bez nopietna un dziļa izskaidrojuma un bez īpašas vēlēšanās atdarināt, jo šis pūles ar lielāku atdevi var veltīt reāliem priekšmetiem.

II. Lasīšana un rakstīšana jāveic vienlaikus.

47. *Darbs samazināsies arī tad, ja skolēni vienlaikus vingrināsies lasīšanā un rakstīšanā.* Diezin vai pat alfabēta mācīšanā var izdomāt iedarbīgāku stimulēšanas un ieinteresēšanas līdzekli nekā to, ka skolēniem liek apgūt burtus rakstot. Tā kā tieksme zīmēt bērniem ir iedzimta, tad šāda vingrināšanās viņiem sagādā prieku, bet viņu iztēles spēks divkāršu izjūtu ietekmē palielinās. Vēlāk, kad skolēni iemācās brīvi lasīt, lai viņi vingrinās ar tādu materiālu, kas viņiem tik un tā ir jāmācās, t. i., kas pamazām vairo zināšanas par lietām, māca tikumību un dievbijību.

Lieliskākais padoms.

Kad skolēni pirmoreiz mācās lasīt latīņu, grieķu un ebreju burtus, darbu var ietaupīt līdzīgā veidā, liekot pārlasīt un pārrakstīt lietvārdu locījumus un darbības vārdu personu formas. Šie vingrinājumi jāatkārto tik ilgi, kamēr kārtīgi apgūta lasīšana un rakstīšana, vārdu nozīmes un, beidzot, brīva galotņu veidošana. Tādējādi viena un tā paša darba rezultātā tiek sasniegti uzreiz četri mērķi.

Šis paņēmieni noder visur.

Šādu lietderīgu darba samazināšanas paņēmieni var piemērot visiem nodarbību veidiem tā, lai viss, kas tiek apgūts ar lasīšanu, saliedētos, pēc Senekas vārdiem, vienā veselumā ar rakstīšanas starpniecību vai arī lai virzību uz priekšu, kā runājot par sevi teicis Augustīns, nostiprinātu ar rakstīšanas atbalstu, bet rakstīšana palīdzētu virzīties uz priekšu.

III. Stilistiskajiem vingrinājumiem vienlaikus jāattīsta kā prāts, tā valoda.

48. Stilistiskos vingrinājumus parasti dod, nepievēršot uzmanību saturam un tēmu saistībai, tāpēc tie prātu attīsta maz vai nemaz. Tas vēl nav viss: lai ar kādu centību šie vingrinājumi tiktu izstrādāti, vēlāk tie nonāk nevajadzīgu papīru kaudzē, neguvuši dzīvē nekādu izmantojumu. Tāpēc stilistiskie vingrinājumi jāveic, pamatojoties uz to pašu zinātnes vai mākslas materiālu, kas attiecīgajā klasē domāts prāta attīstīšanai. Šai nolūkā ieteicami vai nu apraksti (par šīs zinātnes pētniekiem, par to, kur un kuros gadsimtos tā galvenokārt uzplaukusi u. c.), vai komentāri, vai atstāstījumi, lai vienlaikus attīstītos gan stils, gan prāta spējas, gan valoda.

IV. Mācīšana jāapvieno ar mācīšanos.

49. XVIII nodaļas beigās mēs parādījām, kādā veidā iespējams citiem tūlīt mācīt to, ko tu pats mācies. Tas palīdz iemācīties ne tikai pamatīgāk, bet arī ātrāk, tāpēc noder arī šajā gadījumā.

V. Nopietnais — kopā ar izklaidēšanos.

50. Beidzot, *darbs krietni samazināsies, ja prāta atpūtināšanai jauniešiem atļaus un izdomās tādās rotaļas, kas aktīvi atspoguļo dzīves nopietnās norises un tādējādi attīsta jauniešos zināmu noslieci uz tām.*⁵² Var taču sniegt zināmu priekšstatu par amatiem ar kāda darbarīka starpniecību, tāpat arī par saimniecību, par poli-

tiku, par militāro sistēmu, par arhitektūru un par daudz ko citu. Var rosināt interesi pat par medicīnu, ja pavasarī jauniešiem pļavā vai dārzā parāda augu sugas, izraisot sacensību par to, kurš vairāk augu pazīst. Tādā veidā ne tikai noskaidro skolēnu, kuram jau no dabas ir nosliece uz botāniku, bet arī agri iededz zināšanu alkas. Lai pamudinājumu pastiprinātu, tad tiem, kas zina visvairāk, varētu piešķirt medicīnas doktora, licenciāta vai kandidāta nosaukumu. Tāpat der rīkoties arī visos citos gadījumos: karaspēlē skolēni var iegūt pulkveža, tribūna, kapteiņa, karognesēja nosaukumu, labākajiem politisko jautājumu zinātājiem piešķir ķeizara, padomnieka, kanclera, maršala, sekretāra, sūtņa un citus nosaukumus. Tādā veidā mēs izpildīsim doktora Lutera novēlējumu: aizraut jaunatni skolā ar nopietnām nodarbībām tā, lai viņi no tām gūtu ne mazāku prieku, kā spēlējot spēli ar akmentiņu mešanu un ķeršanu. Tikai tādā gadījumā skolas kļūs par dzīves sliekšni.

VII PROBLEMA

Kā visur virzīties uz priekšu pakāpeniski.

Arī uz šo jomu attiecināms pakāpeniskuma noslēpums.

51. Šīs prasmes paņēmienus mēs pētījām XVI nodaļas V, VI, VII un VIII pamatatzinumā un XVIII nodaļas VI un VII pamatatzinumā. Pamatojoties uz tajos izklāstītajiem likumiem, jāveido mācību grāmatas latīņu skolām un jāsaģatavo norādījumi pasniedzējiem, kā tās pareizi un viegli lietot, lai izglītība, tikumība, dievbijība pakāpeniski sasniegtu augstāko pakāpi.

VIII PROBLEMA

Kā nepieļaut un novērst dažādus kavēkļus.

Lielisks veids nevajadzīgā novēršanai.

52. Ne bez pamata ir sacīts: «Nav nekā nederīgāka, kā daudz zināt un mācīties to, kas nedod nekāda labuma.» Vai arī: «Gudrs ir nevis tas, kas zina daudz, bet tas, kas zina derīgo.»

Saskaņā ar to skolas darbus var atvieglot, daudz ko tajos samazinot. Jāatskās no tā, kas

I. *Nav vajadzīgs.*

II. *Ir svešs.*

III. *Ir pārāk speciāls.*

I. Par nevajadzīgo, lieko, kas atrodas daudzās pagānu grāmatās.

53. *Nevajadzīgais ir tas, kas neveicina ne dievbijību, ne tikumību un bez kā izglītība pilnīgi var iztikt, piemēram, pagānisko elku dievu vārdi un mīti, tādu dzejnieku un komēdiju rakstnieku sacerējumi, kuri pieļauj divdomīgas vaļības un*

bieži pat piedauzības utt. Ja kādam tas šķiet interesanti, lai lasa attiecīgus autorus, bet nav pieļaujams to visu mācīt skolās, kur

jāliek gudrības pamati.⁵³ Kāds neprāts, kā saka Seneka, ir mācīties nevajadzīgo, kad tā jau ir tik maz laika.

Tā tad viss ir jā mācās nevis skolai, bet dzīvei, lai nekas pēc skolas pabeigšanas neizkūpētu vējā.

54. *Svešais ir tas, kas nav raksturīgs attiecīgā skolēna dabai.* Tāpat kā augiem, kokiem, dzīvniekiem ir dažādas iedzimtas īpatnības — ar vieniem jārikojas tā, ar citiem — citādi un nedrīkst vienu un to pašu mērķu sasniegšanai visu izmantot vienādi, arī cilvēkiem ir atšķirīgas dabiskās spējas. Ir sastopami laimesbērni, kas panāk visu, bet netrūkst arī tādu, kuri noteiktus priekšmetus neizprot un ir truli. Dažs abstraktajās zinātnēs ir ērglis, bet praktiskajā gudrībā — ēzēlis ar liru. Cits mūzikā ir aprobežots, bet visu pārējo ir spējīgs apgūt. Vēl citam līdzīga situācija ir matemātikā vai dzejā, vai loģikā, vai vēl kaut kur citur. Kā rīkoties? Kurp nevilina spējas, turp nestum cilvēku! Cīnīties ar dabu ir vēltīgi.

Secinājums.

Tādā veidā tu vai nu pilnīgi neko nerasniegsi, vai arī iegūsi tik maz, ka tas neattaisnos patērēto darbu. *Skolotājs ir dabas palīgs, nevis valdnieks, viņš ir tās veidotājs, nevis pārveidotājs,* tāpēc, ja skolotājs redz, ka kāds no skolēniem ķeras pie darba bez atbilstošām spējām, tad lai viņš netrenc to uz priekšu un atceras, ka šis trūkums citā darbā tiks aizpildīts, kā tas parasti arī ir. Ja, piemēram, kokam ir nolauzts vai nocirsts viens zars, tad pārējie aug spēcīgāk, jo uz tiem plūst viss dzīvības spēks. Tāpat, *ja nevienu no skolēniem nespiedīs kaut ko darīt pret paša gribu, tad viņos neradīsies pretīgums un nenotrulināsies prāta spēks;* katrs trauksies uz priekšu, kurp viņu (pēc Visaugstākā gribas) ved slēptais instinkts, un pēc tam savā istajā vietā kalpos Dievam un cilvēku sabiedrībai.

III. Par pārmēru speciālo.

55. Ja kāds vēlētos izziņāt kaut ko speciālu visos sikumos (piemēram, visas augu un dzīvnieku atšķirīgās īpatnības, amatnieku darbus, barbariku nosaukumus utt.), tas viņam būtu bezgala garlaicīgi, ilgstoši un sarežģīti. Skolās pilnīgi pietiktu ar to, ka skaidri un pamatīgi tiktu atklāti lietu veidi, uzsverot galvenās (tomēr patiesās) atšķirības. Pārējais vajadzības gadījumā pats atnāks pie jums. Kas grib ātrāk uzvarēt ienaidnieku, tas neaizkavējas, aplencot nenozīmīgus nostiprinājumus, bet strauji virzās uz galveno militāro objektu pārliecībā, ka tad, ja ieņems svarīgāko nocietinājumu, visi pārējie noteikti padosies. Tāpat ir arī mācībās: ja tiks izprasts galvenais, mazsvarīgais sekos pats par sevi. No šāda aspekta mācības palēnina tā saucamie plašie vokabulāri un vārdnīcas, kas, protams, ietver visus valodas vārdus. Tā kā visus šos vārdus gandrīz neviens nelietos, tad kāpēc gan apgrūtināt skolēnus, liekot tos mācīties un paturēt atmiņā?

Lūk, ko mēs vēlējamies pastāstīt par to, kā atvieglot mācīšanu un mācīšanos.

KONKRĒTU ZINĀTŅU METODES⁵⁴

Strautiņiem jāsaplūst vienotā straumē.

prasmīgu mācīšanu. Es saku: par prasmīgu mācīšanu, t. i., par vieglu, pamatīgu un ātru mācīšanu.

Zinātne ir prāta redze, kas prasa to pašu, ko acu redze.

2. *Zinātni jeb lietu izzināšanu, kas nav nekas cits kā lietu iekšējā vērošana, nosaka tie paši elementi, bez kuriem nav iedomājama arī ārējā vērošana, proti, acis, objekts un gaisma.* Tikai tad, ja ir šie elementi, veidojas redze. Iekšējās redzes acis ir prāts jeb prāta spējas, objekts — visas iekšēji un ārēji uztveramās lietas, gaisma — vajadzīgā uzmanība. Taču, tāpat kā ārējai redzei ir vajadzīgs noteikts vērošanas veids, lai redzētu lietas tādas, kādas tās ir, tā arī iekšējai redzei ir vajadzīga noteikta metode, ar kuras palīdzību lietas atklātos prātam tā, lai tas uztvertu un izprastu tās pareizi un viegli.

3. Tātad jaunietim, kas vēlas ielūkoties zinātņu noslēpumos, jāievēro četri nosacījumi:

- 1) *viņam jābūt ar skaidru garīgo redzi;*
- 2) *viņa priekšā jābūt objektam;*
- 3) *jaunietim jābūt uzmanīgam;*
- 4) *novērošanai paredzētais jāizkārto cits pēc cita nepieciešamajā secībā, un viņš visu apgūs pareizi un viegli.*

I. Kā saglabāt skaidru garīgo redzi.

4. No mums nav atkarīgs, kādas ir mūsu iedzimtās spējas. Dievs pēc sava labākā ieskata piešķīris mums šos prāta spoguļus, šīs iekšējās acis. *Taču mēs varam neļaut šiem mūsu spoguļiem pārklāties ar putekļiem un zaudēt savu mirdzumu. Par šiem putekļiem uzskatāmas pārmērīgas, bezvērtīgas, tukšas prāta nodarbības.* Mūsu dvēsele taču atrodas pastāvīgā kustībā līdzīgi dzirnakmenim, kas griežas. Dvēseles pastāvīgie palīgi — ārējās sajūtas — tai nepārtraukti piegādā uztverto materiālu, kas pārsvarā (ja to rūpīgi neuzrauga augstākais novērotājs — prāts) ir nevērtīgs, proti, graudu un miltu vietā — pelavas, salmus, smiltis, skaidas un visu, kas pagadās. Un tad notiek tas pats, kas dzirnavās: visas malas piepilda putekļi. Tātad pasargāt šo iekšējo dzirnakmeni — prātu (kas ir spogulis) — no putekļu nosēšanās — tas arī nozīmē jauniešus saprātīgi radināt pie visa nozīmīgā un derīgā, novēršot viņus no tukšām nodarbībām.

II. Kā apgūstamos priekšmetus tuvināt jaunietim.

5. Lai spogulis labi atainotu priekšmetus, vispirms ir nepieciešams, lai tie būtu pietiekami blīvi un skaidri un atrastos ārējo sajūtu uztveres joslā. Migla un viss pārējais, kam ir tikpat retiņāts sastāvs, atstaro maz staru un ārkārtīgi

vāji atainojas spoguļi, bet klāt neesošie priekšmeti vispār neatspoguļojas tajā. Tātad jaunatnei izzināšanai jādod tikai lietas pašas, nevis to ēnas, lietas, kas ir taustāmas, īstas, derīgas un jūtami iedarbojas uz sajūtām un iztēli. Taču šīs lietas iedarbosies tikai tādā gadījumā, ja tiks pievirzītas tik tuvu, lai tās atstātu uz mums iespaidu.

Visu — ar patstāvīgas novērošanas starpniecību.

kaut kādus priekšmetus var uztvert ar vairākām sajūtām reizē, tie arī jāuztver ar vairākām sajūtām, kā teikts XVII nodaļas VII pamatatzinumā.

Šī likuma trīskāršs pamatojums. 1. Izziņa sākas ar sajūtām.

2. Sajūtas dod gandarījumu.

juteklisko izziņu mēs paļaujamies droši, bet, ja rodas pārdomas vai šaubas, tad pēc ticamības apstiprinājuma vēšamies pie sajūtām. Prātam mēs ticam vienīgi tik daudz, cik daudz iespējams gūt apstiprinājuma ar speciāli izraudzītiem atbilstošiem piemēriem (kuru ticamību nosaka sajūtas). Nevienu nevar piespiest noticēt svešām liecībām pretēji viņa paša sajūtām. Tātad, jo vairāk zināšanas pamatojas uz sajūtām, jo tās ir ticamākas. Tāpēc, ja mēs vēlamies skolēniem dot patiesas un noturīgas zināšanas par lietām, viss ir jā-māca, pamatojoties uz viņu personiskajiem novērojumiem un jutekliskajiem pierādījumiem.

3. Viss tiek noraidīts atmiņai.

kaut reizi redzējis kamieli, kaut reizi dzirdējis lakstīgalas pogošanu, kaut reizi bijis Romā un apskatījis to (tikai vērīgi), tad tas viss, protams, dziļi iespiežas atmiņā un nav aizmirstams. Tāpēc arī bērni viegli spēj iegaumēt Bībeles un citus stāstus pēc zīmējumiem. Acim-redzot katrs no mums vieglāk un skaidrāk iztēlojas degunradzi, ja kaut reizi (vismaz attēlā) redzējis to. Tāpat skaidri saprotams ir tas, ka jebkurš no mums labāk pārzina notikumu, kurā pats bijis klāt, nekā notikumu, par kuru simtiem reižu dzirdējis. Uz to attiecas pazīstamais Plauta izteiciens «Labāk viens aculiecinieks nekā desmit dzirdējušo». Arī Horācijs ir teicis, ka lēnāk dvēselē iespiežas tas,

6. Tāpēc lai skolēni ievēro šādu zelta likumu: visu, kas vien iespējams, jāļauj uztvert ar sajūtām, un proti: redzamo uztvert ar redzi, dzirdamo — ar dzirdi, smaržas — ar ožu, garšojamo — ar garšu, taustāmo — ar tausti. Ja

7. Tam ir trīskāršs pamatojums. Pirmkārt, izziņa vienmēr sākas ar sajūtām (jo prātā nav nekā tāda, kas vispirms nebūtu bijis sajūtās). Tāpēc mācišanu vajadzētu sākt nevis ar lietu vārdisku izskaidrošanu, bet ar to reālu novērošanu. Tikai pēc iepazīšanās ar pašu lietu var runāt par to, izskaidrojot būtību vispusīgāk.

8. Otrkārt, zināšanu patiesumu un precizitāti arī nodrošina vienīgi sajūtas. Lietas vispirms tieši atainojas sajūtās, bet tikai pēc tam ar sajūtu starpniecību — prātā. To pierāda tas, ka uz

9. Treškārt, tā kā sajūtas atmiņai kalpo visuzticamāk, tad visu, ko kāds apgūs, balstoties uz juteklisko uztveri, viņš zinās stingri un pārlicinoši. Ja esi kaut reizi nobaudījis cukuru,

kas uztverts ar dzirdi, nekā tas, ko mēs redzam ar savu drošu skatienu.

Kas pats reiz uzmanīgi būs vērojis cilvēka ķermeņa uzbūvi, tas izpratis un iegaumēs visu pareizāk nekā tad, kad izlasis visplašākos paskaidrojumus un nebūs redzējis to visu savām acīm. Ne velti saka, ka *paša acīm vērotais aizstāj pierādījumu.*

Zīmējuma lielā nozīme mācību procesā. 10. *Ja dažkārt trūkst lietu, tad to vietā var izmantot kopijas vai attēlus, kas izgatavoti mācīšanas nolūkiem.*

Tā, piemēram, botāniķi, zoologi, ģeometri, mērnieki un ģeogrāfi saviem aprakstiem pievieno noderīgus zīmējumus. Līdzīgi vajadzētu rīkoties arī fizikā un citos priekšmetos.

Mākslīgs cilvēka skelets. Cilvēka ķermeņa uzbūvi, pēc mūsu domām, varētu mācīt uzskatāmi, ja cilvēka skeletam (kādi parasti glabājas akadēmijā vai pat ir izgatavoti no koka) uzmontētu no zamšādas gatavotus un ar vilnu piepildītus muskuļus, dzīslas, nervus, vēnas, artērijas, plaušas, sirdi, diafragmu, aknas, kuņģi, zarnas — visu atbilstošās vietās un istajā lielumā un virs katrs daļas atzīmētu tās nosaukumu, nozīmi un funkcijas. Ja skolēnu, kas mācās fiziku, aizvestu pie šī modeļa un visu pa daļām viņam izskaidrotu un parādītu, tad audzēknis visu uztvertu it kā rotaļājoties un viegli saprastu sava ķermeņa uzbūvi. *Šāda veida uzskates līdzekļus (pirmām kārtām to lietu attēlus, kuras grūti iztēloties) vajadzētu sagatavot visās zināšanu jomās, lai skolās tie būtu pa rokai.* Tiesa, to izgatavošana prasītu zināmus izdevumus un darbu. Tomēr tas atmaksātos ar uzviņu.

Vai visu var uztvert ar sajūtām. 11. Ja kāds šaubās par to, vai tādā veidā ar sajūtām var uztvert visu — pat garīgas un acu priekšā neesošas lietas (to, kas atrodas un notiek debesīs vai zemes dziļēs, kādās aizjūras valstīs), lai tas atceras, ka Dievs visu iekārtojis harmoniski — visu augstāko pārstāv zemākais, klātneesošo — klātesošais, neredzamo — redzamais. Tas pietiekami skaidri redzams Roberta Flata «Makromikrokosmā», kas uzskatāmā veidā veiksmīgi attēlo vēja, lietus un pērķona rašanos. Nav noliedzams, ka tādā veidā visu var iztēloties daudz skaidrāk un vieglāk.

III. Kas ir uzmanības gaismā. 12. Tas viss attiecas uz priekšmetu uztveri ar sajūtām. Tagad runāsim par gaismu, bez kuras veltīgi celt priekšmetus pie acīm. *Šo mācīšanās gaismu veido uzmanība, kas ļauj skolēnam visu uztvert ar atvērtu un zināšanu alkstošu prātu.* Līdzīgi tam, kā tumsā neviens neredz ar aizvērtām acīm, lai arī priekšmets būtu acu priekšā, tāpat arī tad viss paliek neuztverts, ja kaut ko runā un rāda neuzmanīgam cilvēkam. Tas mūsu acu priekšā notiek ar tiem, kuri, domās tālu aizmaldījušies, nepamana daudz ko no tā, kas notiek viņu tuvumā. Ja kāds vēlas nakti kaut ko parādīt citam, jāiededz svece un bieži jāpalabo deglis, lai tā degtu spoži, tāpat arī skolotājam, kas vēlas ar zināšanām apgaismot gara tumsības

apņemto skolēnu, vispirms jāizraisa viņā uzmanība, lai tas ar neremdināmu kāri uztvertu zināšanas. Kā to var panākt, mēs norādījām XVII nodaļas pamatatzinumos un XIX nodaļas I problēmā.

**IV. Kā rīkoties, izzi-
not lietas ar spilgtas
gaismas palīdzību.**

Lai kaut ko pareizi saskatītu, nepieciešams rīkoties šādi: 1) novietot atbilstošo priekšmetu acu priekšā, 2) nolikt to ne pārāk tālu, bet vajadzīgajā attālumā, 3) novietot nevis sānis, bet tieši acu priekšā, 4) lietu priekšpusi pavērst nevis atpakaļ vai sānis, bet tieši pretī, lai vispirms varētu 5) aplūkot priekšmetu kopumā, bet pēc tam 6) apskatīt katru daļu atsevišķi, turklāt 7) pēc kārtas no sākuma līdz beigām, 8) apstāties pie katras daļas tik ilgi, kamēr 9) viss tiek pareizi atšķirts. Kad visus šos nosacījumus precīzi izpilda, novērošana notiek pareizi. Ja kaut viens no tiem atstāts bez ievēribas, novērojums vai nu vispār nenotiek, vai izdodas slikti.

Izskaidrojošs piemērs.

14. Ja, piemēram, vēlamies izlasīt drauga at-sūtīto vēstuli, mums tā 1) jāpaceļ pie acīm (kā gan var lasīt vēstuli, to neredzot?), 2) jā-tuvina acīm, līdz sasniegts vajadzīgais attā-lumā burtus nevar atšķirt), 3) jānoliek acu priekšā taisni (ko skata iešķībi, to redz neskaidri), 4) jātur pienācīgā stāvoklī (kurš gan varētu lasīt, nolīcis vēstuli vai grāmatu ieslīpi vai apgriezis to otrādi), 5) vēstulē vispirms jāskatās uz galveno: kurš, kam, no kurienes, kad rakstījis (ja to nenoskaidro sākumā, tad ir grūti sa-prast visus sīkumus tekstā), 6) pēc tam jālasa viss pārējais, neko neizlaižot (citādi visu neuzzināsim un nejauši izlaidīsim galveno), 7) jālasa viss pēc kārtas, viena daļa pēc otras (izraujot atsevišķas frāzes no dažādām vietām, tikai pārtrūks un samudžināsies doma), 8) jāapstājas pie atsevišķām daļām, kamēr tās kļūst saprotamas (cenšoties ar acīm ātri pārskriet vēstulei, viegli var atstāt bez uz-manības kaut ko būtisku), 9) beidzot, kad viss ir izprasts, jāno-skaidro, kas vēstulē ir vairāk un kas mazāk svarīgs.

**Zinātņu mācīšanas
mākslas deviņi likumi.
I likums.**

15. Šie novērojumi ļauj izvirzīt deviņus svarī-gus likumus. *Jāmāca viss, kas jāzina.*
Ja skolēnam nemācis to, kas viņam jāzina, tad no kurienes viņš to varēs uzzināt? Tāpēc lai skolotāji neko neslēpj no skolēniem: ne ar nolūku, kā parasti dara nenovīdīgi un negodīgi cilvēki, ne aiz ne-vēribas, kā tas notiek ar nevižīgiem savu pienākumu izpildītājiem. Skolotājam jābūt godīgam un jāmīl savs darbs.

II likums. *Viss jā māca skolēniem kā patiesi pastāvoša lieta, kas dod noteiktū labumu.*

Skolēnam tieši jāredz, ka tas, ko viņš mā-cās, nav utopija vai kaut kas Platona idejām radniecīgs, bet ka tas tiešām atrodas mums līdzās un ka tā patiesa izzināšana dod īstenu

labumu dzīvē. Tad prāts izzināmajam pievērsīsies vēl dedzīgāk un visu noskaidros rūpīgāk.

III likums. 17. *Viss, ko māci, jā māca tieši, nevis aplinkus.* Tas arī nozīmē — skatīties tieši, nevis iešķībi, kad mēs pavirši pārlaižam skatienu pāri lietām un neiedziļināmies būtībā, līdz ar to uztverot tās jucekliģi un neskaidri. Tādēļ katru lietu vajag atklāt skolēniem tādu, kāda tā ir, vienkārši, bez izskaistinātiem vārdiem, bez alegorijām, mājieņiem un pārspilējumiem. Tādi paņēmieni labi noder, cildinot vai nosodot, iesakot vai noliedzot jau zināmo, nevis pirmoreiz iepazīstinot ar kādu priekšmetu, kad jāiet tiešs ceļš.

IV likums. 18. *Viss, ko māci, jā māca tā, kā tas ir un kā tas notiek, t. i., atklājot cēloņsakarības.*

Lietu vislabāk var izzināt tad, ja tā tiek pētīta tāda, kāda tā ir, bet, ja to iepazīst citādu, tad nevis izzina, bet nonāk maldos. Jebkura lieta ir tāda, kāda tā ir izgatavota; ja tā izrādās citāda, nekā tikusi izgatavota, tad acimredzot ir sabojāta. Ikvienai lietai ir savi rašanās cēloņi. *Atsegt šos cēloņus nozīmē atklāt skolēniem lietas patieso nozīmi, jo pamatots ir atzinums — zināt nozīmē izprast lietu, apjēdzot cēloņus; cēlonis ir prāta ceļvedis.* Vislabāk, visvieglāk un vispareizāk lietas var izzināt, ievērojot kārtību, kādā tās radītas. Tā, piemēram, ikviens, kas vēlas izlasīt vēstuli, noliek to tādā stāvoklī, kādā tā rakstīta, jo grūti ir lasīt lapu, kura pagriezta uz sāniem vai novietota ar augšmalu uz leju. Tāpat skolēni arī lietu uztvers viegli un pareizi, ja tu to izskaidrosi, ievērojot kārtību, kādā tā radīta, bet ar visādiem māksliģiem pārveidojumiem vai pārkārtojumiem tu neapšaubāmi samulsināsi viņus. Tā tad mācīšanas metodei jāseko lietu metodei: tas, kas ir pirmais, jā māca pirmais; tas, kas ir nākamais, — pēc tam.

V likums. 19. *Viss, kas paredzēts mācīšanai, sākumā jā atklāj vispārīgā veidā, bet pēc tam pa daļām.*

Pamatojums tam izklāstīts XVI nodaļas VI pamatatzinumā. Iepazīstināt ar lietu vispārīgā veidā nozīmē izskaidrot lietas būtību un tās vispārīgās pazīmes. Būtība tiek noteikta ar jautājumiem *kas?, kāda?, kāpēc?* Jautājums *kas?* ļauj noskaidrot lietas nosaukumu, veidu, nozīmi un mērķi; jautājums *kāda?* — lietas formu vai īpašību, pateicoties kurai lieta atbilst savam uzdevumam, jautājums *kāpēc?* — cēloni vai spēku, kas vērs lietu derīgu savam mērķim. Tā, piemēram, ja es vēlos sniegt skolēnam patiesu vispārīgu jēdzienu par cilvēku, es teikšu: «Cilvēks ir 1) pēdējais Dieva radījums, kam lemts valdīt pār citām būtnēm, 2) apveltīts ar spēju brīvi pieņemt jebkādu lēmumu un to izpildīt un 3) tāpēc saņēmis prāta gaismu, lai gudri virzītu savu izvēli un savas darbības.» Tā ir cilvēka vispārīgā definīcija, kurā uzskaitītas visas nepieciešamās cilvēka pamatpazīmes. Ja tu vēlētos pievienot dažas blakuspazīmes, arī vispārīgas, tu vari jautāt: *no kā?, no kurienes?, kad?* u. c. No tā var pāriet pie daļām — pie miesas un dvēseles, turklāt miesu pēc anatomijas mācības var sadalīt sīkāk, bet dvēseles

jēdzienu var atklāt pēc spējām, no kurām tā sastāv, u. c., visu ietve-
rot noteiktā kārtībā.

VI likums.

daļām.

Nav taču nekā nevajadzīga, un dažkārt pat vismazākajā daļiņā slēpjas lielo daļu spēks. Patiesi, pulkstenī pat viens salūzis, sa-
liekts vai no vietas izkustējies zobratīņš var apstādināt visu mehā-
nismu, dzīvā miesā viens amputēts loceklis var atņemt dzīvību, bet
valodā bieži vien vismazākā partikula (prieveirds vai saiklis) maina
un izkropļo visu jēgu. Un tā ir visur. Tātad, lai pilnīgi izprastu
lietu, ir jāizprot visas tās daļas: kas ir katra no tām un kāpēc tā
pastāv.

VII likums.

Acis nespēj uzreiz labi redzēt divus vai trīs priekšmetus, jo tie
šķiet blāvi un miglaini (piemēram, lasot grāmatu, nedrīkst vien-
laikus skatīties uz divām lappusēm, uz divām, kaut arī līdzās eso-
šām rindiņām, uz diviem vārdiem vai pat uz diviem burtiem, bet
tas jādara secīgi, pārejot no viena uz otru), tāpat arī prāts vienā
reizē spēj pievērsties tikai kaut kam vienam. Tātad, lai nepārslogotu
prātu, viss jāamācās, pakāpeniski pārejot no viena uz otru.

VIII likums.

Nekas nerodas uzreiz, jo visa pamatā ir kus-
tība, bet tā notiek nepārtraukti. Tātad ar skolēnu pie katras zinātnes
daļas jāpakavējas tik ilgi, kamēr viņš to ir apguvis un ir pārlieci-
nājies, ka to zina. Kā mēs norādījām XVIII nodaļas X pamatatzi-
numā, to sasniegt var ar iegaumēšanu, jautāšanu, atkarītošanu, ka-
mēr viss pilnīgi apgūts.

IX likums.

Dziļu patiesību pauž vispārzināmais iztei-
ciens: «Kas prot labi atšķirt, tas labi māca.» Liels skaits priekšmetu
pārslogo skolēnu, bet to daudzveidība baida viņu, ja neveic attie-
cīgus pasākumus; attieksmē pret daudzumu — jāievēro kārtība, lai
pie nākamā pārietu pēc iepriekšējā apguves; attieksmē pret daudz-
veidību — uzmanīgi jānovēro atšķirības, lai būtu skaidrs, ar ko
viena lieta atšķiras no citas. Vienīgi tas dod precīzas, skaidras, pa-
tiesas zināšanas, jo kā daudzveidība, tā lietu būtība ir atkarīga no
atšķirībām, kā mēs par to atgādinājām iepriekš XVIII nodaļas VI
pamatatzinumā.

Skolās mācāmās zināt-
nes jāaskaņo ar šo
metodi.

20. *Lietai jāaplūko visas daļas, pat mazāk no-
zīmīgās, neizlaižot nevienu, ievērojot kārtību,
stāvokli un sakarus, kādi tām pastāv ar citām*

21. *Viss jāamācās pakāpeniski, katrā dotajā mo-
mentā koncentrējot uzmanību tikai uz kaut ko
vienu.*

22. *Pie katra priekšmeta jāaizkavējas tik ilgi,
kamēr tas kļūst saprotams.*

23. *Atšķirības starp lietām jāatklāj skaidri, lai
visu varētu labi izprast.*

24. *Tā kā ne katrs skolotājs var tik meistarīgi
mācīt, tad ir nepieciešams skolās mācāmās zi-
nātnes saskaņot ar šīs metodes likumiem, lai
būtu grūti novirzīties no mērķa. To atzīstot un
visiem stingri ievērojot, mācīšana būtu tikpat*

viegla un tikama kā pastaiga pa kādu ķeizara dārzu. Ja tikai tur nonāktu un būtu pietiekami daudz laika, tad varētu apskatīt visu, kas tur atrodas: gleznas, skulptūras, gobelēnus un visus citus tur esošos greznojumus. Tāpat arī skola varētu kalpot par pili, kur jauneklīs, kas tajā nokļūvis, viegli varētu savu skatienu pievērst visas pasaules krāšņumam un aplūkot to, it kā pastaigājoties starp Dieva un cilvēka darinājumiem.

XXI NODAĻA

MĀKSLU METODES⁵⁵

Ar mākslām jānodarbojas vairāk nekā ar zinātnēm.

Trīs mākslas pamatprasības.

ar kuriem rada lietas.

Tikpat daudz prasību, kas attiecas uz izpildi.

I.

II.

III.

darba procesā viņš jāvada tā, lai strādājot nenomaldītos un, ja arī novirzītos, tad labotos. Beidzot, jāraugās, lai, pat kļūdiņies un maldījies, viņš no jauna stātos pie darba, līdz iemācītos to veikt bez kļūmēm, noteikti un viegli.

Šim nolūkam — vienpadsmit likumi.

I.

1. Teorija, kā saka Vivess, ir viegla un īsa un sagādā vienīgi patiku, bet tās izmantošana ir grūta un ilgstoša, toties tā dod lielu labumu. Tāpēc rūpīgi jāizpēta veids, kā jaunatni viegli varētu tuvināt praksei, kas noteikti ir nepieciešama mākslām.

2. Māksla prasa trīs lietas: 1) *paraugu* vai *oriģinālu*, kas zināmā mērā ir ārējā forma, kuru mākslinieks cenšas atveidot; 2) *materiālu*, kurā var izteikt jauno formu; 3) *instrumentus*,

3. Bet mākslas mācīšanā (kad jau doti instrumenti, materiāls un paraugs), vēl nepieciešama

1) *pareiza izmantošana*,

2) *saprātīga vadīšana*,

3) *bieža vingrināšanās*.

Tas nozīmē — skolēnam jānāca, kur un kā izmantot katru no trim iepriekš nosauktajām lietām (instrumenti, materiāls un paraugs), bet

4. Šai nolūkā jāievēro vienpadsmit likumi: seši — par izmantošanu, trīs — par vadīšanu, divi — par vingrināšanu.

5. *Tas, kas jāizpilda, jāapgūst darbībā.*

Meistari neaizkavē savus audzēkņus ar teorētiskiem spriedelējumiem, bet tūlīt iesaista viņus darbā, lai kalt viņi mācītos kaļot, veidot — veidojot, zīmēt — zīmējot, deļot — deļojot utt. Tāpat arī skolās vajag mācīties rakstīt, vingrinoties rakstībā, runāt, vingrinoties valodā, dziedāt, vingrinoties dziedāšanā, spriest, vingrinoties spriedumos utt., lai skolas būtu kā darbnīcas, kur mutuļo darbs. Tikai tādā veidā savā

personiskajā pieredzē visi var pārbaudīt pazīstamā izteiciena «Darbs dara darītāju» pareizību.

6. *Vienmēr ir vajadzīgas skaidras prasības un noteikti paraugi.*

II. Skolēns paraugu atdarina, vērīgi ielūkojoties tajā un it kā sekojot pa svešām pēdām. Viņš vēl nespēj neko radīt patstāvīgi, nezina, kas un kā jādara; tātd viņam ir jāparāda. Būtu cietsirdīgi likt kādam darīt to, ko tu gribi, lai gan viņš nezina, ko tu vēlies; prasīt, lai viņš novelk taisnas līnijas, taisnus leņķus, pareizus aplus, nedodot viņam rokās lineālu, taisnstūri, cirkuli un nepamācot, kā ar tiem rīkoties. Tālab nopietni jā rūpējas par to, lai visam, kas skolā jāgatavo, būtu precīzas, vienkāršas, viegli uztveramas, bez grūtībām atdarināmas formas, jā sagādā visu lietu paraugi un oriģināli vai skices un rasējumi, vai vadoši norādījumi un pārbaudes vingrinājumi. Tikai tad nebūs aplamība prasīt no tā, kam parādīta gaisma, lai viņš redz; no tā, kas jau stingri stāv uz kājām, — lai viņš staigā; no tā, kas prot rīkoties ar instrumentiem, — lai viņš strādā.

7. *Instrumentu lietošanu labāk parādīt darbā nekā skaidrot ar vārdiem, t. i., labāk to mācīt ar paraugiem, nevis ar likumiem.*

III. Kvintiliāns jau sen sacījis: «Pa garu un grūtu ceļu ved likumi, pa vieglu un veiksmīgu — paraugi.»⁵⁶ Bet diemžēl cik reti šo likumu atceras parastās skolas! Tieši ar likumiem un priekšrakstiem, likumu izņēmumiem un izņēmumu ierobežojumiem tiek apgrūtināti pat tie, kas pirmoreiz ķeras pie gramatikas mācīšanās, tāpēc viņi lielākoties nezina, ko darīt, un drīzāk sāk notrulināties nekā saprast. Taču mēs neredzam, ka tā rīkotos meistari, ka viņi saviem pirmajiem audzēkņiem sākumā diktētu tik daudz likumu. Vedot jaunus uz darbnīcu, meistari iesaka viņiem vērot, kā tur strādā, un, tiklīdz iesācēji vēlas paši pamēģināt (jo cilvēkam ir tieksme atdarināt), dod viņiem instrumentus un apmāca, kā tie jātur un kā ar tiem jārikojas. Ja audzēkņi pieļauj kļūdas, meistari vienmēr norāda un izlabo tās, pārsvarā izmantojot paraugu, nevis vārdus. Un prakse rāda, ka atdarināšana noris sekmīgi. Taisnība ir lieliskajam vācu izteicienam: «*Ein guter Vorgänger findet einen guten Nachgänger.*»⁵⁷ Arī Terencijs ir teicis: «Ej pa priekšu, es sekošu tev.» Mēs redzam, ka arīdzan bērni mācās staigāt, skraidīt, runāt, spēlēt dažādas spēles tikai ar atdarināšanu, bez jebkādiem apgrūtināšiem likumiem. Likumi, taisnību sakot, ir kā cilpa, tie prasa uzmanību un asu prātu, bet piemēri palīdz pat visai neapdāvinātiem. Neviens un nekad nav apguvis valodu vai kādu mākslu, iemācoties vienīgi likumus: parasti tās tiek apgūtas praksē, pat bez jebkādiem likumiem.

8. *Vingrināšanās jā sāk ar atsevišķiem elementiem, nevis ar visa darba izpildi.*

IV. Namdaris taču nemāca savu audzēkni uzreiz celt torņus un pilis, bet sākumā parāda, kā turēt cirvi, apcirst kokus, aptēst balķus, sagatavot sijas, iedzīt naglas, savienot detaļas utt. Arī gleznotājs neuzdod iesācējam uzreiz attēlot cilvēku sejas,

bet vispirms māca viņam sajaukt krāsas, izvēlēties otas, vilkt līnijas, bet pēc tam atveidot kaut ko vienkāršāku u. c. Arī tas, kurš māca bērnam lasīt, nedod viņam uzreiz veselu grāmatas tekstu, bet sāk ar atsevišķiem burtiem, tad apvieno tos zilbēs un vārdos, veido teikumus u. c. Tāpat arī tiem, kas sāk apgūt gramatiku, vispirms jāiesaka izmainīt atsevišķus vārdus, pēc tam savienot vārdus pa diviem, tad konstruēt vienlocekļa, divlocekļu un trīslocekļu teikumus un pāriet uz periodu veidošanu, līdz beidzot viņi nonāk līdz valodai kopumā. Tāpat arī dialektikā⁵⁸: sākumā skolēniem vajag atšķirt lietas un lietu jēdzienus, norādot sugas un veidus, pēc tam saskatīt savstarpējos sakarus (tie ir visiem priekšmetiem vismaz kādā noteiktā aspektā), tad noteikt raksturīgākās pazīmes un, beidzot, salīdzināt un novērtēt: kas un kam tiek piedēvēts, par ko, kāpēc teikts un kāda — nepieciešama vai nejauša — pazīme tā ir. Tikai tad, kad skolēns to visu pietiekami labi prot, ieteicams pāriet pie slēdzienu veidošanas: no dotajiem un pieņemtajiem atzinumiem izdara secinājumus un, beidzot, nonāk līdz slēdzieniem vai veselu tematu traktējumiem. Līdzīgā veidā var viegli virzīties uz priekšu arī retorikā: sākumā skolēns kādu laiku vingrinās, meklējot sinonīmus, pēc tam mācās lietvārdiem, darbības vārdiem, apstākļa vārdiem pievienot epitetus un tos tūlīt paskaidrot ar pretstatījumiem, pēc tam dažādā veidā aprakstīt ar perifrāzēm, tad tiešā nozīmē lietotos izteicienus nomainīt ar tropiem, garus teikumus labskaņas dēļ sadalīt, vienkāršus teikumus dažādi pārveidot skaistākus, un, beidzot, kad skolēns pats spēj visu to veikt pietiekami ātri, viņš var ķerties pie veselu runu stilistikas pilnveidošanas. Ja mēs tā pakāpeniski virzīsimies uz priekšu jebkurā mākslā, tad būs neiespējami negūt ātras un pamatīgas sekmes. Tā pamatojums atklāts XVII nodaļas IV pamatatzinumā.

9. *Pirmajiem iesācēju vingrinājumiem jābūt saistītiem ar viņiem zināmo.*

V.

Sis likums izriet no XVII nodaļas IX pamatatzinuma un IV pamatatzinuma 6. piezīmes. Tā jēga ir tāda, ka skolēnu nevajag apgrūtināt ar priekšmetiem, kas ir pārāk sarežģīti viņa vecumam, uztveres spējām, esošajam stāvoklim, lai viņš nebūtu spiests karot ar ēnām. Piemēram, poļu zēnam, kas mācās lasīt vai rakstīt, nedrīkst likt rakstīt latīņu, grieķu vai arābu burtus, bet jādod ābece tikai dzimtajā valodā, lai viņš izprastu to, ko dara. Lai zēns aptvertu dialektikas likumu lietošanu, viņam vingrināšanās nolūkā jādod nevis piemēri, kas ņemti no Vergīlija vai Cicerona, no svētvārdiem, no politikas vai medicīnas, bet piemēri, kuros ietverti priekšmeti, kas viņam ir saprotami: grāmatas, apģērbi, koki, mājas, skolas u. c. Turklāt piemēri, kas izraudzīti pirmā likuma izskaidrošanai, jāizmanto kā jau zināmi arī visu pārējo izskaidrošanai. Dialektikas vingrinājumiem var ņemt, piemēram, «koku» — norādīt tā sugu, pazīmes, rašanās cēloņus, darbības, pamatīpašības un papildīpašības u. c., dot definīciju, iedalījumu u. c., pēc tam atklāt, cik daudz veidos var stāstīt par koku, kā ar noteiktiem spriedumiem, pamatojoties uz iepriekšteikto par koku, var atvasināt

un pierādīt kaut ko citu utt. Tātad, kad noskaidrota likumu lietošana, balstoties uz vienu, otru, trešo zināmo piemēru, skolēns arī visos pārējos gadījumos prātis rīkoties līdzīgā veidā.

10. *Atdarināšanai jānotiek stingri noteiktā formā; vēlāk tā var būt brīvāka.*

VI.

Jo vairāk, gatavojot jaunu priekšmetu, tiek ievērota tam raksturīgā forma, jo vairāk un jo precīzāk šī forma tiek atveidota. Tā, piemēram, monētas, ko atlej pēc viena un tā paša parauga, visas iznāk ārkārtīgi līdzīgas kā savam paraugam, tā arī cita citai. Tāpat ir arī ar grāmatām, kuras iespiež, izmantojot metāla burtus, kā arī ar priekšmetiem, kurus lej no vaska, ģipša, metāla u. c. Tātad atdarinājumos (vismaz pirmajā) un arī citos darbos, cik vien iespējams stingri jāievēro oriģināls, kamēr roka, prāts, valoda iegūst noteiktību un ievingrinās brīvāk un patstāvīgāk atveidot to. Piemēram, mācoties rakstīt, ņem plānu, caurspīdīgu papīru un zem tā paliek tieši to glitraksta paraugu, kuru grib atdarināt: skolēni, velkot spalvu pa cauri redzamajiem burtiem, var viegli atdarināt paraugu. Glitraksta paraugu var arī iespiest uz tīra papīra ar kādu bālu krāsu — dzeltenīgu vai brūnganu —, lai skolēni, iemērcot spalvu tintē un velkot ar to pa burtu līnijām, pieradinātos atdarināt šos burtus tādā pašā formā. Tāpat arī stilistiskajos vingrinājumos, ņemot par paraugu jebkuru kāda autora konstrukciju, teikumu, frāzi, varētu veidot citas — līdzīgas valodas formas. Tā, piemēram, izmantojot vārdkopu «bagāts ar naudu», skolēnu var rosināt atdarināt un veidot tādus izteicienus kā «bagāts ar monētām», «bagāts ar lopiem», «bagāts ar vīnogulājiem» u. c.

Tieši atdarinot Cicerona izteicienu «*Eudemus in astrologia, iudicio doctissimorum hominum, facile primus*» («Pēc izglītotāko cilvēku domām, Eidēms astroloģijā neapšaubāmi ir pirmais»), var teikt — «*Cicero in eloquentia, iudicio doctissimorum oratorum, facile primus*» («Pēc izglītotāko oratoru domām, Cicerons daiļrunāšanā neapšaubāmi ir pirmais»), «*Paulus in apostolatu, iudicio totius ecclesiae, facile primus*» («Pēc visas baznīcas domām, Pāvils neapšaubāmi ir pirmais starp apustuļiem») u. c. Līdzīgi arī loģikā skolēns mācās atdarināt pazīstamo dilemmu:

«Ir iespējams viens no diviem: vai nu diena, vai nakts, bet tagad ir nakts, tātad nav diena.» Piemēram: «Viņš ir vai nu neizglītots, vai skolots. Viņš ir neizglītots, tātad viņš nav skolots», «Kains ir vai nu dievbijīgs, vai bezdievis, bet viņš nav dievbijīgs, tātad...» u. c.

VII.

11. *Paraugiem jābūt augstvērtīgiem, lai katru, kas atdarinot atveidojis tos pareizi, varētu uzskatīt par meistaru savā mākslā.*

Tāpat kā neviens nespēj novilkēt taisnās līnijas, izmantojot liku lineālu, tā arī neviens nevar izveidot labu lietu, atdarinot sliktu. Tāpēc jā rūpējas, lai visam, kas jādara skolā un — vēl jo vairāk — visā dzīvē, būtu pareizi, ērti, vienkārši, atdarināšanai viegli izmantojami paraugi, vai nu tie būtu modeļi, attēli, zīmējumi, vai vis-

isākie, visskaidrākie, paši par sevi saprotamie, neapšaubāmi pareizie norādījumi un likumi.

VIII.

12. *Pirmajam atdarināšanas mēģinājumam jābūt visprecizākajam, lai ikviena, pat vissmalkākā linija atbilstu oriģinālam.*

Protams, cik nu tas ir iespējams. Tomēr tas ir nepieciešams. Viss sākotnējais ir it kā pamats turpmākajam. Uz stipriem pamatiem var uzcelt stipru ēku, bet, ja pamati ir šķībi, arī ēka būs sašķiebusies. Arsti ir novērojuši, ka gremošanas slimības otrajā un trešajā barības sagremošanas periodā nevar izārstēt, tāpat arī jebkurā darbā pirmās kļūdas kaitē visam turpmākajam. Tāpēc mūzikas skolotājs Tīmotejs prasīja divkāršu maksu no skolēniem, kas šo mākslu sākuši mācīties pie cita. Viņš teica, ka darbs palielinās divreiz, jo sākumā jāizlabo iepriekšējās mācīšanas kļūdas un tikai pēc tam var mācīt pareizi. Tāpēc jāgādā par to, lai skolēni, atdarinot apgūstamās mākslas paraugus, censtos atveidot tos pilnīgi precīzi. Ja pirmās grūtības ir pārvarētas, pārējās vairs nesagādā pūles, tāpat kā pilsēta, kuras vārti ir ieņemti, jau atrodas uzvarētāja rokās. Tāpēc jāizsargājas no steigas: *nekad nevajag pāriet pie nākamā, pirms iepriekšējais nav labi apgūts. Pietiekami ātri virzās uz priekšu tas, kas nekad nenoklist no ceļa. Un tas laiks, kas veltīts pareizai pamatu izveidošanai, nav vis zaudējums, bet ir labākā ķīla tam, ka turpmāk darbs samazināsies, paātrināsies un kļūs vieglāks.*

IX.

13. *Skolēnu pieļautās novirzes no paraugiem tūlīt jāizlabo klātesošajam skolotājam, kuram savas piezīmes jāpamato ar atbilstošiem likumiem, kā mēs tos dēvējam, un likumu izņēmumiem.*

Līdz šim mēs norādījām, ka mākslas jāmāca drīzāk ar paraugu nekā ar likumu starpniecību. Tagad mēs varam piebilst, ka vajadzīgas arī pamācības un likumi, kas vadītu darbu un pasargātu no kļūdām, skaidri norādot, kā strādāt: ar ko darbs sākams, kurp virzāms, kā doties uz priekšu un kāpēc katrai darbībai jānotiek tieši tādā veidā. Tas palīdzēs gūt noturīgas zināšanas mākslā, radīs drošību un precizitāti atdarinājumā.

Taču šiem likumiem pēc iespējas jābūt īsiem un skaidri saprotamiem, lai to dēļ neciestu darbs; reiz apgūti, tie dod labumu vienmēr, pat tad, ja mēs pie tiem vairs neatgriezīsimies. Tāpat arī bērnam, kas mācās staigāt, labi noder palīgierīces, kuras vēlāk viņam vairs nav vajadzīgas.

X.

14. *Lai mākslas mācītu pilnvērtīgi, jāapvieno sintēze un analīze.*

Vispirms jāveic sintēze, tad — analīze.

XVIII nodaļas V pamatatzinumā mēs ar piemēriem no dabas un amatnieku mākslām parādījām, ka sintēzei ir galvenā nozīme. To, ka vairākumā gadījumu ar sintēzi saistītie vingrinājumi jāveic pirms analīzes, pierāda arī šādi apsvērumi. 1. Visur jāsāk ar vieglāko, jo vieglāk taču mēs izprotam paši sevi nekā svešu. 2. Autori ar nolūku apslēpj savu tehniku, tā ka skolēni ar pirmo

acu uzmetienu diezin vai ir spējīgi izprast to, bet dažkārt vispār nespēj. Taču pēc tam, kad skolēni ir vingrinājušies, izpildot savus pašu veidotos, pat visai vienkāršos darbus, viņi to spēs. 3. Pēc kā tu galvenokārt tiecies, tas arī pirmām kārtām jādara. Bet mēs cenšamies pēc tā, lai, nodarbojoties ar mākslu, nonāktu līdz jauniem atradumiem, nevis lai izmantotu tikai iepriekšējos (sk., kas par to teikts XVIII nodaļas V pamatatzinumā).

Tomēr sintēzei ir jāpievieno analītiski vingrinājumi.

15. Tomēr sintēzei vienmēr jāpievieno svešu atradumu un darbu analīze. Tas, kurš ceļu izstāģājis visos virzienos un kurš pamanījis visus krustceļus, šķērscēļus un sāncēļus, to ļoti labi pazīst. Turklāt lietas ir tik daudzveidīgas un zināmā mērā bezgalīgas, ka šī daudzveidība neieklaujas nekādos likumos un to nevar atsegt viens cilvēks. Jo vairāk galvu, jo vairāk iespējams aptvert. Bet sveša darba augļi kļūst par mūsu ieguvumu tikai rūpīgas izpētes un izziņāšanas rezultātā un tad, kad mēs saņemoties un atdarinot apgūstam paradumu atveidot kaut ko līdzīgu.

Sacītā būtība.

16. Tātad mēs vēlamies, lai jebkurā mākslā tiktu izvirzīti cienīgi un pilnvērtīgi paraugi it visam, kas tajā veicams, parasti tiek veikts un var tikt veikts. Tam jāpievieno likumi un norādījumi, kas atklāj darba izpildes metodi, raksturo, kas kā jādara, brīdina no kļūdām un palīdz labot pieļautās kļūmes. Pēc tam skolēnam ir jādod arvien jauni un jauni paraugi, lai viņš salīdzinātu katru no tiem ar oriģinālu un atdarinot veidotu kaut ko līdzīgu. Visbeidzot, viņš ir jāiepazīstina ar svešiem darbiem (bet tikai ar izcilu meistarū darinājumiem), salīdzinot tos ar agrāk norādītajiem paraugiem un likumiem, lai, no vienas puses, to jēga kļūtu skaidrāka, un, no otras puses, lai skolēni iemācītos apslēpt savu darbu tehniku. Atkārtojot šāda veida vingrinājumus, skolēns beidzot iemācīsies spriest par saviem un svešiem atradumiem un par to daiļumu.

17. *Sie vingrinājumi jāturpina tik ilgi, kamēr skolēni pilnībā apgūst mākslu.*

XI. Darbs ir vienīgais līdzeklis, kā padarīt cilvēku par meistarū.

XXII NODAĻA

VALODU METODE⁵⁹

Kāpēc un kādas valodas ir jāmācās.

1. *Valodas tiek apgūtas nevis kā izglītības vai gudrības daļa, bet kā līdzeklis, lai smeltos ziņāšanas un nodotu tās citiem.* Tāpēc ne jau visas valodas ir jāmācās.

Visas valodas iemācīties nav iespējams. Mācīties daudzas valo-

das nav vajadzīgs, jo tas aizņem daudz laika, kas nepieciešams lietu apguvei. Tāpēc ir jāmācās tikai nepieciešamās valodas. Tās ir šādas: *privātajai dzīvei — dzimtā valoda, sakariem ar kaimiņu tautām — to valodas*. Dažās vietās poļiem nepieciešama ir vācu valoda, citās — ungāru, rumāņu, turku valoda. *Bet zinātniska satura grāmatu lasīšanai, ar ko nodarbojas izglītoti cilvēki, ir jāzina latīņu valoda, filozofiem un ārstiem — grieķu un arābu valoda, teologiem — grieķu un ebreju valoda*.

Vai jebkura valoda jāapgūst pilnībā? 2. *Visas valodas nav jāapgūst pilnā apmērā un dziļumā, bet tās jāmācās tik, cik vajadzīgs*. Nav taču nepieciešams pārvaldīt grieķu un ebreju valodu tik pilnīgi kā dzimto valodu, jo nav cilvēku, ar kuriem tajās vajadzētu runāt. Pietiek iemācīties šīs valodas tikai tik daudz, lai varētu lasīt un saprast grāmatas.

Valodas nevajag mācīties bez lietām.

3. *Valodu apguvei jānotiek paralēli lietu apguvei* (īpaši jaunībā), lai mēs iemācītos valodu tik daudz, cik daudz iepazīstam lietas; lai mēs iemācītos izteikt domas tik daudz, cik daudz zinām par lietām. Mēs taču veidojam cilvēkus, nevis papagaiļus, kā teikts XIX nodaļas VI pamatatzinumā.

Sekas. 1. No vienām un tām pašām grāmatām jāmācās gan lietas, gan valodas.

4. No tā izriet, ka, pirmkārt, *nevajag mācīties lietu nosaukumus atsevišķi*, jo arī lietas pašas nepastāv atsevišķi un netiek uztvertas atsevišķi; būdamas saistītas, tās pastāv te vai citur, ietekmē cita citu. Šis vērojums ļāvis mums, kā šķiet, veiksmīgi uzrakstīt «Durvis uz valodām», kur vārdi, sakārtoti teikumos, vienlaikus atklāj arī lietu sakarības.

2. Pilnīga valodu zināšana nevienam nav nepieciešama.

5. No tā jāsecina, ka, otrkārt, *kādas valodas pilnīga zināšana nevienam nav nepieciešama un ir vienkārši smieklīgi un muļķīgi censties to sasniegt*. Pat Cicerons nav zinājis latīņu valodu pilnībā (viņš gan tika uzskatīts par tās labāko zinātāju), jo pats atzīstas, ka, piemēram, nezina amatnieku terminus. Acīmredzot viņam nekad nav bijis jāsaskaras ar kurpniekiem un ādmiņiem, lai varētu vērot viņu darbu un mācītos nosaukt visu, ar ko viņi nodarbojas. Kālab gan tādā gadījumā vajadzētu mācīties tādu lietu nosaukumus?

«Durvju uz visām valodām» turpinātāji (Docēmijs, Kinners u. c.) rīkojušies nesaprātīgi, tāpēc pats autors nepabeidza iesāktos «Papildinājumus latīņu valodai».

6. To nav sapratuši daži mūsu «Durvju uz valodām» turpinātāji, piepildot grāmatu ar reti lietojamiem vārdiem, kas apzīmē bērnu izpratnei nepiemērotus priekšmetus. «Durvis» nedrīkst būt nekas cits kā tikai durvis; viss, kas atrodas aiz tām, jāatstāj uz vēlāku laiku, īpaši tas, ar ko nekad nenāksies sastapties. Ja arī tas nāks priekšā, to varēs atrast palīgglīdzekļos (vokabulāros⁶⁰, vārdnīcās, krājumos utt.). Tāpēc es pat nepabeidzu «Papildinājumus latīņu valodai», ko es sāku veidot no reti lietotiem un novecojušiem vārdiem.

3. Bērniem jānodarbojas ar to, kas viņiem ir saprotams; Cicerons un citi autori nav piedāvājami bērniem, pirms viņi nav nobrieduši.

dos? Lietderīgāk būtu laiku neiztērēt ar tik cildeniem sacerējumiem, lai valoda un doma attīstītos pakāpeniski. Daba neciena lēcienus, tāpat arī māksla, jo tā atdarina dabu. Bērnam jāmaca staigāt, pirms viņš sāk vingrināties dejā; vispirms jādelē uz koka niļjas un tikai tad braukt ar izgreznotiem zirgiem; vispirms šļupstēt un pēc tam runāt; vispirms runāt, tad uzstāties ar runu. Arī Cicerons saka, ka viņš nevar iemācīt runu teikt tam, kurš neprot runāt. (Cicerons. Par oratoru, III.)

Astoņi likumi par dažādu valodu mācīšanās.

I.

miņu tautas valoda (pēc manām domām, sarunvalodai jādod priekšroka salīdzinājumā ar zinātnes valodu), *tad latīņu valoda, pēc tās grieķu, ebreju valoda u. c.* — vienmēr cita pēc citas, nevis vienlaikus, jo tad viena valoda traucēs citai. Pēc tam kad praksē nostiprinātas šo valodu zināšanas, ir derīgi tās salīdzināt, izmantojot daudzvalodu vārdnīcas, gramatikas u. c.

II.

10. *Katrā valodā jāparedz noteikts laiks mācībām*, lai nepārvērstu mazāk svarīgās nodarbibas par galvenajām un neiztērētu vārdiem to laiku, kas paredzēts lietu izzināšanai. Tā kā dzimtā valoda saistīta ar lietām, kuras apziņai atklājas pakāpeniski, tad tās apguvei nepieciešami vairāki gadi, proti, astoņi vai desmit gadi, t. i., viss bērības posms kopā ar daļu no pusaudža vecuma. Pēc tam var pāriet pie citas valodas, kuru viegli var apgūt gada laikā. Latīņu valodu var iemācīties divu gadu laikā, grieķu valodu — viena gada laikā, bet ebreju valodu — viena semestra laikā.

III.

11. *Katru valodu labāk var iemācīties runājot, nevis apgūstot likumus*, proti, pēc iespējas biežāk klausoties, lasot, pārlasot, pārrakstot, kā rakstiski, tā mutiski mēģinot atdarināt paraugus (sk. iepriekšējā nodaļā I un XI pamatatzinumā teikto).

IV.

12. *Tomēr likumiem jāveicina un jānostiprina valodas praktiskā izmantošana*, kā par to stāstījām iepriekšējās nodaļas II pamatatzinumā u. c. Tas attiecas galvenokārt uz zinātniskajām valodām, kuras mēs vajadzības gadījumā mācāmies no grāmatām, tomēr skar arī tautas

valodas. Itāļu, franču, vācu, čehu un ungāru valodas var ietvert likumos, kā tas jau ir izdarīts.

V.

13. *Likumiem ir jābūt gramatiskiem, nevis filozofiskiem.* Tas nozīmē, ka tiem nav sīki jāizpēta vārdu, frāžu, vārdu savienojumu filozofiskais pamatojums un izcelsme — kāpēc tam jābūt tā vai citādi, bet vienīgi jāizskaidro, ko un kā darīt. Filologam tikai traucē detalizēta cēloņu un sakaru, līdzību un atšķirību, analogijas un anomālijas analīze. Tas viss gan ir raksturīgs lietām un vārdiem, bet attiecas uz filozofiju.

VI.

14. *Veidojot jaunās valodas likumus, par mēraukļu jābūt iepriekš apgūtajai valodai, lai parādītu atšķirību starp tām.*

Atkārtot abām valodām kopīgo ir ne tikai nevajadzīgi, bet arī kaitīgi, tāpēc ka skolēnu atbaida plašais saturs un milzīgā atšķirība, kas gan patiesībā tāda nav. Tā, piemēram, nav nekādas vajadzības grieķu gramatikā atkārtot lietvārdu, darbības vārdu vai locījumu, laiku un citas definīcijas vai sintakses likumus, kas nesniedz neko jaunu, kā arī kaut ko citu, jo tam visam ir jābūt zināmam. Jādod tikai tas, ar ko grieķu valoda atšķiras no jau zināmajiem latīņu valodas likumiem. Un tad grieķu gramatiku varēs izklāstīt dažās lappusēs, un tas veicinās precīzāku, vieglāku un pamatīgāku tās apguvi.

VII.

15. *Pirmajiem vingrinājumiem jaunajā valodā jāpamatojas uz jau iepriekš apgūto vielu.*

Tad nevajadzēs vienlaikus pievērsties vārdiem un lietām un tādējādi netiks vājināta un novērsta uzmanība, bet varēs koncentrēties tikai uz vārdiem, lai tos vieglāk un ātrāk apgūtu. Šim nolūkam noder jau iepriekš zināmais vai katkisma nodaļas un Svēto Rakstu fragmenti (vai, ja vēlaties, mūsu «Priekštelpa» vai «Durvis»); sava īsuma dēļ «Durvis» piemērotas iegaumēšanas nolūkam, bet «Priekštelpa» ir noderīga visādā citādā ziņā, tāpēc ka, lasot un pārļausot vienus un tos pašus vārdus, kas bieži atkārtojas, tie labāk iespiežas apziņā un atmiņā).

VIII.

16. *Tātad visas valodas var iemācīties ar vienu un to pašu metodi.* Proti, ar praktiskās vingrināšanās metodi, izmantojot arī pašus vieglākos likumus, kas norāda tikai atšķirības no iepriekš apgūtās valodas, turklāt arī vingrinājumos pašos ietverot skolēniem zināmo u. c.

PAR VALODAS PILNIGU APGŪŠANU

Nav vajadzības pilnībā apgūt vairāk par divām valodām; valodu mācīšanās notiek četrās pakāpēs.

cumposmos.

17. Nodaļas sākumā mēs norādījām, ka ne jau visas apgūstamās valodas jāmācās vienlīdz pedantiski. Tikai dzimtajai un latīņu valodai jāvelta tik daudz uzmanības, lai tās apgūtu pilnībā. Tāda valodas apguve notiek četros ve-

Pirmais vecumposms — agrā bērnība, šļupstēšanas laiks, kad sāk mācīties runāt.

Otrais vecumposms — pusaudža vecums, augšanas gadi, kad mācās runāt pareizi.

Trešais vecumposms — jaunība, ziedēšanas gadi, kad mācās runāt veikli.

Ceturtais vecumposms — brieduma vecums, spēka gadi, kad mācās runāt izteiksmīgi.

Kāpēc tā?

18. Proti, patiesa virzīšanās uz priekšu var notikt tikai pakāpeniski, citādi viss tiks sajaukts, izārdīts, pārrauts, kā tas mums zināms no savas pieredzes. Pa šim četrām pakāpēm viegli izvadīt tos, kas apgūst valodu, ja valodas mācīšanai ir izveidoti labi palīglīdzekļi: no vienas puses, mācību grāmatas skolēniem, no otras puses, norādījumi pasniedzējiem; kā vieniem, tā otriem līdzekļiem jābūt koncentrētiem un metodiski pareiziem.

Četru veidu mācību grāmatas valodu apguvei.

19. Atbilstoši vecumposmiem ir vajadzīgas četru veidu mācību grāmatas:

- I. Priekštelpa
- II. Durvis
- III. Pils
- IV. Dārgumu krātuve

valodai (piemēram, latīņu)
līdz ar atbilstošiem palīglīdzekļiem

I. Priekštelpa.
vārdu un darbības vārdu locīšanas tabulām.

20. «*Priekštelpā*» jāietver vārdu krājums bērnu sarunvalodai dažu simtu vārdu apjomā. Tie jāiesaista īsos izteicienos un jāpapildina ar liet-

II. Durvis.

21. Grāmatā «*Durvis*» jāietver valodā bieži lietotajam vārdi — ap astoņiem tūkstošiem, kas izkārtoti īsos izteicienos, ar kuriem raksturo pašas lietas to dabiskajā veidā. Tām jāpievieno īsi un skaidri gramatikas likumi, kas ļoti precīzi norāda, kā rakstāmi vārdi šai valodā, kā tie izrunājami, veidojami un saistāmi.

III. Pils.

22. «*Pili*» jāietver dažādi daudzveidīga satura spriedumi, kuros ir skanīgas frāzes un izteicieni. Malās jānodod norādījumi, kuriem autoriem tie pieder. Beigās jāpievieno likumi par to, kā bezgala dažādi pārveidot un izgreznot frāzes un izteicienus.

IV. Rakstnieku dārgumu krātuve.

23. Ar «*Dārgumu krātuvi*» mēs apzīmējam pašus klasiķu darbus, kuri par visdažādākajiem jautājumiem stāsta dziļi un spilgti. Tiem pievienoti likumi par to, kā ievērot un vākt valodas izteicienus, kas ir īpaši iedarbīgi un veido idiomās⁶¹ (kas ir sevišķi svarīgi). Daži no šiem rakstniekiem ir jāizvēlas lasīšanai skolā, par citiem ir jāizveido rādītājs, lai vēlāk, kad rastos vajadzība vai vēlēšanās kādu jautājumu autoru darbos noskaidrot pilnībā, varētu zināt, kur lasīt.

Palīglīdzekļi.

24. *Par palīglīdzekļiem sauc grāmatas, kas palīdz ātrāk un veiksmīgāk izmantot mācību grāmatas.*

I. «Priekštelpai» pievieno nelielu vārdnīcu, kas ietver dzimtās valodas vārdu sarakstu ar tulkojumu latīņu valodā, latīņu valodas vārdu sarakstu — ar tulkojumu dzimtajā valodā.

II.

nozīmi.

«Pilij» pievieno frazeoloģijas vārdnīcu, kur apkopotas dažādas frāzes, skaisti sinonīmi un perifrāzes, kas sastopamas pašas «Pils» dažādās

vietās, turklāt paskaidrojumus, kas attiecas uz dzimto valodu, izsaka dzimtajā valodā, bet paskaidrojumus par latīņu valodu — latīņu valodā (un, ja vajadzīgi paskaidrojumi par grieķu valodu, — grieķu valodā) ar pievienotu norādījumu, kurā vietā šie izteicieni atrodami.

IV.

«Dārgumu krātuves» palīglīdzeklis ir «Vispārīgā rokasgrāmata», kas izskaidro abu valodu bagātības (dzimtās valodas un latīņu valodas) un pēc tam latīņu valodas un grieķu valodas), lai nepaliktu nekā tāda, ko nevarētu tajā atrast, un lai viss valodās savstarpēji atbilstu: pašu vārdu jēga, metaforas, vārdu rotaļīgā nokrāsa, sakāmvārdi u. c. Jo nav iespējams, ka kādai tautai būtu tik nabadzīga valoda, ka tajā trūktu pietiekami daudz vārdu, frāžu, izteicienu un sakāmvārdu latīņu tekstu tulkošanai; droši vien katrā valodā ir tāds krājums, tikai jāprot atveidot, no līdzīgiem izteicieniem izvēlēties latīņu valodai visatbilstošāko.

Mums vēl nav citas vispārīgas rokasgrāmatas, izņemot poļa Knapija rokasgrāmatu.

25. Tomēr vēl joprojām ceram uz tādu universālu rokasgrāmatu. Tiesa, poļu jezuīts Gregors Knapijs aplaīmoja savu tautu ar savu sacerējumu «Poļu-latīņu-grieķu valodas dārgumu krātuve». Tomēr šim darbam ir trīs trūkumi. Pirm-

kārt, tur nav apkopoti visi dzimtās valodas vārdi un frāzes. Otrkārt, tie nav doti tādā kārtībā, par kādu mēs tikko runājām, lai dažāda veida vārdi pēc iespējas atbilstu cits citam: īpašvārdi — īpašvārdiem, metaforas — metaforām, novecojuši vārdi — novecojušiem. Tad vienādā mērā atklātos vienas un otras valodas īpatnības, krāšņums un bagātība. Knapijs katram poļu vārdam un frāzei pievienoja vairākus vārdus un frāzes latīņu valodā, bet mēs vēlamies, lai katram atsevišķam vārdam un frāzei vienā valodā precīzi atbilstu izteicieni citā valodā un lai visi krāšņie latīņu izteicieni tiktu pārtulkoti arī mūsu valodā. Tieši tālab vispārīgā rokasgrāmata pilnīgi noderētu jebkuras grāmatas tulkošanai kā no latīņu valodas dzimtajā valodā, tā arī otrādi. Treškārt, mēs Knapija «Dārgumu krātuvē» nesaskatām vajadzīgo secību frāžu izkārtojumā; tās nevajadzētu dot, kā pagadās. Pirmajā vietā būtu jāierindo vienkārši,

ikdienišķi izteicieni, pēc tam augstāka stila — oratoru izteicieni, tad — vēl cildenāki, sarežģītāki un neparastāki poētiskie vārdi un, beidzot, novecojušie vārdi.

26. Bet sīkākus paskaidrojumus par šīs vispārīgās rokasgrāmatas struktūru, kā arī ieteikumus par «Priekštelpas», «Durvju», «Pils» un «Dārgumu krātuves» izmantošanu, lai neklūdīgi sasniegtu mūsu izvirzīto mērķi — pilnīgi apgūtu valodu, mēs atliksim uz citu laiku un ar to nodarbosimies speciāli, aplūkojot atsevišķu klašu organizēšanu.

XXIII NODAĻA

TIKUMU METODE⁶²

Viss, kas stāstīts līdz šim, nav būtisks salīdzinājumā ar galveno — tikumību un dievbijību.

1. Līdz šim daudz runājām par to, kā sekmīgi mācīt zinātnes, mākslas un valodas. Uz visiem šiem priekšmetiem ar pilnām tiesībām var attiecināt pazīstamo Senekas izteicienu (89. vēst.): *«Tas viss mums ne tikai jānācās, bet arī jāiemācās.»* Protams, tam var piekrist, jo mēs sagatavojamies kaut kam svarīgākam, vai, kā viņš saka, tie ir mūsu pirmie mēģinājumi, nevis īstie darbi. Kāds gan būs īstais darbs? *Mācīties gudrību, kas vērš mūs cildenākus, vīrišķīgākus un augstsirdīgākus.* Tieši uz to mēs iepriekš norādījām, runājot par tikumību un dievbijību; tikai tās mūs paceļ augstāk par dzīvnieku un tuvina pašam Dievam.

Tas jāpadara par mākslu.

Sešpadsmit likumu mākslai, kā attīstīt tikumību.

I.
harmoniju.

II.

Nevar taču uzcelt ēku, ja tai nav stingru pamatu un viss ir greizs.

III.

3. Mākslai attīstīt tikumību ir sešpadsmit pamatlīkumu. Pirmais no tiem ir šāds. Jauniešos jāattīsta visi tikumi bez izņēmuma. No visa tā, kas ir pareizi un godīgi, neko nedrīkst izlaist, lai neradītu robus un neizjauktu harmoniju.

4. *Vispirms jāattīsta galvenie jeb, kā tos dēvē, kardinālie tikumi: gudrība, mērenība, vīrišķība un taisnīgums.*

5. *Gudrība jauniešiem jāsmēlas labās pamācībās, mācoties atšķirt lietas un to kvalitāti.*

Patiesss spriedums par lietām ir jebkuras tikumības īstenais pamats. Lieliski par to saka Vivess: «Patiesa gudrība nozīmē objektīvi spriest par lietām, katru lietu redzēt tādu, kāda tā patiesībā ir, nedzīties pēc tukšā, it kā tas būtu kaut kas ļoti vērtīgs, un nenoraidīt vērtīgo, uzskatot to par tukšo, nenoliegt

to, kas pelnījis uzslavu, un necildināt nosodāmo. Ja to neievēro, cilvēku prātos rodas maldi un kļūdas, un nav cilvēku dzīvē nekā postošāka kā tie ačgārnīgie spriedumi, kad lietām netiek dots pareizs vērtējums. Tādēļ lai katrs radinās (viņš turpina) jau no bērnības veidot par lietām patiesus spriedumus, kuriem ar gadiem jānostiprinās, un lai ikviens tiecas pēc tā, kas ir pareizs, un izvairās no nepareizā, lai šis paradums rīkotos pareizi kļūtu par ikviena otro dabu...»

6. *Mērenība jāapgūst visā mācību laikā, pieradinoties ievērot to ēšanā un dzeršanā, miega un nomoda ilgumā, darbā un rotaļās, sarunās un klusēšanā.*

Jauniešiem vienmēr jāatgādina zelta likums: neatļauties neko pārmērīgu, proti, nekad un nekur nenonākt līdz pārsātinātībai un galīgam apnikumam.

7. *Lai viņi apgūst vīrišķību, pārvarot paši sevi, apvaldot savu vēlēšanos skraidīt vai rotaļāties ārpus paredzētā laika, iegrožojot nepacietību, kurnēšanu, naidu.*

Tā visa pamatā jābūt paradumam rīkotos pārdomāti un neko nedarīt pārsteidzīgi vai jūtu uzplūdā. Cilvēks ir saprātīga būtne, tādēļ viņam jāradinās būt apdomīgam, apsverot savu rīcību, to, kāpēc un kādā veidā visu izdarīt pareizi, lai viņš patiešām kļūtu pats savas rīcības noteicējs. Tā kā bērni (vismaz ne visi) ne vienmēr spēj tik pārdomāti un racionāli rīkotos, tad viņiem jā māca vīrišķība un pašsavaldība. Šai nolūkā lielisks līdzeklis ir pieradināt viņus vispirms izpildīt svešu gribu (nevis viņu pašu), pakļaujoties vecākiem cilvēkiem visās lietās. Kas pareizi trenē zirgus, saka Laktancijs, tas vispirms māca tos paklausīt pavadaļai, bet tam, kurš grib audzināt bērnus, vispirms vajag pieradināt viņus paklausīt rīkojumam. Kāda gan liela iespēja pavērtos labot cilvēku maldus, ar kuriem pārpilna ir pasaule, ja kopš paša dzīves sākuma cilvēki mācītos piekāpties cits citam, vienmēr rīkotos saprātīgi!

8. *Būt taisnīgs cilvēks mācās, cenšoties nevienu neapvainot, katru pienācīgi novērtējot, izsargājoties no meliem un viltus, izrādot pretimnākšanu un laipnību.* Lai to un iepriekš minēto panāktu, bērni jāaudzina ar tiem paņēmienu un līdzekļiem, kurus nosaka šādi likumi.

9. *Jaunatnei īpaši nepieciešamie vīrišķības veidi ir cildena taisnprātība un izturība darbā.*

Tā kā dzīvi nākas aizvadīt saskarsmē ar cilvēkiem un darbībā, tad bērniem jā māca nebaidīties no cilvēkiem un no jebkura godīga darba, lai viņi nekļūtu bikli un nepārvērstos par mizantropiem, liekēžiem, par veltīgu nastu zemei. Tikumība atīstās darbā, nevis tukšā pļāpšanā.

10. *Cildenu taisnprātību var panākt, bieži esot saskarē ar cildeniem cilvēkiem un viņu acu priekšā veicot daždažādus pienākumus.*

Aristotelis audzināja Aleksandru tā, ka savā divpadsmitajā dzīves gadā viņš prata gudri izturēties pret visādiem cilvēkiem — pret ķeizariem un ķeizaru un tautu sūtņiem, pret skolotiem un neskolotiem, pret pilsētniekiem, lauciniekiem un amatniekiem — un katrā gadījumā varēja uzdot saprātīgu jautājumu vai jēdzīgi atbildēt. Lai mūsu universālās audzināšanas apstākļos visi iemācītos to sekmīgi atdarināt, jāizveido noteikti likumi un stingri jāseko, lai skolēni katru dienu izturētos godbijīgi un par dažādām lietām risinātu sarunas ar skolotājiem, biedriem, vecākiem, kalpiem un citiem cilvēkiem. Beidzot, skolotājiem jāpievērš uzmanību tam, lai uzvestu uz pareizā ceļa ikvienu, kura rīcībā pamanīta izlaidība, pārsteidzība, rupjība vai nekaunība.

IX. *11. Paradumu strādāt jaunieši apgūs, ja pastāvīgi nodarbosies ar kaut ko nopietnu vai saistošu.*

Šim nolūkam pilnīgi vienalga, kas un kāpēc tiek darīts, lai tikai cilvēks būtu nodarbināts. Pat rotaļājoties var iemācīties to, kas vēlāk var dot lielu labumu, kad to prasa laiks un apstākļi. Bet, tā kā viss jāapgūst praksē (kā mēs to iepriekš redzējām), tad arī darbs jāmacās strādājot, tā, lai pastāvīgas (tomēr mērenas) garīgās un fiziskās nodarbības pāraugtu darba mīlestībā, kas izslēdz dikdienību. Taisnība ir Senekam, kas saka: «Cildenus prātus baro darbs.»

X. *12. Bērniem sevišķi nepieciešams izveidot taisnīgumam radniecīgu tikumu — gatavību pakāpot citiem un patiku to darīt.*

Sabojāti ir tādi cilvēki, kuriem piemīt pretīgais patmīlības netikums, ko raksturo tas, ka viņi vēlas, lai domātu vienīgi par viņiem, un vienaldzīgi izturas pret to, kas notiek ar citiem. Šis netikums rada dažādas jukas cilvēku attiecībās, tāpēc ka katrs ir norūpējies tikai par savām lietām un nemaz nedomā par vispārējo labumu. Tāpēc jaunatnei centīgi jāiedveš doma par mūsu dzīves sūtību, proti, ka mēs piedzimstam pasaulē ne tikai sevis dēļ, bet arī Dieva un savu tuvāko dēļ, t. i., visa cilvēku dzimuma dēļ. Pamatojoties uz šo pārliecību, lai katrs jau no bērnības pierod atdarināt Dievu, eņģeļus, sauli un citus cildenus radījumus, t. i., darīt labu pēc iespējas lielākam cilvēku skaitam. Tātad, ja visus vadītu vēlēšanās rīkoties vispārējas labklājības vārdā, ja viņi zinātu un prastu vienmēr citam palīdzēt, tikai tad iestātos laime gan katram cilvēkam atsevišķi, gan visiem kopā. Cilvēki prātis un gribēs to darīt, vienīgi vajag viņiem to iemācīt.

XI. *13. Tikumu ieaudzināšana ir jāsāk jau no mazotnes, pirms netikums vēl nav pārņēmis dvēseli.⁶³*

Ja tu neapsēsi laukus ar labu sēklu, tur gan kaut kas augs, bet — kas? Visādas nezāles! Taču tu vieglāk tiksī galā un cerīgāk varēsi gaidīt plauju, ja zemi uzarsi, apsēsi un noecēsi cik iespējams agri pavasarī. Liela nozīme ir paradumam, kas iegūts bērnībā, jo «trauks ilgi saglabā to smaržu, ar kuru tas piesūcies pirmoreiz».

14. *Tikumus mācās, pastāvīgi rikojoties godīgi.*
XII. XX un XXI nodaļā mēs redzējam, ka izzināt mēs mācāmiešus izzinot, darboties — darbojoties. Bērni viegli iemācās skriet skraidot, runāt — sarunājoties, rakstīt — vingrinoties rakstīšanā u. c. Tādā pašā veidā viņi iemācīsies paklausīt paklausot, atturēties — atturoties, teikt taisnību —, runājot taisnību, būt neatlaidīgiem —, rikojoties mērķtiecīgi utt. Ja tikai nerūtu cilvēku, kas ar vārdiem un darbiem rādītu paraugu!

XIII. 15. *Lai pastāvīgi mūsu priekšā būtu vecāku, aukļu, skolotāju, draugu kārtīgās dzīves paraugi.*

Bērni taču ir kā pērtiķēni: lai ko viņi ieraudzītu — labu vai ļaunu —, viņi cenšas to atdarināt pat bez jebkāda ārēja ierosinājuma. Tātad viņi vispirms mācās atdarināt un pēc tam izzināt. Turklāt es te domāju kā no dzīves, tā arī no vēstures ņemtos paraugus, taču pirmām kārtām gan no dzīves ņemtos, tāpēc ka tie ir tuvāki un atstāj spēcīgāku iespaidu. Tātad lai vispirms paši vecāki stingri ievēro mājas disciplīnu, bet par skolotājiem lai ir paši labākie cilvēki ar izcilu tikumību — tas ir iedarbīgākais un lieliskākais līdzeklis, lai rosinātu skolēnus uz pašu godīgāko dzīvi.

XIV. 16. *Tomēr paraugi jāpapildina ar pamācībām un dzīves likumiem, lai atdarināto labotu, papildinātu un nostiprinātu, kā teikts XXI nodaļas IX likumā.*

Tādas pamācības dzīvei jāizvēlas no Svētajiem Rakstiem un prātnieku izteicieniem. Piemēram, kāpēc un kā izvairīties no skaudības? Kā aizsargāties pret bēdām un visām cilvēciskām nelaimēm? Kā priecāties ar mēru? Kā apvaldīt naidu, iznīdēt noziedzīgu mīlu? Utt. Tomēr tas viss jāveic saskaņā ar vecumu un attīstības pakāpi.

XV. 17. *Visrūpīgākajā veidā bērni jāsargā no samaitātiem cilvēkiem, lai tie viņus nesabojātu.*

Mūsu samaitātās dabas dēļ ļaunais izplatās vieglāk un ir ļoti noturīgs. Ņemot to vērā, jaunatne visiem līdzekļiem jāsargā no visa, kas var radīt tikumisku pagrimumu, piemēram, no sliktiem draugiem, demoralizējošām runām, tukšām un bezsaturīgām grāmatām (jo ar acīm un ausīm uztverts netikums ir inde dvēselei) un, beidzot, no bezdarbības, lai dikdienības dēļ bērni nemācītos darīt ļaunu vai nenotrinātos garīgā ziņā. Ir labāk, ja viņi vienmēr ir ar kaut ko aizņemti, vienalga, ar nopietnu darbu vai izpriecām, un nenododas slinkošanai.

XVI. 18. *Tā kā diez vai izdosies būt tik modriem, lai bērņus nenasniegtu nekāds ļaunums, tad ļoti nepieciešama ir disciplīna — līdzeklis pret sliktiem paradumiem.*

Mūsu ienaidnieks sātans ir modrs ne tikai tad, kad mēs guļam, bet arī tad, kad mēs esam nomodā; arī tad, kad mēs sējam labā sēklas garīgajā laukā, tas iejaucas, lai reizē sētu savas pelavas; arīdzan mūsu samaitātā daba liek sevi just, tāpēc absolūti nepie-

ciešams ar spēku pretoties ļaunajam. Bet pretdarbība ir jāizrāda ar disciplīnu, t. i., ar norāšanu vai sodiem, ar vārdiem vai rīkstēm atkarībā no situācijas. Ja izdarīts pārkāpums, vienmēr jāapspiež briesmīgais netikums tūlīt, tikko tas parādījies, vai — vēl labāk — jāizrauj ar visām saknēm. Tātad disciplīnai skolās jāvalda ne tik daudz zinātņu pasniegšanas dēļ (kuras tad, ja izmanto pareizu mācīšanas metodi, sagādā cilvēka prātam baudījumu un rada vilinājumu), cik tikumu dēļ.

Par disciplīnu būs pastāstīts arī XXVI nodaļā.

XXIV NODAĻA

DIEVBIJĪBAS AUDZINĀŠANAS METODE

**Vai ir iespējams ar
mākslīgu metodi audzi-
nāt dievbijību.**

1. Kaut arī dievbijība ir Dieva dāvana, ko piešķirušas debesis, turklāt dievbijības audzinātājs un skolotājs ir Dieva gars, taču tas parasti darbojas ar dabiskiem līdzekļiem, izvēloties sev par palīgiem vecākus, audzinātājus, baznīcas kalpotājus, kam ar īstu gādību jādēsti un jālaista paradīzes stādi (Pāvila I. vēst. korintiešiem, 3:6—8). Viņiem tad arī ir jāzina savu pienākumu daba.

**Kas jāsaprot ar vārdu
dievbijība.**

2. Ko mēs saprotam ar vārdu dievbijība, par to bija teikts jau iepriekš. Proti, lai (pēc pareizas jēdzienu uztveres par ticības un reliģijas lietām) mūsu sirdis prastu visur meklēt Dievu, kuru Raksti dēvē par noslēpumainu (Jesajas gr., 45:15) un neredzamu valdnieku (Vēst. ebrejiem, 11:27), t. i., par tādu, kas apsedzis sevi ar savu darbu drānām, kas neredzami ir klāt pie visa redzamā un kas neredzami valda pār visu, un, lai rodot viņu visur, mēs sekotu viņam, sasniegtu viņu un beidzot līgsmotos viņā. Pirmais tiek sasniegts ar prātu, otrais — ar gribu, bet trešais — ar gandarījumu sirdsapziņā.

Tā nozīme.

3. Mēs meklējam Dievu, saskatot dievišķības pēdas visā, kas radīts uz pasaules. Mēs sekojam Dievam, pilnīgi uzticoties viņa gribai visās lietās kā mūsu dienas darbos, tā arī pārbaudījumos, ko viņš mums žēlīgi sūtījis. Mums dots priecāties Dievā, gūt mieru viņa mīlestībā un žēlastībā tā, lai ne debesis, ne arī virs zemes nekas nebūtu jaukāks par viņu, patīkamāks par viņa izzināšanu, nebūtu saldāks par viņa godināšanu, — lai mūsu sirdis degtu mīlestībā uz viņu.

**Lai to smeltos, doti
trīs avoti un trīs veidi.
Trīs avoti ir trejāda
Dieva vārds: viņa dar-
bi, Svētie Raksti un
iedvesma.**

4. Lai smeltos šādu noskaņojumu, doti trīs avoti un trīs veidi vai trīs pakāpes.

5. Sie avoti ir Svētie Raksti, pasaule un mēs paši. Proti, pirmajā gadījumā Dieva vārds, otrajā — viņa darbi, trešajā — iedvesma. Nav šaubu, ka Raksti atklāj mums Dievu un rada mīlestību uz viņu. To, ka pasaules un Dieva brīnišķīgo darbu gudra vērošana vien rada mū-

sos dievbijības jūtas, liecina pagāni, kas, vērojot pasauli, pacēlās līdz Dieva godināšanai. Kā var spriest pēc Sokrata, Platona, Epiktēta, Senekas un citu autoru darbiem, šīs mīlestības jūtas bija nepilnīgas, tās novirzījās no mērķa cilvēkiem, kas nebalstījās uz Dieva atklāsmi. Bet tie, kas no Dieva vārdiem un darbiem atklāja viņu, iedegās visīstākajā mīlestībā uz viņu, kā to redzam Ījaba, Elijas, Dāvida un citu dievbijīgu cilvēku dzīvē.

Par to liecina arī tā Kunga sevišķās rūpes par mums (cik brīnišķīgi viņš mūs ir radījis un līdz šai dienai sargājis un vadījis), kā ar savu piemēru atklāj Dāvids (Psalmi, 139) un Ījabs (Ījaba gr., 10).

**Trīs veidi, kā smelties
no trim avotiem.**

1. Apcere.

(tieši vai netieši) un pa kādiem brīnumainiem ceļiem Dieva gribas lēmumi sasniedz savus mērķus.

2. Lūgšana.

8. Lūgšana ir bieža un it kā nepārtraukta nopūtu raidīšana uz Dievu, lūgšana pēc viņa zēlsirdības, lai viņš mūs sargātu un viņa gars mūs vadītu.

3. Pārbaudījumi.

Mums jāiztur cilvēku, velna un Dieva pārbaudījumi, katrs savā veidā. Cilvēkam ir jāpārbauda vienmēr arī pašam sevi, vai viņš ir stiprs ticībā (Pāvila 2. vēst. korintiešiem, 13:5) un cik uzcītīgi viņš pilda Dieva gribu. Nepieciešams, lai mūs pārbaudītu arī cilvēki, draugi un ienaidnieki. Tas notiek tad, kad tie, kas dievbijīgi vada citus, modri mūs uzmana un atklāti vai slepus vēro, cenšoties noskaidrot, cik liela ir mūsu pilnveidošanās, kā arī tajos gadījumos, kad Dievs raida pret mums ienaidniekus, lai mēs mācītos meklēt Dievu un parādītu, cik liels ir mūsu ticības spēks. Un, beidzot, Dievs raida pret mums pašu sātanu vai arī pats vērsas pret cilvēku, lai atklātu, kas ir viņa sirdī. Tādēļ mums ir jāaudzina kristīgā jaunatne, lai tā visā, kas ir, bija un būs, vienmēr garā vērstos pie Dieva, kas ir visa sākums un gals, un tikai viņā rastu mieru savai dvēselei.

Dievbijības audzināšanas metode, kas ietver divdesmit vienu likumu.

I.

6. Ir trīs veidi, kā smelties no šī dievbijības avota: apcere, lūgšana, pārbaudījumi. Doktors Luters saka, ka šīs trīs lietas veido teologu, bet patiesībā tikai tās spēj veidot arī kristieti.

7. Apcere ir bieža, vērīga, dievbijīga Dieva vārdu, darbu un mīlestības atsauksšana atmiņā, proti, kā viss noris tikai pēc Dieva zēlastības

9. Pārbaudījumi mums tiek uzlikti, lai izzinātu mūsu izaugsmi dievbijībā. Tas tiek darīts vai nu ar mūsu pašu, vai citu cilvēku palīdzību.

10. Sevišķā dievbijības audzināšanas metode, kas ietver divdesmit vienu noteikumu, ir šāda.

Par dievbijības ieaudzināšanu jāsāk rūpēties jau kopš agras bērnības.

No vienas puses, ir lietderīgi nevilcināties, bet, no otras puses, ir bīstami šo audzināšanu atlikt. Jau saprāts pats pasaka priekšā, ka pirmām kārtām ir jādara tas, kas ir pirmsākumā, un rūpīgāk tas, kas ir svarīgāks. Bet kas gan cits ir iesākumā un kas ir vēl svarīgāks nekā dievbijība, bez kuras jebkura cita darbība ir

maznozīmīga, jo dievbijībai ir tagadējās un nākamās dzīves apsoli-
jums (Pāvila 1. vēst. Timotejam, 4:8)? Tā ir labās lietas daļa (Lūkas
evanģ., 10:42), Dieva valstības meklēšana, un, dzenoties pēc tās,
visas pārējās lietas taps piemestas (Mateja evanģ., 6:33). To atlikt
ir bīstami; ja mīlestība uz Dievu neieplūst dvēselē jau visagrākajā
bērnībā, tad turpmākajā dzīvē, kas ilgāku laiku vadīta bez mīlestī-
bas uz Dievu, dvēselē iezogas necieņa pret dievišķo. To vēlāk iz-
nīcināt iespējams tikai ar lielām pūlēm, bet daži cilvēki nespēj nekad
no tās atbrīvoties. Tāpēc, žēlojoties par drausmīgo bezdievības
straumi savā tautā, pravietis saka: «Kam tad tāds spēks ievest kam
kādu atziņu, kam mācīs saprašanu? Taču ne tikko kā no piena at-
radinātiem, no mātes krūts atšķirti bērniem.» (Jesajas gr., 28:9.)
Kāds cits pravietis saka par citiem, ka viņi nespējot pārveidoties,
lai darītu labu, jo esot pieraduši pie ļauniem darbiem. (Jeremijas
gr., 13:23.)

II.

11. Tātad, lai bērni, tikko dzīvīgas ir kļuvušas
viņu acis, mēle, rokas un kājas, mācās raudzī-
ties uz debesīm, celt rokas augšup, piesaukt
Dievu un Kristu, locīt ceļus neredzamā Dieva diženuma priekšā un
dot viņam godu.

Nav nemaz tik grūti to iemācīt bērniem, kā tas šķiet tiem, kuri
nepievērš uzmanību tam, cik svarīgi ir atbrīvoties no ļaunā gara,
no pasaules, pašiem no sevis, un pret šo svarīgo jautājumu izturas
pārāk pavirši. Bērni, kuriem prāts vēl ir maz attīstīts, sākumā gan
nesaprastu, kas tiek darīts, taču viņiem vismaz būtu jāzina, ka tā
jādara un ka ir ļoti svarīgi, lai viņi to iemācītos paši, apgūstot
šādas rīcības ieradumu. Kad bērni darbībā būs apguvuši to, kas
jādara, viņiem vēlāk būs vieglāk saprast, kas tiek darīts, kāpēc da-
rīts un kā pareizi jādara.

Dievs bauslībā licis novēlēt sev visus pirmdzimtos, tad kāpēc
gan neveltīt viņam mūsu domu, bērna šļupstu, kustību un darbību
pirmsākumus?

III.

12. Bet, kad attiecīgā vecuma bērni jau spēj
mācīties, viņi vispirms būs jāpārliecina, ka mēs
esam zemes virsū ne šīs dzīves dēļ, bet gan
tādēļ, lai nokļūtu mūžībā, ka šeit ir tikai pagaidu mitekļis, lai pēc
pienācīgas sagatavošanas mēs kļūtu cienīgi ieiet mūžīgajā māj-
vietā. Par to viņus ir viegli pārliecināt ar tiem ikdienas piemēriem,
kad nāve paņem un aizsauc uz citu dzīvi zīdaiņus, bērnus, jaunus
cilvēkus un sirmgalvjus. Tas bērniem ir bieži jāatgādina, lai viņi
pārliecinātos, ka šai saulē neviens nepaliek mūžīgi.

IV.

13. Tāpēc ir pastāvīgi jāatgādina, ka šai saulē
ne par ko citu nav tā jā rūpējas kā par pienā-
cīgu sagatavošanos nākamajai dzīvei. Jo nebūtu
gudri ne darīt kaut ko tādu, kas drīz būs jāpamet, ne atstāt novārtā
to, kas mūs pavadīs mūžībā.

V.

14. Pēc tam bērniem ir jā māca, ka tā dzīve,
uz kuru pārceļas ļaudis no šīs pasaules, ir di-
vējāda — laimīga ar Dievu un nelaimīga

ellē — un ka abas šīs dzīves ir mūžīgas. Piemēram var minēt Lācaru un bagāto: Lācara dvēseli eņģeļi aiznesa uz debesīm, bet bagātā dvēseli velnī aizrāva uz elli.

VI. 15. Laimīgi un bezgala laimīgi ir tie, kas tā kopj savu dvēseli, ka kļūst cienīgi nonākt pie Dieva. Jo bez Dieva, gaismas un dzīvības avota, nav nekā, ir vienīgi tumsa, briesmas, mokas, mūžīga nāve pat bez nomiršanas; tāpēc būtu bijis labāk nedzimt tiem, kas novēršas no Dieva un tiks iemesti mūžīgās iznīcības bezdibeni.

VII. 16. Pie Dieva nonāks tie, kas šeit dzīvo kopā ar Dievu, kā, piemēram, Ēnohs (Pirmā Mozus gr., 5:24) un Elija (Otrā ķēniņu gr., 2:11). Abi nonāca pie Dieva dzīvi, citi nokļūs pēc nāves.

VIII. 17. Bet kopā ar Dievu dzīvo tie, kas viņu aizvien tur savu acu priekšā, bīstas Dieva un ievēro viņa baušļus. Tāds ir cilvēks (Salamans Mācītājs, 12:13), par kuru Kristus teicis, ka viņš ir izraudzījies sev to labo daļu (Lūkas evaņģ., 14:42). Kristieši vienmēr ir jāmaca paturēt to prātā un sirdī, lai kopā ar Martu nenogrimtu šīs dzīves rūpēs.

IX. 18. Tātad, lai bērni iemācās tieši un netieši velīt Dievam visu, ko viņi redz, dzird, ar ko saskaras, ko dara un jūt.

Tas ir jāizskaidro ar piemēriem. Tieši tiem, kas nododas zinātniskam darbam un apceres pilnai dzīvei, visur ir jāaskata Dieva plašā visspēcība, labestība un gudrība, lai tādā kārtā iedegtos mīlestībā uz Dievu un lai tā kļūtu arvien ciešāka un ciešāka, līdz nebūtu iespējams viņus mūžam atraut no Dieva. Bet tie, kas strādā fizisku darbu, kopj zemi, nodarbojas ar amatniecību un citiem darbiem, — tie gādā par maizi un pārējo dzīvē nepieciešamo, lai būtu iespējams labi dzīvot, bet labi ir jādzīvo tādēļ, lai spētu kalpot Dievam mierīgi, ar patiku, tā, kā to nolīcis viņa prāts, un lai, darot viņam prieku, būtu ar viņu vienoti mūžos. Kas savā dzīvē cenšas pēc citiem mērķiem, tie novēršas no Dieva gribas un no paša Dieva.

X. 19. Lai bērni jau no mazotnes iemācās nodarboties pirmām kārtām ar to, kas ved tieši pie Dieva: lasa Svētos Rakstus, godina Dievu un dara labus darbus.

Svēto Rakstu lasīšana rosina un vairo domas par Dievu. Piedalīšanās dievkalpojumos tuvina cilvēku Dievam un savieno ar viņu; labie darbi šīs saites nostiprina, jo parāda, ka mēs tiešām ievērojam Dieva baušļus. Šīs trīs prasības tiek izvirzītas visiem, kas meklē Dieva svētību (un tā ir visa kristīgā jaunatne, kas kristījot novēlēja Dievam).

XI. 20. Tāpēc lai kristiešu skolās Svētie Raksti kļūst par alfu un omegu.

Par to Hiperijs ir teicis, ka teologs piedzimst no Svētajiem Rakstiem. Apustulis Pēteris par to ir runājis plašāk, sakot, ka Dieva bērni dzimst ne no iznīcīgas sēklas, bet no

neiznīcīgas, no dzīvā un paliekamā Dieva vārda. (Pētera 1. vēst., 1:23.)

Tātd kristīgajās skolās pirmajā vietā no visām grāmatām ir jābūt šai dievišķajai grāmatai, lai pēc Timoteja parauga visi kristīgie jaunekļi no mazām dienām mācītos Svētos Rakstus, iegūtu pestīšanu ticībā (Pāvila 2. vēst. Timotejam, 3:15) un tiktu audzināti labās mācības vārdos (Pāvila 2. vēst. Timotejam, 4:6). Kādreiz par to ir skaisti spriedis Erasmus savā «Paraklēzē» — aicinājumā studēt kristietības filozofiju. «Svētie Raksti,» viņš teica, «vērsas pie bērniem, piemērojoties viņu izpratnei, barojot viņus ar mātes pienu, sasildot, uzturot un darot visu, kamēr mēs izaugam lieli Kristū. Būdami pa spēkam vismazākajiem, tie lielajiem izsauc apbrīnu; mazajiem tie ir mazi, lielajiem — lielāki par lielu. Tie nenoraida nevienu vecumu, nevienu dzimumu, nevienu stāvokli, nevienu kārtu. Saule nav tik saprotama un pieejama visiem kā Kristus mācība. Tā neatraida no sevis nevienu, ja vien cilvēks neaiziet pats, zaudējot savu laimi.» Vēl viņš piebilst: «Ak, ja tie tiktu pārtulkoti visu tautu valodās, lai tos spētu lasīt un saprast ne tikai skoti un īri, bet arī turki un saracēņi! Daudzi par tiem smietos, un lai arī tā būtu, bet daži sajūsminātos. Ak, ja arājs pie arkla dziedātu kaut ko no tiem! Ja to pašu darītu audējs pie savām stellēm. Lai ar šiem stāstiem ceļotājs īsina savu garlaicīgo ceļu! Lai visas kristiešu runas izrietētu no tiem! Mēs taču esam apmēram tādi, kādas ir mūsu ikdienas sarunas. Lai katrs sasniedz to, ko spēj, lai katrs izsaka to, ko var! Lai atpalikušais neapskauž to, kas iet priekšgalā, lai priekšgalā ejošais uzmundrina aizmugurē esošo un nenicina viņu! Kāpēc mēs savu kopīgo aicinājumu ierobežojam?» Un beigās: «Tātd lai visi mēs, kas ar Kristus vārdiem kristībā esam zvērējuši (ja vien zvērējam no sirds), jau tad, kad mūs vēl auklē vecāki un mīļo aukles, tiktu ievadīti Kristus mācībā! Jo tas, kas jaunajā dvēseles traukā tiek ieliets pirmajā reizē, sakņosies dziļāk un turēsies stiprāk. Lai bērns ar pirmajiem vārdiem sauc Kristu, lai agrīnā bērnība tiek celta uz Kristus evaņģēlija! Es vēlētos, lai par Kristu tiktu stāstīts tā, ka bērni viņu iemilētu. Lai tas tiek darīts arī vēlāk, līdz viņi nemanāmi izaugs par stipriem Dieva cilvēkiem. Laimīgs ir tas, ko nāve pārsteigs pie šīm grāmatām. Tātd ilgosimies pēc šīm zinībām ar visu sirdi, iedziļināsimies tajās, darīsim to nepārtraukti, skūpstīsim šīs grāmatas un, beidzot, ar šīm zinībām nomirsim, pārveidosimies tajās, jo šīs nodarbības būs kļuvušas par tikumiem...» Erasmus darbā «Īsā teoloģija» raksta: «Cik man zināms, tad, pēc Augustīna domām, būtu lietderīgi svētās grāmatas mācīties no galvas, pat tad, ja tās nesaprot...» Tātd kristīgajās skolās ir jābūtu nevis Plauts, Terencijs, Aristotelis, bet gan Mozus, Dāvids, Kristus. Ir jāatrod līdzekļi, ar kuriem Dievam novēlētajai jaunatnei (visi kristīgo bērni ir svēti — Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 7:14) Bībele kļūtu tikpat tuva kā ābece. Jo, tāpat kā no skaņām un burtiem tiek veidota visa runa, tā arī no dievišķo grāmatu elementiem top visa reliģijas un dievbijības celtnē.

XII. 21. Viss, ko mācāmies no Svētajiem Rakstiem, ir saistīts ar ticību, mīlestību un cerību. Tie ir trīs galvenie mērķi, kurus Dievs savā žēlastībā ar savu vārdu mums ir atklājis. Viņš, pirmkārt, vēlas, lai mēs to zinātu, otrkārt, nosaka, lai mēs to pildītu, treškārt, sola, ka daļa no viņa labsirdības mūs sagaidīs šajā un nākamajā dzīvē. Svētajos Rakstos nav nekā tāda, kam nebūtu sakara ar kādu no šiem pamatjautājumiem. Tātad — lai visi iemācās to aptvert un prot Dieva vārdus gudri iesakņot savā dzīvē.

XIII. 22. Ticība, mīlestība un cerība ir jāmāca tā, lai tās tiktu izmantotas dzīvē. Ja mēs patiesi vēlamies, lai bērni kļūtu par kristiešiem, tad jau pašā sākumā ir jāaudzina ar darbiem, nevis ar vārdiem. Reliģija ir dzīva, nevis izdomāta, tāpēc jācenšas, lai arī darbos izpaustos tās dzīvīgums: dzīva sēkla, iesēta auglīgā zemē, drīz vien sāk dzīt asnus. Tāpēc arī Svētie Raksti aicina uz darbīgu ticību (Pāvila vēst. galatiešiem, 5:6), māca, ka ticība bez darbiem ir nedzīva (Jēkaba vēst., 2:20), prasa, lai cerība būtu dzīva (Pētera 1. vēst., 1:3). Ļoti bieži ir dzirdama bauslības balss, ka Dieva vārds mums ir dots tāpēc, lai mēs to pildītu. Un Kristus māca: «Ja jūs to zināt, svētīgi jūs esat, ja jūs tā darāt!» (Jāņa evaņģ., 13:17.)

XIV. 23. Bērni (arī visi pārējie) iemācīsies dzīvot ar ticību, mīlestību un cerību, ja viņi tiks mācīti nesatricināmi ticēt tam, ko Dievs atklājis, ko viņš pavēl, ko viņš sola.

Ir jāparāda un rūpīgi jāiedveš jaunatnei, ka tad, ja tā vēlas, lai Dieva vārds kļūst par Dieva spēku pestīšanai, sirdīm ir jāklūst pazemīgām un padevīgām, gatavām vienmēr un visur pakļauties Dievam un to ar darbiem pierādīt. Tāpat kā saule ar savu mirdzumu neko neapgaiso tiem, kas negrib atvērt acis, un pasniegtā barība nesātina tos, kas negrib ēst, tā arī dievišķā, prātam dāvātā gaisma, mūsu dzīvei dotie baušļi un dievbijīgajiem apsolutā svētlaipe būtu veltīga, ja mēs tos neuzņemtu ar stipru ticību, karstu mīlestību un stingru cerību. Ticīgo tēvs Abrahāms, pildot Dieva pavēli, ticēja pat tam, kas prātam šķita neiespējams, ticēja Dieva vārdiem: darīja pats sev smagi pāri (piemēram, atstāja savu tēvu zemi, upurēja savu dēlu u. c.). Viņš ticēja arī tad, kad nebija vairs cita kam ticēt, vienīgi Dieva solījumi. Un šī dzīvā un darbīgā ticība palīdzēja viņam uzvarēt. Tā visi ir jāmāca: kas sevi ir nodevis Dievam, tam pašam ir jāpakļaujas viņa likumiem un tie stingri jāievēro.

XV. 24. Lai arī ko ārpus Svētajiem Rakstiem mācītos kristīgā jaunatne (zinātnes, mākslas, valodas u. c.), tas viss ir jāmācās saskaņā ar Svētajiem Rakstiem, proti, lai jaunatne spētu ievērot un skaidri saskatīt, ka viss ir nicīgs, ja vien nav saistīts ar Dievu un nākamo dzīvi.

Senatnē tika slavēts Sokrats par to, ka no tukšiem un sarežģītiem spriedumiem viņš izveidoja filozofiju un tikumību. Arī apustuļi

sludina atteikšanos no sikiem un neskaidriem bauslības jautājumiem un aicina ticīgos uz karstu Kristus mīlestību (Pāvila 1. vēst. Timotejam, 1:5—7). Tāpat arī daži jaunie teologi atmet sarežģītos strīdus, kas baznīcu drīzāk ārda nekā ceļ, un aicina rūpēties par sirdsapziņu un darbiem. Lai Dievs ir žēlīgs un palīdz mums rast vispārīgu veidu un līdzekli, kā iemācīties visas cilvēka domas, kas nav saistītas ar Dievu, aktīvi pievērst viņam, un visas šīs zemes lietas, kurās pasaule ir sapinusies un nogrimusi, pārvērst rūpēs par dzīvi debesis! Tās būtu it kā svētas kāpnes, pa kurām ejot mūsu gars paceltos arvien augstāk un tuvotos mūžīgajam visuvaldniekam un īstās svētlaimības avotam.

XVI. 25. Visiem jāiemācās ar vislielāko centību nodoties gan iekšējai, gan ārējai dievbijībai, lai iekšējais bez ārējā nezaudētu savu spēku, bet ārējais bez iekšējā neklūtu par liekulību.

Ārējā dievbijība ietver pārrunas par Dievu, viņa sludināšanu, Dieva vārdu klausīšanos, nomešanos ceļos un lūgšanu, Dieva slavīnāšanu svētdziesmās, sakramentus un citus svētos ritus, kopīgos un privātos. Savukārt iekšējo dievbijību raksturo nepārtrauktas domas par Dieva klātbūtni, Dieva bijāšana un mīlestība uz viņu, pašatteikšanās un pakļaušanās Dieva gribai, gatavība darīt un panest visu, kas ir Dievam tikams. Ārējai un iekšējai dievbijībai ir jābūt apvienotai ne tikai tāpēc, ka tā ir taisnīgi, lai tiktu godināts Dievs mūsu miesā un mūsu garā, kas pieder Dievam (Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 6:20), bet arī tāpēc, ka tās dalīt ir bīstami, jo Dievs novēršas no ārējiem rītiem, ja nav iekšējās pārliecības (Jesajas grām., 1:12), jo Dievs ir Gars, un, kas viņu pielūdz, tiem to būs pielūgt garā un patiesībā (Jāņa evaņģ., 4:24). Taču, no otras puses, mēs neesam veidoti tikai no gara vien, bet arī no miesas un sajūtām, tāpēc ir nepieciešams, lai mūsu sajūtas tiktu no ārienes ierosinātas, lai mēs darītu to, kas mums ir jāveic iekšēji — garā un patiesībā. Kaut gan Dievs prasa galvenokārt iekšējo, tomēr viņš vienlaikus ir dibinājis arī ārējo un pavēl to ievērot. Lai gan Jaunajā Derībā Kristus atbrīvoja no rītiem un mācīja, ka Dievam ir jākalpo garā un patiesībā, tomēr pats viņš pielūdza tēvu, noliecis galvu, un šīs lūgšanas turpinājās caurām naktīm. Viņš apmeklēja svētās sapulces, klausījās rakstu mācītājus un uzdeva viņiem jautājumus, sludināja Dieva vārdu, dziedāja svētās dziesmas utt. Tādēļ, audzinādami jaunatni dievbijībā, audzināsim to vienoti gan ārēji, gan iekšēji, lai netiktu izaudzīnāti liekuļi, t. i., Dieva viltus pravieši, vai fanātiķi, kas dzīvo savās iedomās, nīcina Dieva ārējo godināšanu, ārda baznīcas kārtību un skaistumu, vai arī vienaldzīgie, kuriem ārējais nestimulē iekšējo un iekšējais neveldzē ārējo.

XVII. 26. Bērni ir rūpīgi radināmi pie ārējiem, Dieva noliktiem darbiem, lai viņi zinātu, ka īstenā kristīgā ticība ir tikai tā, kas tiek apliecināta ar darbiem.

Šie darbi ir saistīti ar atturību, taisnīgumu, žēlsirdību un pacietību, kas jāievēro vienmēr. Ja ticībai nav darbu, tad tā ir pati par

sevi nedzīva (Jēkaba vēst., 2:17). Taču tā ir dzīva, ja ved uz mūžīgo svētlaimi.

XVIII.

27. Tāpat ir rūpīgi jāiemāca bērniem saskatīt Dieva labdarības un viņa miesas mērķus, lai bērni prastu visu darīt taisnīgi un neko neizmantotu ļaunprātīgi.

Fulgencijs (2. vēst. Gallam) iedala Dieva žēlastības darbus trijās kategorijās. Viņš saka, ka daži no tiem pastāvēs mūžībā, citi kalpos, lai sasniegtu mūžību, vēl citi ir izmantojami tikai šajā dzīvē. Pie pirmās grupas pieskaitāma Dieva izziņa, prieks no Svētā Gara un mīlestība uz Dievu, kas ielijusi mūsu sirdīs. Pie otrās grupas viņš pieskaita ticību, cerību un mīlestību uz tuvāko, pie trešās grupas — veselību, bagātību, draugus un pārējos ārējos labumus, kas paši par sevi nepadara mūs laimīgus vai nelaimīgus.

Tāpat ir jānorāda, ka Dieva tiesa jeb sodība arī ir trijos veidos. Daži, kurus Dievs ir nolēmis saudzēt mūžībā, tiek sodīti šeit un cieš mocības, lai šķīstītos un kļūtu balti (Daniēla gr., 11:35; Jāņa atklāsmes gr., 7:14). Te var minēt, piemēram, Lācaru. Citus Dievs saudzē šeit, lai viņi, tāpat kā bagātais dzirotājs, tiktu sodīti mūžībā. Vēl citiem sods sākas jau šeit un turpinās mūžībā. Tā notika ar Saulu, Antiohu, Hērodu, Jūdu u. c. Tā tad cilvēkiem ir jāemāca visu atšķirt, lai viņi, pasaules labumu apmāti, nepieķertos laicīgajam un iznīcīgajam un mazāk bailotos par ļaunumu šeit, bet vairāk — par elles briesmām, bītos nevis no tiem, kas spēj nonāvēt miesu un vairāk nevar neko, bet gan no tiem, kuriem ir vara nonāvēt miesu un pēc tam dvēseli iemest ellē (Lūkas evaņģ., 12:4—5).

XIX.

28. Bērniem jāemāca, ka isākais ceļš dzīvē ir krusta ceļš, kuru mums ir parādījis Kristus un pa kuru staigāt viņš ir aicinājis arī citus; pa šo ceļu viņš vada tos, kurus sevišķi mīl.

Mūsu pestīšanas noslēpums ir nācis ar krustu, tas eksistē krustā; ar krustu ir nomiris vecais Ādams, lai dzīvotu jaunais cilvēks, kas radīts pēc Dieva vaiga un līdzības. Tā tad tos, kurus Dievs mīl, viņš arī pārmāca. Tie it kā līdz ar Kristu tiek sisti krustā, lai līdz ar viņu celtos augšām un tiktu sēdināti pie viņa labās rokas debesīs. Jo krusta vārds ir ģeķība tiem, kas pazūd, bet mums, kas topam izglābti, tas ir Dieva spēks (Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 1:18). Tādēļ ir pilnīgi nepieciešams pārliecināt ticīgos, lai viņi saprastu, ka nespēs būt Kristus mācekļi, ja neatteiksies no visa, kas viņiem pieder, neņems uz saviem pleciem Kristus krustu (Lūkas evaņģ., 14:27) un nebūs gatavi iet turp, kurp viņus ved Dievs.

XX.

29. Taču jā rūpējas, lai tajā laikā, kad tas tiek mācīts, bērni nesastaptos ar ļauniem piemēriem, t. i., jāgādā, lai bērni neredzētu un nedzirdētu Dieva zaimošanu, zvēresta laušanu, Dieva vārda nicināšanu un citus bezdievības veidus. Viņiem ir jāredz vienīgi tas, kā godā Dievu, ievēro Dieva mācību un sirdsšķīstību. Ja arī kaut kas mājās vai skolā nenotiks tā, kā vajag, lai viņi redz, ka tas nepaliek bez sekām, bet saņem bargu sodu. Sodam par Dieva zaimošanu vienmēr

ir jābūt bargākam nekā sodam par grēkošanu pret Prisciānu vai arī pret kādu citu ārēju pārkāpumu. Sodam ir jāparāda, no kā ir jo sevišķi jāsgājās.

XXI. 30. Beidzot, pastāvot pasaules un dabas samaitātībai, mēs nekad negūstam tādas sekmes, kādas būtu jāgūst, un, ja arī kaut ko gūstam, tad mūsu samaitātā miesa viegli nonāk pašapmierinātībā un gara lepniecībā, kas (jo Dievs ir pret lepnajiem) mūsu glābšanai rada vislielākās briesmas. Visi ticīgie ir laikus jāmaca, ka mūsu centieni un labie darbi ir nepilnīgi un niecīgi, ja ar savu pilnību mums nenāk palīgā Kristus, Dieva jērs, kurš uzņēmies visas pasaules grēkus, uz kuru tēvam ir labs prāts utt. Viņš ir jāpiesauc, tikai uz viņu vienīgo mums jāpaļaujas. Tādējādi beidzot gūsim iespēju droši cerēt, ka mēs paši un mūsu tuvinieki saņemsim pestīšanu. Šīs cerības pamatu balstīsim uz Kristu, uz stūrakmeni, kas ir pilnības kalngals debesīs un virs zemes, mūsu ticības, mīlestības, cerības un glābšanas vienvienīgais sākums un beigas. Tēvs taču ir sūtījis Kristu no debesīm tāpēc, lai viņš, kļūstot par Imanuelu (dievcilvēku) un pieņemot cilvēka veidolu, ar savu svēto dzīvi rādītu cilvēkiem dievišķās dzīves paraugu un, nevainīgs mirstot, izpirktu visas pasaules grēkus, ar savām svētajām asinīm nomazgātu mūsu vainas, lai viņš, pēc tam augšām ceļoties no mirušajiem, uzvarētu nāvi un, uzkāpis debesīs, sūtītu mums Svēto Garu — mūsu pestīšanas ķīlu — un ar tā starpniecību mūsos dzīvotu kā savā templī, vadītu un sargātu mūs, kamēr mēs šeit cīnāmies, tad uzceltu mūs no mirušajiem un ņemtu pie sevis, kur arī mēs varētu skatīt viņa slavu utt.

31. Viņam vienīgajam, visuglābējam, mūžīgajam Dieva Dēlam un Dieva Svētajam, lai pieder gods un vara mūžīgi mūžos! Āmen!

32. Taču būs jānosaka, kādā veidā to pareizi iedzīvināt visās skolu klasēs.

XXV NODAĻA

JA MĒS VĒLAMIES, LAI SKOLAS TIKTU PILNĪBĀ REORGANIZĒTAS UZ PATIESAS KRISTĪGĀS TICĪBAS ISTENAJIEM PAMATIEM, TAD VAI NU JĀIZMET PAGĀNISKĀS GRĀMATAS, VAI ARĪ TĀS JĀIZMANTO DAUDZ PIESARDZĪGĀK NEKĀ LIDZ ŠIM

Pašā sākumā iegau-
mējami ieteikumi.

1. Vispirms katrā ziņā nepieciešams daudz sīkāk izklāstīt to jautājumu, par kuru iepriekšējā nodaļā mēs tikai nejauši ieminējāmies. Proti: ja vēlamies, lai mūsu skolas kļūtu par īsteni kristīgām, tad tām ir jāatbrīvojas no daudzām pagānu rakstnieku grāmatām. Vispirms mēs izklāstīsim iemeslus, tad norādīsim, cik nepieciešama ir, runājot par šiem pasaules gudrajiem, piesardzība, lai tomēr tas, ko viņi ir lieliski iecerējuši, teikuši un darijuši, kļūtu par mūsu mantojumu.

Rūpes par Dievu.

2. Šim jautājumam mēs pievēršamies tāpēc, ka, mīlējami Dievu un domājami par cilvēku pestīšanu, redzam, ka galvenajās kristiešu skolās Kristu piemin tikai vārda pēc un skolēni prieku rod, galvenokārt mācoties par Terenciju, Plautu, Ciceronu, Ovidiju, Katullu, Tibullu, mūzām un Veneru. No tā arī izriet, ka vairāk prieka mēs rodam pasaulē nekā Kristū un ka kristīgo draudzē ir grūti sameklēt īstus kristiešus. Tas ir tāpēc, ka mācītiem vīriem, pat teologiem, kas ir dievišķas gudrības pārstāvji, Kristus ir tikai ārējais veidols, bet Aristotelis un pārējie pagāni — asinis un gars. Tā ir cilvēku brīvības bezgala ļaunprātīga izmantošana un tās visnekaunīgākā profanācija. Šāds stāvoklis ir bīstams vairāku iemeslu dēļ.

Iemesli, kuru dēļ pagānu grāmatas ir jāizņem no kristiešu skolām, bet svētās grāmatas — jāievieš.

Pirmais iemesls.

vēks var tikt aizsaukts prom nesagatavojies, un, no otras puses, pirmie iespaidi saglabājas vislabāk un (ja tie ir svēti) rada drošus pamatus visam pārējam, ar ko vēlāk dzīvē būs jāstopas.

Otrais iemesls.

darīdams mūs par saviem mācekļiem un ieceldams par sludinātājiem savus praviešus.

Mozus, piemēram, viņa vārdā saka: «Klausies, Israēl, tas Kungs, mūsu Dievs, ir vienīgais Kungs! Un tev būs to Kungu, savu Dievu, mīlēt no visas savas sirds, no visas savas dvēseles un ar visu savu spēku! Un lai šie vārdi, ko es tev šodien pavēlu, tev paliek ierakstīti tavā sirdī. Un tie tev jāpiekodina taviem bērniem un par tiem tev jārunā tavās mājās un tavos namos arī tad, kad tu esi apsēdies vai kad tu eji pa ceļu, tev guļoties un tev ceļoties.» (Piektā Mozus gr., 6:4—7.) Savukārt Jesaja saka: «Es tas Kungs, tavs Dievs, mācu tev to, kas tev par svētību, un vedu tevi tai ceļā, pa kuru tev jāstaigā.» (Jesajas gr., 48:17.) Un vēl: «Vai tad tautai nav jāgriežas pie sava Dieva?» (Jesajas gr., 8:19.) Kristus norāda: «Jūs pētījat rakstus...» (Jāņa evaņģ., 5:39.)

Trešais iemesls.

5. Tas, ka Dieva teiktais ir mūsu prāta visspēcīgākais gaismeklis, vispilnīgākais ceļrādītājs mūsu darbībai un īstenais palīgs pret mūsu vājībām, ir pietiekami skaidri pateikts ar šiem vārdiem: «Redziet, es jums esmu mācījis likumus un tiesu noteikumus. (..) Turiet un pildiet tos, jo tā būs jūsu gudrība un lietu izpratne citu tautu acu priekšā, kuras, kad tās dzirdēs visus šos likumus, teiks: «Tiešām gudri un izpratīgi ļaudis ir šī lielā tauta!»» (Piektā Mozus gr., 4:5—6.) Jozuam, Nūna dēlam, viņš teica tā: «Lai tava mute nepamet šo

bauslības grāmatu, bet apdomā dienām un naktīm, ka tu vari turēt un darīt visu tā, kā tas tur ir uzrakstīts; tad tavi ceļi tev labi izdosies un tev viss laimēsies.» (Jozuas gr., 1:8.) Savukārt Dāvids saka: «Tā Kunga likumi ir pilnīgi un atspirdzina dvēseli. Tā Kunga liecība ir patiesa un vientiesīgos dara gudrus.» (Psalmi, 19:8.) Beidzot, apustulis liecina, ka Raksti ir Dieva iedvesmoti un ir noderīgi mācībai, lai Dieva cilvēks kļūtu pilnīgs utt. (Pāvila 2. vēst. Timotejam, 3:16—17.) To pašu atzina un sludināja visgudrākie cilvēki (te, protams, domāti īsteni izglītotie kristieši). Jānis Zeltamute norāda: «Visu, kas mums ir jāmācās vai nav jāmācās, mēs uzzinām Rakstos.» Bet Kasiodors saka: «Raksti ir debesu skola, kas māca dzīvi, patiesības avots, vienīgā īstenā zinātne; tā bagātina skolēnus ar auglīgām domām, nevis ar tukšu vārdu zvārguļiem...»

Ceturtais iemesls.

6. Bet Dievs aizliedza savai tautai pagānu zinātni un pagānu paražas. «Nepieradiniet sevī pagānu tautu dzīves veidam, viņš aicina (Jeremijas gr., 10:2). Arī: «Vai tad Israēlā nav Dieva, ka jūs ejat, lai izjautātu Ekronas dievu Baāl-Zebubu?» (Otrā ķēniņu gr., 1:3.) «Vai tad tautai nav jāgriežas pie sava Dieva? Jeb vai tai ar jautājumiem par dzīvajiem jāgriežas pie mirušiem? Nē, bet stingri jāturas pie bauslības, pie norādījumiem un liecībām, pie atklāsmes! Tiešām, kas tā teiks, būs tie, kam neatausīs vairs rīta gaismas!» (Jesajas gr., 8:19—20.) Kāpēc tā? Proti: «Tādēļ zinām, ka katra gudrība ir no Dieva un ar viņu tā paliek mūžīgi. Jo kam tās gudrības sakne ir parādīta?» (Siraka gudrības gr., 1:6.) «Jaunākie gan redzēja gaismu un dzīvoja virs zemes, bet, kur pie gudrības nāk, to tie nepazīna, nesaprata tās ceļus un to neuzņēma. Kānaānā par to nekā nedzird un Temanā tā neparādās. Hagāras bērni gan meklēja pasaules gudrību, viņi — stāstu un saprašanas pētītāji, taču Dieva gudrības ceļu nav atzinuši un tās tekas nav manījuši. Bet, kas visas lietas zina, tas tās pazīst. Viņš visu gudrības ceļu ir atradis un to devis savam kalpam Jēkabam un savam mīļajam Israēlam.» (Baruha gr., 3:20—23, 32, 36.) «Tā viņš nav darijis nevienai citai tautai. Tādēļ tām ir svešas viņa tiesas.» (Psalmi, 147:20.)

Piektais iemesls.

7. Tādēļ, ja kāda tauta novērsās no bauslības un pakļāvās cilvēku gudrības kārdinājumiem, tad Dievs parasti bāra ne tikai par aklumu, ka atstāti gudrības avoti (Baruha gr., 3:12), bet arī par to, ka tā atļāvusies divkārtēju grēku: «Tie atstājuši Mani, dzīvā ūdens avotu, un izrakuši sev akas, caurumainas akas, kas nepatur sevī ūdeni!» (Jeremijas gr., 2:13.) Zēlodamies, ka viņa tauta pārāk daudz biedrojas ar pagāniem, viņš Hozejam liek piebilst: «Ja Es viņam arī tūkstošreiz uzrakstītu priekšā savus baušļus, tomēr tie viņam paliktu sveši un šķīstu kāda sveša mācība esam.» (Hozejas gr., 8:12.) Un sakiēt, ko gan citu dara tie kristieši, kas dienu un nakti tur rokās pagānu grāmatas un nekādu uzmanību nepievērš svētajai Dieva grāmatai, it kā tā būtu sveša un uz viņiem neattiektos. Tomēr tā nav tukšība, ko varētu arī neievērot un nesodīt, bet, pēc Dieva liecības, — jūsu dzīvība.» (Piektā Mozus gr., 32:47.)

8. Tāpēc īstā baznīca un īstie Dieva pielūdzēji nemeklēja citu skolu kā vien Dieva vārdu, bagātīgi no tā smēlās īsteno un dievišķo gudribu, kas ir augstāka nekā visa cilvēku saprašana. Dāvids, piemēram, par sevi teica: «Gudrāku par mani ienaidniekiem mani dara Tavi baušļi, jo tie ir vienmēr pie manis. Es esmu labāk izmācīts nekā visi mani skolotāji, jo Tavas liecības ir manu pārdomu priekšmets.» (Psalmi, 119:98—99.) Salamans, visgudrākais starp mirstīgajiem, saka: «Jo tas Kungs piešķir zināšanu, un no viņa mutes nāk atziņa un izpratne.» (Salamana Pamācības, 2:6.) Savukārt Sīraks liecina (savas grāmatas priekšvārdā), ka viņa gudriba, kas tiešām bija liela, esot smelta no Mozus bauslības un praviešu darbu lasīšanas. Svētajos jūsmu izraisīja tas, ka Dieva gaismā viņi redzēja gaismu (Psalmi, 36:10). «Svētīgi mēs esam, ak, Israēl, ka mums ir zināms, kas Dievam patīk.» (Baruha gr., 4:4.) «Kungs, pie kā mēs iesim? Tev ir mūžīgās dzīvības vārdi.» (Jāņa evaņģ., 6:68.)

Sestais iemesls. 9. Visu gadsimtu piemēri rāda, ka ik reizi, kad baznīca attālinājās no šiem Svētajiem Rakstiem, tajā radās šķelšanās un maldī. Par jūdu baznīcu tas ir pietiekami labi zināms no praviešu rakstiem. Arī par kristīgo baznīcu ir vēstures liecības, ka līdz tam laikam, kamēr apustuļi un viņu piekritēji stingri turējās pie evaņģēlija mācības, arī ticība bija stipra. Bet, tikko pagāni sāka pulkiem ieplūst baznīcā un mazinājās pirmā dedzība, kā arī centieni nošķirt labo no ļaunā, tad arī sākās pagānu grāmatu lasīšana sākumā privāti, vēlāk atklāti, un nu mums ir iespēja vērot, kāds mācību sajaukums un jucekļība radās. Zināšanu atslēgu pazaudēja tieši tie, kuri bija lielījušies, ka tikai viņiem tā piederot. Pēc tam ticības patiesību vietā radās bezgala daudz sadomājumu. No tā cēlās ķildas un strīdi, kam beigas nav iespējams saskatīt. Tāpēc mazinājās mīlestība un dzīva bijība. Tādā veidā ar kristietības vārdu ir atdzimis un sacis valdīt pagānisms. Ir piepildījies Jesajas brīdinājums: «Tiešām, kas tā teiks, būs tie, kam neatausīs vairs rīta gaisma!» (Jesajas gr., 8:20.) Tāpēc tas Kungs ir izlējis pār viņiem dziļa miega garu un aizdarījis viņu acis, tā viņiem visa atklāsme kļuvusi it kā par saturu aizzīmogatā grāmatā, un viņu bijība tā Kunga priekšā ir tikai ārēji iemācīta cilvēku ieraža (Jesajas gr., 29:10, 11, 13). Tad ar viņiem notiek tas, ko Svētais Gars saka par pagānu filozofiem, ka viņi savos spriedumos krituši nīcības gūstā un savā siržu neprātā iegrimuši tumsā (Pāvila vēst. romiešiem, 1:21). Tātad, ja baznīcai ir pienācīgi jānomazgājas no netīrumiem, tad visistākais ceļš ir, atmetot cilvēku melīgos skaidrojumus, atgriezties pie Israēla tīrajiem avotiem un, novēlot sevi un savus bērnus Dievam, mācīt viņa vārdu. Tikai tad notiks tas, par ko pravietis saka: «Visi tavi dēli būs tā Kunga mācīti.» (Jesajas gr., 54:13.)

Astotais iemesls. 10. Protams, mūsu — kristiešu pašcieņa (ar Kristu esam kļuvuši par Dieva bērniem, tā Kunga priesteriem un nākamo gadsimtu mantiniekiem) neļauj ne mums, ne arī mūsu bērniem nogrimt tik zemu,

lai mēs stātos tik ciešā saskarsmē ar nekrīstītiem pagāniem, ka gūtu prieku, lasot viņu grāmatas. Kā zināms, par karaļu un pirmu bērnu audzinātājiem nav atļauts strādāt dikdieņiem, jokdariem, kumēdiņu rādītājiem, bet to var darīt nopietni, gudri un dievbijīgi cilvēki. Bet mēs nemaz nekaunāmies, ja par ķēniņu ķēniņa bērnu, Kristus mazāko brāļu, mūžības mantinieku audzinātāju ir kļuvis jokdaris Plauts, šķelmīgais Katullis, netikumīgais Ovidijs, bezdievis un Dieva zaimotājs Lukiāns, piedauzīgais Marciāls un citi līdzīgi rakstnieki, kuriem sveša ir Dieva īstenā pazīšana un bijāšana. Ja viņi paši nav dzīvojuši cerībā uz labāku dzīvi un tikai grimuši šīs dzīves dubļos, tad viņi arī nespēj neko citu kā vienīgi ieraut šajos netīrumos tos, kas ir kopā ar viņiem. Ak, kristieši, jau pietiekami, daudz vairāk nekā pietiekami ir neprāta! Dievs aicina mūs uz labo, un sekosim šim aicinājumam!

Dieva skola.

Kristus, Dieva mūžīgā gudrība, savās mājās ir sagatavojis Dieva bērniem skolu, kurā rektors un augstākais pavēlnieks ir pats Svētais Gars, bet par profesoriem un skolotājiem ir pravieši un apustuļi, svētie vīri, kuriem ir īstenā gudrība un kuri ar vārdiem un savu paraugu rāda patiesības un pestīšanas ceļu. Tajā par mācekļiem ir tikai Dieva izredzētie, cilvēku pirmdzimtie, Dievam un Jēram novēlētie, bet uzraugu un sargu vietā — eņģeļi un erceņģeļi, vara un spēks debesīs (Pāvila vēst. efeziešiem, 3:10). Šī skola dos zināšanas, kas ir augstākas nekā visas cilvēka prāta gudrības, — īstenas, patiesas, pilnīgas zināšanas, kas sniedzas pāri visām šīs un nākamās dzīves vajadzībām. Tikai Dieva mute ir tas avots, no kura plūst īstenās gudrības straume, tikai Dieva vaigs ir tas spīdeklis, no kura plūst īstenās gaismas stari; tikai Dieva vārdi ir tās saknes, no kurām izaug īstenās gudrības asni. Tātad laimīgi ir tie, kas skata Dieva vaigu, raugās uz viņa lūpām un ieņem sirdī viņa vārdus, jo tas ir vienīgais nemaldīgais īstenās un mūžīgās gudrības ceļš un cita ceļa nav.

Devītais iemesls.

11. Nav iespējams noklusēt arī to, cik stingri Dievs bija pavēlējis savai tautai novērsties no pagānu mantojuma un sacījis, kas sagaida tos, kuri šo aizliegumu neņem vērā. «Un tas Kungs, tavš Dievs, lēnām un pamazām izskaudīs tās tautas tavu acu priekšā. (..) Viņu elku tēlus sadedziniet ugunī, bet neiekāro sudrabu un zeltu, ar ko tie greznoti, un nepiesavinies to, ka tu netopi ar to savaldzināts, jo viss tas ir negantība tam Kungam, tavam Dievam. Neienes šādu negantību savā namā, ka tu pats netopi iznīcināts tāpat kā tie.» (Piektā Mozus grāmata, 7:22—26.) Un 12. nodaļā: «Kad tas Kungs, tavš Dievs, būs licis iznīkt tautām, .. tad sargies, ka tu netieci savaldzināts sākt viņiem pakaļdarīt, .. nevaicā pēc viņu dieviem, sacīdams: «.. Tāpat arī es gribu darīt!»» (Piektā Mozus grāmata, 12:29—30.) Kaut arī Jozua, Nūna dēls, pēc uzvaras to atgādināja tautai un lika atstāties no svešu tautu dieviem (Jozuas gr., 24:23), tā viņam neklausīja. Pagānu mantojums kļuva tautai par pinekli, un līdz pat abu valstu bojāejai tika pielūgti elki. Vai tad mēs nenāksim pie prāta un, mācoties no citu piemēriem, nekļūsim piesardzīgāki?

**Pagānu grāmatas —
elku dievi.**

12. Daži teiks, ka grāmatas nav elku dievi. Atbildu: bet tās ir to tautu atstātais mantojums, kuras Dievs tas Kungs ir iznīcinājis savas kristīgās tautas vaiga priekšā, kā tas reiz notika Israēlā, tikai vēl bīstamāks. Toreiz tiklā nonāca tikai tie, kas bija nokļuvuši elku varā (Jeremijas gr., 10:14). Šajā gadījumā var tikt savaldzināti arī visgudrākie (Pāvila vēst. kolosiešiem, 2:8). Tur bija cilvēku roku veidojumi (kā saka Dievs, pārmetot elku pielūdzējiem neprātīgumu), te — cilvēka gara darinājumi. Tur zelta un sudraba mirdzums žilbināja acis, šeit aklu padara ķermeņi iemiesotā prāta gudribas pievilcība. Kā tad ir? Vai tu noliedz, ka pagānu grāmatas ir elku dievi? Kas gan cits imperatoru Jūliānu atrāva no Kristus? Kas atņēma prātu pāvestam Leonam X, kurš Kristus dzīves stāstu sāka uzskatīt par pasaku? Kāds gars bija iemājojis kardinālā Bembo, kad viņš atrunāja Sadoletu no svēto grāmatu lasīšanas (jo šādam lielam cilvēkam tas nepieklājoties)? Kas arī tagad daudzus gudrus itāliešus un citus ļaudis ieogrūz ateismā? Kaut reformētajā Kristus baznīcā nebūtu tādu, kurus Cicerons, Plauts, Ovidijs un citi spētu tik stipri apskurbināt, ka viņi atrautos no Svētajiem Rakstiem!

Atruna.

13. Ja kāds teiktu: «Vaina par pārkāpumu ir nevis lietās, bet cilvēkos: ir tādi kristieši, kam pagānu grāmatu lasīšana nekaitē,» — tad viņam varētu atbildēt ar apustuļa vārdiem: «..mēs zinām, ka nav neviena elka pasaulē un ka nav cita Dieva kā viens vienīgs. (..) Bet ne visos ir atziņa. (..) Bet pielūkojiet, ka šī jūsu brīvība netop vājajiem par piedauzību.» (Pāvila 1. vēst. korintiešiem, 8:4—9.) Tātad, lai gan žēlīgais Dievs pasargā daudzus no bojāejas, mums tomēr netiks piedots, ja mēs ar labu prātu pacietīsim šāda veida kārdināšanu (es runāju par daudzveidīgajiem cilvēka prāta izgudrojumiem vai arī par sātana viltību), kas ir izsmalcināta un pievilcīga, kaut arī zināsim, ka daži, pat vairākums, tiek piekrāpti un nonāk sātana valgos. Labāk sekosim tam Kungam, neienesīsim savās mājās elku dievus, neliksim blakus Dagonu tā Kunga Derības šķirstam. Nejauksim kopā to gudrību, kas nākusi no augšienes, ar pasaulīgo, dzīvniecisko un velnišķīgo un nedosim iemesla sacelt Dieva dusmas pret mūsu bērniem.

Salīdzināšana.

14. Soreiz varbūt pastāstīsim par to, kurš, pēc Mozus stāstījuma, ir bijis pats pirmais šāda veida gadījums. Kad Arona dēli Nabads un Abijs, kuri bija jauni priesteri (vēl nepietiekami zinīgi savos pienākumos), ņēma kvēpināmo upuru trauku un nesa svešu uguni (t. i., parasto, nevis svēto uguni) tā Kunga priekšā, tad uguns izgāja no tā Kunga un aprija viņus un tie nomira tā Kunga priekšā (Trešā Mozus gr., 10:1—2). Bet kas gan ir kristiešu bērni, ja ne jauna svētu priesteru saime, kam jānes garīgi upuri Dievam (Pētera 1. vēst., 2:5). Ja viņu kvēpināmos traukus, t. i., prātus, mēs piepildām ar svešu uguni, vai tad mēs viņus nemetam par upuri Dieva lielajām dusmām?

Vai kristieša sirdij nav svešs viss, kas nav nācis no Dieva gara, un vai tam nav jābūt svešam? Tādi, pēc apustuļu liecības (Pāvila vēst. romiešiem, 1:21—22; Pāvila vēst. kolosiešiem, 2:8), ir vairākums pagānu filozofu un dzejnieku izdomājumu. Hieronims pilnīgi pareizi ir nosaucis dzeju par «dēmonu vīnu», ar kuru tā neuzmanīgas dvēseles apreibina un iemidzina un ar kuru tām iedveš baismīgu domu, bīstamu noziegumu, kauna pilnu kaislību sapņojumus. Tādēļ ir jābīstas no šādām sātana burvestībām.

Mums jāatdarina efezieši.

kautrīgās grāmatas, kas viņiem kā kristiešiem bija kļuvušas nederīgas, sadedzināja (Apustuļu darbi, 19:19). Tāpat arī modernā grieķu baznīca: kaut gan mūsdienu grieķu sentēvi, kas tika uzskatīti par gudrāko tautu pasaulē, ir atstājuši mantojumā viņu daiļajā valodā sarakstītas filozofijas un poēzijas grāmatas, tomēr to lasīšana ir aizliegta, draudot ar lāstiem pašiem un tuviniekiem. Tādēļ, neraugoties uz barbaru uzbrukumu, kas viņos ir radījis lielu gara tumsību un māņus, Dievs viņus tomēr līdz pat šim laikam ir pasargājis no Antikrista maldu mācību tīkojumiem. Šajā ziņā stingri jāseko viņiem, lai (tomēr Svētos Rakstus mācot lielākā apjomā) būtu vieglāk iespējams izkļaudēt maldu tumsu, kas saglabājusies no pagānu laikiem. Jo tikai «Tavā gaismā mēs redzam gaismu» (Psalmi, 36:10). «Jēkaba nams, nāc, staigāsim tā Kunga gaismā!» (Jesajas gr., 2:5.)

Iebilduma atspēkošana.

1. Par pagānu grāmatu lielo gudrību.

15. Ja mēs neklausīsim Dievu, kas pavēl mums būt piesardzīgiem, tad soda dienā pret mums celsies tie efezieši, kuri, tikko viņiem bija atmirdzējusi dievišķās gudrības gaisma, visas nekautrīgās grāmatas, kas viņiem kā kristiešiem bija kļuvušas nederīgas, sadedzināja (Apustuļu darbi, 19:19). Tāpat arī modernā grieķu baznīca: kaut gan mūsdienu grieķu sentēvi, kas tika uzskatīti par gudrāko tautu pasaulē, ir atstājuši mantojumā viņu daiļajā valodā sarakstītas filozofijas un poēzijas grāmatas, tomēr to lasīšana ir aizliegta, draudot ar lāstiem pašiem un tuviniekiem. Tādēļ, neraugoties uz barbaru uzbrukumu, kas viņos ir radījis lielu gara tumsību un māņus, Dievs viņus tomēr līdz pat šim laikam ir pasargājis no Antikrista maldu mācību tīkojumiem. Šajā ziņā stingri jāseko viņiem, lai (tomēr Svētos Rakstus mācot lielākā apjomā) būtu vieglāk iespējams izkļaudēt maldu tumsu, kas saglabājusies no pagānu laikiem. Jo tikai «Tavā gaismā mēs redzam gaismu» (Psalmi, 36:10). «Jēkaba nams, nāc, staigāsim tā Kunga gaismā!» (Jesajas gr., 2:5.)

16. Tātad apskatīsim, kādus iebildumus pret to izvirza cilvēka prāts, kas lokās kā čūska, lai tikai nenokļūtu ticības varā un nepakļautos Dievam.

17. Tiek apgalvots, ka filozofu, oratoru un dzejnieku darbos ir apkopota liela gudriba. Atbildu: tie, kas novērsuši acis no gaismas, ir pelnījuši tumsu. Tiesa, pūcei arī krēsla šķiet kā spilgta dienas gaisma, taču būtnes, kas dzimušas gaismai, domā citādi. Ak, iznīcīgo cilvēk, kas cilvēku spriedumu tumsā meklē gaismas spožumu, pacel acis augšup! No debesīm līst gaismas tēva īstenā gaisma. Ja arī cilvēka prātā kaut kas paviz un iemirdzas, tad tās ir tikai dzirkstis, un sēdošajiem pilnīgā tumsībā šķiet, ka kaut kas ir bijis un izeja gājies. Taču kāpēc tās ir vajadzīgas, ja mūsu rokās ir ieliktas degošas lāpas (kas mirdz ar Dieva vārda spilgto gaismu)? Viņi spriež par dabu, taču tikai viegli skar virspusi, neiedziļinoties būtībā. Bet Svētajos Rakstos pats dabas valdnieks atklāj savu darbu lielos noslēpumos, noskaidro visu redzamo un neredzamo lietu pirmos un pēdējos cēloņus. Ja filozofi runā par tikumību, tad viņi atgādina putnus ar salīpušiem spārniem — tie pieliek milzīgas pūles, tomēr gaisā nepaceļas. Savukārt Svētie Raksti rāda tikumības īsto ainu, tajos ir spēcīgi aicinājumi, kas aiziet līdz sirds dziļumiem, un visu aptveroši dzīvi piemēri. Kad pagāni vēlas iemācīties dievbijību, tad viņi gūst tikai mānticību, jo Dieva un viņa gribas izzināšana

viņiem nav dota. «Tik tiešām, tumsība apklāj zemi un dziļa krēsla tautas, bet pār tevi uzlec kā saule tas Kungs, un viņa godība parādās pār tevi.» (Jesajas gr., 60:2.) Tātad, kaut arī gaismas bērniem dažkārt bija iespēja tuvoties tumsības bērniem, lai, skatot starpību starp sevi un viņiem, ar vēl lielāku prieku paliktu uz gaismas ceļa un skumtu par viņu tumsību, tomēr atzit, ka gaismas bērnu dzirkstis ir labākas salīdzinājumā ar mūsu gaismu, būtu nepiedodams neprāts, noziegums pret Dievu un mūsu dvēselēm. Kāds gan ir labums, ja tiek gūtas sekmes pasaulīgajās lietās, bet debesu lietās panākumu nav? Vai der sekot tukšiem izdomājumiem un dievišķos noslēpumus atstāt novārtā? No šādām grāmatām ir jāsargās, un, jūtot mīlestību uz Svētajiem Rakstiem, no tām ir jāvairās. Tās, kā mācījis Isidors, no ārienes mirdz ar vārdu krāšņumu, taču iekšienē tām tikumu un gudrības nav. So grāmatu slava ir čaumala bez kodola. Filips Melanhtons spriež tā: «Ko tad vispār filozofi iemāca, ja ne šaubas un patmīlību, kaut arī dažiem no viņiem ir teicama mācību metode. Marks Cicerons darbā «Par vislielāko labumu un vislielāko ļaunumu» tikumu būtību vērtē no patmīlības un egoisma viedokļa. Cik gan daudz lepnuma un tukšprātības ir Platonam! Man šķiet, ka, aizraujoties ar Platona lasīšanu, kaut kas no šīs tukšprātības var viegli pielipt arī cildenam un stipram prātam. Aristoteļa mācībā vienmēr ir zināma tieksme debatēt, tāpēc mēs viņu neierindojam pat pēdējā vietā starp tikumības filozofijas pārstāvjiem.» (Teoloģijas traktāts, nod. «Par grēkiem».)

2. To nepieciešamība filozofijā.

18. Tiek runāts: kaut gan teoloģiju viņi māca nepareizi, toties māca arī filozofiju, ko nav iespējams smelties no Svētajām grāmatām, kas dotas mūsu pestīšanai. Atbildu: Dieva tā Kunga vārds ir gudrības avots (Siraka gudrības gr., 1:5). Īstenā filozofija nav nekas cits kā Dieva un viņa darbu īstena izzināšana, un to nevar nekur citur iemācīties kā tikai no Dieva mutes. Sai sakarā Augustīns, slavējot Svētos Rakstus, saka: «Šeit ir filozofija, jo dabas pirmsākumi ir rodami Dievā radītājā. Šeit — ētika, jo krietnas un tikumīgas dzīves pamati veidojas tikai tad, ja tiek mīlēts tas, kas ir jāmīl, un tiek mīlēts tā, kā ir jāmīl, t. i., Dievs un tuvākais. Šeit — loģika, jo gudras dvēseles patiesība un gaisma ir tikai Dievs. Šeit arī slavējama valsts labklājība, jo valsts vislabāk tiek sargāta, tikai balstoties uz ticības un stingras vienprātības saitēm, kad tiek mīlēts vispārējais labums, bet visaugstākais un īstenākais labums ir Dievs.» Jau šajā gadsimtā daži pierādīja, ka visu mākslu un filozofijas zinātņu pamati drīzāk ir rodami Rakstos nekā kaut kur citur, tāpēc apbrīnu izraisa Svētais Gars, kas, tiesa, vispirms cenšas mācīt par neredzamo un mūžīgo, taču daudzviet arī izdara atklājumus par dabas un mākslīgā pamatiem, kā arī sniedz visu gudro domu un darbību normas. Pagānu filozofu darbos diez vai redzama pat ēna no tā. Ja kāds no filozofiem ir pareizi rakstījis, ka Salamana lielā gudrība bijusi tā, ka viņš iedzīvinājis Dieva likumus mājās, skolās, pilīs, tad kas gan liedz mums cerēt, ka īstenā un debešķīgā Salamana gudrība atgriezīsies, ja mēs pagānu grāmatu vietā mācīsim

jauniešiem Dieva bauslību, tādā veidā visiem gadījumiem viņu dzīvē dodot likumus. Tātad centīsimies, lai mums būtu viss, kas spēj mūs darīt gudrus arī ārējā, tā dēvētajā pilsoniskajā gudrībā, ko mēs dēvējam par filozofiju. Lai nu tā būtu, kaut arī ir bijuši nelaimīgi laiki, kad Israēla dēļiem bija jālūdz filistieši asināt sava arkla lemesī, kapli, cirvi, sirpi, jo tolaik neviena kalēja nevarēja atrast pa visu Israēla zemi (Pirmā Samuēla gr., 13: 19—20). Vai tad ir nepieciešams, lai Israēla bērni vienmēr būtu nabadzīgi un apspiesti? Tas katrā ziņā ir neizdevīgi, jo filistieši gan tika gādājuši israēliešiem lāpstas, bet nekad nedeva zobenu, ko vērst pret sevi. Tāpat arī no pagāņu filozofiem mēs varētu pārņemt parastos domāšanas silogismus un valodas rotājumus, bet nekādā gadījumā nedabūsim zobenus un šķēpus, lai iznīcinātu negodīgumu un māņus. Tātad vēlēsimies, lai drīzāk atnāktu Dāvida un Salamana laiki, kad filistieši bija satriekti pišļos, bet Israēls valdīja un baudīja labumus.

3. Un arī skaistā stila dēļ.

1. atbilde.

19. Tiek teikts: lai tie, kas mācās latīņu valodu, vismaz stila dēļ lasa Terenciju, Plautu un viņiem līdzīgos. Atbildu: vai mēs savus bērnus vadāsim pa dzertuvēm, krogiem, prieka mājām un līdzīgām kloākām ar tādu mērķi, lai viņi iemācītos runāt? Jo sakiem, kurp gan ved jaunatni Terencijs, Plauts, Katullis un citi, ja ne uz tādām netīrām vietām? Ko gan citu viņi ļauj skatīties, ja ne jautras izrādes, jokus, izpriecas, dzeršanu, samaitātu mīlestību, izlaidību, dažādi izdomātu mānīšanos un tam līdzīgas lietas, no kurām kristiešiem ir jānovērš savas acis un jāaizdara ausis pat tad, ja tādas lietas tiek sastaptas nejauši? Vai mēs domājam, ka cilvēks pats par sevi ir pārāk maz samaitāts un ka tādēļ ir nepieciešams no ārienes viņam rādīt dažādus negantību veidus, piedāvāt viņam posu un vādekli un it kā tišām ar iepriekšēju nodomu grūst viņu bezdibenī? Tu teiksi: «Ne jau viss šo autoru darbos ir slikts.» Atbildu: bet sliktais vienmēr pielīp vieglāk, tāpēc ir bīstami virzīt jaunatni turp, kur sliktais ar labo ir sajaukts kopā. Tie, kas grasās atņemt otram dzīvību, parasti taču nedod tīru indi un arī nevar to izdarīt, bet sajauc indi kopā ar asiem, garšīgiem ēdieniem vai dzērieniem. Tomēr inde parāda savu spēku un nes nāvi tiem, kas to ieņēmuši. Tieši tādā veidā senais cilvēka dvēseļu slegkava, gribēdams kādu pavedināt, uzskatīja par vajadzīgu saldināt savu elles nāvekli ar atjautīgi glaimīgu runu un izdomājumu burvīgumu. Vai, to zinādami, mēs atstāsim viņu negodīgos ieročus neiznīcinātus? Tu teiksi: «Ne jau visi ir netikumīgi: Cicerons, Vergīlijs, Horācijs un citi ir cēli un nopietni.» Atbildu: arī viņi ir akli pagāni, kas novērš savu lasītāju domas no īstenā Dieva uz dieviem un dievietēm (Jupiteru, Marsu, Neptūnu, Veneru, Fortūnu) un citām savām izdomātām dievībām. Tomēr Dievs ir teicis savai tautai: «. . . citu dievu vārdus nepiemini, ka tos nedzirdētu nākam no jūsu mutes.» (Otrā Mozus gr., 23: 13.) Cik milzīgs māņticības, maļdu, pasaulīgo kaislību haoss valda viņu darbos! Savus mācekļus viņi piepilda ar pavisam citu garu nekā Kristus gars. Kristus māca pašatteikšanos, viņi — patmilību; Kristus aicina uz pazemību, viņi

slavē lepnību; Kristus mudina būt lēnprātīgiem, viņi — tapt augstprātīgiem; Kristus aicina būt bez viltus kā baložiem, viņi māca mēli locīt tūkstoš veidos; Kristus sludina pazemību, viņi ir pilni ar ākstībām; Kristus mīl ticīgos, viņi padara cilvēkus par neticīgajiem, strīdniekiem, stūrgalvjiem. Es beidzu ar nedaudziem apustuļa vārdiem: «Kas ir gaismai kopējs ar tumsību? Kā Kristus savienojams ar Beliaru, vai ir kāda daļa ticīgajam ar neticīgo?» (Pāvila 2. vēst. korintiešiem, 6:14—15.) Tāpat pareizi raksta Erasms (savos «Sakāmvārdos»): «Bites tālu turas no vītušiem ziediem. Tāpat nav jāņem rokās grāmatas, ja tajās ir ļaunas domas.» Un vēl: «Visdrošāk esot gulēt āboliņā, jo tiek apgalvots, ka tajā neslēpjoties čūskas. Tāpat arī ir jāņem rokā tikai tās grāmatas, kurās nav nekādas indes.»

2. atbilde.

20. Kāds gan sevišķs daiļums ir pasaulīgajiem rakstniekiem salīdzinājumā ar mūsējiem — reliģijas sludinātājiem? Vai viņi vien saprot valodas daiļumu? Vispilnīgākais valodas meistars ir valodas radītājs — Dieva gars, kura vārdus, kas ir saldāki nekā medus, asāki nekā abpusgriezīgs zobens, varenāki nekā metālkausētāja uguns, smagāki nekā klinšu skaldītāja āmurs, Dieva svētie ir uzņēmuši un sludinājuši. Vai tikai pagāni vien vēstī par lieliem notikumiem? Mūsu grāmatas ir pilnas ar daudz patiesākiem un brīnumainākiem atgadījumiem. Vai tikai viņu sacerējumos vien ir tropi, alegorijas, figūras, sakāmvārdi, miklas, aforismi? Arī mums tas ir visā pilnībā. Tikai slimais spēj iedomāties, ka Amana un Farfara, Damaskas upes, ir labākas nekā Israēla ūdeņi (Otrā ķēniņu gr., 5, 12). Tikai pusaklais domā, ka Olimps, Helikons, Parnass ir skaistāks nekā Sinajs, Ciona, Hermons, Tābors, Eļļas kalns. Nedzirdīgas ir tās ausis, kurām Orfeja, Homēra, Vergilija lira skan patīkamāk nekā Dāvida kokle. Samaitāta ir tā garša, kurai izdomu nektārs un ambrozija un Kastalijas avots šķiet saldāki nekā debesu manna un Israēla avoti. Sagandēta ir tā sirds, kurai lielāku prieku sagādā kalpot dieviem un dievietēm, mūzām un haritām nekā godināt Jehovu, Kristu Pestītāju un slavēt Svētā Gara dāvanas. Akla ir tā cerība, kas drīzāk izplatās Elizejas laukos nekā paradīzes dārzā. Jo tur viss ir tikai pasakas, īstenības ēnas, bet šeit viss ir īstenība, pati patiesība.

3. atbilde.

21. Pieņemsim, ka arī viņiem ir daiļas vārdu spēles, kuras varētu ieviest arī pie mums, skaisti izteicieni, sakāmvārdi, tikumiskas sentences, tomēr — vai šo valodas krāšņumu dēļ turp jāsūta mūsu bērni? Vai tad nav iespējams ēģiptiešiem atņemt viņu mantu un iegūt viņu rotas? Tas ir iespējams, un tas pat ir jādara, sekojot tā Kunga vārdiem (Otrā Mozus gr., 3:22). Baznīcai taču ir tiesības uz visu pagānu mantu. Tātad tu saki, ka mums tā jāatņem. Atbildu: Manase un Efraims gribēja atņemt zemi pagāniem un to atdot Israēlam, gāja tikai apbruņojušies vīrieši vien, atstājuši mājās bērnus un neapbruņotus ļaudis (Jozuas gr., 1:14). To pašu lai darām arī mēs, sprauduši sev uzdevumu atbruņot pagānu rakstniekus, mēs, spēcīgi un stipri vīri zinātnē, prātā un kristīgā dievbijībā; bet

neliedziet tiem,» (Marka evaņģ., 10:14) pret viņa gribu tomēr vedīsim bērņus pie citiem skolotājiem? Vai mēs, baidīdamies, ka Kristus varbūt būs pārāk maz darba, ja tikumu ieaudzināšana veiksies pārāk viegli, vadāsim bērņus vispirms šurp un turp pa svešām skolām un, kā es teicu, pa dzertuvēm, krogiem un visādām netīrām vietām un tad samaitātus un slimus nodosim Kristus rokās, lai viņš tos atgrieztu pie sevis? Ja tā, tad vai ir vēl kaut kas cits, par ko tiek gādāts vēl mazāk nekā par šo nelaimīgo un nevainīgo jaunatni? Tai taču būs jācinās visu dzīvi, lai atradinātos no tā, kas iegūts agrā jaunībā, vai arī tā tiks atrauta no Kristus un turpmākajā audzināšanā taps atdota sātanam. Vai tad Moloham novēlēta lieta ir Dievam tikama? Tas ir drausmīgi, taču pārāk patiesi. Dieva žēlsirdības vārdā lūdzu, lai vismaz tagad kristīgie valdnieki un baznīcu vadītāji nopietni rūpējas par to, lai turpmāk nebūtu atļauts upurēt Moloham kristīgo jaunatni, kas ir dzimusi Kristus un kristībā kļuvusi svēta.

2. atbilde. 24. Ir melīgi apgalvot, ka Svētie Raksti esot pārāk sarežģīti un ka bērņa vecumā tos neesot iespējams saprast. Vai tad Dievs nezināja, cik piemēroti viņa vārdi ir mūsu saprašanai (Piektā Mozus gr., 31:11—13)? Vai tad viņš nemāca, ka tā Kunga liecība ir patiesa un vientiesīgos (tieši — vientiesīgos) dara gudrus (Psalmi, 19:8)? Vai apustulis Pēteris nēsaka, ka Dieva vārds ir jaundzimušo Dieva bērņu garīgais tīrais piens, lai viņi ar to augtu un taptu izglābti (Pētera 1. vēst., 2:2)? Tātad vissaldākais un visveselīgākais piens tikko piedzimušajiem Dieva bērņiem ir Dieva vārds. Kāpēc gan jācinās pret Dievu, ja pagānu zinātne drīzāk ir rupja barība, kuru sakošļāt var vienīgi labi zobi, un arī tie vienmēr tiek salauzti. Tāpēc Svētais gars ar Dāvida muti aicina bērņus uz savu skolu: «Nāciet šurp, jūs bērņi, un uzklausiet mani! Es jūs mācišu to Kungu būtis.» (Psalmi, 34:12.)

3. atbilde. 25. Beidzot, atzīsim, ka Rakstos ir «dziļas» vietas, tādas, kurās «noslikst ziloņi, bet peld jēri», kā to izteiksmīgi teicis Augustīns, vēlēdamies raksturot starpību starp pasaules gudrajiem, kas uzpūtīgi uzbrūk Svētajiem Rakstiem, un pazemīgajiem Kristus kalpiem, kas lēnprātīgi un paklausīgi tuvojas viņam. Taču kāpēc tūliņ ir jādodas atklātā jūrā? Ir iespējams iet pakāpeniski. Vispirms ir jāpārstaigā katķisma mācības piekrastes, tad jābradā pa sekļajām vietām, mācoties Svētos Rakstus, morāles sentences un citas līdzīgas lietas, kas nepārsniedz saprašanas robežas un virza arvien augšup uz to, kas tiks apgūts vēlāk. Beidzot, tiek iegūta spēja izprast ticības noslēpumus. Tādā kārtā raduši jau no mazām dienām mācīties Svētos Rakstus, mēs viegli atturēsimies no pasaules kārdinājumiem un iegūsim pestīšanu ticībā, kas sakņojas Jēzū Kristū (Pāvila 2. vēst. Timotejam, 3:15). Nav taču iespējams, ka tas, kas sevi novēlējis Dievam un, sēžot pie Kristus kājām, uzmanīgi klausījies gudrību, kura nāk no augšienes, nebaudītu Dieva žēlastības garu, kas, iededzot īstenās zināšanas lāpu, tās spožajā gaismā parādītu pestīšanas ceļus.

Pretējais iebildums.

26. Nav vajadzības īpaši runāt par to, ka tie darbi, kurus Bībeles vietā uzspiež kristīgajai jaunatnei (Terencijs, Cicerons, Vergilijs), ir tādi paši, par kādiem tiek dēvēti Svētie Raksti, proti, grūti un jaunatnei maz saprotami. Tie taču nav rakstīti bērniem, bet gan cilvēkiem ar nobriedušu prātu, kuri bieži uzturējušies uz skatuves un forumā. Tātad citiem no viņiem labuma nav, un tas ir pats par sevi saprotams. Bez šaubām, pieaudzis cilvēks, kas dara pieaugušā darbu, no vienreizējas Cicerona lasīšanas iegūs vairāk, nekā bērna gados būtu iemācījies no galvas visu Ciceronu. Tātad kāpēc neatlikt šo autoru studēšanu uz vēlāku laiku tiem, kas par to interesējas, ja šāda interese tiešām ir? Taču daudz lielāku vēribu pelna tas, ko mēs jau teicām, proti, kristīgajās skolās ir jāaudzina pilsoņi debesīm, nevis pasaulei. Tāpēc arī jābūt tādiem skolotājiem, kas vairāk iedvestu debesīgo, nevis pasaulīgo, vairāk svēto, nevis laicīgo.

Slēdziens.

Nobeigsim ar eņģeļa vārdiem: «Nevar cilvēka darinājums pacelties tur, kur jāpaceļas tā Kunga namam.» (4. Ezras gr., 10:54.) Tā kā Dievs pavēl mums būt par taisnības kokiem, kas tā Kunga dēstīti Viņam par godu (Jesajas gr., 61:3), tad neklājas, lai mūsu bērni būtu jaunie kociņi, kurus stādījuši Aristotelis, Platons, Plauts, Tullijs vai kāds cits. Spriedums jau ir pateikts: «Visi dēsti, ko mans debesu Tēvs nav dēstījis, tiks izrauti ar saknēm.» (Mateja evaņģ., 15:13.) «Mēs apgāžam prātojumus un visas augstprātīgās iedomas, kas paceļas pret Dieva atziņu.» (Pāvila 2. vēst. korintiešiem., 10:5.)

XXVI NODAĻA

PAR SKOLAS DISCIPLĪNU

Disciplīna skolās ir obligāta.

1. Pilnīgi pareiza ir čehu tautas paruna: «*Skola bez disciplīnas ir kā dzirnavas bez ūdens.*» Dzirnavas tūliņ apstājas, ja tām noņem ūdeni, tāpat arī skolā viss sabruks, ja tajā nebūs disciplīnas. Ja lauki netiek ravēti, tad tīrumos tūliņ pat izaug kaitīgas nezāles. Ja kokus neapgriež, tad tie kļūst par meženiem un tiem izaug nevajadzīgas atvases. *Tomēr no tā nedrīkst secināt, ka skolā jāvalda kliegzieniem, belzieniem, sitieniem. Tajā ir jāvalda kā skolotāju, tā arī skolēnu možam garam un uzmanībai.* Disciplīna ir metode, ar kuras palīdzību skolēni tiešām kļūst par skolēniem.

Trīs prasības disciplīnas saglabāšanai.

2. Tātad jaunatnes audzinātājam ir derīgi zināt kā *disciplīnas mērķi, tā arī līdzekļus un veidus*, lai saprastu, kāpēc, kad un kā ir jāizmanto stingrība.

1. Disciplīnas mērķis.

3. Manuprāt, visiem ir skaidrs, ka *disciplīna ir jāizmanto attieksmē pret tiem, kas to pārkāpj. Tomēr nevis tāpēc, ka ir izdarīts pārkāpums*

(jo bijušais nekad nekļūs par nebijušu), *bet gan tādēļ, lai vainīgais turpmāk pārkāpumus vairs neizdarītu.* Disciplīnu jāprasa ievērot bez satraukuma, dusmām un naida, bet ar tādu vienkāršību un sirsnību, lai sodītais pats saprastu, ka sods ir bijis uzlikts viņa paša labā un izriet no skolotāja tēvišķajām rūpēm par viņu. Līdz ar to viņam jāizturas pret sodu tāpat kā pret ārsta noteiktajām rūgtajām zālēm.

2. Kuros gadījumos ir jāsoda. Katrā ziņā ne jau mācību dēļ.

4. *Par uzvedību ir jāsoda stingrāk nekā par mācībām un zinātni.* Ja mācības ir organizētas pareizi (kā mēs jau teicām), tad tās pašas par sevi ir prātam patīkamas un ar savu interesantumu piesaista pie sevis visus (varbūt izņemot

kaut kādus garīgus tumsoņus). Ja tas dažkārt tā notiek, tad vainīgi ir nevis skolēni, bet gan skolotāji. Ja mums nav prasmes piesaistīt prātus radoši, tad tādā gadījumā ir velti izmantot spēku. Sītiņi un belzieni nespēj modināt prātos mīlestību uz zinātnēm. Nav šaubu, ka tie rada dvēselē pretīgumu un naidīgu attieksmi pret zinātnēm. Tādēļ, tiklīdz vērojams slimīgs dvēseles stāvoklis, kas rada negribīgu attieksmi pret mācībām, tas ir jāizskauž ar attiecīgu garīgo barību un tūlītējiem saudzīgiem līdzekļiem, nevis ar bargām zālēm vēl vairāk jāsaasina. Pat debesu saule mums liecina par šādas rīcības saprātīgumu. Agrā pavasarī tā nevis uzreiz ar pilnu spēku apstaro mazos un maigos stādus, nevis uzreiz tos kaltē un dedzina, bet pakāpeniski silda arvien vairāk, lai tie augtu un nostiprinātos, līdz beidzot, kad tie ir izauguši un nobriedinājuši sēklas un augļus, lej pār tiem visu savu siltumu. Tāpat rīkojas arī dārznieks, kas maigi un saudzīgi kopj jaunos kociņus un, lai tos neievainotu, neizmanto ne zāģi, ne nazi, ne grieznes. Arī muzikants nesit ar dūri vai koku pa stīgām, nedauza instrumentu pret sienu, ja liras, cītaras vai arfas stīgas ir noskaņojušās, bet, izmantojot visu savu māku, pacietīgi tās skaņo, līdz iegūst patīkamu skanējumu. Arī mums ir jāpiemērojas prāta īpašībām, virzot to uz harmoniju un veidojot mīlestību uz zinātni, ja vien mums nav vēlēšanās padarīt slinkos spītīgus, bet laiskos — pilnīgi trulus.

Kā pamudināt mācīties.

5. Ja tomēr kādreiz būs radusies vajadzība pamudināt un paskubināt, tad to vislabāk varēs izdarīt nevis ar rīkstēm, bet ar citiem līdzekļiem:

ar rājienu vai sabiedrisku nopēlumu, vai arī ar uzslavu citiem: «Skat, cik uzmanīgi viņš klausās, cik pareizi visu saprot! Bet tu tikai sēdi un snaudi!» Dažkārt var pamudināt ar zobgalību: «Kāds tu dumķītis — nesaproti tik vienkāršu lietu! Laikam visu laiku kokos vārnas skaitīji!» Ir arī iespējams organizēt ik nedēļas vai vismaz reizi mēnesī sacensības par pirmo vietu klasē vai arī par labākajiem panākumiem mācībās, kā mēs par to jau citā vietā esam teikuši. Tikai jāuzmanās, lai tas nekļūtu par joku vai izpriecu un tādējādi nezaudētu savu nozīmi, bet lai vēlēšanās iegūt uzslavu, bailes no nopēluma vai arī atzinības samazināšanās vienmēr mudinātu būt uzcītīgiem. Tāpēc ir ļoti svarīgi, lai arī skolotāji būtu klāt sacensībās, lai viss noritētu bez ārējas tēlošanas, lai tie, kas izrādījušies nevižīgi, tiktu nopelti, bet uzcītīgie — publiski uzslavēti.

Par sliktu uzvedību jāsaņem sods.

6. Bargs un stingrs sods ir jāsaņem tiem, kas grēko pret labu uzvedību, proti, 1) par jebkuru bezdievības izpausmi, piemēram, par Dieva zaimošanu, netikumību un visiem citiem pārkāpumiem, kas vērsti pret Dieva likumiem; 2) par spītīgu nepaklausību un apzinātu ļaunprātību, ja kāds nevērīgi izturas pret skolotāju vai arī citu vadošu personu rīkojumiem, apzināti un tiši nedara to, kas jādara; 3) par uzpūtību un godkāri, kā arī par skaudību un slinkumu, kura dēļ kāds atsakās palīdzēt biedram, ja viņš to ir lūdzis.

Kāpēc tā?

7. Pirmie minētie pārkāpumi zaimo Dieva liekumu, otrie grauj visu tikumu pamatus (lēnprātību un paklausību), trešie neļauj gūt ātrus panākumus zinātnēs. Vēršanās pret Dievu ir neēlība, kas jo stingri jāsoda. Noziegumi pret cilvēkiem un pašiem pret sevi ir netaisnība, pret kuru jāvēršas ar stingru rājienu. Grēkošana pret Prisciānu ir kauns, kas jānomazgā ar nopelumu. Tātad disciplīna ir jāvirza tā, lai visos ar visiem līdzekļiem un pastāvīgiem vingrinājumiem modificētu un nostiprinātu godbijību pret Dievu, cieņu un vēlību pret savu tuvāko, čaklumu darbā un pienākumu izpildē.

Disciplīnas forma, kas pārņemta no saules debesīs.

8. Vislabāko disciplīnas paraugu rāda saule debesīs, kas visam dzīvajam dod 1) *pastāvīgu gaismu un siltumu*, 2) *bieži lietu un vējus*, 3) *paretam zibeņus un negaisus*, kas arī visam dzīvajam derīgi.

Kā tā ieviešama.

9. Saules paraugs liecina, ka skolas vadītāja uzdevums ir censties turēt jaunatni vajadzīgajās robežās

1) *ar pastāvīgu paraugu*. Viņa paša uzvedība būs dzīvs paraugs tam, kas ir jādara. Bez tā viss pārējais ir veltīgs; 2) *ar pastāvīgām pamācībām, pamudinājumu un dažkārt arī ar nopelumu*. Tomēr mācot, atgādinot, pavēlot vai nopelot skolotājam ir jācenšas, lai skolēns saprastu, ka tas viss ir caurausts ar tēvišķām jūtām, ar vēlēšanos darīt viņam labu. Ja skolēns šādas jūtas nemanīs un nebūs par tām pārliecināts, tad viņš pret disciplīnu izturēsies nevērīgi un viegli noskaņosies pret mums; 3) *ar stingrākiem, pat jebkādiem līdzekļiem*, ja kādam ir tik nožēlojams raksturs, ka viņam ar samērā vieglajiem iepriekšminētajiem līdzekļiem nepietiek. Tikai tad, ja arī tie nelīdz, bērnu var atzīt par audzināšanai pilnīgi nepiemērotu un bezcerīgu. Varbūt dažos gadījumos arī tagad pareizs būs izteiciens: «Frīgieti⁶⁴ spēj labot vienīgi nūja.» Ja arī šāds sods nelabos vainīgo, tad vismaz iedvesīs bailes pārējos.

Bridinājums.

Vienīgi jāsargājas no šo galējo līdzekļu izmantošanas visās situācijās, lai šo izņēmuma līdzekļu krājums netiktu iztukšots, pirms to izmantošana būs vajadzīga ārkārtējos gadījumos.

Iepriekš izteikto domu būtība.

10. Sacītā un arī vēl turpmāk sakāmā būtība ir tā: Dievam un debesīm audzināmajos bērnos vajag modificēt un vienmēr stiprināt līdzīgus jūtu noskaņojumus, kādus Dievs prasa no sa-

viem bērniem, kas uzticēti Kristus audzināšanai, proti, lai viņi kalpotu tam Kungam ar bijāšanu un sirds trīsām (Psalmi, 2:11), gādātu ar bailēm un sirds drebēšanu, ka taptu svēti (Pāvila vēst. filipiešiem, 2:12), un priecātos iekš tā Kunga vienmēr (Pāvila vēst. filipiešiem, 4:4), t. i., lai skolēni spētu mīlēt un cienīt savus audzinātājus, ļautu sevi labprāt vadīt turp, kurp nepieciešams, un arī paši pēc tā citīgi censtos. *Sis noskaņojums ir sasniedzams tikai ar labu paraugu, laipniem vārdiem, sirsnīgu un atklātu labvēlību.* Zibens šautras un bargie pērkona dārdi ir atļauti tikai izņēmuma gadījumos, un arī tad jāraugās, lai stingrība, cik vien iespējams ātri, kļūtu par mīlestību.

Piemērots salīdzinājums.

11. Kur un kad ir redzēts (lai ir atļauts to vēlreiz izskaidrot ar piemēru), ka zeltkalis tikai ar āmura sitieniem vien darinātu daiļas rotas? Nekur un nekad. Tās vieglāk ir izliet nekā izkalt. Ja arī gadīsies kaut kas lieks un nevajadzīgs, tad veikls meistars nesītis rupji ar veseri, bet nokals to viegli ar āmuriņu, novilēs ar vīli vai arī nokniebs ar knaiblēm, darot to visu uzmanīgi, un beigās vēl pulēs un slīpēs. Bet mums šķiet, ka ir iespējams dzīvā Dieva atspulgu — saprātīgu radījumu — veidot, balstoties uz neprātīgiem jūtu uzliesmojumiem.

Cits salīdzinājums.

12. Arī zvejnieks, gatavodamies ar lielu tīklu dziļos ūdeņos zvejot zivis, ne tikai piekar svina gabalus, lai iegremdētu tīklu un liktu tam vilties gar dibenu, bet arī pretējā pusē piesien vieglākus pludiņus, lai tīkla otra puse varētu pacelties virspusē. Tāpēc arī tam, kurš nolēmis jaunatnē ieaudzināt tikumus, no vienas puses, ar stingrību ir jāieaudzina bailes un lēnprātīga paklausība, bet, no otras puses, ar laipnību ir jāvirza pretim mīlestībai un patīkamam možumam. Laimīgi ir tie, kas spēj saskaņot šos pretējos līdzekļus. Laimīga ir jaunatne, kurai ir šādi audzinātāji.

13. Šajā sakarā ir jāmin izcila cilvēka, teoloģijas doktora Eilharda Lubina spriedums. Domājot par skolu uzlabošanu, viņš grieķu, latīņu un vācu valodā izdotās Jaunās Derības priekšvārdā raksta: «Otrkārt, lai viss, kas jauniešiem tiek mācīts saskaņā ar viņu prāta attīstību, neprasītu no viņiem neko darīt pret savu gribu un piespiedu kārtā, bet lai tas, cik vien tas iespējams, tiktu darīts brīvprātīgi un patstāvīgi, ar aizraušanos. Tāpēc es kategoriski apgalvoju, ka rīkstes un sitieni, šie vergu līdzekļi, kas nav brīvu cilvēku cienīgi, nedrīkst tikt lietoti skolās un no tām ir pilnīgi jāizskauž. Tie noder tikai cietumniekiem un netikušiem cilvēkiem ar verga dvēseli. Tādus cilvēkus drīz vien ir iespējams skolā atklāt pēc viņu uzvedības, un viņi pēc iespējas ātrāk no skolas ir jāizraida ne tikai savas aprobežotības dēļ, kura vergu dvēselēm ir visai raksturīga, bet arī samaitātības dēļ, kas vairākumā gadījumu saistīta ar to. Ja šiem bezprātīgajiem cilvēkiem palīgos vēl dos zinātnes un mākslas, tad tās viņu rokās kļūs par samaitātības ieročiem un zobeniem, ar kuriem viņi iznīcinās gan sevi, gan citus. Taču ir arī citi soda veidi, kas tiek lietoti brīviem un dižciltīgiem jaunekļiem...»

PAR ČETRPAKĀPJU SKOLAS IZVEIDI
ATKARĪBĀ NO SKOLĒNU VECUMA UN ZINĀŠANĀM

Gaismas bērniem ir iā-
atdarina gadsimta bēr-
nu gudrība.

pabeidz šajā laikā. Ikviena, kas visu savā mākslā ir iemācījies, no mācekļa kļūst par zelli un tad pēc zināma laika arī par meistaru. Tāpat ir jābūt arī skolas zinībās: mākslām, zinātnēm un valodām ir jānosaka savs mācību ilgums, lai paredzētajos gados būtu aptverta visa zinātņu enciklopēdija un no šīm cilvēku kalvēm iznāktu īsteni izglītoti, tikumīgi un dievbijīgi ļaudis.

Pilnai apmācībai ir jā-
velti viss cilvēka jau-
nības laiks līdz 24 ga-
diem.

brieduma gadiem, tādat pirmos 24 dzīves gadus, kuri jāiedala noteiktos posmos, kā to noteikusi pati daba. Pieredze rāda, ka cilvēka ķermenis aug apmēram līdz divdesmit piektajam dzīves gadam, ne ilgāk. Vēlāk tas tikai pieņemas spēkā. Jātic, ka šo lēno augšanu (jo savvaļas zvēri, kuru ķermenis ir daudz lielāks, savu briedumu sasniedz jau dažu mēnešu laikā, vislielākais — vienā vai divos gados) dievišķā providence būs piešķirusi cilvēka dabai tāpēc, lai cilvēkam būtu vairāk laika sagatavoties saviem dzīves uzdevumiem.

Šis laiks ir jāsadala
starp četrām skolām.

2. Lai šo mērķi sasniegtu, mēs garīgo spēku at-
tīstīšanai izmantojam visu jaunības laiku (jo
tajā jā mācā ne tikai viena māksla, bet viss
brīvo mākslu⁶⁵ komplekss ar visām zinātnēm un
vairākām valodām) no agras bērības līdz

- 1) agrīnajai bērņibai — mātes aizbildniecība,
- 2) bērņibai — elementārskola jeb dzimtās valodas skola,
- 3) pusaudzū gadiem — latīņu skola jeb ģimnāzija,
- 4) jaunībai — akadēmija un ceļojumi.

3. Tādat šos augšanas gadus mēs iedalām čet-
ros noteiktos periodos: *agrīnā bērņiba, bērņiba, pusaudzū gadi, jaunība*. Katram vecumam jāpa-
redz seši gadi un attiecīga skola:

Skolas mācību uzdevu-
miem un saturam jā-
atšķiras nevis pēc mā-
cību vielas, bet pēc for-
mas.

4. Neraugoties uz šo skolu dažādību, mēs tomēr
vēlamies, lai tajās tiktu mācīta nevis dažāda
mācību viela, bet gan viena un tā pati tikai
dažādos veidos, t. i., viss, kas spēj padarīt cil-
vēkus par īsteniem cilvēkiem, kristiešus — par
īsteniem kristiešiem, zinātniekus — par īsteniem
zinātniekiem un ļauj katrā pakāpē pacelties ar-

vien augstāk atbilstoši vecumam un iepriekšējai sagatavotībai. Sa-
skaņā ar mūsu dabiskās metodes likumiem mācību priekšmeti cits

no cita nedrīkst tikt atrauti, bet tie ir jāmāca kopā. Arī koka visas daļas vienmēr aug vienlaikus, vienmērīgi šajā, kā arī nākamajā gadā, kamēr vien koks ir dzīvs, pat simts gadu.

Skolu atšķirība pēc mācību formas.

1. Mācības vienā skolā atšķiras no mācībām citā.

2. Mācību saturs ir dažāds šeit un tur.

Šādas gradācijas pamatojums.

teikt un attēlot lietu atveidus, kas uztverti ar iekšējām sajūtām gan ar atmiņas, gan ar roku un valodas palīdzību. Kad tas viss ir sagatavots, lai sāk darboties prāts, visu rūpīgi apsver, dziļi izzina lietu savstarpējās attiecības. Tā tiek attīstīta lietu īstena izpratne un spriedumi par tām. Beidzot, lai vingrinās griba visās lietās parādīt savu likumīgo varu (griba ir visas cilvēka darbības pamats un noteicējs). Centieni attīstīt gribu ātrāk nekā lietu izpratni (tāpat kā izziņu agrāk nekā iztēli un iztēli agrāk nekā juteklisko uztveri) ir vēltīgs darbs.⁶⁶ Taču tā rikojas tie, kuri bērniem māca loģiku, poēziju, retoriku agrāk nekā reālās pasaules uztveri. Viņu rīcība atgādina tādu cilvēku darbošanos, kuri vēlas iemācīt dejot divgadīgu bērnu, kas nedrošām kājiņām tikko sācis spert pirmos soļus. Mēs nolēmām visur līdzināties dabai, un, tāpat kā daba savus spēkus liek lietā secīgi, arī mums ir jāseko, lai prāta spējas attīstītos pakāpeniski.

3. Viena daļa mācīsies vienā skolā, cita — citā.

gatavos zinātniekus un nākamos vadītājus, lai baznīcām, skolām

5. *Tomēr starp skolām būs trejāda atšķirība. Pirmajās divās skolās viss tiks mācīts vispārīgās, elementārās formās, nākošajās — detalizētāk un precizāk.* Arī kokam ar katru jaunu gadu izaug aizvien vairāk sakņu un zaru, tas kļūst arvien spēcīgāks un dod vairāk augļu.

Pirmajā — mātes skolā tiks vingrināti galvenokārt ārējie maņu orgāni, lai bērni iemācītos pareizi apieties ar apkārtējiem priekšmetiem un tos pazīt. Dzimtās valodas skolā vairāk tiks vingrinātas iekšējās jūtas, iztēle un atmiņa ar tās izpildorgāniem — roku un valodu. Tas notiks, skolēniem lasot, rakstot, zīmējot, dziedot, rēķinot, mērijot, sverot, iegaumējot dažādu mācību vielu u. c. Ģimnāzijā tiks attīstīta izpratne un spriedumi par visu ar sajūtām izziņāto mācību vielu, izmantojot dialektiku, gramatiku, retoriku un pārējās reālās zinātnes un mākslas, kuras izzina ar jautājumiem «kas?» un «kāpēc?».

Beidzot, akadēmijā tiks attīstīts galvenokārt tas, kas attiecas uz gribu, proti, spēja saglabāt harmoniju (bet izārdīto atkal harmonizēt). Dvēselei to sniedz reliģija, prātam — filozofija, dzīvības funkcijām — medicīna, ārējai labklājībai — jurisprudences.

7. Tā ir droša metode iedzimto spēju attīstīšanai. Vispirms ar maņu orgāniem tiek apgūtas pašas lietas, kas tieši iedarbojas uz sajūtām.

Pēc tam ierosinātie iekšējie spēki iemācās izteikt un attēlot lietu atveidus, kas uztverti ar iekšējām sajūtām gan ar atmiņas, gan ar roku un valodas palīdzību. Kad tas viss ir sagatavots, lai sāk darboties prāts, visu rūpīgi apsver, dziļi izzina lietu savstarpējās attiecības. Tā tiek attīstīta lietu īstena izpratne un spriedumi par tām. Beidzot, lai vingrinās griba visās lietās parādīt savu likumīgo varu (griba ir visas cilvēka darbības pamats un noteicējs). Centieni attīstīt gribu ātrāk nekā lietu izpratni (tāpat kā izziņu agrāk nekā iztēli un iztēli agrāk nekā juteklisko uztveri) ir vēltīgs darbs.⁶⁶ Taču tā rikojas tie, kuri bērniem māca loģiku, poēziju, retoriku agrāk nekā reālās pasaules uztveri. Viņu rīcība atgādina tādu cilvēku darbošanos, kuri vēlas iemācīt dejot divgadīgu bērnu, kas nedrošām kājiņām tikko sācis spert pirmos soļus. Mēs nolēmām visur līdzināties dabai, un, tāpat kā daba savus spēkus liek lietā secīgi, arī mums ir jāseko, lai prāta spējas attīstītos pakāpeniski.

8. *Trešā atšķirība ir tāda, ka zemākajās skolās — mātes skolā un dzimtās valodas skolā — izglītību iegūst visi abu dzimumu jaunieši, latīņu skolā — galvenokārt tie, kuri vēlēties būt kaut kas vairāk nekā amatnieki, bet akadēmija gatavos zinātniekus un nākamos vadītājus, lai baznīcām, skolām*

un sabiedriskajām iestādēm nekad netrūktu šādu vajadzīgu darbinieku.

Sie četri skolu tipi atbilst
1) četriem gadalaikiem, 9. Šos četrus skolu tipus pamatoti ir iespējams salīdzināt ar četriem gadalaikiem. Mātes skola atbilst skaistajam pavasarim, kas rotājies ar pumpuriem un dažādu smaržu ziediem. Dzimtās valodas skola atbilst vasarai ar nobriedušām vārpām un dažiem agrīniem augļiem. Ģimnāzija atbilst rudēnim, kad laukos, dārzos un vīna kalnos tiek ievākti bagātīgi augļi un sakrāti prāta dārgumu krātuvēs. Beidzot, akadēmija ir līdzīga ziemai, kad ievāktie augļi tiek šķīroti dažādiem uzdevumiem, lai to pietiktu visam mūžam.

2) kokiem, kas aug
četrās fāzēs. 10. Tāpat būtu iespējams šādu jaunatnes rūpīgas audzināšanas metodi salīdzināt ar dārza kopšanu. Vecāku un aukļu gādīgi audzinātie bērni varētu līdzināties jauniem kociņiem, kas rūpīgi stādīti, labi iesakņojušies un sākuši laist atvases. Divpadsmitgadīgie bērni ir līdzīgi kociņiem, kuriem jau ir izauguši zari un piebrieduši pumpuri; vēl nav pietiekami labi zināms, kas tajos snauz, bet drīz kļūs skaidrs. Astonpadsmitgadīgie jaunieši, kas jau zina valodas un mākslas, ir līdzīgi kokam, kas no visām pusēm klāts ziediem, — tas iepriecina acis, brīnišķīgi smaržo un sola garšīgus augļus. Beidzot, divdesmit četrus un divdesmit piecus gadus vecie cilvēki, kuri jau apguvuši akadēmiskās zinātnes, ir līdzīgi kokam, kas ir bagātīgi pilns ar nobriedušiem augļiem, kuri jānovāc un jāsašķiro dažādiem mērķiem. Tomēr to visu izklāstīsim sīkāk.

XXVIII NODAĻA

MĀTES SKOLAS IDEJA

Sākumā ir jānāca svarīgākais. 1. Jau pirmajos gados kokam no stumbra izaug visi galvenie zari, kas vēlāk tikai izaug lielāki un kļūst stiprāki. Tādā pašā veidā tas, ko mēs vēlamies cilvēkam iemācīt visai viņa dzīvei, ir jānāca jau šajā pirmajā skolā. Ka tas ir iespējams, kļūs skaidrs no mūsu īsa pārskata par visu, kas tajā ir jānācās. Norādīsim īsi, visu sakārtojot divdesmit grupās.

Mācāmās zinības.

I.

2. *Metafizika* (tā saucamā) pamatvilcienos tiek apgūta mātes skolā. Te bērni sākumā visu uztver vispārīgi un neskaidri — redz, ka viss, ko viņi saskata, dzird, ēd un tausta, pastāv, taču nemāk izšķirt, kas tas ir, un tikai vēlāk to pakāpeniski iepazīst un jau sāk saprast kopīgos terminus *kaut kas, nekas, ir, nav, tā, ne tā, kur, kad, līdzīgs, atšķirīgs* utt., un tas arī ir metafizikas pamats.

3. No *fizikas* šajā pirmajā sešgadīgajā posmā bērni apgūst to, kas ir ūdens, zeme, gaiss, uguns, lietus, sniegs, ledus, akmens, dzelzs, koks, zāle, putns, zivs, vērsis u. c. Viņiem ir jāzina arī vismaz sava ķermeņa locekļu nosaukumi un derīgums. Šajā vecumā visu to var viegli iegaumēt un tādējādi apgūt dabaszinību pamatus.

II. 4. *Optikas* pamatus bērni apgūst tādā veidā, ka iemācās atšķirt un nosaukt gaismu un tumsu, ēnu un galvenās krāsas: melnu, baltu, sarkanu u. c.

III. 5. No *astronomijas* pamatiem ir jāzina, ko sauc par debesīm, sauli, mēnesi, zvaigznēm. Bērniem jāvēro, ka spīdekļi pie debesīm ik dienas uzlec un noriet.

IV. 6. Apgūstot pirmos *ģeogrāfijas* pamatus, bērni saskaņā ar tās apkārtnes raksturu, kurā viņi dzīvo, mācās izprast, kas ir kalns, ieleja, lauks, upe, ciems, pils, pilsēta.

V. 7. Veidot *hronoloģijas* pamatus nozīmē mācīt bērnam saprast, ko sauc par stundu, dienu, nedēļu gadu, tāpat arī to, kas ir vasara, ziema u. c., ko nozīmē vakar, aizvakar, rītdien, parīt u. c.

VI. 8. *Vēstures* pamati tiek mācīti, lai bērns spētu atcerēties un atstāstīt to, kas ir noticis nesen, kā cilvēki ir rikojušies tajā vai citā gadījumā. Nav nekā slihta, ja bērns to dara bērnišķīgi.

VII. 9. *Aritmētikas* zināšanu saknes būs iestādītas, ja bērns sapratīs, kad tiek teikts «maz» un «daudz», pratīs skaitīt kaut vai līdz desmit, zinās, ka trīs ir vairāk nekā divi, ka trīs un viens ir četri u. c.

VIII. 10. Bērni būs apguvuši *ģeometrijas* elementus, ja viņi zinās, ko sauc par lielu un mazu, garu un īsu, platu un šauru, biezu un plānu, ko dēvē par līniju, krustu, apli u. c., un sapratīs, ka garumu mēra pēdās, oļektīs, asīs u. c.

IX. 11. *Statikas* pamati būs apgūti, ja bērni zinās, ka lietas tiek svērtas ar svariem, un iemācīsies pasvārstījuši tās rokās, noteikt, vai tās ir smagas vai vieglas.

X. 12. Pirmo pieredzi *mehāniskajā darbā* bērni iegūs tajā gadījumā, ja viņiem tiks atļauts vai viņi — vēl jo vairāk — tiks mācīti vienmēr kaut ko darīt, piemēram, pārnest lietas no vienas vietas uz citu, sakārtot tās, kaut ko celt, graut, savienot utt. Tāda nodarbošanās šī vecuma bērniem ļoti patīk. Tā kā viņiem ir iedzimta tieksme kaut ko darīt un meistarot, tad šādu nodarbošanos nevajag viņiem liegt, bet gan der atbalstīt un gudri vadīt.

XII. 13. *Prāta dialektika* izpaužas jau šajā vecumā un laiž savus dzinumus, kad bērns, ievērojis, ka saruna noris jautājumos un atbildēs, arī pats mācās kaut ko jautāt un atbildēt uz jautājumiem. Bērni vienīgi ir jā māca uzdot piemērotus jautājumus, atbildēt tieši, turēties noteiktā temata ietvaros un nenovirzīties sāpus.

XIII. 14. Mācīt bērniem *gramatiku* nozīmē mācīt pareizi runāt dzimtajā valodā, pareizi izrunāt skaņas, zilbes, vārdus.

XIV. 15. *Retorikas* pamati būs ielikti tajā gadījumā, ja bērni sāks atdarināt citu valodā dzirdētos tropus un figūras. Sevišķa uzmanība ir jāpievērš žestiem un izrunai, lai tie atbilstu runas būtībai, proti, jautājumos pēdējās zilbes jāizrunā augstāk, atbildēs — zemāk u. c. To parasti māca pati daba, bet, ja kaut kas būs nepareizi, ar saprātiem aizrādījumiem tas būs viegli labojams.

XV. 16. Bērni iepazīstas ar *poēziju*, jau no mazotnes mācoties pēc iespējas vairāk īsu dzejoļu, galvenokārt ar tikumisku saturu, ritmiskus vai metriskus, kas parasti tiek lietoti apkārtējā valodā.

XVI. 17. *Mūzikas* pamati — bērni jā māca dziedāt dažas vieglākas vietas no psalmiem un garīgajām dziesmām. Tas notiks ikdienas lūgšanu praksē.

XVII. 18. Pirmās *ikdienā vajadzīgās zināšanas* bērni iegūs, iegaumējot tuvinieku vārdus, t. i., kā sauc tēvu, māti, kalponi, algādzi u. c., noskaidrojot, kas ir priekšnams, virtuve, guļamtelpa, stallis, kā dēvē sadzīves priekšmetus (galds, bļoda, nazis, slotā) un kā tos izmanto.

XVIII. 19. Sākotnējā iepazīstināšana ar *politiku* būs nedaudz grūtāka, jo diez vai šajā vecumā bērnu zināšanas sniedzas tālāk par savas mājas sliekšni. Tomēr arī tas ir iespējams, ja bērni būs ievērojuši, ka atsevišķi pilsētas iedzīvotāji pulcējas domē un tiek saukti par domes locekļiem, ka viens no viņiem ir pilsētas galva, cits — pilsētas tiesnesis, vēl cits — notārs u. tml.

XIX. 20. *Tikumības mācībai (ētikai)* šajā posmā ir jāizveido bērnos sevišķi stabili pamati, ja vēlamies, lai tikumi tikpat kā saaugtu ar viņiem, veidojot labi audzinātu jaunatni.

Piemēram:

1) *mērenība*, kuras būtība ir mēra ievērošana ēšanā un dzeršanā, neatļaujot sev neko vairāk, nekā vajadzīgs izsalkuma un slāpju remdēšanai;

2) *tīrīgums* attiecībā uz ēšanu un apģērbu un uzmanīga apiešanās ar lēllēm un rotaļlietām;

3) pienācīga *cieņa* pret vecākiem cilvēkiem;

4) *paklausība*, drīza un labprātīga pakļaušanās pavēlēm un aizliegumu ievērošana;

5) nelokāms *patiesīgums* katrā vārdā; lai nekad nebūtu atļauts melot un krāpt ne jokojot, ne arī nopietni (jo mulķīgs joks galu galā spēj kļūt par sliktu netikumus);

6) *taisnīgumu* bērni mācīsies, neko svešu nepiesavinoties, nenesot prom, paturot sev un neslēpjot pret īpašnieka gribu, nedarot nevienam ļaunu, neskaužot utt.;

7) svarīgi ir bērniem, cik vien iespējams agri, iemācīt *milēt*, lai viņi būtu gatavi dalīties ar otru ik reizi, kad kāds to lūgs, un — vēl jo vairāk — sniegtu palīdzību arī pēc pašu ierosmes. Tas taču ir pats pirmais kristīgais tikums, kuru pirmsākumos mums ir novēlējis Kristus gars un kura iedegšana cilvēku sirdīs, jo sevišķi no vecuma saltajā mūsdienu pasaulē, kalpos baznīcas labā;

8) mazie bērni ir arī jāradina pie *pastāvīga darba un nemiltīgas nodarbošanās*. Nav svarīgi, vai viņi dara kaut ko nopietni vai rotaļājas, ir tikai jāraugās, lai viņi nepavadītu laiku bezdarbībā;

9) tāpat bērniem ir jāiemāca nepļāpāt un netarkšķēt par visu, kas vien ir uz mēses, bet *apdomīgi klusēt*, kad tas ir nepieciešams, kad runā citi, kad ir klāt kāds cienījams cilvēks, kad ir jāklusē pašas lietas dēļ;

10) taču šajā pirmajā posmā bērni it sevišķi ir jāpieradina pie *pacietības*, kas būs nepieciešama visā dzīvē. Viņiem jāiemācās savaldīt kaislības, pirms tās nav strauji izaugušas un laidušas saknes, vadīties pēc saprāta, nevis pēc dziņām, apslāpēt dusmas, nevis ļaut tām vaļū;

11) *pakalpigums un gatavība palīdzēt citiem* ir labākā jaunības, pat visas dzīves rota. Tāpēc bērni pie tā ir jāpieradina jau šajos pirmajos sešos gados, lai viņi nekad nelaistu garām izdevību palīdzēt citiem cilvēkiem;

12) bērniem jāiemāca arī *pieklājība*, lai nekas netiktu darīts nevietā un bezjēdzīgi, bet visur būtu ievērota pieklājīga vienkāršība. Te jāmin arī sabiedriskās uzvedības noteikumi: sveicināšana, atbildes uz sveicieniem, pieklājīgi lūgumi, ja ir kaut kāda nepieciešamība, pateicība par sniegto pakalpojumu ar pieklājīgu paklanīšanos, rokas skūpstīšanu u. c.

21. Beidzot, ir iespēja, mācot reliģiju un dievbijību, virzīt sešgadīgos bērnus tā, lai viņi iemācītos no galvas katķisma nodaļas, savas ticības pamatus un, cik vien atļauj vecums, sāktu to visu izprast un pēc tā dzīvē vadīties. Tieši viņi ir jāpieradina visur meklēt Dievu un izjust viņa esamību, būties viņu kā taisnīgāko soģi, kas tiesā par ļaunumu, un nedarīt neko sliktu. Taču Dievs arī ir jāmil, jāgodina un jāslavē par žēlsirdību un visa labā gādāšanu, un, gaidot no viņa žēlastību dzīvē un pēc nāves, vienmēr jādara labais, jārikojas pēc viņa prāta un tādējādi it kā jādzīvo Dieva vaiga priekšā un viņa vadībā.

XX.

Šādas bērnu audzināšanas nozīme.

22. Tad būs iespējams teikt par kristīgajiem bērniem to pašu, ko evaņģēlisti saka par pašu Kristu, norādot, ka viņš pieņēmis gudrībā, augumā un piemīlībā pret Dievu un cilvēkiem (Lūkas evaņģ., 2 : 52).

Kāpēc nav iespējami nekādi tuvāki norādījumi.

23. Tādi ir mātes skolas mērķi un uzdevumi. Noskaidrot tuvāk vai parādīt tabulās, ko un kādā apjomā ieteicams izpildīt atsevišķos gados, mēnešos un dienās, kā mēs to norādīsim turpmākajām skolām (dzimtās valodas un latīņu skolai), nav iespējams divu iemeslu dēļ. Pirmkārt, tāpēc, ka daudzo mājas rūpju dēļ vecākiem nav iespējams ievērot tādu kārtību, kāda ir sabiedriskajā skolā, kur nodarbojas tikai ar jaunatnes izglītošanu. Otrkārt, tāpēc, ka prāta spējas un vēlēšanās mācīties visiem bērniem neparādās vienā laikā — vienam tās rodas agrāk, citam — vēlāk. Daži bērni jau divu gadu vecumā lieliski runā un visu ātri uztver, bet citi to pašu spēj ar grūtībām tikai piecu gadu vecumā. Tādēļ pirmā izglītošana agrā bērnībā ir jāveic pēc vecāku ieskatiem.

Tomēr ir divi lieliski līdzekļi.

1. Mācību grāmata mātes skolai.

Taču šajā skolā labi noder divi līdzekļi. Pirmkārt, ir jāsaraksta *rokasgrāmata*, lai *vecāki* un *aukles* labi zinātu savus pienākumus. Tajā sīki jāizklāsta viss, kas bērnībā jāmača, kādos gadījumos svarīgās lietas jāskā mācīt, ar kādiem līdzekļiem, vārdu savienojumiem un kustībām tās jāpaskaidro. Mēs uzņemamies šādas grāmatas sarakstīšanu (ar nosaukumu «Mātes skola»).

2. Jūtu audzināšanas līdzeklis.

25. Mātes skolā nepieciešams vēl cits mācību līdzeklis — *ilustrēta grāmatiņa*, kas vienmēr jādod bērniem rokās. Tā kā šajā vecumā galvenokārt jāattīsta maņu orgāni ārējo lietu uztverei, bet redze starp maņām ir vissvarīgākā, tad mēs rīkosimies pareizi, tajā iekļaujot visus fizikas, optikas, astronomijas, ģeometrijas un citu zinību pirmsākumus, kaut vai tajā kārtībā, kāda minēta iepriekš. Grāmatiņā var attēlot kalnu, ieleju, koku, putnu, zivi, vērsi, aitu, cilvēku (dažāda vecuma un dažāda auguma), pēc tam — gaisu un tumsu, debesis ar sauli, mēnesi, zvaigznēm un mākoņiem, galvenās krāsas, sadzīves priekšmetus un amatnieka darbarīkus: podus, bļodas, krūzes, āmurus, kņables u. c., cilvēkus, kuriem ir dažāda nodarbošanās, piemēram, karali ar scepteri un kroni, karavīru ar ieroci, zemnieku ar arklū, braucēju ar vezumu, pastnieku, kas steidzas. Visur jābūt norādījumiem, ko nozīmē katrs attēls: «zirgs», «vērsis», «suns», «koks» u. c.

Šādas grāmatas lietderīgums.

26. Šīs grāmatas lietderīgums būs trejāds: tā 1) padziļinās iespaidu par priekšmetiem, kā tas jau tika teikts, 2) mudinās jaunos prātus jebkurā grāmatā meklēt interesanto, 3) atvieglinās lasītmācīšanos. Tā kā pie katras attēlotās lietas būs dots tās nosaukums, tad varēs sākt iepazīstināt ar burtiem.

DZIMTĀS VALODAS SKOLAS IDEJA

Dzimtās valodas skolai jābūt pirms latīņu skolas.

1. IX nodaļā mēs norādījām, ka visiem abu dzimumu jauniešiem ir jāapmeklē sabiedriskās skolas. Tagad es piebildīšu, ka visiem pirmām kārtām jāapmeklē dzimtās valodas skola. Pret šādu uzskatu daži iebilst.

Cepers pirmajā grāmatā «Baznīcas valsts» (7. nod.) un Alšteds savā «Traktātā par skolu» (6. nod.) iesaka sūtīt uz dzimtās valodas skolu tikai tās meitenes un tos zēnus, kas turpmāk nodarbošoties ar amatniecību, bet zēni, kuriem pēc vecāku lēmuma esot paredzēts iegūt augstāko izglītību, jāšūtot nevis uz dzimtās valodas skolu, bet tieši uz latīņu skolu. Alšteds piebilst: «Lai tie, kas vēlas, nepiekrīt. Es iesaku iet pa šo izglītības ceļu tiem, kurus vēlētos redzēt kā vislabāk izglītos.» Taču mūsu didaktikas apsvērumi tam neļauj piekrist.

I. 2. Pirmkārt, mēs cenšamies visu, kas cilvēkam pieejams, mācīt visiem, kas ir par cilvēkiem piedzimuši. Tātad visi ir jāved kopā tik ilgi, kamēr vien iespējams kopā vest, lai viņi cits citu iedvesmotu, pamudinātu, stimulētu.

II. Otrkārt, mēs vēlamies, lai visiem tiktu ieaudzināti visi tikumi, proti, pieticība, saticība, gatavība sniegt savstarpēju palīdzību. Tāpēc viņi tik agri nav jānošķir un nav jādod iemesls dažiem no viņiem pacelties augstāk par citiem un pārējos nicināt.

III. Treškārt, ir nedaudz priekšlaicīgi sestajā dzīves gadā lemt, kāds ir bērna aicinājums — nodarbošanās ar zinātni vai amatniecību: šajā vecumā prāta spējas un noslieces neparādās pietiekami skaidri, bet tās kļūst redzamas vēlāk. Kuras zāles ir ravējamas un kuras atstājamas, kļūst redzams tikai pēc to izaugšanas. Ne tikai bagātu vai dižciltīgu vecāku vai arī augstu amatpersonu bērni ir dzimuši iegūt augstas zināšanas un apmeklēt latīņu skolu, kas pārējiem būtu bezcerīgi slēgta. Vējš pūš, uz kuru pusi grib, un ne vienmēr sāk pūst noteiktā laikā.

IV. 3. Ceturtais pamatojums ir tas, ka mūsu vispārīgā metode ne tikai ņem vērā vienu bezgalīgi mīļu nimfu — latīņu valodu, bet arī meklē ceļus visu tautu dzimto valodu attīstībai (lai visas mēles arvien vairāk slavētu Dievu). Tas nav jāsaugrauj, lecot patvaļīgi pāri dzimtās valodas skolai.

V. 4. Piektkārt, mācīt bērnam svešvalodu, pirms viņš ir apguvis dzimto valodu, ir tas pats, kas mācīt savu dēlu jāt, pirms viņš ir iemācījies staigāt. Labāk ir rīkoties pakāpeniski, kā tas norādīts XVI nodaļas IV pamatatzinumā. Cicerons ir teicis, ka viņš nespējot iemācīt

daiļrunību tiem, kas neprot runāt, tā arī saskaņā ar mūsu metodi mēs atzīstam, ka nespējam mācīt latīņu valodu tiem, kas dzimto valodu nezina, jo šī valoda ir ceļvedis latīņu valodai.

VI. *uzdevums*
Zimtās valodas skolā mērķis un uzdevums.

5. Sestkārt, *cenšoties pēc reālās izglītības*, skolēniem zināšanas par ārpasauli var sniegt arī no grāmatām dzimtajā valodā, kurās ir lietu nosaukumi. Pēc tam latīņu valodu viņi varēs iemācīties daudz vieglāk, jau zināmajām lietām apgūstot jaunus nosaukumus un pakāpeniski pievienojot lietu faktiskajai izzināšanai to cēloņsakarību izzināšanu.

6. Ievērojot mūsu atziņu par skolu dalījumu četrās pakāpēs, *dzimtās valodas skolas būtību var definēt šādi: dzimtās valodas skolas mērķis un uzdevums ir panākt, lai visi bērni no sešu līdz divpadsmit (vai trīspadsmit) gadu vecumam iemācītos to, kas cilvēkam būs noderīgs visā dzīvē.* Tātad — kas viņam jāiemācās?

I. *Tekoši lasīt visu, kas iespiests un rakstīts dzimtajā valodā.*

II. *Rakstīt sākmā glieti, tad ātri un, beidzot, pareizi saskaņā ar dzimtās valodas gramatikas likumiem, kuri skolēniem ir jāizklāsta visvienkāršākajā formā un kuru apguvei jāizmanto vingrinājumi.*

III. *Rēķināt ar cipariem uz papīra vai arī ar skaitīkļiem, raugoties pēc vajadzības.*

IV. *Visos veidos pareizi mērit garumu, platumu, attālumu u. c.*

V. *Dziedāt visas vienkāršās melodijas, bet spējīgākajiem mācīt arī mūzikas mākslas pamatus.*

VI. *Iemācīties no galvas lielāko daļu no psalmiem un garīgajām dziesmām, kas tiek dziedātas attiecīgā novada baznīcās, lai bērni, kuri mācīti godināt Dievu, spētu (kā saka apustulis) cits citu pamācīt un paskubināt gudrībā un pateicības pilnām sirdīm dziedātu Dievam psalmus, himnas un garīgās dziesmas (Pāvila vēst. kolosiešiem, 3: 16).*

VII. *Bez katķisma siki zināt svēto notikumu vēsturi un Svēto Rakstu teksta ievērojamākās vietas, lai spētu to vīšu pateikt no galvas.*

VIII. *Apgūt zināšanas par tikumību, kas izteiktas likumos un saskaņā ar bērnu attīstību šajā vecumā izskaidrotas ar piemēriem, kā arī izprašt un censties šīs zināšanas izmantot dzīvē.*

IX. *Par politisko un ekonomisko stāvokli zināt tik daudz, cik nepieciešams, lai saprastu, kas ik dienas notiek acu priekšā mājās un pilsētā.*

X. *Vispārīgos vilcienos gūt izpratni par Dieva gudrības vadītās pasaules radīšanu, bojāeju un jaundzimšanu.*

XI. *Bez tam mācīties kosmogrāfijas pamatus: par debesjuma apaļo formu, par vidū esošās zemes lodveidīgumu, par okeānu, kas apskalo zemi, par jūru un upju dažādajiem līčiem un ielokiem, par lielākajām pasaules daļām, par galvenajām Eiropas valstīm; it sevišķi zināt savas tēvzemes pilsētas, kalnus, upes un visu, kas tajā ir ievērojams.*

XII. Beidzot, *iepastazināt skolēnus ar vispārīgajiem amatniecības paņēmieniem*, daļēji tādēļ, lai viņi nepaliktu par nejēgām nevienā lietā, kas skar cilvēku, daļēji arī tādēļ, lai vēlāk būtu vieglāk saskatāmas bērnu dabiskās noslieces, viņu aicinājuma virzība.

Kāpēc tiek izvirzīti tik plaši mērķi.
7. Ja dzimtās valodas skolā tas tiks pienācīgi paveikts, tad gan tie jaunieši, kas iestāsies latīņu skolā, gan arī tie, kuri sevi vēltis zemkopībai, tirdzniecībai un amatniecībai, nekad nestapsies ne ar ko tādu, par ko nebūs jau dzirdējuši. Tāpēc tas, ar ko vēlāk katrs nodarbosies, ko dzirdēs dievvārdos vai citur vai ko izlasīs grāmatās, tikai izgaismos vai sīkāk izskaidros jau iepriekš zināmo, un cilvēki patiesi būs spējīgi to visu pareizi saprast, pildīt, paskaidrot.

Derīgie līdzekļi šo mērķu sasniegšanai.
I. Klases.

II. Grāmatas.

jai izglītošanai), lai šajā apmācības pakāpē vajadzība pēc kādām citām grāmatām nerastos un lai šīs grāmatas palīdzētu sasniegt paredzēto mērķi. Sajās grāmatās nepieciešams ietvert visu dzimto valodu, t. i., visus lietu nosaukumus, kurus šī vecuma bērni spēj apgūt, kā arī visbiežāk lietojamos izteicienus.

Mācību grāmatu saturs dažādās klasēs būs viens un tas pats; tas atšķirsies tikai pēc savas formas.

šas lietas aplūkošanā tiks izmantota kāda jauna metode, lai prāts atkal gūtu baudījumu. Mēs tūlīņ to izskaidrosim.

Viss būs piemērots bērna vecumam.

tad, lai tiktu apgūts nopietnais, kas dažkārt ir ļoti derīgs, turklāt lai tas notiktu viegli un ar patīku, ir nepieciešams visur savienot derīgo ar patīkamo un nemitīgi vadīt prātus vēlāmajā virzienā.

Lai grāmatas būtu pievilcīgas skolēniem, tās nepieciešams izdaiļot ar skaistiem virsrakstiem.

8. Šo mērķu sasniegšanai noder šādi līdzekļi.

I. *Visi skolēni dzimtās valodas skolā, kurā nodarbību ilgums ir seši gadi, jāsadala sešās klasēs, kas strādā pēc iespējas atsevišķās telpās, lai cits citu netraucētu.*

II. *Katrai klasei ir jāparedz savas grāmatas, kurās būtu ietverts viss, kas tajās jā māca (mācību viela zinātniskajai, tikumiskajai, reliģiskajai izglītošanai), lai šajā apmācības pakāpē vajadzība pēc kādām citām grāmatām nerastos un lai šīs grāmatas palīdzētu sasniegt paredzēto mērķi. Sajās grāmatās nepieciešams ietvert visu dzimto valodu, t. i., visus lietu nosaukumus, kurus šī vecuma bērni spēj apgūt, kā arī visbiežāk lietojamos izteicienus.*

9. Saskaņā ar klašu skaitu būs sešas mācību grāmatas, kas atšķirsies ne tik daudz pēc saturā, cik pēc formas. Tās visas aplūkos visu, bet katrā iepriekšējā grāmatā tiks izklāstīti vispārīgāki, vairāk zināmi, vieglāki jautājumi, bet nākamajā tiks sniegta iespēja iepazīt atsevišķo, mazāk zināmo, vairāk sarežģīto vai arī tās pašas lietas aplūkošanā tiks izmantota kāda jauna metode, lai prāts atkal gūtu baudījumu. Mēs tūlīņ to izskaidrosim.

10. *Jārūpējas par to, lai grāmatās viss būtu piemērots bērna prātam, kuram ir iedzimta tieksme pievērsties patīkamajam, jautrajam, rotaļīgajam, nevis nopietnajam un bargajam. Tātad, lai tiktu apgūts nopietnais, kas dažkārt ir ļoti derīgs, turklāt lai tas notiktu viegli un ar patīku, ir nepieciešams visur savienot derīgo ar patīkamo un nemitīgi vadīt prātus vēlāmajā virzienā.*

11. Lai šīs grāmatas tiek izdaiļotas ar virsrakstiem, kuru skaistums aizrautu jauniešus un vienlaikus spilgti atklātu visu saturu. Aizgūt virsrakstus, manuprāt, iespējams no visskaitākā, kas mums pieder, — no dažādu veidu dārziem. Tā kā skola tiek salīdzināta ar dārzu, tad kāpēc gan pirmās klases grāmatu nenosaukt par

«Vijolišu dobi», otrās klases grāmatu — par «Rožu krūmu», bet trešās klases grāmatu — par «Parku» u. c.?

Visi tehniskie termini ir jāzsaka dzimtajā valodā. Kāpēc?

ne grieķu valodu. Pamatojums ir šāds.

I.

12. Par šo grāmatu saturu un formu sīkāk tiks pastāstīts citā vietā. Tomēr šeit piebilde: tā kā grāmatas tiek rakstītas dzimtajā valodā, tad arī tehniskajiem terminiem jābūt izteiktiem dzimtajā valodā, neizmantojot ne latīņu valodu, ne grieķu valodu. Pamatojums ir šāds.

1) Mēs vēlamies palīdzēt jaunatnei visu ātri uztvert. Lai skolēni varētu saprast svešvārdus, tie iepriekš jāizskaidro, bet pat pēc izskaidrošanas tie skolēniem nav saprotami, un viņi tikai domā, ka tie apzīmē vajadzīgo, un ar grūtībām tos iegūst. Taču dzimtajā valodā tikai jāizskaidro lieta, kuru apzīmē vārds, un tūdaļ viss kļūst skaidrs un iegulstas atmiņā. Mūsu mērķis ir panākt, lai šajā mācīšanās sākumposmā būtu pēc iespējas mazāk kavēkļu un grūtību un lai viss ritētu pēc iespējas viegli.

II.

2) Turklāt mēs vēlamies, lai dzimtās valodas netiktu attīstītas pēc franču valodas parauga, kurā ir saglabājušies daudzi nesaprotami grieķu un latīņu vārdi (to pārmet Stevīns), bet tajās viss tiktu izteikts saprotamos vārdos. Šo principu Stevīns ieteica arī saviem tautiešiem Beļģijā («Geogrāfija», 1. gr.) un to lieliski realizēja matemātikā.

Trejādi iebildumi.

13. Pret to, bez šaubām, ir iespējams iebilst, un šādi iebildumi ir bieži sastopami. Pirmkārt, ne jau visas valodas esot tik bagātas, lai tajās varētu vienlīdz veiksmīgi tulkot grieķu un latīņu terminus. Otrkārt, ja arī tie tiktu tulkoti, tomēr zinātnieki, kas pieraduši pie saviem terminiem, no tiem neatkāpšoties. Beidzot, esot labāk, ja bērni, kas būšot jāievada latīņu valodā, jau tagad pieradinātos pie zinātnieku valodas, jo tad viņiem vēlāk nevajadzēšot no jauna mācīties zinātniskos terminus.

Atbilde uz pirmo iebildumu.

14. Es atbildu: ja kādā valodā nepieciešamo nevar izteikt tās nevarības, neskaidrības vai nepilnības dēļ, tad vaina ir nevis valodā, bet cilvēkos. Romiešiem un grieķiem bija jārada vārdi, pirms tie tika ieviesti lietošanā, un sākumā tie šķita nedzīvi, neskaidri, tāpēc viņi paši šaubījās, vai ir iespējams pie tiem pierast. Taču, kad šie vārdi tika ieviesti, tad izrādījās, ka nav nekā izteiksmīgāka par tiem. To mēs zinām par vārdiem *ens*, *essentia*, *substantia*, *accidens*, *qualitas*, *quidditas* u. c. Tātad valodas dēļ nebūs šķēršļu, ja tikai paši cilvēki neželos pūles.

Par otro iebildumu.

15. Kas attiecas uz otro iebildumu, tad lai zinātnieki patur savus terminus paši priekš sevis. Mēs dodamies talkā vienkāršiem cilvēkiem, lai palīdzētu viņiem izprast brīvās mākslas un zinātnes, nerunājot ar viņiem svešā valodā, vārdos, kurus viņi nesaprot.

Par trešo iebildumu.

arī to, ka viņi nosaukuši Dievu par «tēvu» vispirms dzimtajā valodā, nevis latīņu valodā.

III. Trešais nosacījums — pareiza metode; tās četri likumi.

16. Beidzot, tie bērni, kas vēlāk mācīsies valodas, neizjutīs par sevišķu trūkumu to, ka viņi tehniskos terminus zina savā tēvu valodā, kā arī to, ka viņi nosaukuši Dievu par «tēvu» vispirms dzimtajā valodā, nevis latīņu valodā.

17. Trešā nosacījuma būtība ir radīt vieglu metodi, kā mācīties no šīm grāmatām. Šo metodi iespējams raksturot šādi.

I. *Skolas nodarbībām katru dienu jāparedz tikai četras stundas: divas stundas priekšpusdienā un tikpat daudz pēcpusdienā; pārējo laiku skolēni var lietderīgi izmantot māsaimniecības darbiem (sevišķi — trūcīgie) vai arī lietderīgi atpūtai.*

II. *Rīta stundas ir jāveltī prāta un atmiņas attīstīšanai, pēcpusdienā ir jāvingrina rokas un balsis.*

III. Rīta stundās, kad visi ir uzmanīgi, skolotājs vairākas reizes nolasīs priekšā stundas vielu un, ja ir nepieciešams, sniegs paskaidrojumus visvienkāršākajā veidā, lai skolēni visu varētu saprast. Tad viņš pēc kārtas uzaicinās lasīt pašus skolēnus, un, kamēr viens skolēns skaidrā balsī lasīs, pārējie, skatoties savās grāmatās, ar acīm sekos tekstam. Kad skolēni šādā veidā būs vingrinājušies pusstundu vai ilgāk, visspējīgākie mēģinās izlasīto atkārtot bez grāmatas un, beidzot, arī mazāk spējīgie to spēs izdarīt. Uzdevumi būs īsi, domāti vienai stundai un atbildis bērnu uztveres spējām.

IV. Vēl vairāk tas tiks nostiprināts pēcpusdienas stundās, kad nemācīsim neko jaunu, bet to pašu atkārtosim, daļēji norakstot no tām pašām grāmatām, daļēji sacenšoties, kurš ātrāk par citiem iegāumēs visu, par ko iepriekš tika runāts, un spēs to atkārtot vai arī kurš pareizāk, glītāk pārrakstīs, nodziedās, saskaitīs utt.

Kāpēc mēs iesakām skolēniem klasē pārrakstīt visas mācību grāmatas.

18. Mēs ne bez pamata iesakām, lai visas savas iespiestās grāmatas skolēni pārrakstītu ar paša roku, cik vien iespējams kārtīgi.

1) Tas palīdzēs visu pareizāk iegāumēt, jo ar vienu un to pašu mācību vielu doma tiks

nodarbināta ilgāk.

2) Izpildot šos ikdienas rakstu darbus, skolēni apgūs iemaņas glīti, ātri, pareizi rakstīt, un tas ir ārkārtīgi svarīgi gan turpmākajās mācībās skolā, gan arī dzīvē.

3) Bērnu vecākiem tas ļoti skaidri parādīs, kas skolā tiek mācīts un kas ir jāmācās, un viņiem būs iespēja vieglāk spriest par bērnu panākumiem, redzot, cik sekmīgi viņi virzās uz priekšu.

Padoms par svešvalodu mācīšanu.

19. Visu atsevišķo mēs atliekam uz citu laiku. Te tikai atgādināsim — ja dažiem bērniem būs jāmācās kaimiņu tautu valodas, tad to ieteicams darīt desmit, vienpadsmit, divpadsmit

gadu vecumā, proti, starp dzimtās valodas skolas un latīņu skolas apmeklējumu. Šajā nolūkā vislabāk ir aizsūtīt bērnus tur, kur ikdienā tiek lietota nevis dzimtā valoda, bet gan tā valoda, kas bērniem jāiemācās. Bērni pilnībā apgūs šo valodu, ja viņi tajā lasīs,

pārrakstīs, centīsies iegaumēt jau zināmo mācību vielu no skolas grāmatām dzimtajā valodā un veiks no tām aizgūtos rakstveida un mutvārdu vingrinājumus.

XXX NODAĻA

IESKATS LATIŅU SKOLĀ

Tās mērķi: četras valodas un visu zinātņu enciklopēdija.

1. *Par tās mērķi mēs izvirzām vienlaikus četru valodu un visas zinātņu enciklopēdijas apguvi.* No tiem jauniešiem, kurus mēs būsīm pareizi mācījuši šajās klasēs, jāizveidojas

I. *Gramatiķiem*, kas ir dziļi apguvuši visas valodas parādības un ir spējīgi tās nevainojami izskaidrot latīņu un dzimtajā valodā un, cik tas nepieciešams, — grieķu un ebreju valodā.

II. *Dialektikas zinātājiem*, kuri prot definēt un izšķirt jēdzienus, sniegt pierādījumus un veidot atspēkojumus.

III. *Retoriķiem jeb oratoriem*, kas spēj daiļi runāt par jebkuru tematu.

IV. *Aritmētikas zinātājiem.*

V. *Ģeometrijas zinātājiem* (šīs zināšanas noder gan dažādās dzīves situācijās, gan arī tāpēc, ka tās jo sevišķi atraisa un attīsta spējas citu mācību priekšmetu apguvei).

VI. *Mūziķiem* gan praksē, gan teorijā.

VII. *Astronomiem*, kas ir ieguvuši vismaz pamatzināšanas par debesu sfēru un tās aprēķiniem (bez tā nebūs saprotama ne fizika, ne ģeogrāfija, ne lielākā daļa no vēstures).

2. Tās arī bija slavenās septiņas brīvās mākslas, kas, pēc vispārēja uzskata, ir jāzina filozofijas maģistram. Taču, lai paceltos augstāk, jūsu skolēniem vēl papildus ir jāklūst par

VIII. *Fiziķiem*, kas izprot pasaules uzbūvi, dabas spēkus, dzīvnieku atšķirības, augu un metālu īpašības, cilvēka ķermeņa uzbūvi u. c., — zina to būtību, kā arī izmantošanu dzīvē. Līdz ar to tiek apgūta daļa no medicīnas, zemkopības un pārējām mehāniskajām mākslām.

IX. *Ģeogrāfiem*, kas skaidri zina zemeslodes, jūru, salu, upju, valstu kontūras.

X. *Hronologiem*, kas labi zina pa periodiem gadu skaitīšanas principus no pirmsākumiem.

XI. *Vēsturniekiem*, kas spēj uzskaitīt nozīmīgākos notikumus galveno valstu un baznīcas likteņos, kā arī dažādu tautu un cilvēku paražas, notikumus u. c.

XII. *Morāles zinātājiem*, kas spēj precīzi noteikt visu tikumu un netikumu veidus un atšķirības. No netikumiem ir jāizvairās, bet tikumi ir jāievēro gan teorētiski, gan arī praktiski, piemēram, ekonomikā, politikā, baznīcas dzīvē u. c.

XIII. Beidzot, mēs vēlamies, lai viņi kļūtu par *teologiem*, kas labi zinātu ne tikai savas ticības pamatus, bet arī spētu tos aizstāvēt ar Svēto Rakstu palīdzību.

3. *Mēs vēlamies, lai pēc šī sešgadīgā kursa pabeigšanas jaunieši visās šajā nozarēs būtu ieguvuši, ja arī ne pilnību* (jo, no vienas puses, pilnība nav iespējama viņu jaunības dēļ, tāpēc ka teorijas nostiprināšanai praksē ir nepieciešama ilgstoša pieredze, un, no otras puses, sešos gados nav iespējams izsmelt visu zināšanu okeānu), *tad vismaz stingru pamatu, lai nākotnē spētu iegūt kādā no nozarēm dziļu erudīciju.*

Ceļš uz šo mērķi —
sešu klašu garumā.

Klases

4. *Saskaņā ar paredzamās sešgadīgās izglītības dažādajiem mērķiem ir nepieciešams izveidot sešas klases, kuru nosaukumi, sākot ar zemāko, varētu būt šādi:*
- I. Gramatikas klase
 - II. Fizikas klase
 - III. Matemātikas klase
 - IV. Ētikas klase
 - V. Dialektikas klase
 - VI. Retorikas klase

Kāpēc pēc gramatikas klases tūlīt nav jābūt retorikas un dialektikas klasēm.

5. Es ceru, ka neviens neiebildīs, ka mēs ievadā liekam gramatiku gluži kā visu zinātņu atslēgu. Taču tiem, kas ieradumu uzskata par likumu, var likties divaini, ka mēs tik tālu esam aizvirzījuši dialektiku un retoriku, paredzot tās aizreālajām zinātnēm. Taču tas ir nepieciešams. Mēs jau pierādījām, ka ar lietām ir jāiepazīstina agrāk nekā ar to īpašībām, t. i., ar saturu agrāk nekā ar formu, un ka šī metode ir vienīgā, kas palīdz zināšanas par lietām iegūt, pirms mēs iemācāmies spriest vai daiļrunīgi stāstīt par tām. Citādi — ko gan tu pētīsi vai arī par ko pārliecināsi citus, ja tu zināsi pierādījuma veidus, kā būsī daiļrunīgs, ja nepazīsi pašas lietas, kuras tu vēlies analizēt un izskaidrot. Tāpat kā sievietē nespēj dzemdēt, ja viņa nav tapusi grūta, arī par lietām nav iespējams saprātīgi runāt tiem, kuri par tām neko nezina. *Lietas pastāv pašas par sevi tādas, kādas tās ir, kaut arī tās nav skāris ne prāts, ne vārds; prāts un vārds tikai riņķo ap lietām un ir atkarīgs no tām, bet bez lietām (ja arī varētu iedomāties tādu muļķīgu un smieklīgu gadījumu) vārdi zaudē savu jēgu vai arī kļūst par bezsaturīgām skaņām.* Tā kā prāta spriedumi un valoda balstās uz lietām, tad vispirms ir nepieciešams izveidot šo reālo pamatu.

Kāpēc ētika ir likta aiz
dabas mācības.

6. Zinātnieki ir pārliecinoši pierādījuši, ka *dabas mācībai ir jābūt pirms tikumības mācības*, kaut arī daudzi to dara otrādi. Lipsijs «Fizioloģijas» 1. grāmatas 1. nodaļā raksta: «Mēs esam vienis prāts ar izcilajām autoritātēm un kopā ar tām prasām, lai vispirms tiktu mācīta fizika. Šī (filozofijas) daļa sniedz lielu gandarījumu: tā pārņem mūs savā varā un piesaista mūsu uzmanību; pret to mēs jūtam lielu goddevību, bet dabas parādību krāšņums

mūsos rada izbrīnu; beidzot, prāts tiek sagatavots un attīstīts tāpēc, lai lietderīgi apgūtu tikumības mācību.»

Kāpēc matemātika nav pirms fizikas, kā tas bija senatnē.

lai viņa akadēmijā iestātos tādi, kas nezina ģometriju. Iemesls ir saprotams — šīs zinātnes, kas nodarbojas ar skaitļiem un lielumiem, daudz vairāk balstās uz sajūtām, tāpēc ir vieglāk saprotamas un precīzākas; tās attīsta un nostiprina iztēli un, beidzot, ierosina domu un mudina to pievērsties citiem priekšmetiem, kas mazāk pamatojas uz sajūtām.

Atbilde.

8. Tas viss ir taisnība, tomēr mums te ir jāpievērš uzmanība arī kaut kam citam. 1) Mēs iesakām dzimtās valodas skolās attīstīt sajūtas un rosināt prātu ar to, kas tiek uztverts ar sajūtām, turklāt tikpat rūpīgi apgūt arī zinātni par skaitļiem. Tad mūsu skolēni nebūs pilnīgi neprāšas ģeometrijā. 2) Mūsu metode virza mūs uz priekšu pakāpeniski. Tāpēc, iekams pāriet pie abstraktajiem spriedumiem par liumiem, ir lietderīgi apgūt mācību par konkrēto, par ķermeņiem, — tādejādi tiks izveidota pāreja uz abstrakto attiecību dziļāku izpratni. 3) Matemātikas klases kursam mēs pievienojam ļoti daudz ko tādu, ko bez dabaszinībām diez vai ir iespējams viegli un pareizi izzināt. Tāpēc arī vispirms mācāmies dabaszinības. Tomēr, ja ir citi apsvērumi vai arī ja pati prakse radīs citus secinājumus, mēs neiebildīsim. Pašreiz saskaņā ar argumentiem, kas ir mūsu rīcībā, ir iespēja šo jautājumu risināt tikai tā, kā iepriekš izklāstīts.

Pirms fizikas ir jā māca metafizika. Bet kāda?

9. Pēc tam kad, mācoties no grāmatas «Priekšnams» un «Durvis», ko mēs esam paredzējuši pirmajai klasei, tiks iegūtas pietiekami labas latīņu valodas lietošanas iemaņas, mēs iesakām skolēniem mācīties pašu vispārīgāko zinātni. So zinātni sauc par «pirmo filozofiju» jeb, citiem vārdiem sakot, par metafiziku (pēc mūsu domām, tā būtu saucama par profiziku jeb hipofiziku — par zinātni, kas ir pirms dabaszinībām vai ir tām pakļauta).⁶⁷ Metafizikai ir jāatklāj pirmie un visdziļākie dabas pamati, t. i., visu lietu pamatnosacījumi, īpašības un atšķirības kopā ar visu lietu vispārīgajām normām, gan ar jēdzienu definīcijām, gan arī ar aksiomām, idejām un to uzbūvi.

Kad tas viss būs iemācīts (un to izdarīt ar mūsu metodi ir ļoti viegli), tad radīsies iespēja aplūkot atsevišķos priekšmetus tā, lai rastos iespaids, ka to lielākā daļa ir bijusi zināma jau agrāk, lai nekas neliktos jauns, bet tiktu uztverts tikai kā kopīgo likumsakarību attiecināšana uz atsevišķām parādībām. No šī vispārīgā, ko mācīsimies apmēram trimestri (tas viss tiks apgūts ļoti viegli, jo būs skaidri principi, kurus katrs vesels cilvēka saprāts ar savu iedzimto sajēgu pats spēj uztvert), tālāk būtu iespējams pāriet pie redzamās pasaules, lai dabas brīnišķīgās parādības (kas tiks skatītas profi-

zikā jeb fizikas ievadā) kļūtu pakāpeniski arvien vairāk izprotamas, pirmām kārtām vērojot atsevišķus piemērus dabā. Šo nodarbību dēļ klase ir jānosauc par fizikas klasi.

Pēc fizikas klases jābūt matemātikas, tad ētikas klasei.

10. No lietu būtības jāpāriet uz lietu blakuspa-
zīmju detalizētu izpēti; šo klasi dēvējam par matemātikas klasi.

11. *Pēc tam skolēniem būs jāapskata pats cilvēks, dabas valdnieks, ar viņa brīvās gribas darbību, lai skolēni iemācītos saskatīt, kas ir pakļauts cilvēka varai un gribai un kas ne, kādā veidā viss pienācīgi jāsakārto saskaņā ar dabas likumiem utt.*⁶⁸

Tas tiks mācīts ceturtajā gadā ētikas klasē. Taču tas nebūs jāskata tikai no vēstures viedokļa (kā par lietām, kas notikušas), kā tas bija dzimtās valodas skolā, bet būs jāmeklē arī cēloņsakarības, lai skolēni radinātos iedziļināties lietu cēloņos un sekās. Taču šajās pirmajās četrās klasēs ir jāizvairās iztirzāt kaut kādus strīdīgus jautājumus. Tos mēs iesakām pilnībā atstāt piektajai klasei, kā to tūlī redzēsiet.

Dialektikas klase.

12. Pēc īsas iepazīstināšanas ar slēdzienu veidošanu mēs iesakām dialektikas klasē mācīt fizikas, matemātikas un ētikas pamatus un dziļi aplūkot tikai to, kam ir sevišķa nozīme un par ko nav vienprātības starp zinātniekiem. Šajā klasē var iztirzāt jautājuma izcelsmi un stāvokli, tēzi un antitēzi, patiesus un aplamus argumentus kādas tēzes aizstāvēšanā. Pēc tam var parādīt kļūdu vienā no diviem apgalvojumiem un šīs kļūdas cēloni, tiešos un netiešos pierādījumus u. c. Un otrādi — ja abos apgalvojumos ir kāda patiesības daļiņa, tad jāparāda to savstarpējā saskaņa. Tādējādi viens un tas pats darbs ietvers gan patikamu jau mācītā atkārtošānu, gan lietderīgu agrāk nesaprastā izskaidrošanu. Ar daudziem piemēriem, t. i., īsi, skaidri un saprotami tiks mācīta prasme veidot slēdzienus, izskaidrot neskaidro, novērtēt apšaubāmo, ierobežot vispārīgo, aizstāvēt patieso ar pašas patiesības ieročiem, atspēkot maldīgo un, beidzot, ieviest kārtību juceklīgajā.

Retorikas klase.

13. *Pēdējā būs retorikas klase. Tajā mēs skolēniem paredzam vingrinājumus, kuros viņi pareizi, viegli un ar prieku izmantotu visu, kas līdz šim ir mācīts, un kuri ļautu redzēt, ka mūsu skolēni ir kaut ko iemācījušies un nav pie mums uzturējušies velti.* Saskaņā ar Sokrata vārdiem «Runā, lai es tevi ieraudzītu» mēs šajā klasē vēlamies veidot gudru un daiļu valodu tiem, kuriem līdz šim vairāk tika attīstīts prāts, lai viņi iegūtu gudrību.

14. Tādēļ, sākumā īsi un skaidri iepazīstinājuši ar daiļrunības likumiem, mēs pāriesim pie vingrinājumiem, t. i., kāda izcila daiļrunības meistara atdarināšanas. Turklāt vajag nevis visu laiku izmantot vienu un to pašu vielu, bet pārmaiņus izceļot pa visu daudzveidīgo patiesības un lietu pasauli, kā arī pa cilvēku tikumu dārzēm un dievišķās gudrības paradīzi, lai skolēni iemācītos skaisti izteikties un, kur nepieciešams, spētu aizstāvēt visu, ko viņi uzskata par

patiesu un labu, t. i., par derīgu, patikamu, godīgu. Šo mērķi sasniegt viņiem palīdzēs jau šajā pakāpē iegūtā visai nozīmīgā sagatavotība, proti, teicama visu lietu izpratne un pietiekams vārdu, frāžu, sakāmvārdu, izteicienu, pagātnes nostāstu krājums.

Vēsture ir jā māca visās klasēs. 15. Taču, ja būs nepieciešams, par to sīkāk tiks pastāstīts citā vietā. Pati prakse sniegs pārējo. Tikai jāpiebilst: *vēsture, kā zināms, ir pati skaistākā izglītības sastāvdaļa, kas it kā apgaismo visu dzīvi, tāpēc to vēlams paredzēt visās šī sešgadīgā posma klasēs*, lai skolēni labi zinātu visu, kas ievēribas cienīgs ir paveikts vai pateikts jau kopš senatnes. Tomēr ir vēlams vēstures nodarbības sadalīt tā, lai tās nevis apgrūtinātu, bet gan atvieglinātu skolēnu darbu un kļūtu par patikamu piedevu nopietnām nodarbībām.

Kādā veidā? 16. Katrai klasei, piemēram, ir iespējams sarakstīt atsevišķu grāmatu, kurā būtu attiecīgi vēstures stāsti, lai varētu mācīt

- I klasē — saīsinātu Bībeles vēsturi,
- II klasē — dabaszinātņu vēsturi,
- III klasē — mākslas vēsturi (par dažādiem izgudrojumiem),
- IV klasē — morāles vēsturi (izcilus tikumības paraugus),
- V klasē — paražu vēsturi (par dažādu tautu paražām),
- VI klasē — vispārīgo vēsturi (t. i., visas pasaules un lielāko tautu, pirmām kārtām savas tēvzemes vēsturi; viss ir jā māca koncentrēti, taču neko no vajadzīgā neatmetot).

Atgādinājums par nepārtrauktas un vienotas metodes nepieciešamību.

17. Par speciālu metodi, kas būtu izmantojama šajās skolās, pagaidām pateikšu tikai šādus atzinumus. Mēs ieteiktu, lai skolas parastās četras stundas tiktu sadalītas tā: abas rīta stundas (pēc lūgšanas) jāveltī tai zinātnei vai mākslai, no kuras klase ieguvusi savu nosaukumu; pirmajā pēcpusdienas stundā jā māca vēsture, otrajā stundā jādod stilistiskie vingrinājumi, balss, roku vingrinājumi saskaņā ar attiecīgās klases mācību vielas prasībām.

XXXI NODAĻA

AKADĒMIJA

Kāpēc te tiek runāts par akadēmiju.

1. Protams, mūsu metode nav attiecināma uz akadēmiju. Taču kas gan traucē mums izteikt savus atzinumus arī par akadēmiju? Mēs jau iepriekš teicām, ka *akadēmijai ar pilnām tiesībām ir uzticēts pabeigt un papildināt visu zinātņu mācīšanu, kā arī rūpēties par visiem augstākās izglītības priekšmetiem.*

Trīs novēlējumi akadēmijai.

II. Taktu izmantotas visvieglākās un vispareizākās metodes, lai visi, kas tajā iestājas, iegūtu dziļu erudīciju.

III. *Goda apbalvojumi taktu sniegti tikai tiem, kas sekmīgi sasnieguši izvirzīto mērķi un kļuvuši tik cienīgi un zinoši, lai viņiem taktu uzticēta dažādu darbu vadīšana.*

Isi atzīmēsīm, kas, pēc mūsu domām, tiek prasīts šajos novēlējumos.

I. Lai akadēmijās patiešām būtu universālas zinātniskas nodarbības.

3. Lai akadēmijās nodarbības būtu universālas, nepieciešami vairāki nosacījumi.

I. Ir vajadzīgi visu zinātņu, mākslu, mācību priekšmetu, valodu *zinātnieki, kompetenti profesori*, kuriem šajās nozarēs ir dziļas zināšanas, kuras viņi no savas garīgo bagātību krātuves dāvā citiem.

II. Ir vajadzīga visiem pieejama *bibliotēka ar dažādu autoru darbu izlasēm.*

II. Tām ir jāizmanto patiesi universāla metode.

4. Akadēmiju darbs virzīsies uz priekšu daudz vieglāk un sekmīgāk, ja, *pirmkārt, uz tām tiks virzīti tikai izredzēti prāti, cilvēces zieds, bet pārējie pievērsīsies arklam, amatiem un tirdzniecībai atbilstoši viņu dabiskajām sliekšmēm.*

5. *Otrkārt, ja ikviens sevi veltīs tam nodarbibu veidam, kuru viņam, kā var secināt no drošām pazīmēm, paredzējusi daba. Pēc savām iedzimtajām spējām daži ir muzikanti, dzejnieki, oratori, fiziķi utt., bet citiem ir lielāka nosliece uz teoloģiju, medicīnu, jurispudenci. Tieši šajā jomā pārāk bieži tiek pieļautas kļūdas, jo, neņemot vērā dabiskās sliekšmes, nereti mēģinām patvaļīgi no koka izveidot Merkuru. Taču, pievērsoties kaut kādam nodarbibu veidam pretēji sliekšmēm, nav iespējams neko ievēribas cienīgu sasniegt, un bieži vien kādā blakus nozarē mūsu zināšanas ir lielākas nekā tiešajā profesijā. Tāpēc būtu mērķtiecīgi pēc klasiskās skolas beigšanas organizēt spēju publisku pārbaudi; uz šīs pārbaudes pamata direktori varētu noteikt, kuri jaunieši ir jāsūta turpmāk mācīties uz akadēmiju un kuri ir jāvirza uz citām darbības jomām. Tiem, kas iecerējuši mācīties akadēmijā, nepieciešams noteikt, ar ko viņiem vajadzētu nodarboties, — ar teoloģiju, politiku, medicīnu vai vēl ko citu. To nosaka pēc jauno cilvēku dabiskajām sliekšmēm, kā arī pēc baznīcas un valsts vajadzībām.*

6. *Treškārt, sevišķi apdāvinātie audzēkņi ir jāstimulē, lai netrūktu gudru un zinošu cilvēku, kas ieguvuši vispusīgu izglītību.*

7. *Tomēr jāraugās, lai akadēmijās taktu audzināti tikai čakli, godīgi un spējīgi cilvēki. Tajās nedrīkst paturēt pseidostudentus, kuri citiem ir slikts bezdarbības un ārišķīgas greznības paraugs, kuri izšķērdē vecāku mantu un bendē savu dzīvi. Ja nebūs slimības perēkļa, tad nebūs arī slimības un visi veltīs uzmanību tam, kas ir jādara.*

Padoms par dažādu autoru darbu izvilkiem.

8. Mēs esam teikuši, ka akadēmijā ir jāiepazīstina ar dažādiem autoriem. Bet, lai tas nebūtu pārāk grūti un vienlaikus būtu derīgi, nepieciešams pārliecināt zinātniekus, filologus, filozofus, teologus, mediķus un citus sniegt studējošai jaunatnei tādu pašu palīdzību, kādu sniedz ģeogrāfi tiem, kas studē ģeogrāfiju. Ģeogrāfi atzīmē kartēs veselās provinces, valstis un kontinentus un sniedz iespēju vienā skatījumā aptvert vistālākās zemes un jūru plašumus. Patiešām, kāpēc neizklāstīt Ciceronu, Līviņu, Platonu, Aristoteli, Plūtāru, Tacitu, Gelliju, Hipokratu, Galēnu, Celzu, Augustīnu, Hieronimu, izmantojot tādu pašu metodi, kādu lieto mākslinieki, attēlojot samazinātā mērogā zemes, pilsētas, mājas, cilvēkus? Turklāt nav jāsamierinās tikai ar atsevišķu domu graudu un skaistu izteicienu izrakstiem (kā tas ir darīts ar dažiem autoriem), bet jāaptver visa viņu uzskatu sistēma, kaut arī vispārīgos vilcienos.

Tas ir derīgi, raugoties no četriem viedokļiem.

9. Šādi autoru darbu izvilcumi varētu dot lielu labumu. Pirmkārt, tiem, kam nav laika lasīt visu pēc kārtas, lai iegūtu par visiem autoriem vismaz vispārīgu nojēgu. Otrkārt, tiem, kas (pēc Senekas padoma) vēlētos tuvāk iepazīties ar viena vai otra rakstnieka garu (jo ne visi ir visiem vienādi piemēroti), lai viņi pēc daudziem mēģinājumiem spētu vieglāk un ar lielāku pamatojumu izvēlēties to, kas viņiem jo sevišķi patīk. Treškārt, arī tiem, kam ir nepieciešams lasīt šos rakstniekus pilnībā, izvilcumi kalpos par lielisku palīglīdzekli, kas ļaus no lasīšanas gūt vislielāko labumu, gluži tāpat kā ceļojuma sākumā ir ļoti derīgi iepriekš pēc kartes uzzināt par apvidu raksturu, lai vēlāk būtu vieglāk, precīzāk un patīkamāk aplūkot attiecīgos objektus dabā. Beidzot, šie pārskati būs visiem derīgi, lai ātri atkārtotu autorus, turklāt vienmēr kaut kas saglabāsies atmiņā un pāries asinīs.

Padoms par izvilcumu izdošanu.

10. Šāda veida vispārīgi pārskati par autoriem varētu tikt izdoti arī atsevišķi (trūcīgajiem vai arī tiem, kas nespēj izlasīt lielus sējumus) pirms pašu autoru darbiem, lai vispirms būtu iespēja gūt vispārīgu pārskatu par veselo.

Padoms par Gellija kolēģiju izmantošanu akadēmijā.

11. *Kas attiecas uz akadēmisko nodarbību organizēšanas metodi, tad, iespējams, būtu ļoti derīgi noteikt kopīgas pārrunas un tās vadīt pēc Gellija kolēģiju parauga.* Proti, vienalga, par ko arī profesori publiski stāstītu, ir jāuzdod klausītājiem mājas lasīšanai labākie autori, kas iztirzājuši šo pašu jautājumu. Lai ko arī rīta lekcijā profesors iztirzātu, kopīgajā pēcpusdienas sanāksmē tas vēlreiz ir jāapspriež šādā veidā: ja kāds vēl kaut ko nav sapratis vai arī sastapis paša lasītajos darbos atšķirīgus, ar attiecīgiem pamatojumiem argumentētus uzskatus, tad studenti uzdod jautājumus. Pēc tam jāļauj brīvi atbildēt katram klātesošajam studentam (tomēr ievērojot zināmu kārtību), bet pārējiem ir jāizsakās un jāapspriež, vai jautājums ir pietiekami labi noskaidrots. Beidzot, profesoram kā pārrunu vadītājam ir jāatrisina strī-

dīgīe jautājumi. Tādā veidā viss, ko vien kāds no studentiem ir lasījis, tiek vispārināts un ne tikai kļūst par kopīgu ieguvumu, bet arī dziļi iegulst atmiņā, nodrošinot labus panākumus kā zinātņu teorijā, tā arī praksē.

III. Trešā tēze: nevienam nevajag izteikt atzinību, kamēr viņš nav guvis uzvaru.

Atzinības iegūšanas veids.

12. Kopīgi organizējot šos vingrinājumus, ir iespējams viegli realizēt arī mūsu pēdējo priekšlikumu un visu labāko cilvēku jau sen pausto domu: *sabiedriska atzinība ir jāsaņem tikai tiem, kas ir tās vērti*. Tas tiks sasniegts, ja atzinības izteikšanas pamatā būs nevis atsevišķa cilvēka uzskati, bet gan visu dots augsts novērtējums. Vienreiz gadā nepieciešams apmeklēt skolas: zemākās skolas ir jāapmeklē skolu pārraugiem, bet akadēmijas — karaļa vai valsts varas pārstāvjiem. Turklāt viņiem rūpīgi jāiepazīstas, ar kādu uzcītību savu darbu veic skolēni un skolotāji. Tiem, kas parādījuši sevišķu centību, jāsaņem oficiāla atzinība par saviem nopelniem — doktora vai maģistra goda nosaukums.

Atzinības iegūšanas veids.

13. Lai nenotiktu nekādas mānīšanās, vispieņemotākais veids zinātniskā grāda iegūšanai varētu būt šāds: kandidāts (vai vairāki kopā) nostājas vidū (priekšsēdētājs nav vajadzīgs), un visgudrākie un praksē visvairāk pieredzējušie uzdod viņam jautājumus, lai noskaidrotu tā orientēšanos teorijā un praksē. Tā, piemēram, varētu izvirzīt dažādus jautājumus par tekstiem (no Svētajiem Rakstiem, Hipokrata, tiesībām u. c.) — no kurienes ir ņemts pirmais, otrais vai trešais teksts? Ciktāl viņš piekrit attiecīgajai domai? Vai viņš zina kādu autoru, kas tam nepiekrit? Kurš tas ir? Kādus argumentus viņš var minēt, lai atspēkotu šos uzskatus? Kā izskaidrojamas pretrunas? Iespējami arī citi jautājumi. Bet no prakses viņam ir jāuzdod dažādi jautājumi, kas skar sirdsapziņu, slimības, procesus — kā viņš rīkotos tajā vai citā gadījumā un kāpēc tieši tā? Kandidātam nepieciešams uzdot visdažādākos jautājumus, lai kļūtu skaidrs, ka viņš ir spējīgs spriest saprātīgi un pilnīgi pamatoti. Kurš gan nestrādās ar visu iespējamo centību, zinot, ka viņam būs jāiztur tāds nopietns un stingrs publisks pārbaudījums?

14. Par ceļojumiem (kuriem mēs ierādām vietu šo pēdējo sešu gadu laikā vai arī pēc tam) nav nepieciešams sniegt norādījumus, izņemot vienu. Mēs uzskatām, ka pareiza ir atziņa, ko izteicis Platons, kurš aizliedza jaunekļiem ceļot pirms tam, kamēr viņi nav atbrīvojušies no savam vecumam raksturīgā straujā nesavaldīguma un viņos nav parādījusies ceļojumos nepieciešamā saprātība un pieredze (Platons. «Par likumiem»).

Par skolu skolu: kāds ir tās mērķis un lietderīgums.

15. Mēs šeit nesāksim iztirzāt, cik nepieciešama katrā zemē ir skolu skola jeb didaktiskā kolēģija. Ja uz to nav cerību, tad vismaz vajadzētu, lai šo domu uzmanīgi un uzticīgi garīgā vienotībā glabātu zinātnieki, kas sevi veltījuši Dieva slavas izplatīšanai. Lai arī cik tālu viņi atrastos cits no cita, viņu

apvienotām pūlēm jābūt virzītām uz to, lai arvien vairāk un vairāk tiktu izskaidroti zinātņu pamati, lai tiktu spodrināta un ar vislielākajām sekmēm cilvēcē izplatīta gudribas gaisma, lai ar jauniem, ļoti derīgiem izgudrojumiem tiktu uzlabots cilvēku stāvoklis. Ja mēs nevēlamies stāvēt uz vietas vai pat iet atpakaļ, tad ir vienmēr jādomā par to, kā virzīt uz priekšu labos aizsākumus. Tā kā šim darbam ar vienu cilvēku vai ar vienu dzīvi nepietiek, ir nepieciešams, lai to kopā un secīgi turpinātu daudzi. Šī vispārējā kolēģija varētu pārējām skolām būt tas, kas ķermeņa locekļiem ir vēders, proti, dzīvinoša laboratorija, kas visiem dotu barojošu sulu, dzīvību un spēku.

16. Tomēr atgriezīsimies atpakaļ pie tā, kas par mūsu skolu vēl jāsaka.

XXXII NODAĻA

PAR VISPĀRĒJU UN PILNĪGU SKOLAS ORGANIZĀCIJU

Iepriekšteiktā vispārīnājums.

Mūsu ierosinājumu būtība: didaktikas mākslai jāsasniedz tāda precizitāte kā tipogrāfijas mākslai.

jas māksla ir grūtāka, dārgāka, sarežģītāka, tomēr tā ir daudz parocīgāka, lai ātri, pareizi un daļi iespiestu grāmatas. Tāpat arī mūsu ierosinātā metode, kas gan sākumā biedē ar savu grūtumu, tomēr praksē ļaus mācīt daudz lielāku skolēnu skaitu, turklāt ar drošākiem panākumiem un lielāku labpatiku, nekā tas notika, mācot bez jebkādas metodes.

Kādas priekšrocības ir grāmatu iespēšanai salīdzinājumā ar pārrakstīšanu.

3. Ir viegli iespējams iedomāties, cik mazvērtīgi varēja izskatīties pirmie iespiestā raksta izgudrotāja mēģinājumi salīdzinājumā ar toreiz tik ērtu un ātro pārrakstīšanu, kas tika veikta ar spalvu, taču pati dzīve parādīja, kādas priekšrocības sniedz šis izgudrojums. Pirmkārt, vienā un tajā pašā laikā sprīdī divi jauni cilvēki spēj pavairot kādu grāmatu daudz lielākā eksemplāru skaitā nekā varbūt divi simti pārrakstītāju. Otrkārt, rokraksti pēc lapu, rindiņu skaita, formas un līniju sakārtojuma ārkārtīgi atšķiras cits no cita, bet iespiestie eksemplāri atbilst cits citam tik precīzi, kā neviena ola nelīdzinās otrai. Tas piešķir tiem eleganci

un krāšņumu. Treškārt, nav iespējams noteikt ar roku pārrakstītā pareizību līdz tam brīdim, kamēr atsevišķi katrs eksemplārs netiek pārskatīts, salīdzināts un izlabots, bet tam ir nepieciešams ilgs un nogurdinošs darbs. Iespēšanas gadījumā pietiek izlabot tikai vienu eksemplāru, lai pareizi kļūtu visi pārējie, kaut to arī būtu tūkstoši. Cilvēkam, kas nezina tipogrāfijas mākslu, tas šķiet neticami, tomēr tā tiešām ir patiesība.

Ceturtkārt, pārrakstīšanai (ja to dara ar spalvu) der nevis jebkurš papīrs, bet tikai blīvs papīrs, uz kura tinte neizplūst, bet tipogrāfijā šrifts tiek iespiests pat uz parasta, caurlaidīga papīra, auduma u. c.

Beidzot, daiļi iespīest grāmatas spēj pat tie, kas nemāk skaisti rakstīt, jo viņi izpilda darbu nevis ar pašu rokām, bet ar šim nolūkam prasmīgi izgatavotām ierīcēm, kuras nepieļauj nekādas novirzes.

Ko vairāk spēj sniegt laba metode (pēc kuras mēs cenšamies) salīdzinājumā ar līdz šim izmantotajām metodēm.

4. Acīmredzot, ja mēs pareizi realizēsīm visu to, kas attiecas uz šo jauno un vispārīgo mācību metodi (es neapgalvoju, ka mūsu metode jau ir absolūti laba, tikai uzteicu tās vispārīgo raksturu), tad rezultāts būs apmēram šāds:

1) ar mazāku pasniedzēju skaitu tiks apmācīts daudz lielāks skolēnu skaits, nekā tas notiek tagad, izmantojot pašreizējās metodes; 2) skolēni būs daudz vairāk izglītoti; 3) izglītība būs daudz pilnīgāka un sagādās prieku; 4) mācībās tiks iekļauti arī tie, kuriem ir relatīvi mazākas spējas un gausāka uztvere; 5) beidzot, sekmīgi spēs mācīt pat tie, kurus daba nav apveltījusi ar labām pasniedzēja spējām, jo nebūs tik daudz jālauza galva, ko un kā mācīt, bet varēs ar gatavām metodēm sniegt jaunatnei jau sagatavotu mācību vielu. Mēs zinām, ka ērgelnieks pēc notīm viegli atskaņo simfoniju, kuru viņš pats, iespējams, nespētu ne sacerēt, ne arī dziedāt, ne spēlēt pēc atmiņas. Vai tādā gadījumā arī skolotājs nespēs visu mācīt, ja viņam rokās gluži kā partitūra būs viss mācāmais ar visām metodēm?

5. Saglabājot salīdzinājumu ar tipogrāfijas mākslu, var noskaidrot tuvāk, kā darbojas šīs jaunās metodes mehānisms, un mēs redzēsīm, kā zinības gandrīz tādā pašā veidā, kā tas notiek, iespīējot tekstu uz papīra, iegulstas prātā. Tāpēc būtu vietā atbilstoši vārdam «tipogrāfija» izdomāt un piešķirt šai jaunajai didaktikai vārdu «*didahogrāfija*» (mācībrakstīšana). Taču pie šī jautājuma pakavēsimies sīkāk.

Tipogrāfijas materiālu un darba apskats.

6. Tipogrāfijas mākslā izmanto sevišķus materiālus un sevišķus darba veidus. Galvenie materiāli ir šādi: papīrs, burti, melnā krāsa, spiede. Darbu veidi: papīra sagatavošana, burtu salikšana atbilstoši oriģinālam, krāsas noklāšana, korektūra, iespīšana, žāvēšana utt. Visos šajos darbos tiek izmantotas īpašas metodes, kas ļauj ātri virzīties uz priekšu.

Tas pats arī didaktikas māksla.

ar kuriem iespējams mācību vielu viegli ieguldīt prātos; melnā krāsa — pasniedzēja dzīvā balss, kas no grāmatām sniedz zināšanas par lietām un šīs zināšanas ienes klausītāju prātos, spiede — skolas disciplīna, kas visos rada labvēlību un piespiež apgūt zinātnei.

Kāds papīrs ir nepieciešams.

tā sekmīgāk attīstīs

Burtu un mācību grāmatu salīdzinājums.

tošānai un tikai pēc tam var sākties grāmatu iespēšana, tāpat arī vispirms ir jā sagatavo jaunās metodes līdzekļi un tikai tad var sākt šo metodi izmantot.

10. Ir nepieciešams liels burtu krājums, lai to pietiktu darbam. Tas pats ir sakāms arī par grāmatām un mācību līdzekļiem, jo ir grūti, nepatīkami un kaitīgi pārtraukt iesākto darbu līdzekļu trūkuma dēļ.

11. Labā tipogrāfijā ir dažādi burtu paraugi, lai to vajadzības gadījumā nekad netrūktu. Tāpat ir arī nepieciešams, lai mūsu grāmatās būtu ietverts viss, kas nepieciešams pilnīgai gara audzināšanai, lai no tām ikviens spētu iemācīties visu, kas ir jāzina.

12. Tipogrāfijas zīmes netiek izsvaidītas pa roku galam, bet tiek kārtīgi saliktas burtenēs un nodalījumos, lai tās vienmēr būtu gatavas lietošanai. Tāpat arī mūsu mācību grāmatās mācību viela nedrīkst tikt sajaukta, bet tai jābūt sakārtotai pēc iespējas precīzāk saskaņā ar gada, mēneša, dienas un stundas uzdevumiem.

13. No burtenēm tiek izņemtas tikai tās tipogrāfijas zīmes, kas nepieciešamas darbam, pārējās paliek neskartas. Līdzīgi arī bērniem jā dod rokās tikai tās mācību grāmatas, kas nepieciešamas attiecīgajā klasē, lai pārējās nenovērstu uzmanību un nejauktu skolēnu prātus.

14. Beidzot, burtlicim ir cila, ar kuras palīdzību viņš sakārto burtus vārdos, vārdus rindās, rindas lappusēs, lai nekas neizkustētos no savas vietas. Arī jaunatnes audzinātāju ricībā ir jābūt mērķa, pēc kuras jā vadās darbā, t. i., jā saraksta grāmatas ar norādījumiem, kas atgādinātu, kas, kur un kā ir jā dara, lai nebūtu novirzu sānis.

Divējādas grāmatas mācībām.

15. Tātad mācību grāmatas būs divējādas: mācību grāmatas skolēniem un rokasgrāmatas skolotājiem, lai viņi zinātu, kā rīkoties ar skolēnu grāmatām.

Kas didaktikā atbilst tipogrāfijas krāsai.

16. Mēs jau teicām, ka didaktikā tipogrāfijas krāsai atbilst skolotāja balss. Tiesa, arī sausi burti iespiežas papīrā, tomēr, izņemot pēdas, kas ātri vien zūd, tie neko neatstāj. Bet, ja tos noklāj ar tipogrāfijas krāsu, iegūst ļoti skaidru un gandrīz neizdzēšamu novilkumu. Tāpat arī tas, ko bērniem sniedz viņu mēmie skolotāji — grāmatas, īstenībā ir kaut kas neskaidrs un nepilnīgs. Kad tam pievienojas skolotāja balss (kas visu atbilstoši skolēnu attīstībai saprotami izskaidro un māca izmantot praksē), tad viss kļūst dzīvs un dziļi iespiežas skolēnu apziņā, tā ka viņi beidzot saprot, kas tiek mācīts, un apzinās, ka viņi saprot to, ko zina. Tipogrāfijas krāsa atšķiras no tintes tieši ar to, ka tā tiek gatavota nevis ūdenī, bet eļļā (un tie, kas vēlas tipogrāfijas mākslā sasniegt sevišķi izcilus rezultātus, izmanto vistīrāko valriekstu eļļu un ogļu pulveri). Tāpat, ja izmanto patīkamu un vieglu pasniegšanas metodi, kas līdzīga vissmalkākajai eļļai, skolotāja balsij un viņa pasniegtajai mācību vielai ir jāiespiežas skolēna apziņā.

Didaktikas spiede — disciplīna.

17. Beidzot, kas poligrāfijā ir spiede, tas skolas ir disciplīna, kura vienīgā nodrošina visiem iespēju iegūt izglītību. Tāpat tipogrāfijas mākslā viss papīrs, kas paredzēts grāmatām, nonāk zem spiedes (kaut arī uz cietāku papīru ir jāspiež stiprāk, uz mīkstāku — vieglāk), tā arī *ikvienam*, kas izglītības iegūšanai iestājies skolā, jāpakļaujas *vispārīgai disciplīnai. Tai ir vairākas pakāpes. Pirmā — pastāvīga uzmanība.* Tā kā nekad nav iespējams pietiekami droši pašauties uz bērnu uzcītību vai viņu labo gribu (viņi ir Ādama pēcnācēji), tad ir nepieciešams viņus visur uzraudzīt. *Otrā pakāpe — nopelums*, kura ietekmē uz prāta un paklausības ceļa atgriežas tie, kas nav ievērojuši kārtību. *Beidzot, sods*, ja skolēni nepakļaujas dotajai zīmei vai bridinājumam. Tomēr šie līdzekļi jālieto pārdomāti, ar vienīgo mērķi — panākt, lai visi skolēni kļūtu moži un visu paveiktu sekmīgi.

Dažādo darba paņēmieni salīdzinājums.

18. Es sacīju, ka ir nepieciešami arī īpaši darba veidi un paņēmieni to izpildei. Isi pieskaršos arī tam.

19. Cik eksemplāros ir paredzēta grāmata, tikpat daudz lapu ņem. Tajās jābūt vienam un tam pašam tekstam un tiem pašiem burtiem. Viens un tas pats lapu skaits tiek saglabāts visām grāmatām. Tas nepalielinās un nesamazinās, jo tad daži eksemplāri būtu nepilnīgi. Tāpat arī, izmantojot mūsu didaktikas metodi, ir nepieciešams, lai visi bērni, kuriem skolotājs mācīs vienu un to pašu vielu, sapulcētos kopā vienā laikā, lai viņš spētu šai grupai sniegt izglītību pakāpeniski no sākuma līdz beigām. Neviena nevar tikt uzņemts skolā pēc mācību darba sākuma, un neviena nevar tikt atbrīvots no grupas pirms nodarbību beigām. Tā tiks panākts, ka pat daudzskaitlīgai skolēnu grupai pietiks ar vienu skolotāju un tomēr visi iemācīsies visu bez trūkumiem un robiem.

Derīgs padoms.

Tāpēc būtu nepieciešams visās skolās iesākt mācības vienu reizi gadā (pēc mūsu domām, tam

vajadzētu notikt rudenī, nevis pavasari vai citā gadalaikā) ar tādu nolūku, lai katras klases mācību programma tiktu izpildīta gada laikā un lai visi skolēni (ja tikai kādu netraucē aprobežotība) sasniegtu noteikto mērķi un pārietu nākamajā klasē. Tāpat arī tipogrāfijā pēc visu eksemplāru pirmās A lapas iespiešanas tiek iespiesta B lapa, pēc tam C, D, E un citas lapas.

20. Labi iespiestās grāmatās ir skaidri nodalītas nodaļas, slejas, paragrāfi, ir ievērotas (nepieciešamības vai skaidrības labad) atstarpes starp atsevišķām rindām, kā arī brīvas lappušu mālas. Tāpat arī, izmantojot mācību metodes, ir nepieciešami savi darba posmi ar noteiktiem starplaikiem atpūtai. Kā zināms, metode paredz gada, mēnešu, dienu un stundu uzdevumus. Ja tas tiek precīzi realizēts, tad katra klase apgūst noteikto kursu, un tādā veidā nospraustais mērķis ik gadus tiek sasniegts. Pamatoti ir iespējams prasīt, lai skolas nodarbībām ik dienas būtu atvēlētas tikai četras stundas: divas stundas priekšpusdienā un tikpat daudz pēcpusdienā. Ja no šīm stundām izslēdz pēcpusdienas stundas sestdienās un visas svētdienas veltī dievkalpojumiem, tad ik nedēļas ir divdesmit sešas,⁷⁰ bet gadā (paredzot arī laiku parastajām brīvdienām) apmēram tūkstoš stundu. Cik gan daudz šajā laikā var iemācīt un iemācīties, ja vienmēr rīkojas metodiski!

21. Pēc burtu salikšanas tiek ņemts iespiešanai papīrs un izlikts pa lapām, novietojot tās līdzeni un parocīgi, lai nekas nekavētu darbu. Tāpat arī skolēniem jābūt skolotāja acu priekšā, lai viņam būtu iespēja redzēt visus un visi varētu redzēt viņu. Kā tas ir jā-dara, par to mēs minējam XIX nodaļā, pirmās problēmas izklāstā.

22. Lai uz papīra labāk iespiestos burti, tas parasti tiek saslapināts un padarīts mikstāks. Tāpat arī skolā vienmēr jārosina skolēnu uzmanība ar tiem paņēmieniem, kurus mēs jau minējam.

23. Kad tas ir paveikts, metāla burti tiek noziesti ar melno krāsu, lai tie skaidri iespiestos. Arī skolotājam vienmēr balsī jāizklāsta mācību viela, lasot priekšā, atkārtojot, izskaidrojot, lai visu būtu iespējams skaidri saprast.

24. Pēc tam lapas cita pēc citas tiek liktas iespiedpresē, lai uz katras no tām rastos pilnīgi precīzs metāliskās formas novilkums. Arī skolotājs, pietiekami izskaidrojis būtību un ar dažiem piemēriem parādījis, cik viegli ir viņu atdarināt, prasa atsevišķiem skolēniem sekot viņa teiktajam. Tā skolēni kļūst zinoši.

25. Pēc tam iespiestās lapas tiek vēdinātas, lai tās izžūtu. Skolā par garīgo ventilāciju noder atkārtošana (repetīcija), eksāmeni, sacensības, līdz kļūst skaidrs, ka viss ir apgūts noturīgi.

26. Beidzot, pēc teksta iespiešanas visas lapas tiek savāktas, saliktas, lai visi eksemplāri būtu pilnīgā lietošanas kārtībā, bez defektiem, derīgi pārdošanai, sūtīšanai, iesiešanai, izmantošanai. Tāda pati būtība ir arī publiskajiem eksāmeņiem gada beigās, kad skolu vizitācijās tiek pārbaudītas skolēnu zināšanas, to dziļums un savstarpējā saistība, lai varētu spriest, vai tiešām apgūts viss, kas bija jāmācās.

Slēdziens.

27. Tādējādi vispārīgos vilcienos viss ir arī pateikts, pārējais — tikai detaļas. Tagad vienīgi der norādīt — tāpat kā līdz ar tipogrāfiju izgudrošanu vairojas grāmatas, šīs izglītības ceļvedes, tā arī ar *didahogrāfijas* jeb *vispārīgās metodes* atklāšanu ir radusies iespēja palielināties zinātnieku skaitam par lielu labumu cilvēcei. Arī Salamans ir teicis, ka pasaulei ir par labu tas, ja ir daudz gudro. Tā kā mēs cenšamies vairot kristīgo izglītību, lai visās Kristum novēlētajās dvēselēs iedēstītu dievbijību, pēc tam zinātnes un labus tikumus, tad arī ir iespējama dievišķīgajā atklāsmē izteiktā cerība: «..zeme būs tā Kunga atziņas pilna kā jūras dziļumi.» (Jesajas gr., 11 :9.)

XXXIII NODAĻA

PAR NOSACĪJUMIEM, KAS NEPIECIEŠAMI ŠĪS VISPĀRĪGĀS METODES PRAKTISKAI IZMANTOŠANAI

Sūdzības par to, ka ne vienmēr tiek realizētas labās domas.

1. Es domāju, ka nebūs neviena, kas, vispusīgi apsvēris šo projektu, nenonāks pie pārliecības, *cik laimīgas būtu visas kristīgās valstis un sabiedrības, ja tiktu dibinātas tādas skolas, kādas mēs iesakām.* Pie tā der piebilst, kas ir jādara, lai šie pārspriedumi nepaliktu tikai pārspriedumi un beidzot kaut daļēji kļūtu par īstenību. Ne jau bez pamata Žaks Sesils Freijs brīnās un ir sašutis, ka tik daudzu gadsimtu gaitā neviens nav iedrošinājies uzlabot barbarisko kārtību kolēģijās un akadēmijās.

Sūdzības arī par skolām.

2. Vairāk nekā simts gadu laikā ir bijušas daudzas sūdzības par nekārtībām skolās un mācību metodes nepilnīgumu. Pēdējos trīsdesmit gados šiem jautājumiem tika pievērsta sevišķi liela uzmanība. Bet kādi bija panākumi? Skolas palika tādas pašas, kādas tās bija bijušas. Ja arī kāds pēc savas gribas kādā privātskolā kaut ko darīja, tad panākumi bija mazi: viņš sastapās ar nevēlētu izsmieklu, izjuta nelabvēļu skaudību vai arī, nesapņemdams nekādu palīdzību, sabruka zem darba nastas. Tādējādi līdz šim viss ir bijis velti.

Darbībai sagatavotā mašīna ir jāiekustina.

3. Tāpēc ir nepieciešams meklēt un atrast veidu, *kā ar Dieva palīdzību iekustināt izgudroto mašīnu vai arī to vismaz pietiekami veiksmīgi izgatavot no labām detaļām, gudri un enerģiski novēršot visu to, kas līdz šim darbu ir traucējis vai arī var traucēt nākotnē.*

Pilnīgas skolu pārkārtošanas pieci šķēršļi.

4. Šie šķēršļi var būt dažādi. Pirmkārt, *metodiski izglītotu cilvēku trūkums, kuri sekmīgi, kā mēs esam pārliecinājušies, varētu vadīt jaunatvērtās skolas* (jo arī par mūsu «Durvīm»,

kas jau tiek izmantotas skolās, viens visai saprātīgs cilvēks bija atrakstījis man vēstuli, kurā sūdzējās, ka mūsu grāmatām trūkstot viena svarīga nosacījuma, proti, neesot piemērotu cilvēku, kas prastu pēc tām mācīt jaunatni).

5. Tomēr, ja arī šādi skolotāji būtu un visi spētu saskaņā ar sastādīto sarakstu sekmīgi veikt savus pienākumus, tad *no kurienes lai visās pilsētās, ciemos un arī cituviet, kur cilvēki piedzimst un tiek audzināti Kristū, ņem līdzekļus to uzturēšanai?*

6. Beidzot, *kādi pasākumi būtu jāveic, lai vistrūcīgāko vecāku bērniem būtu brīvs laiks skolas apmeklēšanai?*

7. Man šķiet, ka sevišķi ir jābīstas no to cilvēku augstprātības, kuri ir ieguvuši vecās skolas izglītību un ar prieku aplami spēlē uz vecajām stīgām, izturoties vizdegunīgi pret visu jauno, kā ar no viņu stūrgalvības un pretošanās, nemaz nerunājot par mazāk nozīmīgiem šķēršļiem, pret kuriem ir iespējams viegli rast līdzekļus.

8. Sevišķi svarīga nozīme ir kādam nosacījumam, bez kura nodrošināšanas nederīga var kļūt visa mašīna. Savukārt, ja tas ir ievērots, mašīna nekavējoties iedarbojas. *Šis nosacījums ir pietiekams panmetodisko grāmatu⁷¹ krājums.* Tāpat kā viegli var rast cilvēkus, kas spētu, prastu un vēlētos izmantot esošās tipogrāfijas iekārtas, lai laistu klajā labas un derīgas grāmatas, un nebaidītos no izdevumiem, kā arī cilvēkus, kas šīs visai lētās un derīgas grāmatas spētu par nelielu maksu nopirkt, tikpat viegli būtu rast aizgādņus un labvēļus arī šī jautājuma risināšanai, ja vispārīgās didaktikas līdzekļi būtu sagatavoti.

Nepieciešama zinātnieku kolēģija, kas šajā darbā palīdzētu.

9. Tātad *viss ir atkarīgs tikai no panmetodisko grāmatu sagatavošanas, bet šī svētā mērķa un kopīgā darba labā ir jāapvienojas daudziem talantīgiem zinātniekiem, kas nebīstas darba.* To paveikt nav viena cilvēka spēkos, jo sevišķi tad, ja viņš ir aizņemts citā vietā un nav pietiekami kompetents visā, kas jāiekļauj vispārīgajā metodē. Iespējams, paies ne viens vien gadsimts, lai saniegtu pilnību. Tātad šim nolūkam ir jādbina kolēģija.

Nepieciešama sabiedriskā aizbildniecība, atbalsts un autoritāte.

10. Šādas kolēģijas radišanai ir nepieciešama kāda karaļa, firsta vai valsts autoritāte un devīgs atbalsts. Vajadzīga klusa vieta, bibliotēka u. c. Ir arī svarīgi, lai neviens neuzdrošinātos pretoties tik svētiem plāniem, kas dievbijīgi virzīti uz Dieva slavas vairošanu un tautu labklājību. Tieši otrādi — vajadzētu, lai visi vēlētos kalpot Dieva žēlsirdībai, kas tik bagātīgi dāvāta mūsu jaunajiem mācību veidiem.

Neatlaidīgs aicinājums.

1. Vecākiem.

11. Tāpēc jūs, *dārgie vecāki*, kam Dievs ir uzticējies sargāt vislielāko bagātību, jūsu pašu dzīvos atveidus, neesiet vienaldzīgi, kad šie labie nodomi tiek apspriesti. Nepārtraukti lūdziet no visvarenā Dieva laimīgus panākumus un pastāvīgi vērsieties pie pasaules varenajiem un zinātniekiem ar saviem lūgumiem, vēlējumiem, iesniegumiem, prasībām. Vienlaikus audziniet savus bēr-

nus Dieva godināšanā un bijāšanā, tādējādi cienīgi gatavojot ceļu vispārējai izglītībai.

2. Jaunatnes audzinātājiem.

12. Arī jūs, *jaunatnes audzinātāji*, kas esat godīgi veltījuši savu darbu jauno paradīzes stādu dēstīšanai un laistīšanai, lūdziet neatlaidīgi, lai pēc iespējas ātrāk tiktu izgatavoti un visur lietoti līdzekļi, kas atvieglo jūsu darbu. Jūs esat aicināti no jauna radīt debesis un likt zemei pamatus (Jesajas gr., 51:16), tāpēc — vai jums var būt kaut kas vēl patīkamāks nekā sava darba bagātīgo augļu skatīšana? To no jums prasa jūsu debesu aicinājums, kā arī uzticība, ko jums dāvājuši vecāki, nododot jūsu rokās savus dārgumus. Lai jūsu sirdis iekvēlojas, neatlaidīgi mudinot jūs un ar jums arī pārējos rūpēties par to tik ilgi, kamēr šī uguns neiedegsies un netiks laimīgi apmirdzēta visa mūsu tēvzeme.

3. Zinātniekiem.

13. Jūs, *zinātnieki*, kam Dievs ir dāvājis gudrību un asu prātu, lai jūs par šādiem jautājumiem spētu spriest un lai pēc jūsu gudrā padoma šīs labās domas tiktu teicami īstenotas, nekavējieties, nesiet arī savas dzirkstis, vēl vairāk — lāpas un vēdekļus, lai šī svētā uguns gaiši iedegtos.

Gaismas dēliem jāpievieno dzirkstis Dieva uguns gaismai.

Lai ikviens no jums pārdomā Kristus vārdus: «Uguni esmu nācis mest uz zemi, un kā es vēlētos, kaut tā jau degtu!» (Lūkas evaņģ., 12:49.) Posts tam, kuram gan ir iespējams palīdzēt degt šai liesmai, bet kurš rada tikai

skaudības dūmus, nopēlumu un pretdarbību. Atcerieties, kādu balvu viņš sola labiem un uzticamiem kalpiem, kas ar sev uzticētajiem talantiem rīkojās tā, ka nopelnīja klāt vēl citus talantus, un kā draud kūtrajiem kalpiem, kas talantus apraka zemē (Mateja evaņģ., 25).

Tātad bīstieties būt par zinātniekiem tikai paši sev. Cik vien ir jūsu spēkos, vediet uz šo mērķi arī citus. Ņemiet par paraugu kaut vai Seneku, kurš saka: «Visu, ko zinu, vēlos dot citiem.» Un vēl: «Es neņemtu gudrību, ja tā tiktu dota ar nosacījumu, lai es to paturu vienīgi sev un nedodu nevienam citam.» (27. vēst.) Neslēpiet zinības un gudrību arī no kristīgās tautas, labāk saki kopā ar Mozu: «Ak, kaut tā Kunga tauta visa būtu pravieši.» (Ceturtā Mozus gr., 11:29.) Patiešām, tā kā *pareizi rūpēties par jaunatnes audzināšanu nozīmē arī celt un pārveidot baznīcu un sabiedrību*, tad vai mēs, kam tas ir labi zināms, tiešām stāvēsim bezdarbīgi, kamēr citi tajā laikā strādās?

Tas attiecas uz visiem bez izņēmuma.

14. Es lūdzu, lai mūs visus iedvesmo viens gars, lai ikviens no mums, cik vien spējams, iekļaujas kopīgajā pestīšanas darbā ar padomu, pamudinājumu, aicinājumu vai pamācību un neatsakās kalpot Dievam un nākamajām paaudzēm. *Lai neviens nedomā, ka tas neattiecas uz viņu. Ja arī dažs uzskatītu, ka viņš nav dzimis skolai, vai arī ja viņu apgrūtina baznīcas, valsts darbinieka vai ārsta pienākumi*, viņam tomēr nav tiesību domāt, ka uz viņu neattiecas skolas vispārīgās reformas īstenošana. Ja gribi būt uzticīgs

savam aicinājumam, uzticīgs tam, kas tevi aicināja, un tiem, pie kuriem tu esi sūtīts, tad tev ne tikai pašam ir jākalpo Dievam, baznīcai un tēvzemei, bet arī jārūpējas, lai būtu cilvēki, kas kalpotu arī pēc tevis. Sokrats tika slavēts par to, ka viņš atteicās no iespējas ieņemt valsts amatus un tādējādi būt noderīgs savai tēvzemei, bet veltīja sevi jaunatnes audzināšanai, sakot, ka *valstij derīgāki ir cilvēki, kas gatavo daudzus par zinošiem valsts vadītājiem, nekā tie, kas paši vada valsti.*

Lūgums augsti mācītiem zinātniekiem at- mest aizspriedumus.

15. Dieva vārdā es lūgtin lūdzos, lai neviens no augsti mācītiem vīriem neizturētos pret to nevērīgi tāpēc, ka šo aicinājumu ir izteicis mazāk mācīts zinātnieks. Dažkārt taču arī dārznieks spēj kaut ko veiksmīgi pateikt. «Ko nesaproti tu, varbūt saprot ēzelītis,» ir teicis Hrisips. Pats Kristus ir sacījis: «Vējš pūš, kur gribēdams, un tu dzirdi viņu pūšam, bet nezini, no kurienes viņš nāk un kurp viņš iet.» (Jāņa evaņģ., 3:8.) Dieva vaiga priekšā mēs liecinām, ka ne augstprātība, ne slavas kāre, ne personiska labuma meklēšana spiež mūs uzdot šos jautājumus, bet mīlestība uz Dievu un vēlēšanās uzlabot cilvēku sabiedrības un personiskās lietas — lūk, kas mūs mudina. Un mēs nespējam klusēt par to, ko mums nepārtraukti saka iekšējā balss. Tātad, ja kāds uzskatījis par labāku pretoties un darboties pretim mūsu prasībām, vēlmēm, pamācībām un mēģinājumiem, nevis tos atbalstīt, tad lai viņš zina, ka cīnās nevis ar mums, bet ar Dievu, ar savu sirdsapziņu, ar pašu dabu, kas prasa, lai sabiedrisko labklājību iegūtu visi un varētu to kopīgi izmantot.

4. Teologiem.

16. Es vēršos arī pie jums, *teologi*, jo skaidri paredzu, ka daudz kas būs atkarīgs no jums, — vai jūsu autoritātes dēļ šī iecere izdosies vai ne. Ja jūs vēlēšaties, lai nodoms izjūk, tad piepildīsies Bernāra vārdi, ka Kristum nav nīknāku ienaidnieku par tiem, kas stāv viņa tuvumā, un tiem, kas viņu vidū ir pirmie. Taču mēs ceram uz labo, kas vairāk atbildis jūsu cieņai. Jums vismaz būtu jādomā par to, ka tas Kungs pavēlēja Pēterim ganīt ne tikai savas avis, bet arī jērus, turklāt sākumā tieši jērus (Jāņa evaņģ., 21:15). Ganiem, patiesi, ir vieglāk ganīt avis, ja jēri jau ir pieradināti pie dzīves ganībām, pie ganāmpulka kārtības un gana nūjas. Tāpēc, ja kāds dod priekšroku neizglītotiem klausītājiem, tad viņš pats aplicina, ka ir neizglītoti. Kurš zeltkalis gan nepriecātos, ja zeltrači viņam būtu sagādājuši vistīrāko zeltu? Kurš kurpnieks negribētu saņemt mīkstu, labi izstrādātu ādu? Tāpēc būsim arī mēs gaismas bērni, būsim prātīgi savās lietās un novēlēsīm, lai skolas gādātu mums iespējami rūpīgāk sagatavotus klausītājus.

Lūgums par skaudības novēršanu.

17. Lai skaudība neienāk jūsu sirdīs, dzīvie Dieva kalpi! Jūs taču citus vedat uz mīlestību, kas neskauž, necildina sevi, neko neprasa sev, nedomā ļaunu. Es jūs aicinu neskaut, ja citi dara to, kas jums pašiem nav ienācis prātā. Labāk mācīsimies cits

no cita, lai mēs visi, kā teicis Gregors, ticības pilni censtos Dievam dziedāt slavas dziesmas, kļūtu par patiesības sludinātājiem.

5. Valstu valdībām.

18. Es vēršos pie jums, kam Dievs ir uzticējies vadīt cilvēkus. Jums, *tautu valdnieki un valdību pārstāvji*, mani vārdi ir veltīti pirmām kārtām. Jūs esat Noa, kam tik drausmīgos pasaules sajukuma plūdus Dievs svētās sēklas glābšanas nolūkā pavēlēja taisīt šķirstu (Pirmā Mozus gr., 6). Jūs esat firsti, kam svētnīcas uzcelšanai ir jāziedo vairāk nekā citiem, lai savā darbā netiktu kavēti tie mākslinieki, kurus Dievs ir piepildījis ar savu garu un aicinājis veikt skaistus darbus (Otrā Mozus gr., 36). Jūs esat tie Dāvidi un Salamani, kuru pienākums ir aicināt tā Kunga nama celšanai celtniekus un tiem bagātīgi gādāt visu nepieciešamo (Pirmā Kēniņu gr., 6; Pirmā Laiku gr., 29). Jūs esat tie priekšnieki, kurus Kristus mīlēs, ja jūs mīlēsīt tos vismazākos, ja jūs celsīt viņiem sinagogas (Lūkas evaņģ., 7:5).

Atkārtots lūgums visiem.

19. *Es jūs lūdzu Kristus vārdā, lūgtin lūdzu jūsu pēcnācēju laimes vārdā — nepalieciet vienaldzīgi! Lieta ir nopietna, pārāk nopietna, tā skar Dieva slavu un visu cilvēku glābšanu.* Esmu pārliecināts, zemes tēvi, ka jūs mīlat savu tēvzemi. Ja tagad kāds nāktu un dotu jums padomu, kā ar nelieliem izdevumiem varētu nostiprināt visas mūsu pilsētas, visiem jaunekļiem iemācīt kara mākslu, visas mūsu upes padarīt kuģojamas, lai tajās zeltu tirdzniecība un bagātība, vai ar kādiem citiem līdzekļiem panākt uzplaukumu un lielāku drošību sabiedrībai un atsevišķiem pilsoņiem, tad jūs ne tikai uzmanīgi uzklausītu šādu padomdevēju, bet arī vēl pateiktos viņam par to, ka viņš tik dedzīgi ir rūpējies par jūsu un jūsu bērnu labumu. Taču šeit ir kaut kas vairāk. Šeit tiek parādīts patiesais, drošais, neapdraudētais, uzticamais ceļš, kā sagatavot cilvēkus, kas ar šādiem un līdzīgiem nodomiem cits pēc cita tēvzemei kalpos mūžīgi. Dieva mierā aizmigušais Lutērs pareizi rakstīja, pārliecinādams vācu pilsētas celt skolas: «*Kur pilsētu, cietokšņu, pieminekļu, arsenālu celšanai tiek izdots viens dukāts, tur ir jāizdod simts dukātu, lai pareizi izglītotu vienu jaunieci, kas, sasniedzot vīra gadus, būtu spējīga rādīt citiem ceļu uz visu godīgu. Labs un gudrs vīrs (viņš turpina) ir visas valsts vislielākais dārgums; viņam ir lielāka nozīme nekā mirdzošām pilīm, zelta un sudraba kaudzēm, vara vārtiem un dzelzs aizsāujamām bultām.*» Tā saka arī Salamans (Salamans Mācītājs, 9:13). Ja mēs atzīstam, ka šie vārdi ir gudri un *nav jāžēlo nekādi izdevumi, lai pareizi izglītotu kaut vienu jaunieci*, tad kas gan būtu jāsaka tad, kad tiek atvērtas durvis tik vispārējai, visaptverošai un tik patiesai prātu izglītošanai, kad Dievs sola savas veltes dāvat mums nevis pa pilienam, bet gan straumēm, kad viņa pestīšana mums šķiet tik tuva, ka viņa slava jau zemes virsū ir kopā ar mums.

Aicinājums.

20. «Jūs, vārti, paceliet savas palodas, un topiet augstākas jūs, mūžīgās durvis, lai godības ķēniņš ieiet!» (Psalmi, 24:7.) «Dodiet tam Kungam, jūs Dieva dēli, dodiet tam Kungam godu un slavu!» (Psalmi, 29:1.) Lai ikviens no jums ir Dāvids, kas zvērēja tam Kungam un

solijās Jēkabam varenajam neieiet savas telts mītnē, nekāpt savas gultas cisās, neatvēlēt savām acīm miegu un neļaut snaust savu acu plakstiem, kamēr viņš nebūs atradis vietu tam Kungam, mā-jokli Jēkabam varenajam (Psalmi, 132:1—5). Neraugoties uz izde-vumiem, ziedoiet tam Kungam, un viņš jums atmaksās tūkstoškār-tīgi. Kaut arī viņš ar pilnām tiesībām saka: «Jo Man pieder sudrabs, un Man pieder zelts,» (Hagaja gr., 2:8) — tomēr savā žēlsirdībā viņš piebilst (aicinot savu tautu uzcelt dievnamu): «..pārbaudiet tad Mani šai ziņā.., vai Es arī neatvēršu debess logus un nelikšu svētībai pa tiem pārpilnībā nolīt pār jums.» (Maleahija gr., 3:10.)

Lūgšana Dievam. 21. Ak, Kungs un Dievs, dod mums priecīgu sirdi, lai mēs kalpotu Tavai slavai, cik vien katrs to spējam. Tev pieder augstība un vara, godība, slava un varenība; it viss, kas ir debesīs un virs zemes, tas pieder Tev; Tava ir, ak, Kungs, valstība, un Tu pacelies augstāk pār visiem valdniekiem; Tev pieder bagātība un slava, spēks un varenība; Tavās rokās ir ikvienu paaugstināt un darīt stipru. Jo kas gan esam mēs, kas tikai no Tavas rokas saņemam visu? Mēs esam svešinieki un viesi Tavā priekšā kā visi mūsu tēvi; mūsu die-nas virs zemes ir kā ēna, un nekas nav pastāvīgs. Kungs, mūsu Dievs, viss, ko mēs darām par slavu Tavam svētajam vārdam, ir nācis no Tavas rokas. Dod Taviem Salamaniem nedalītu sirdi, lai Tev par slavu tiktu ievērotas visas Tavas pavēles (Pirmā Laiku gr., 29). Stiprini, ak, Dievs, ko Tu mums par labu esi darījis (Psalmi, 68:29). «Dari redzamus saviem kalpiem savus darbus un liec saskatīt savu godību viņu bērniem! Lai nāk pār mums tā Kunga, mūsu Dieva, laipnība un pašķir mums mūsu roku darbu, mūsu roku darbu — to pašķir un svētī!» (Psalmi, 90:16—17.) Uz tevi, Kungs, mēs paļaujamies un nemūžam to nenožēlosim. Amen.

ĪSI KOMENTĀRI

- ¹ Tulkojumā no grieķu valodas — «Katras valsts pamats ir jaunatnes audzināšana».
- ² J. A. Komenskis pirmo reizi pedagogijā pamatoja didaktikas nepieciešamību vecākiem. Ģimenes pedagogijas nozīme izvērsti argumentēta J. A. Komenska traktātā «Mātes skola», bet vēlākajos gados arī J. H. Pestalocija, H. Spensera, A. Makarenko, B. Spoka un citu pedagogu darbos.
- ³ Nosaucot didaktiku par mācīšanas mākslu, J. A. Komenskis uzsvēra tās zinātnisko virzību. Didaktikā viņš saskatīja zinātnisku pamatojumu noteiktas pilnības sasniegšanai mācību un audzināšanas procesā.
- ⁴ Sizīfa darbs — nogurdinošs un bezmērķīgs darbs. Sengrieķu mitoloģijā stāstīts, ka sengrieķu valdnieks Sizīfs noziedzies pret dieviem un par to ticis bargi sodīts: pazemes valstībā viņam bijis mūžīgi jāvel kalnā smags akmens, kas, uzvelts augšā, atkal ripojis lejā. J. A. Komenskis sava laika skolas darbā redz šos neauglīgos un vēltīgos pūliņus.
- ⁵ *A posteriori* (lat. v.) — uz pieredzes pamata.
- ⁶ J. A. Komenskis runā par Trīsdesmitgadu karu.
- ⁷ *Discentia* (lat. v.) — te: skolēni.
- ⁸ Mīna — naudas vienība Grieķijā.
- ⁹ Domāts Trīsdesmitgadu karš.
- ¹⁰ J. A. Komenskis ir kļūdinājies, piedēvēdams Pitakam izteicienu «Iepazīsti pats sevi!». Par šī izteiciena autoru uzskata Lakedaimonas Hilonu.
- ¹¹ Mikrokosma un makrokosma teorija veido būtisku pamatu J. A. Komenska pedagogiskajā sistēmā. J. A. Komenskis cilvēku salīdzina ar augiem un dzīvniekiem, bet tā attīstībā saredz analogiju ar dabā notiekošajiem procesiem. Viņš cilvēku uzskata par mikrokosmu, kas nesaraujami saistīts ar Visumu — makrokosmu.
- ¹² J. A. Komenskis paļāvās uz cilvēka dabiskajiem dotumiem, saskatot cilvēka dabā visas iespējas nemitīgai attīstībai un pilnveidošanai. Savas mikrokosma koncepcijas kontekstā viņš cilvēkā redz samazinātu visas dabas modeli (tēlu), unikālu mēru visām Universuma lietām un parādībām. Monistiskajā uzskatā balstīta ir J. A. Komenska pārliecība par visas dabas vienotību un identitāti.
- ¹³ Šis nodaļas pamatā ir uzskats, ka jebkurā parādībā un attīstībā rod savu izpausmi dievišķā mērķtiecības ideja.
- ¹⁴ Te domāts Maķedonijas Aleksandrs.
- ¹⁵ Autodidakts — cilvēks, kas ieguvis izglītību pašmācības ceļā.
- ¹⁶ J. A. Komenska atsauce uz Aristoteļa sacerējuma 3. grāmatas 4. nodaļu «Par dvēseli».

- ¹⁶ Sajā iedaļā Komenskis balstās uz sensuālisma pamatprincipiem, kuri smelti angļu filozofa F. Bēkona un viņa priekšteču darbos. No sensuālisma pozīcijām J. A. Komenskis, kā to jau bija aizsākuši viņa priekšgājēji H. L. Vivess, J. V. Andrē u. c. izvērta konsekventu sholastikas un dogmatisma kritiku, pamatoja pieredzes (uzskatu, novērojumu, eksperimentu) nozīmi izziņas procesā.
- ¹⁷ Sarakstot «Lielo didaktiku», J. A. Komenskis vēl neuzsvēra cilvēka apziņas aktivitāti. Savos turpmākajos darbos — «Jaunākā valodu metode» un «Pampēdija» — cilvēka apziņas aktivitātei Komenskis pievērsa ļoti lielu uzmanību.
- ¹⁸ Par Venusijas dzejnieku dažreiz dēvē Horāciju (viņš dzimis Venusijā, tagadējā Apūlijā).
- ¹⁹ Savā antropoloģiskajā pedagoģijas pamatojumā J. A. Komenskis uzsver cilvēka būtības izpausmi viņa spējā mācīties, jo bez mācībām viņš nevarētu tapt par cilvēku un sasniegt dievišķo pilnību.
- ²⁰ J. A. Komenskis pietuvinās nozīmīgai idejai, kuru attīstījis savos vēlāk sarakstītajos darbos, pamatojot intelektuālās, tīkumiskās, estētiskās un voluntārās (gribas) attīstības savstarpējo saistību viengabalainajā personības veidošanās procesā.
- ²¹ J. A. Komenskis atsaucas uz grieķu filozofa Diogena vārdiem, kas teikti skaidram, bet nepieklājīgam jauniešim.
- ²² J. A. Komenskis izsaka spriedumu, ka personības izaugsmei un pilnību nosaka viņa darbi, rīcība, vingrinājumi.
- ²³ J. A. Komenskis izsaka domu par personības pašattīstību, par apziņas aktivitātes nepieciešamību personības veidošanās procesā.
- ²⁴ J. A. Komenskis savā pedagoģijas koncepcijā darbību traktē kā audzināšanas un visas šīs zemes dzīves galveno mērķi.
- ²⁵ J. A. Komenskis, pamatojot audzināšanas nepieciešamību agrā bērnībā, pievērs uzmanību dažādiem vecumposmiem, spēju audzināšanai un attīstībai dažādās skolās.
- ²⁶ J. A. Komenskis uzsver agrās bērnības raksturīgu iezīmi — pirmo iespaidu dziļo un paliekošo ietekmi uz personības veidošanos. Bērnībā, kā uzsver J. A. Komenskis, veidojas cilvēka raksturs, motīvu sfēra un personības virzība, kas dziļi ietekmē visu turpmāko bērna attīstību.
- ²⁷ Autors izmanto domu no romiešu dzejnieka Vergilija didaktiskās poēmas «Georgikas».
- ²⁸ Entimēma — saīsināts silogisms, kurā netiek skaidri izteikta premisa vai secinājums.
- ²⁹ J. A. Komenskis traktē sirdsapziņu kā dvēseles funkciju, kura saglabā visus labākos cilvēka prāta un gribas darbības augļus.
- ³⁰ Te J. A. Komenskis balstās uz Sokrata un Aristoteļa atziņām.
- ³¹ Orientēšanās uz cilvēka personības viengabalainību piešķir J. A. Komenska pedagoģijai patiesu dzīvīgumu un aktualitāti mūsdienās.
- ³² J. A. Komenskis, vērsties pret vienpusīgo intelektuālismu skolā (mācību skolu), aicina skolēnus gatavot praktiskajai dzīvei, mācīt viņiem «dzīves mākslu», pievērst cilvēces kultūras vērtību apguvei.
- ³³ Te domāti plānprātiņi. J. A. Komenskis pieļāva, ka arī maz attīstītie bērni var sekmīgi mācīties.
- ³⁴ J. A. Komenskis izvirza domu, ka nav neaizsniedzamu virsotņu mācībās, ja vien tiek nodrošinātas iespējas zināšanu apguvei, spēju attīstība un audzināšana.
- ³⁵ J. A. Komenskis izsaka dziļu pārliecību, ka iespējama rezultatīva jauniešu pāraudzinašana.

- ³⁶ Akcentējot individuālo pieeju skolēniem, J. A. Komenskis prasa mācību procesā ievērot katra audzēkņa savdabību, paust labvēlību un pacietību pret lēnajiem un gribā vājajiem, nodrošināt skolēniem panākumu prieku. Viņš uzsver, ka līdzās spējīgiem, čakliem un pakļāvīgiem bērniem ir visai neliels skaits nespējīgu, slinku un stūrgalvīgu skolēnu. J. A. Komenskis apgalvo, ka arī šie bērni jāaudzina un jāmāca, jāievēro viņu raksturīgās īpatnības un dzīves pieredze.
- ³⁷ Runājot par precīzu kārtību visur un visā, J. A. Komenskis pasvītro parādību likumsakarīgo savstarpējo saistību un atkarību arī no mācību un audzināšanas procesa.
- ³⁸ J. A. Komenskis šajā formulā ietver mācību mērķi, saturu (pēc Komenska — «priekšmetus») un metodes.
- ³⁹ Citētas sengrieķu dzejnieka Hēsioda (18.—17. gs. p. m. ē.) poēmas «Darbi un dienas» rindas.
- ⁴⁰ Ar terminu «enciklopēdija» domāts zināšanu apjoms, mācību saturs, ietvertot tajā tradicionālās septiņas brīvās mākslas (gramatiku, didaktiku, retoriku, mūziku, aritmētiku, ģeometriju un astronomiju), kā arī medicīnu un arhitektūru.
- ⁴¹ J. A. Komenskis pamato koncentrisma principu mācību satura noteikšanā, gaiskatot tajā ceļu vispārējās izglītības mērķu īstenošanai.
- ⁴² Sk. Aristoteļa traktātu «Par rašanos un iznīkšanu».
- ⁴³ Terminu «pansofija» pirmais ieviesa antīkās pasaules filozofs Aleksandrijas Filons (1. gs.), kas atzina, ka visa pirmsākums ir neizzināms Dievs, kurš vispirms radījis logosu — pasaules dievišķo prātu. Komenskis šim terminam deva jaunu saturu. Viņš pansofiju skaidroja gan kā vienotas un nedalāmas pasaules — Universuma — vispārēju gudrību, gan kā zinātni par visu jeb vienotu zinātni, Pansofijas kā zinātnes objekts ir viša lietu pasaule, kurā pastāv noteikta kārtība. Komenska traktējumā pansofijas ideja nodrošina pasaules, cilvēces vēstures un dzīves — šo patieso cilvēka audzinātāju — apguvi.
- ⁴⁴ Šajā kontekstā J. A. Komenskis ar metodi saprot mācību veidu, vispārēju mācību metodi vai didaktisku principu.
- ⁴⁵ Te J. A. Komenskis zinātņu pamatu apguvi saista ar skolēnu spēju attīstību un viņu filozofisko (metodoloģisko) izglītošanu.
- ⁴⁶ Arkārtīgi vērtīgā personības īpašība — spēja jautāt, patstāvīgi smelties jaunas zināšanas — veidojas mērķtiecīgi ievirzītas izziņas darbības rezultātā.
- ⁴⁷ J. A. Komenskis uzsver skolēnu metodoloģiskās sagatavošanas nepieciešamību visā skolas mācību laikā.
- ⁴⁸ J. A. Komenskijs uzsver enciklopēdisko pieeju mācībās, lai nodrošinātu vispusīgu un pamatīgu izglītību.
- ⁴⁹ J. A. Komenskis ieteic klasē katra skolēnu desmita priekšgalā izvirzīt labāko un priekšzīmīgāko audzēkni — dekurionu (desmitnieku).
- ⁵⁰ Latīņu tekstā 21. paragrāfs nav ietverts.
- ⁵¹ Ieteikti paņēmieni verbālisma pārvarēšanai un skolēnu pastāvīgās domāšanas attīstībai.
- ⁵² Ieteikti paņēmieni rotaļas ieviešanai un reālo dzīves situāciju imitācijai klasē, lai atjaunotu skolēnu garīgās (prāta) spējas, līdzsvarotu racionālo un emocionālo audzināšanu.
- ⁵³ Galvenā akcentēšana mācību saturā plašāk aplūkota J. A. Komenska darbā «Pampēdija».
- ⁵⁴ J. A. Komenskis iztīrā zinātņu pamatu mācīšanas metodiku, t. i., didaktiku šī termina mūsdienu (sašaurinātā) izpratnē.

- 55 J. A. Komenska pamatoto mākslu metodi bieži vien traktē sašaurināti kā pras-
mju un iemaņu veidošanas metodi.
- 56 J. A. Komenskiš citē nevis Kvintiliānu, bet gan Seneku.
- 57 Tulkojumā no vācu valodas — «Labam priekštecim vienmēr būs labs sekotājs».
- 58 Ar dialektiku te domāta māksla organizēt sarunu, disputā atrast ceļu uz pa-
tiesību.
- 59 Precizāk: «Dzimtās valodas un svešvalodu mācīšanas metodika».
- 60 Vokabulārs — maza vārdnīca vai vārdu saraksts, kas pievienots hrestomātijai
vai kādai mācību grāmatas nodaļai.
- 61 Idioma — tikai attiecīgai valodai raksturīga nedalāma vārdkopa.
- 62 Precizāk: «Tikumiskās audzināšanas metodes».
- 63 Uzsvērta defektīvās uzvedības profilakse, kurai ir lielas priekšrocības salīdzinā-
jumā ar jau izveidojušos negatīvu iezīmju pārvarēšanu pāraudzināšanas pro-
cešā.
- 64 Frīgiešus — Mazāzijas iedzīvotājus — dēvēja par slinkiem un nevīžīgiem
ļaudīm.
- 65 Septiņas brīvās mākslas — *Septem artes liberales* — ietver vispārējās izglītības
pašu sākotni. Pirmais šo mācību priekšmetu kopumu pamatoja sengrieķu filo-
zofs Platons. Vispilnīgāk šis priekšmetu cikls tika ieviests viduslaiku universi-
tāšu jaunākajās, tā saucamajās mākslu fakultātēs, kur klausītājus (studentus)
ievirzīja studijām speciālajās fakultātēs (teoloģijas, juridiskajā un medicīnas).
Septiņas brīvās mākslas iedalīja 2 grupās: trivija zinātnes — gramatika, reto-
rika, dialektika; kvadrivija zinātnes — aritmētika, ģeometrija, astronomija un
mūzika. Mūsdienās šo mācību priekšmetu saturs ir būtiski mainījies. Viduslaiku
universitātēs un latīņu skolās šo priekšmetu saturs un izglītotajvērtība bija
pilnīgi atkarīga no skolotāju un profesoru erudīcijas un kvalifikācijas.
- 66 J. A. Komenskis ieteic attiecīgus psihiskos procesus veidot ciešā vienotībā un
mijiedarbībā.
- 67 Te uzsvērta ontoloģijas un izziņas teorijas apguves nozīme.
- 68 J. A. Komenskis apcer iespējamus nosacījumus pārliecības veidošanai jauniešiem.
- 69 J. A. Komenskis izvirza nosacījumus mācību metožu pilnīgošanai.
- 70 Skaidri redzama kļūda aprēķinos — ik nedēļas stundu skaitam jābūt 22.
- 71 Ar «panmetodiskajām grāmatām» J. A. Komenskis saprot universālos didaktis-
koš un metodiskos līdzekļus skolotājiem.

PERSONĀLIJAS UN SVARĪGĀKIE ĢEOGRĀFISKIE NOSAUKUMI «LIELAJĀ DIDAKTIKĀ»

- Abraāms (Abrahāms; mūsdienu literatūrā arī Abraāms, Abrams) — Bībeles persona, ebreju (Korānā — arī arābu) ciltstēvs. — 36, 56, 64, 165, 169
- Agrikola (*Agricola*) Georgs (īst. v. Georgs Bauers, *Bauer*; 1494—1555) — humānists, zinātnieks, kuram ir lieli nopelni sava laika mineraloģijā un kalnrūpniecībā. Viņa izstrādātā mineraloģijas sistēma tika izmantota līdz 19. gs. — 69
- Aleksandrs Lielais (arī Maķedonijas Aleksandrs; 356—323 p. m. ē.) — Maķedonijas valdnieks, ievērojams karavadonis. Valdnieka Filipa II dēls un mantinieks, sengrieķu filozofa Aristoteļa skolnieks. Viņa uzvarām vainagotie karagājieni sekmēja hellēnisma izplatīšanos Austrumos, kā arī deva iespēju grieķiem iepazīties ar Austrumu kultūru. Aleksandra izveidotā lielākā seno laiku valsts (no Donavas līdz Indai) pēc viņa nāves izira. — 43, 81, 90, 188
- Alštēds (*Alsted*) Johans Fridrihs (1588—1638) — filozofijas profesors Herbornas universitātē, kur mācījies Komenskis. Ļoti spēcīgi ietekmējis Komenski. Vēlāk filozofijas un teoloģijas profesors Veisenburgā, Viņa darbi: «Svēto grāmatu triumfs» un «Enciklopēdija» 4 sējumos. — 191
- Andrē (*Andreā*) Johans Valentīns (1586—1654) — augsta ranga garīdznieks Virmberģā. Uzstājies pret latīņu valodas un katķisma mehānisku mācīšanu. Viņa uzskati ietekmējuši Komenski. Savā sacerējumā apliecinājis garīgo tuvību T. Kampanellas «Saules pilsētā» paustajām idejām. — 22, 24, 26, 27
- Antiohs III (*Antiochos*) Lielais (242—187 p. m. ē.) — Seleikīdu valsts valdnieks. — 167
- Apollons (*Apollōn*) — gudrības, mākslas un saules dievs sengrieķu un romiešu mitoloģijā un reliģijā. — 41
- Arhimēds (*Archimēdēs*; ap 287—212 p. m. ē.) — sengrieķu matemātiķis un mehāniķis, viens no mehānikas zinātnes radītājiem. Formulējis hidrostatikas un aerostatikas pamattēzes (Arhimēda likums). Piedalījies Sirakūzu aizstāvēšanā pret romiešiem. Arhimēdu nogalinājis romiešu karavīrs. Pirms nāves zīmējis smiltis ģeometriskas figūras un teicis romietim: «*Noli tangere circulos meos!*» («Neaiztiek manus apļus!») — 69, 76, 84, 85
- Aristotelis (*Aristotelēs*; 384—322 p. m. ē.) — sengrieķu filozofs un zinātnieks. Līcis pamatus humanitārajām zinātnēm un dabaszinātnēm. Aleksandra Lielā audzinātājs, Platona skolnieks. Dziļi ietekmējis filozofijas zinātni. Atēnās nodibinājis pats savu skolu — Likeju (no tā arī cēlies mācību iestādes nosau-

- kums — licejs). Viduslaikos bija pazīstama galvenokārt Aristoteļa loģika, kā arī tā viņa filozofijas daļa, kas bija pieņemama katoļu baznīcai. Ir pieņemts Aristoteļa darbus pēc satura iedalīt 7 grupās: 1) traktāti par loģiku, 2) traktāti par nedzīvo dabu, 3) traktāti par dzīvo dabu, 4) vispārteorētiski apcerējumi, 5) darbi par ētiku, 6) darbi par sabiedriski politiskajiem jautājumiem un vēsturi, 7) darbi par mākslu un daiļrunību. Komenskis zināja tikai daļu no Aristoteļa darbiem, turklāt sagrozītā veidā. — 52, 55, 80, 89, 105, 118, 158, 164, 169, 175, 180, 202
- Ārons — Vecās Derības persona, virspriesteris, Mozus brālis. — 173
- Asklēpijs (*Asklēpios*) — ārstniecības dievs sengrieķu mitoloģijā. Seno romiešu mitoloģijā viņš dēvēts par Eskulāpiju. — 133
- Augustīns (*Augustinus*) Aurēlijs (354—430) — kristiešu teologs, filozofs. Strādādam par bīskapu Hīponā (Ziemeļāfrikā), cīnījies pret ķecerību kristīgajā baznīcā. Visplašāk zināmi viņa darbi «Par Dieva valstību» un «Atzišanās» (tā bijusi par paraugu Ž. Z. Ruso darbam «Atzišanās»). — 89, 132, 136, 164, 175, 179, 202
- Bābele — Bībeles sižetos minēta vieta, kur, ceļot torni, sajaukušās valodas. Vēsturiska reālija ir Babilona — sena pilsēta Divupes ziemeļos Eifratas krastos. Tās drupas atrodas netālu no tagadējās Hillas pilsētas Irākā. No 19. gs. p. m. ē. Babilonijas valsts, vēlāk Jaunbabilonijas galvaspilsēta. — 32, 37
- Bembo (*Bembo*) Pjetro (1470—1547) — itāliešu rakstnieks, Romas pāvesta Leona X sekretārs, vēlāk — kardināls. Viņa latīņu un itāļu valodā sarakstītajām grāmatām bija skaists stils. — 173
- Bernārs (*Bernard de Clairvaux*; 1090—1153) — franču filozofs, teologs, Klervo (Francijā) klostera dibinātājs un abats. Bijis stingrs askēts, ar savas personības īpašībām ietekmējis laikabiedrus. Asi kritizējis tā laika katoļu garīdzniecības trūkumus. Viņa sprediķi iedvesmojuši Otrajam krusta karam. — 52, 212
- Bodīns (*Bodinus*) Elija (1600—1650) — pedagogs un gramatiķis, sarakstījis traktātu par mācīšanas mākslu. — 26
- Celzs (*Celsus*) Auls Kornēlijs (ap 25 p. m. ē. — ap 50 m. ē.). Sarakstījis tajos laikos labāko medicīnas traktātu. Viņa darbi par lauksaimniecību, karamākslu, retoriku gājuši bojā. — 202
- Cepers (*Zepper*) Vilhelms (1594—1614) — Komenska laikabiedrs, teologs Herbornā. — 191
- Ciāna — Bībeles sižetos minēta vieta, pestīšanas un nākamās dzīves ilgu simbols kristietībā. Nosaukums iegūts no Cionas kalna Jeruzalemē, uz kura bijuši Dāvida pils un Salamana celtais Jahves templis. — 30, 31, 37
- Cicerons (*Cicero*) Marks Tullijs (106—43 p. m. ē.) — lielākais romiešu orators, filozofs rakstnieks. Ieņēmis augstus valsts amatus, piedalījies politiskajās cīņās. Izveidojis klasiskās latīņu daiļprozas valodu un stilu. Cicerona darbos ir daudz pedagogisku atziņu. Komenskis bieži tās citē. — 105, 132, 147, 148, 151, 152, 169, 173, 175, 176, 180, 191, 202
- Daniēls — senebreju pravietis, tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 38, 56, 64, 92, 167
- Dāvids — Izraēlas un Jūdejas valsts valdnieks (11. gs. b. — ap 950 p. m. ē.). Iekaroja seno kānaāniešu pilsētu Jeruzalemi, kas kļuva par valsts galvaspilsētu.

- Dāvīda valdīšanas laikā izveidojās centralizēta Izraēlas un Jūdejas valsts. Bībelē tēlots kā drošminieks, kas uzvarējis filistiešu milzi Goliātu. Pēc tradīcijas Dāvīds tiek uzskatīts par psalmu autoru. — 32, 33, 56, 161, 164, 170, 171, 176, 177, 179, 213
- Daidals (*Daidalos*) — sengrieķu mitoloģijā persona, kas Krētas salas valdniekam Mīnojam izbūvējusi milzīgu labirintu. Daidals kritis nežēlestībā un ticis notiesāts uz nāvi. Lai izbēgtu, viņš izgatavojis sev un savam dēlam Ikaram spārnus no spalvām un vaska. Lidojot uz Sicīliju, Ikars pietuvojies pārāk tuvu saulei, vasks izkusis, un viņš iekritis jūrā un noslīcis. — 86
- Diogēns (*Diogenēs*; arī Diogens Sinopietis, *Diogenēs Sinopeus*; ap 404 — ap 323 p. m. ē.) — sengrieķu filozofs, kiniķis. Pasludinājis sevi par pasaules pilsoni. Noraidījis visus civilizācijas sasniegumus. Leģenda stāsta, ka Diogens dzīvojis saskaņā ar savu mācību un mitinājies mucā. — 21, 23, 36
- Docēmijs (*Docemius*) Justs — Brandenburgas kūrfirsta padomnieks. Nesekmīgi mēģinājis pārstrādāt Komenska darbu «Atvērtās durvis uz valodām». — 151
- Dresers (*Dresser*) Matejs (1535—1607) — klasisko valodu profesors Erfurtes, Jēnas un Leipcigas universitātēs. Meisenes firstu skolas rektors. Pazīstams ir viņa darbs «Par jauno un seno disciplīnu». — 59
- Edene — Vecajā Derībā attēlotā paradīze zemes virsū, Ādama un Ievas dzīves vieta pirms grēkā krišanas. — 30, 31
- Ecehiēls (mūsdienu literatūrā arī Ecekiēls) — senebreju pravietis, tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām gāmatām. — 30
- Eidēms (*Eudēmos*; ap 300 p. m. ē.) — sengrieķu filozofs, matemātiķis un astrologs, viens no ievērojamākajiem Aristoteļa skolniekiem. — 148
- Eiripīds (*Euripidēs*; ap 480—406 p. m. ē.) — viens no visizcilākajiem sengrieķu dramaturgiem. Cēlies no Atēnu aristokrātu dzimtas. Sarakstījis 92 lugas, no kurām saglabājušās 17 traģēdijas un 1 satīru drāma. Ievērojamākās traģēdijas: «Mēdeja», «Ifigenija Aulidā», «Ifigenija Tauridā», «Elektra» u. c. — 68
- Elija — Vecās Derības pravietis. — 161, 163
- Epiktēts (*Epiktētos*; ap 50 — ap 138) — sengrieķu filozofs, stoiķis. Bijis vergs, pēc brīvīšanas filozofijas skolotājs Romā. Epiktēta mācību pierakstījis viņa skolnieks Arriāns. Saglabājušies «Epiktēta prātojumi» un citi darbi. Epiktētš atzinis cilvēku un tautu vienlīdzību, cilvēku iekšējo brīvību, aicinājis nekurnēt par likteni, tikumiski pilnveidoties. — 161, 178
- Ēzops (*Aisōpos*; 6. gs. p. m. ē.) — sengrieķu dzejnieks. Viņa dzīve ir apvīta ar leģendām. Apvainots svētumu zaimošanā, par sodu nogrūsts no klints. Ēzops tiek uzskatīts par fabulas žanra radītāju. Viņa fabulām raksturīga vienkāršība un alegoriska tēlainība. — 117
- Fausts (*Faustus*) Johans (ap 1480—1539) — Johana Gūtenberga palīgs grāmatu iespiešanā. — 77
- Fests (*Festus*) Seksts Pompejs (3. gs. m. ē.) — romiešu rakstnieks, gramatiķis. Sakārtojais arheologa Verija Flaka darbu «Par vārdu nozīmi», vienlaikus izskaidrojot senos vārdus. — 44
- Filips II (*Philippos II*; 383—336 p. m. ē.) — Maķedonijas valdnieks. Maķedonijas Aleksandra tēvs. Nodibināja Maķedonijas kundzību Grieķijā. — 81
- Flats (*Flutt*) Roberts (1574—1637) — ārsts un fiziķis Oksfordā. Daudz ceļojis — bijis Francijā, Spānijā, Itālijā, Vācijā. Guvis labas zināšanas matemātikā un

- mehānikā, taču viņa uzskatos izpauzušies arī misticisma elementi. — 141
- Fogels (*Vogel*) — vācu pedagogs. Tuvāku ziņu nav. — 26
- Forcijs (*Fortius*) Joahims (miris 1536) — filologs un matemātiķis. Dzimis Antverpenē. Izglītību ieguvis imperatora Maksimiliāna I galmā. Viņa ievērojamākais darbs ir «Grāmata par mācību pamatiem». Šo grāmatu Komenskis izdevis no jauna ar nosaukumu «Atdzimušais Forcijs». — 123
- Fortūna — laimes, likteņa un veiksmes dieviete seno romiešu mitoloģijā. — 176
- Freijs (*Frey*) Žans Sesils (miris 1631) — filozofs un mediķis, profesors Parīzē. Iestājies par latīņu valodas praktisku mācīšanu. — 26, 209
- Fulgencijs (*Fulgentius*; ap 500) — kristiešu rakstnieks, dzīvojis Ziemeļāfrikā, Sardīnijā, Romā. Savos darbos polemizējis ar tā laika baznīcas atkritējiem. — 167
- Galēns (*Claudius Galenus*; 129—200 vai 201) — seno grieķu un romiešu ārsts un dabaspētnieks, antikās medicīnas klasiķis. Pētījis cilvēka anatomijas un fizioloģijas problēmas, attīstījis tālāk Hipokrata humorālo teoriju, radījis pirmo asinsrites koncepciju. Aprakstījis metodes, kā no augu un dzīvnieku produktiem iegūt medikamentus. Galēna mācība ietekmējusi medicīnas attīstību vairāk nekā 1000 gadu pēc viņa nāves. — 202
- Gellijs (*Gellius*) Auls (130—170) — romiešu rakstnieks, dzīvojis Romā un Atēnās. Nodarbojies ar filozofiju, retoriku. Sarakstījis darbu 20 sējumos «Atikas nakts». Tajā riņināta saruna ar daudziem zinātniekiem un doti izvilcumi no grieķu un romiešu rakstnieku darbiem. — 202
- Glaums (*Glaum*) — vācu pedagogs. Tuvāku ziņu nav. — 26
- Gregors, Nazianzas Gregors (*Grēgorios Nazianzēnos*; ap 330 — ap 390) — grieķu dzejnieks, teologs. Bijis Konstantinopoles patriarhs, taču teoloģisku domstarpību dēļ atkāpies no šī amata, kļuvis par askētu. Saglabājušās daudzas viņa vēstules, dzejoļi un 45 runas, kas gadsimtiem ilgi kalpojušas par stila paraugiem. — 26, 213
- Grocijš (*Grotius*) Hugo (arī Heigs de Grots, *de Groot*; 1583—1645) — nīderlandiešu jurists. Viens no dabisko tiesību skolas un starptautisko tiesību zinātnes pamatlicējiem. Politiski reliģisko strīdu dēļ bijis spiests bēgt uz Franciju, vēlāk apmeties Zviedrijā. Visplašāk zināmi ir viņa darbi «Par kara un miera tiesībām», «Brīvā jūra». — 103
- Gularcijs (*Gulartius*) Šīmanis (1543—1628) — protestantu teologs Ženēvā. — 59
- Gvarinoni (*Guarinoni*) Ipolito (dzīvojis 17. gs. pirmajā pusē) — ārsts Hallē. Sarakstījis oriģinālu grāmatu «Cilvēku dzimuma bojāejas briesmas». — 90
- Hagajs — senebreju pravietis. Tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ievietotajām grāmatām. — 214
- Hagāra — Bībeles persona, verdzene, kas dzemdēja Ābrāmam dēlu. — 170
- Helikons — 1748 m. augsts kalns Grieķijā, kur, kā stāsta sengrieķu mīti, dzīvojušas mūzas un Apollons. Senie grieķi uzskatīja, ka pēc Pegasa pakava sitiena tur izveidojies avots, kura ūdens iedvesmojis dzejniekus. — 177
- Helvigs (*Helwig*) Kristofors (1581—1617) — Gīsenes universitātes teoloģijas un austrumu valodu profesors. Teicami zinājis senebreju valodu, bijis ievērojams metodīķis. Pazīstama ir viņa «Universālā gramatika». — 26
- Hermions — kalnu masīvs Sirijā. — 177
- Hērods II (*Herodes*) Antipa (22 p. m. ē. — 39 m. ē.) — tetrarhs Galilejā, kur

- (saskaņā ar evaņģēlijiem) sākusies Jēzus sludinātāja darbība. Jaunajā Derībā stāstīts, ka Hērods līcis nocirst galvu Jānim Kristītājam. — 167
- Hieronijms (*Hieronimus*) Eisebijs Sofronijs (ap 340—419 vai 420) — latīņu baznīcas tēvs. Mācījies Romā. Eremitis Sirijā, priesteris un pāvesta padomnieks Romā. Vadījis klosteri Betlēmē. No ebreju un grieķu tekstiem pārtulkojis Biblii latīņu valodā («Vulgata»). Ir daudzu teoloģisku sacerējumu autors. — 115, 174, 202
- Hierons Jaunākais (*Hierōn*, 268—215 p. m. ē.) — Sirakūzu valdnieks. Veicinājis lauksaimniecības un rūpniecības izaugsmi, pēc viņa norādījuma uzceltas daudzas izcilas celtnes. Ir zināms viņa būvētais liels kuģis, kas nav ietilpis nevienā Sicīlijas ostā, tādēļ uzdāvināts Ēģiptes valdniekam Ptolemajam. Kuģa būvi vadījis Arhimēds. — 76, 84
- Hipērijs (*Hyperius*) Andrejs (1511—1564) — reformācijas kustības teologs. Sākumā mācījies Parīzē dialektiku un retoriku, vēlāk pievērsies teoloģijai, kļuvis par profesoru Marburgā. Rakstījis par pedagogijas jautājumiem vācu un latīņu valodā. — 163
- Hipokrāts (*Hippokratēs*; 460—377 vai 356 p. m. ē.) — sengrieķu ārsts, zinātniskās medicīnas pamatlicējs. Mācījies savas dzimtas ārstu skolā. Jaunībā daudz ceļojis un apguvis citu zemju ārstu darba pieredzi. Pētījis slimību izcelsmi, noteicis slimību pamatstadijas. Uzskatījis, ka jāārstē nevis slimība, bet gan slimais cilvēks. Formulējis ārsta ētikas un morāles principus; ārsta zvērests tiek piedēvēts Hipokrātam. — 88, 89, 133, 202, 203
- Homērs (*Homēros*) — sengrieķu dzejnieks, kuram piedēvēta eposu «Iliāda» un «Odiseja» sacerēšana. — 177
- Horācijs (*Horatius*, pilnā vārdā Kvints Horācijs Flaks; 65—8 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks. Izglītojies Romā, vēlāk Atēnās. Piedalījies politiskajās cīņās, vēlāk pievērsies literatūrai. Rakstījis odas, satīras, vēstules. Ievērojamākais Horācija darbs «Odas». Visi Horācija darbi ir saglabājušies. — 117, 140, 176
- Hozejs — senebreju pravietis. Tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 170
- Hrīsijs (*Chrēsippos*; ap 280—208 vai 205 p. m. ē.) — sengrieķu filozofs, viens no ievērojamākajiem stoicisma pārstāvjiem, par kuru tika teikts: «Ja nebūtu Hrīsijs, tad nebūtu arī stoīķi.» Pazīstams kā ražīgs rakstnieks, kas sarakstījis apmēram 700 darbu. Taču no tiem saglabājušies tikai fragmenti. — 212
- Ijabs — senebreju pravietis, tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 46, 58, 161
- Isīdors (*Isidorus*; ap 570—636) — viens no ievērojamākajiem 6.—7. gs. rakstniekiem latīņu valodā. Sevīļas bīskaps. Pievērsies grieķu un latīņu valodas problēmām. — 175
- Isokrāts (*Isokratēs*; 436—338 p. m. ē.) — slavens retorikas skolotājs un publicists Atēnās, Platona draugs. Dibinājis un vadījis retorikas skolu, kurā mācījušies labākie grieķu oratori. Ietekmējis arī romiešu oratorus, to skaitā arī Ciceronu. No viņa darbiem saglabājusies 21 runa un vairākas vēstules. — 106
- Jānis — Jēzus Kristus māceklis, apustulis Jaunajā Derībā. Viņu uzskata par Jāņa evaņģēlija, trīs vēstuļu un Atklāsmes grāmatas autoru. — 29, 32, 42, 46, 165, 166, 167, 169, 171, 212
- Jānis Zeltamute (*Iōānnēs Chrysostomos*; ap 350—407) — bizantiešu baznīcas tēvs, Konstantinopoles patriarhs. Slavens orators, daudzu sprediķu, panegiriku,

- psalmu un Bībeles komentāru autors. Atstājis 804 sprediķus par dažādiem kristietības un tikumības jautājumiem. — 170
- Jehova (mūsdienu literatūrā arī Jahve) — jūdaisma dievs. — 177
- Jēkabs — Vecās Derības persona (Jēkaba 12 dēli kļuviši par senebreju cilšu ciltstēviem). Apustulis, tiek uzskatīts par autoru vienai no Jaunajā Derībā ietvertajām vēstulēm. — 165, 167, 169, 170, 214.
- Jeremija — senebreju pravietis, tiek uzskatīts par Vecajā Derībā ietvertās Jeremijas grāmatas un Raudu dziesmu autoru. — 31, 34, 37, 170, 173
- Jeruzaleme — pilsēta Dienvidaustrumāzijā. Pirmoreiz minēta 2. gt. vidū p. m. ē. Bagāta ar agrās kristietības pieminekļiem. — 33, 34, 35
- Jesaja — senebreju pravietis, tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 30, 31, 34, 160, 166, 169, 170, 171, 175, 180, 211
- Jēzus Kristus — kristietībā dievcilvēks, kuru no Svētā Gara ieņēmusi un dzemdējusi dievmāte Marija. Jaunajā Derībā aprakstīta viņa dzīve, mācība un darbība. — 28, 29, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 44, 56, 57, 64, 69, 71, 90, 94, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 172, 173, 176, 177, 178, 183, 189, 190, 210, 211, 212, 213
- Josefs Flāvijijs (*Josephus Flavius*; ap 37 — ap 100 m. ē.) — senebreju vēsturnieks. Jūdejas karā viens no jūdu karaspēka pavēlniekiem. Nokļuvis gūstā, pārgājis romiešu pusē. Vēlāk kļuvis pār Romas imperatora Vespasiāna brīvvali. Galvenie darbi: «Jūdejas karš» un «Jūdejas vēsture». — 64
- Jozua — senebreju pravietis. Tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 169, 170, 172, 177
- Jūda Iskariots — Bībeles persona, viens no Jēzus Kristus apustuļiem. Par 30 sudraba grašiem nodevis Kristu. Pēc tam, sirdsapziņas mocīts, nonāvējies. — 167
- Jūliāns Atkritējs (*Julianus Apostata*; 331 vai 332—363) — Senās Romas imperators. Kaut arī bija guvis kristietisku audzināšanu, tomēr sliecās uz pagānisko filozofiju un reliģiju. Izdevis ediktus, kas bija vērsti pret kristiešiem, tādēļ arī ieguvis iesauku «Atkritējs». Saglabājušies daži viņa darbi un vēstules grieķu valodā. — 173
- Juvenāls (*Juvenalis*) Decims Jūnijs (ap 60 — ap 127) — romiešu dzejnieks, ievērojams satīru autors. Asi vērsies pret sava laika sabiedrības netikumiem. Viņa stingro morāles uzskatu dēļ viduslaikos bieži citēts. Daži no viņa izteikumiem ir populāri arī mūsdienās, piemēram, «Veselā miesā vesels gars». — 68
- Kamerārijs (*Camerarius*) Libhards (1500—1574) — viens no izcilākajiem 16. gs. zinātniekiem. Kļuvis par profesoru 18 gadu vecumā. 1530. un 1555. g. piedalījies Augsburgas saeimā. Reformējis Leipcigas universitātes darbu. Sadarbojies ar F. Melanhtonu. Darbi filozofijā, sabiedrības un baznīcas vēsturē. — 59
- Kānaāna — teritorija, kurā ietilpa Palestīna, Sīrija un Feniķija pirms izraēliešu cilšu ienākšanas (13. gs. p. m. ē.). Bībeles sīžetos minēta vieta. — 32, 45, 170
- Kārlis Lielais (lat. *Carolus Magnus*, fr. *Charlemagne*; 742—814) — Franku valsts karalis, no 800. g. imperators. Daudzos iekarošanas karos stipri paplašinājis valsts teritoriju un radījis impēriju. Atbalstījis katoļu baznīcu, dibinājis skolas. Savā galmā uzaicinājis tā laika ievērojamākos zinātniekus, piemēram, F. Alkvīnu. Pēc Kārļa Lielā nāves Franku impērija saira. — 64
- Kaseļskis — landgrāfs Hesēnē. Tuvāku ziņu nav. — 59
- Kasiodors (*Cassiodorus*) Magnuss Aurēlijs (ap 490 — ap 583) — romiešu rakst-

- nieks un valstsvīrs ostgotu karaļa Teodoriha Lielā laikā. Vēlāk iestājies klosterī. Sarakstījis grāmatu «Norādījumi», kurā ir ietverti visi brīvo mākslu priekšmeti: gramatika, retorika, dialektika, aritmētika, ģeometrija, mūzika, astronomija. — 170
- Kastālijas avots — avots pie Parnasa Delfu tuvumā. Pravietošanas un poētiskās jaunrades iedvesmotājs. — 177
- Katons (*Cato*) Marks Porcijs Vecākais (234—149 p. m. ē.) — Senās Romas valstsvīrs, vēsturnieks. Kļuvis slavens ar vīrišķību karā, nenopērkamību miera apstākļos. Ticis ievēlēts par Romas republikas cenzoru (tikumu sargu). Vērsies pret Romas helenizāciju. Nesamierināms Romaš sāncensēs Kartāgas pretinieks. Tiek uzskatīts par romiešu prozas aizsācēju. Līdz mūsdienām saglabājies viņa traktāts «Par zemkopību». — 81
- Katulls (*Catullus*) Gajs Valerijs (ap 87 — ap 54 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks, kas pievērsās jūtu un intīmo pārdzīvojumu tēlojumam. Viņa milas dzejoļi veltīti Lesbijai. Dzeja ir vienkārša, maiga, tās valoda ir tuva tautas valodai. — 169, 172, 176
- Kinners (*Kinner*) Cipriāns — vācu didakts. Komenskis viņu min kā grāmatas «Atvērtas durvis uz valodām» papildinātāju. — 151
- Kiprīda (*Cypris*) — sengrieķu dievietes Afrodītes pievārds; cēlies no Kipras salas nosaukuma. Saskaņā ar grieķu mitoloģiju Kiprīda ir Zeva meita, Hēfaista sieva, Areja mīļākā, laulības un bieži arī jutekliskas, nepastāvīgas mīlas dieviete. — 68
- Knapijs (*Cnapius*) Gregors (1564—1638) — poļu jezuīts, matemātikas un teoloģijas profesors. Viņa sastādītā vārdnīca, kuru piemin Komenskis, iznāca 1620. gadā. Pēc tam vēl vairākkārt izdota. — 118, 155
- Kolumbs (it. *Colombo*, spān. *Colón*) Kristofors (1451—1506) — jūrasbraucējs. Atklājis Ameriku un vairākas salas. — 76
- Konstantīns I Lielais (*Constantinus I Magnus*) Flāvijs Valerijs (ap 285—337) — Senās Romas imperators. Veica valsts aparāta centralizāciju, atbalstīja kristiešu baznīcu, Pirmais Romas imperators, kas pieņēma kristietību. Izveidoja jaunu galvaspilsētu — Konstantinopoli. Krievu pareizticīgo baznīcā, kā arī armēņu baznīcā Konstantīns Lielais tiek dēvēts par Svēto. — 33
- Kvintiliāns (*Quintilianus*) Marks Fābijs (ap 35 — ap 96) — romiešu orators, viens no visspilgtākajiem sava laika pedagoģijas teorijas pārstāvjiem. Pazīstams ir viņa darbs «Oratora māksla». Tas ir pirmais mēģinājums radīt romiešu audzināšanas teoriju. Izmantojot imperatora Vespasiāna aizbildniecību, atvēris pirmo oratoru mākslas sabiedrisko skolu, kurā guvuši izglītību jaunie romieši, kas gatavojušies valsts amatiem. Kvintiliāns bija pirmais profesors, kas no valsts kases saņēmis atalgojumu. — 106, 120, 146
- Lācars — Bībeles persona, kuru no miroņiem atmodinājis Jēzus. — 163, 167
- Laktancijs (*Lactantius*) Firmiāns (dzimšanas gads nezināms, miris ap 317) — kristiešu teologs, Konstantīna I Lielā dēla audzinātājs. Ir sarakstījis daudz darbu, galvenokārt par reliģiskiem jautājumiem. Laktāncija valoda ir vienkārša, skaidra, līdzīga Cicerona valodai un tiek uzskatīta par klasiskās latīņu valodas paraugu. — 56, 157
- Leons X (*Giovanni de Medicis*) — Romas pāvests (1475—1521). Rūpējies par zinātnēm un mākslu, interesējies par antikās mākslas un literatūras pieminekļiem. — 173

- Lipsijs (*Lipsius*) Justs (1547—1606) — ievērojams nīderlandiešu zinātnieks filologs. Izdevis romiešu vēsturnieka Tacita darbus. Pazīstams ir viņa darbs «Stoīķu mācības fizioloģija». — 197
- Livijs (*Livius*) Tits (59 p. m. ē. — 17 m. ē.) — romiešu vēsturnieks. Viņa galvenais darbs ir «Romas vēsture no pilsētas dibināšanas». Pavisam sarakstītas 142 grāmatas (saglabājusies 1.—10. un 21.—45. grāmata). — 202
- Longolijs (*Longolius*) Hristofors (1488—1522) — Cicerona darbu labs zinātnis. Savās vēstulēs un runās centies viņu burtiski atdarināt. Dzīvojis un strādājis Parīzē. — 69
- Lubins (*Lubinus*) Eilhards (1565—1621) — teoloģijas un poētikas profesors Rostokas universitātē. Izdevis Jauno Derību grieķu, latīņu un vācu valodā, kā arī grieķu un latīņu valodas mācību grāmatu (tajā viņš iebilst pret valodu mehānisku mācīšanu). — 26, 27, 74, 183
- Lucīlijs (*Lucilius*) Gajs (ap 180—102 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks, kuru savās vēstulēs uzrunā filozofs Seneka. — 91
- Lūka — apustuļa māceklis, tiek uzskatīts par autoru vienam no Jaunajā Derībā ietvertajiem evaņģēlijiem. — 28, 32, 35, 46, 71, 162, 163, 167, 190, 211, 213
- Lukiāns (*Lukianos*; ap 120 — ap 190) — sengrieķu rakstnieks. Rakstījis satīriskus dialogus, pamfletus, parodijas. Nozīmīgākie darbi: «Dievu sarunas», «Hēterū sarunas», «Mirušo sarunas» u. c. Rakstījis lieliskā grieķu valodā. Ietekmējis pasaules literatūras attīstību. — 172
- Luters (*Luther*) Mārtiņš (1483—1546) — vācu domātājs un sabiedriska darbinieks, baznīcas reformācijas kustības vadītājs. Atbalstījis izglītības sistēmas pārveidošanas ideju. Cīnījies par mācību satura pārkaršanu universitātēs, kurās tolaik galvenā uzmanība tika pievērsta grieķu un romiešu literatūrai. Lai visi spētu lasīt Biblii, aizstāvējis vispārējās izglītības ideju. Vislielākā nozīme šajā sakarā ir viņa vēstulei pilsētu galvām un muižniecībai. Tulkojis Biblii vācu valodā, liekot pamatu vienotas normatīvas vācu literārās valodas izveidei. Sacerējis daudzas garīgās dziesmas, centies dievkalpojumos plašāk ieviest mūziku. Viņa jautājumu un atbilžu veidā izstrādātais katķisms vairākus gadsimtus bija galvenā mācību grāmata Vācijā. To lietoja arī Baltijā. — 73, 137, 161, 213
- Maleahijs — senebreju pravietis. Tiek uzskatīts par autoru vienai no Vecajā Derībā ietvertajām grāmatām. — 214
- Marciāls (*Martialis*) Marks Valerijs (ap 40 — ap 102) — romiešu dzejnieks. Dzimis Spānijā. Sarakstījis 15 epigrammu grāmatas. Epigrammu pamatā ir sadzīves situācijas vai kādas tipiskas rakstura iezīmes. Dziļi ietekmējis Eiropas literatūras attīstību. — 172
- Marks — apustuļu māceklis, tiek uzskatīts par autoru vienam no Jaunajā Derībā ietvertajiem evaņģēlijiem. — 33, 34, 94, 178, 179
- Marss — kara dievs seno romiešu mitoloģijā. — 176
- Matejs — apstulis, tiek uzskatīts par autoru vienam no Jaunajā Derībā ietvertajiem evaņģēlijiem. — 33, 35, 36, 42, 46, 56, 57, 71, 162, 178, 180, 211
- Melanhtons (*Melanchthon*) Filips (1497—1560) — tuvākais M. Lutera līdzgaitnieks, zinātnieks, teologs, grieķu valodas profesors. Ievērojamākais vācu humanists cīņā pret sholastiku skolās un universitātēs. Jau 17 gadu vecumā mācījies universitātē, analizējis Vergilija, Terencija, Cicerona darbus. Pamatotais klasiskās izglītības nepieciešamību, it īpaši akcentējis grieķu valodas

- nozīmi. No viņa pedagoģiskajiem sacerējumiem visplašāk zināmi ir darbi «Par jauniešu zinātnisko nodarbību pārkārtošanu», kā arī «Nirnbergas skolas statūti». Viņa sarakstītās grieķu un latīņu valodas mācību grāmatas tika lietotas gadsimtiem ilgi. Ieguvis nosaukumu «Vācijas skolotājs» — «*Praeceptor Germaniae*». — 26, 109, 175
- Merkurs (*Mercurius*) — saskaņā ar romiešu mitoloģiskajiem priekšstatiem sākumā lopkopības un ganu, bet vēlāk ceļinieku un tirgotāju aizbildnis. Sengrieķu mitoloģijā tam atbilda Hermejs. — 78, 81, 201
- Mirandola — sk. Piko della Mirandola.
- Molohs — dievs rietumsemitu mitoloģijā. Viņa ieželināšanai dedzināti mazi bērni. — 179
- Mozus — senebreju pravietis, jūdaisma pamatlicējs. Pēc Bībeles sižeta ar Jahves palīdzību atbrīvojis senos ebrejus no ēģiptiešu verdzības un cauri tuksnesim aizvedis līdz Kānaānai. Sinaja kalnā Jahve pasludinājis Mozum 10 baušļus. Tiek uzskatīts par 5 Vecā Derībā ietvertu grāmatu autoru. — 29, 36, 37, 46, 47, 48, 64, 163, 164, 169, 170, 171, 172, 173, 176, 177, 178, 179, 211, 213
- Nebukadnecars II — Babilonijas valdnieks (605—562 p. m. ē.). Iekarojis Sīriju un Palestīnu. Saskaņā ar Bībeli ebreju pravietis Daniēls jaunībā guvis gudrību Nebukadnecara galmā. — 56, 64
- Neptūns — avotu, strautu un upju dievs seno romiešu mitoloģijā. — 176
- Nestors — Pilas valdnieks sengrieķu mitoloģijā, viens no galvenajiem Trojas kara dalībniekiem. Par spīti savam lielajam vecumam, izcēlies ar drosmi, nenogurdināmību un gaišu prātu. — 61
- Noa (mūsdienu literatūrā arī Noass) — Bībeles persona. Dievs pasludinājis Noam savu grību — uzsūtīt vispasaules plūdus, kas iznīcināšot pasaules ļaunumu. Pēc Dieva padoma Noa uzbūvējis šķirstu, kurā paslēpis savu ģimeni un pa vienam pārim no visas dzīvās radības. Plūdu beigās Noasa šķirsts nosēdies uz Ararata kalna virsotnes Armēnijā. — 213
- Olimps — 2917 m. augsts, sniegiem klāts kalnu masīvs Grieķijā. Sengrieķu mitoloģijā — dievu mājoklis. — 177
- Orfejs (*Orpheus*) — dziedonis sengrieķu mitoloģijā, mūzas Kalliopes dēls. Ar savu skaisto dziedāšanu savaldzinājis ne tikai cilvēkus, bet arī zvērus, kokus, klintis, upes. — 177
- Ovidijs (*Ovidius*) Pūblijs Nāsons (43 p. m. ē. — 18 m. ē.) — viens no spilgtākajiem tā sauktā Augusta laikmeta romiešu dzejniekiem. Daiļrades pirmajā posmā rakstījis mīlas liriku, otrajā — sacerējis mitoloģisko poēmu «Pārvērtības» («*Metamorfozes*»). Trešais daiļrades posms aptver to laiku, kad Ovidijs bija izsūtīts trimdā Tomi pilsētā (tagad Konstanca) pie Melnās jūras. Sajā laikā sarakstījis «Skumjās elēģijas», poēmu «Ibiss» u. c. — 169, 172, 173
- Parnass — kalnu masīvs Vidusgrieķijā. Augstākā virsotne — 2458 m. Tā piekāvē Delfos esot bijis Apollona mājoklis. Tur bijis arī mūzu svētais Kastālijas avots. Tāpēc Parnass tika godināts kā dzejas un daiļes simbols. — 177
- Pāvils — Jēzus Kristus māceklis, apustulis Jaunajā Derībā. Viņu uzskata par Jaunās Derības 14 vēstījumu autoru. — 29, 32, 35, 37, 41, 44, 56, 57, 58, 64, 68, 71, 148, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 170, 171, 172, 173, 174, 177, 178, 180, 183
- Pēteris — Jēzus Kristus māceklis. Apustulis Jaunajā Derībā. Pirmais pasludinājis

- Jēzu par mesiju (Kristu). Viņu uzskata par Jaunās Deribas 2 vēstījumu autoru. — 41, 46, 58, 163, 165, 173, 178, 179, 212
- Piko della Mirandola (*Pico della Mirandola*) Džovanni (1463—1494) — itāliešu domātājs, agrā humānisma pārstāvis, panteists. Popularizējis tēzes, kas daļēji bija aizgūtas no jūdaisma un musulmaņu tekstiem, tāpēc katoļu baznīca viņu vajāja. Mirandolam bijusi fenomenāla atmiņa — varējis atkārtot līdz 20 000 vārdu tāda secībā, kādā tie dzirdēti. Aizstāvējis J. A. Komenskim tuvo ideju par cilvēku kā mikrokosmu. — 90
- Pitagors (*Pjthagoras*; ap 570 — ap 500 p. m. ē.) — sengrieķu matemātiķis, filozofs. Nostāsts vēstī, ka jaunībā Pitagors daudz ceļojis, iepazīties ar daudz Austrumzemju matemātiskajiem un reliģiski politiskajiem uzskatiem. Vēlāk apmeties uz dzīvi Dienviditālijas pilsētā Krotonā, kur nodibinājis slepenu biedrību (skolu). Uzskata, ka Pitagors ieviesis sistemātiskus pierādījumus ģeometrijā, pierādījis teorēmu par sakarībām taisnleņķa trijstūrī. Pitagors atzinis, ka dvēsele ir nemirstīga, atzinis metempsihozi (dvēseļu ceļošanu) un visu dzīvo būtņu radniecību. Viņa mācība par skaitļiem un harmoniju ir ietekmējusi Platonu. — 54, 69
- Pitaks (*Pittakos*) — viens no senās Grieķijas septiņiem gudrajiem (ap 7. gs. beigas — 6. gs. sākums p. m. ē.). Valdījis savā dzimtajā pilsētā Mitilēnē (Lesbas salā). Rakstījis pirmos likumus. — 41
- Platons (*Platōn*; 428 vai 427 — 348 vai 347) — sengrieķu filozofs, Sokrata skolnieks, Aristoteļa skolotājs. Atēnās nodibinājis savu filozofijas skolu — Platona akadēmiju. Nozīmīgu filozofisku dialogu autors. Platona pedagoģiskie uzskati cieši saistīti ar viņa ideālistisko filozofiju un politiskajiem uzskatiem. Visplašāk tie ir izklāstīti grāmatā «Valsts» un «Likumi». Platons bija ne tikai filozofs, bet arī dzejnieks. Viņa sacerējumu lielākā daļa ir nepārspēti daiļliteratūras paraugi, kuros ietverti visdziļākie filozofijas jautājumi. — 55, 60, 132, 142, 161, 175, 178, 180, 192, 198, 202, 203
- Plauts (*Plautus*) Tits Makcijs (ap 244 — ap 184 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks. Rakstījis tikai komēdijas, no kurām saglabājušās 20. Dažus Plauta komēdiju sižetus ir izmantojuši Sekspīrs un Moljērs. — 140, 164, 169, 172, 173, 176, 180
- Plūtarchs (*Plūtarchos*; ap 46 — ap 120) — sengrieķu filozofs un rakstnieks. Viņa labākais darbs ir grieķu un romiešu izcilo cilvēku «Paralēlie dzīves apraksti», kā arī tā sauktie morāles traktāti. Audzināšanas nolūkā «Paralēlie dzīves apraksti» tika bieži lasīti skolās. Tos lasījuši arī daudzi jaunāko laiku rakstnieki, tajā skaitā arī Z. Z. Ruso. — 81, 202
- Prisciāns (*Priscianus*; 5. gs.) — romiešu gramatiķis no Cesarejas. Viņa galvenais darbs ir «Gramatikas mācība» (18 grāmatas). Viduslaikos šim darbam bija liela autoritāte. Tika plaši izmantots par mācību līdzekli. — 168, 182
- Ramē (*Ramee*) Pjērs (1515—1572) — filozofs, loģiķis. Cinījies par mācišanas reformām. Bijis Komenska dzīves laikā skolās lietoto latīņu un grieķu valodas mācību grāmatu autors. Darbs «Dialektika» ir pirmā filozofijas grāmata franču valodā. Daudzkārt ticis vajāts savu filozofisko uzskatu dēļ. Ticis nogalināts Bērtuļa naktī. — 109
- Ratke, Ratihijs (*Ratke, Ratichius*) Volfgangs (1571—1635) — ievērojams vācu pedagogs teorētiķis. Mācījies Hamburgas ģimnāzijā, pēc tam Rostokā filozofiju un teoloģiju. Pārtraucis studēt teoloģiju, sācis mācīties senebreju valodu.

Apmeklējis Angliju, vēlāk 8 gadus dzīvojis Amsterdamā, kur studējis matemātiku. Nesekmīgi mēģinājis reformēt Augsburgas, Magdeburgas un Rūdolfshtates skolas. Pratis saskatīt skolu trūkumus, taču nav mācējis tos novērst. Ir atstājis daudz rakstu. Uzskatījis, ka valodu mācīšanā ir jāizmanto rakstnieku darbi, nevis gramatikas vingrinājumi. Latīņu valodas apgušanas nolūkā ieteicis lasīt Terenciju. Sakārtojis un izdevis Plauta un Terencija komēdijas — 26

Riters (*Ritter*) Stefāns (miris 1620) — skolu rektors, mācību grāmatu autors. — 26
Roterdamas Erasms (arī Erasms Roterdamietis; *Erasmus Roterdamus*) Deziderijs (*Desiderius*; īst. v. Gerhards Gerharda d.; 1469—1536) — nīderlandiešu zinātnieks, humānists, rakstnieks. Ieguvis Eiropā slavu kā zinātnes, it sevišķi filoloģijas reformators. Izdevis daudzus antīko rakstnieku darbus, sagatavojis Jaunās Derības pirmiespieduma tekstu sengrieķu valodā un tā latīņu valodas tulkojumu. Nozīmīgākais darbs — «Muļķības slavinājums». Pedagoģijā noliedzis viduslaiku audzināšanas metodes. Krājumā «Draudzīga sarunas» iekļautas pedagoģiskas pamācības. Roterdamas Erasma cīņa par domas brīvību, pagātnes kultūras vērtību saglabāšanu ietekmēja Eiropas sabiedriskās domas attīstību. — 164, 177, 178

Salamans (mūsdienu literatūrā arī Zālamans; dz. g. nezināms — ap 928 p. m. ē.) — Izraēlas—Jūdejas valsts valdnieks. Pēc tradīcijas tiek uzskatīts par dažu Bībeles grāmatu autoru. — 31, 32, 33, 36, 43, 46, 47, 49, 53, 61, 72, 75, 128, 163, 171, 175, 176, 211, 213, 214

Sadolets — kardināls, dzīvojis vienā laikā ar itāliešu rakstnieku Pjetro Bembo. — 173

Sauls (mūsdienu literatūrā arī Zauls; dz. g. nezināms — ap 1004 p. m. ē.) — Izraēlas—Jūdejas valsts dibinātājs, pirmais ebreju ķēniņš. Minēts Bībelē. — 167

Seneka (*Seneca*) Lūcijs Annejs (ap 4 p. m. ē. — 65 m. ē.) — romiešu filozofs, literāts, valsts darbinieks, Nerona audzinātājs. Pēc Nerona pavēles beidzis dzīvi pašnāvībā. Senekas uzskati ietekmējuši kristietības mācību. Ir atstājis daudz darbu: traktātus, tragēdijas, 124 vēstules Lucīlijam par dažādiem filozofijas jautājumiem. Komenskis bieži citē Seneku. — 36, 49, 52, 55, 62, 90, 93, 98, 105, 128, 134, 135, 136, 138, 156, 158, 161, 178, 202, 211

Sinajs — kalnājs Eģiptē, Bībeles sižetos minēta vieta, kur Jahve pasludinājis desmit baušļus. — 177

Sīraks (mūsdienu literatūrā arī Zīraks) — tiek uzskatīts par vienu no Vecās Derības apokrifu autoriem. — 29, 47, 50, 55, 67, 72, 92, 134, 170, 171, 175

Skaligers (*Scaliger*) Zozefs Zists (1540—1609) — ievērojams franču filologs, vēsturnieks. Slavenā itāļu filozofa un pamfletu autora Jūlija Cēzara Skaligera dēls. 1594. gadā pārcēlies uz dzīvi Holandē un kļuvis par Leidenes universitātes profesoru. Vispusīgi izglītots cilvēks. Lieliski pratis klasiskās, kā arī rietumu un austrumu valodas. Labi orientējies arī dabaszinībās. Veidojis vēstures zinātnes pamatus, kas balstās uz zinātniskās hronoloģijas principiem. Izdevis un komentējis grieķu un romiešu klasiķus. Skaligera darbi tajos laikos izvirzīja Holandi par vadošo zemi filoloģijas zinātnēs. — 99

Sokrats (*Sōkratēs*; ap 470—399 p. m. ē.) — sengrieķu filozofs. Galvenokārt interesējies par cilvēku un viņa tikumisko pilnveidošanu. Uzskatījis, ka tīkumība pieaug līdz ar zināšanām un cilvēks, kurš uzzinājis, kas ir labs un kas ir

slikts, jaunu nedarīs. Pretēji sava laika jaunajiem filozofiski politiskajiem strāvojumiem Sokrats balstījies uz senču tikumiem un paradumiem. Uzstājoties pret atsevišķām personībām, viņš izraisījis Atēnu politikās dzīves vadītāju naidu pret sevi, un ticis notiesāts uz nāvi. Sokrats iespaidojis grieķu filozofijas tālāko attīstību, it sevišķi sava skolnieka, izcilā domātāja Platona uzskatus. Sokrats savus uzskatus nav paudis rakstveidā. Viņa filozofiskā mācība ir zināma pēc Platona un Ksenofonta sacerējumiem. — 36, 161, 165, 199, 212

Stevīns (*Stevin, Stephanus*) Simons (1548—1620) — ievērojams nīderlandiešu matemātiķis, inženieris. — 194

Stobajs (*Stobaeus*) Johans (dzīvojis m. ē. 5. gs. otrajā pusē) — grieķu filozofs un rakstnieks. Sastādījis savam dēlam 500 grieķu filozofu, dzejnieku un prozaiķu darbu antoloģiju 4 grāmatās. Krājumā ir arī tādi darbu izvilcumi, kas citur nav saglabājušies. — 22, 23

Svarcs (*Schwarz*) Bertolds (ap 1360) — mūks Freiburgā. Viņam nepareizi piedēvē šaujampulvera izgudrošanu. — 77

Tacīts (*Tacitus*) Pūblijs Kornēlijs (ap 58 — ap 117) — romiešu vēsturnieks. Galvenie darbi: «Annāles», «Vēsture», «Ģermānija». Tacita darbos stāstīts par ģermāņu cilšu vēsturi, reliģiju, sabiedrisko iekārtu un sadzīvi. — 202

Themistokls (*Themistoklēs*; ap 525 — ap 460 p. m. ē.) — Atēnu valsts darbinieks, karavadonis. Viņa dzīves aprakstu ir sniedzis Plūtārhs. — 81

Terencijs (*Terentius*) Pūblijs (ap 195—159 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks. Dzimis Kartāgā. Sacerējis 6 komēdijas. Salīdzinājumā ar Plauta komēdijām viņa darbi ir rūpīgāk izstrādāti, tajos ir vairāk elegances. Viduslaikos Terencija komēdijas ne tikai lasīja, bet arī uzveda skolās. — 146, 164, 169, 176, 180

Tertulliāns (*Tertullianus*) Kvints Septimijus Florents (ap 160 — pēc 220) — kristietiešu teologs, rakstnieks. Sevišķi pazīstams ir viņa darba «*Apologeticum*» («Aizstāvēšana»), kurā tika atspēkots apgalvojums, ka kristieši necienot imperatoru un neatzīstot valsts iekārtu. — 27

Tibuls (*Tibullus*) Albijs (ap 50—19 vai 17 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks. Viņa dzeja ir sentimentāla, tajā izteiktas maigas jūtas. — 169

Timotejs (*Timotheus*; 446—357 p. m. ē.) — ievērojams Milētas muzikants. — 149, 178

Vergilijs Marons Pūblijs (*Publius Vergilius Maro*; 70—19 p. m. ē.) — romiešu dzejnieks. Līdz mūsdienām saglabājušās viņa 10 eklogas jeb bukolikas, didaktiskā poēma «Georgikas» un eposs «Eneīda». «Eneīda» — romiešu nacionālais eposs — ir ietekmējis episkās dzejas veidošanos Rietumeiropā. — 147, 176, 177, 180

Vivess (*Vives*) Huans Luiss (1492—1540) — spāņu izcelsmes filozofs, pedagogs, humānists. Bijis Anglijas karaļa Indriķa VIII meitas audzinātājs. Pirmais, kas rakstījis par meiteņu audzināšanu. No viņa daudzajiem darbiem visvairāk zināms ir apcerējums «Par dvēseli un dzīvi», «Divas vēstules par jaunatnes audzināšanas pamatiem», «Par kristīgas sievietes audzināšanu» u. c. Daži no viņa darbiem tolaik tika dēvēti par «zelta grāmatīnām» (*libelli aurei*). — 49, 120, 145, 156

Volfštirns (*Wolfstirn*) Jākobs — vācu pedagogs, didakts. Tuvāku ziņu nav. — 26

Venera (*Venus, Veneris*) — romiešu mīlas un skaistuma dieviete. — 169, 176

Saturs

<i>J. Anspaks.</i> Isi ievadvārdi	3
<i>J. Anspaks.</i> Jans Amoss Komenskis: dzīve, pedagoģiskā jaunrade un viņa fundamentālais darbs «Lielā didaktika»	5
Lielā didaktika , kas ietver universālu mākslu mācīt visiem visu	21
Didaktikas mākslas noderīgums	23
Esiet sveicināti, lasītāji!	25
Visiem pasaulīgo lietu pārzinātājiem, valstu valdniekiem, baznīcu ganiem skolu rektoriem, bērnu vecākiem un aizbildņiem	29
Nodaļu saturs	39
Didaktika	41
<i>I nodaļa.</i> Cilvēks ir visaugstākais, vispilnīgākais un vislieliskākais radījums	41
<i>II nodaļa.</i> Pēdējais cilvēka mērķis atrodas aiz šīs dzīves	42
<i>III nodaļa.</i> Šī dzīve ir tikai sagatavošanās mūžīgai dzīvošanai	45
<i>IV nodaļa.</i> Ir trīs pakāpes, kas iezīmē sagatavošanos mūžībai: sevis (un līdz ar sevi — visu citu) iepazīšana, sevis vadīšana un tiekšanās pēc Dieva	47
<i>V nodaļa.</i> Izglītības, tikumības un dievbijības sēklas mūsos ir iesētas jau no dabas	49
<i>VI nodaļa.</i> Lai cilvēks kļūtu par cilvēku, viņu vajag veidot	57
<i>VII nodaļa.</i> Cilvēka veidošana visvieglāk noris agrīnā vecumā. Patiesībā tā tikai šai vecumā var notikt	61
<i>VIII nodaļa.</i> Bērni ir jāveido kopīgi, un šim nolūkam ir vajadzīgas skolas.	63
<i>IX nodaļa.</i> Skolām jāuztic visi abu dzimumu bērni	66
<i>X nodaļa.</i> Izglītībai skolās jābūt universālai	68
<i>XI nodaļa.</i> Līdz šim nav bijis skolu, kas pilnībā atbilstu savam uzdevumam	72
<i>XII nodaļa.</i> Skolas var pārveidot labākas	75
<i>XIII nodaļa.</i> Skolu pārveidošanas pamats ir stingra kārtība it visur	83
<i>XIV nodaļa.</i> Stingra kārtība, ko nevarētu izjaukt nekādi šķēršļi, skolai jāaizgūst no dabas	86
<i>XV nodaļa.</i> Dzīves turpināšanas pamati	89
<i>XVI nodaļa.</i> Mācīšanas un mācīšanās vispārīgās prasības jeb Kā mācīt un mācīties, lai iegūtu pozitīvu rezultātu	94
<i>XVII nodaļa.</i> Viegļas mācīšanās un mācīšanās pamati	104
<i>XVIII nodaļa.</i> Mācīšanas un mācīšanās noturīguma pamati	114
<i>XIX nodaļa.</i> Isākā mācību ceļa pamati	124
<i>XX nodaļa.</i> Konkrētu zinātņu metode	139

	XXI nodaļa. Mākslu metode	145
	XXII nodaļa. Valodu metode	150
	XXIII nodaļa. Tikumu metode	156
	XXIV nodaļa. Dievbijības audzināšanas metode	160
	XXV nodaļa. Ja mēs vēlamies, lai skolas tiktu pilnībā reorganizētas uz patie- sas kristīgās ticības īstenajiem pamatiem, tad vai nu jāzīmet pagāniskās grāmatas, vai arī tās jāizmanto daudz piesardzīgāk nekā līdz šim . . .	168
	XXVI nodaļa. Par skolas disciplīnu	180
S	XXVII nodaļa. Par četrpākāpju skolas izveidi atkarībā no skolēnu vecuma un zināšanām	184
S	XXVIII nodaļa. Mātes skolas ideja	186
	XXIX nodaļa. Dzimtās valodas skolas ideja	191
	XXX nodaļa. Ieskats latīņu skolā	196
	XXXI nodaļa. Akadēmija	200
S	XXXII nodaļa. Par vispārēju un pilnīgu skolas organizāciju	204
	XXXIII nodaļa. Par nosacījumiem, kas nepieciešami šīs vispārīgās metodes praktiskai izmantošanai	209
T	Isi komentāri	215
T	Personālijas un svarīgākie ģeogrāfiskie nosaukumi «Lielajā didaktikā»	219

Jans Amoss Komenskis

LIELĀ DIDAKTIKA

Redaktore S. Gehtmane. Māksl. redaktors A. Krēslīņš.
Tehn. redaktore A. Svilpe. Korektore T. Magone. Vāku zīm. O. Bērziņš.

Valsts izdevniecība «Zvaigzne», 226013, Rīgā, K. Valdemāra ielā 105. Reģistr. Nr. 000304186.
Izdevn. Nr. 8257/S-75. Formāts 60×90/16. 14,5 uzsk. iespiedi., 17,74 izdevn. 1. Metiens 2000 eks.
Iespiests valsts uzņēmumā «Tipogrāfija «Rota»», 226011, Rīgā, Blaumaņa ielā 38/40. Pasūt.
Nr. 746.

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0306114731

1.00